

Jens Evald

Ragnar Knoph

(1894-1938)

En juridisk biografi

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
2003

Ragnar Knoph
(1894-1938)
En juridisk biografi

1. udgave, 1. oplag

© 2003 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse eller
mangfoldiggørelse af denne bog eller dele heraf er
uden forlagets skriftlige samtykke ikke tilladt
ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Omslaget er tilrettelagt af Morten Højmark
Tryk: Gentofte Tryk
Indbinding: Damm's Bogbinderi, Randers

Printed in Denmark 2003
ISBN 87-574-0595-6

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Lyngbyvej 17
Postboks 2702
2100 København Ø

Telefon: 39 13 55 00
Telefax: 39 13 55 55
e-mail: fl@djoef.dk
Homepage: www.djoef-forlag.dk

Forord

Efter forsvaret af min doktorafhandling *Retsmisbrug i formueretten*, den 12. oktober 2001, forærede den danske professor Stig Jørgensen mig et eksemplar af Ragnar Knophs bog *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett* fra 1922, hvor Knoph bl.a. diskuterede retsmisbrugsproblemet i formueretten. Bogen havde Stig Jørgensen fået af den svenske professor Karl Olivecrona ved sit eget disputatsforsvar, den 5. september 1952. Det fremgår af et stempel på en af bogens første sider, at bogen oprindeligt har tilhørt den danske professor Henry Ussing, ligesom Olivecrona også skriver, at han er kommet i besiddelse af bogen efter Ussings død. I bogen lå Ussings håndskrevne anmeldelse af Knophs bog, der blev offentliggjort i *Ugeskrift for Retsvæsen* i 1922. I bogen var endvidere indklæbet et brev, dateret den 30. november 1922. Brevet er fra Ragnar Knoph til Henry Ussing, hvori han takkede Henry Ussing for hans anmeldelse af bogen, og det hedder bl.a.: “Jeg må få lov til å fremføre min hjertelige takk til hr. professoren både fordi De har funnet tid til å anmelde min bok, og for Deres elskværdige fremsendelse av anmeldelsen. Det er den første videnskabelige anmeldelse av den, og Deres anerkjendende vid har glædet mig meget.”

Det er et udsnit af dette brev, som er gengivet på bogens forside.

Mens jeg i foråret 2002 var ved at indsamle materiale til denne bog, kontaktede jeg én af mine norske venner, advokat Gunnar-Martin Kjenner, for at høre, hvad han vidste om Ragnar Knoph. På dette tidspunkt var mit kendskab til efterkommerne af Ragnar Knoph begrænset til en oplysning om, at Ragnar Knoph i 1920 havde fået en søn med hustruen Annemarie. Stor var derfor min glæde, da Gunnar-Martin skrev tilbage, at “den beste kilden om Ragnar Knoph er hans søn, tidligere byrettsdommer Gunnar Knoph”. Den 27. maj 2002 besøgte jeg Gunnar Knoph i Oslo, hvor jeg også traf hans hustru Anne-Lise og dattersønnen Gunnar Knoph Berg. Under dette besøg fik jeg en lang række oplysninger om Ragnar Knoph, som har gjort det muligt for mig at belyse Ragnar Knoph både i egenskab af retsvidenskabmand og af privatperson. Når oplysningerne stammer fra Gunnar Knoph, er det i bogen angivet med vendingen “Gunnar Knoph fortæller”. Gunnar Knoph har endvidere læst og kommenteret manuskriptet.

Denne bog er blevet til ved hjælp af flere personers store indsats. Først og fremmest en varm tak til Gunnar og Anne-Lise Knoph. En stor tak til Gunnar Knoph Berg, som har ydet en ekstraordinær indsats med at fremskaffe materiale fra Oslo Universitet. Tak også til Øistein Knoph, som har fremsendt oplysningerne om slægten Knoph. Ligeledes en stor tak til professorene Jørgen Mathiassen og Jens Peter Christensen samt min norske kollega Sverre Blandhol, som har læst og kommenteret manuskriptet.

En særlig tak til Birte Husum og Jytte Mønster, som har forestået manuskriptarbejdet.

Århus i december 2002

Jens Ewald

Indholdsfortegnelse

Indledning

Den som guderne elsker	1
Om biografien	3

Del 1. Slægten, retsvidenskaben og samfundet (1666-1905)

Slægten Knoph	11
Universitatis Regia Fredricana	13
Det juridiske Fakultet	15
Den nordiske realisme i støbeskeen	20
Studium og studietid	24
Candidati juris, laudabilis	27
Konstruktivismen og det moderne gennembrud	30
Opgør, metode og gennembrud	30
Den konstruktive metode og det praktiske retsliv	35
Højesteretsadvokat Daniel Knoph	39
Midt i unionsstriden	46
“Det store hamskifte”	49
Nyromantik, moderne psykologi og selvstændighed	51

Del 2. Retsvidenskaben og livet (1906-1938)

Den nye arbejdsdag	57
Studium og studietid	59
Immatrikulering og undervisning	59
Studentersamfundet	61
Juridisk embedseksamen	63
Edsvoren fuldmægtig, stipendiat og professor	64
Familien og vennekredsen	67
Fredrik Stang og opgøret med konstruktivismen	69

Forfatterskabet	74
Emner, inddeling og oversigt	74
Forfatterskabet i hovedtræk	75
Forfatterskabet set gennem samtidens briller	81
Den litterære stil	86
Anmeldervirksomhed	92
Nytænkning og reformer	95
Særlige udviklingstræk: Retsmisbrugs læren	99
Påvirkningen fra fremmed ret	101
Retspolitikken	103
Historien, metoden og målet	103
Historien	103
Metoden	106
Målet	109
Om retsbegrebet	110
Retskilderne og deres anvendelse	112
Retten og dens relationer	116
Ret og retsbevidsthed	116
Ret og retfærdighed	119
Modstandsret og civil ulydighed	120
Naturretten og det retspolitiske program	122
Undervisning og administrativt arbejde	122
Tidsskriftsredaktør og kommissionsarbejde	126
De Nordiske Juristmøder	128
Retsvidenskaben og jødespørgsmålet	132
Den norske Ørsted og kritikken, som udeblev	134

Del 3. Retsvidenskabsmanden og det praktiske retsliv (1925-1938)

Det praktiske retsliv	139
Højesteret	140
Historie og baggrund	140
Ekstraordinær dommer	141
Domstolene, retsvidenskaben og retsudviklingen	149

Arbejdsretten	152
Historie og baggrund	152
Medlem af Arbejdsretten	153
Boykot-domstolen	159
Historie og baggrund	159
Medlem af og formand for Boykot-domstolen	161

Del 4. Retsvidenskaben og arven (tiden efter 1938)

Arven efter Ragnar Knoph	171
Den Skandinaviske Realisme og de nye tider	173
Udviklingslinier i moderne formueret	178
Rets- og samfundsudviklingen	178
Formueretsvidenskabens udvikling	181
Domstolene og retsudviklingen	189
Den nordiske realisme og pragmatisk retsvidenskab	191
Den episk-lyriske stil og den norske juridiske stil	193
Loven og livet	195
Oversigt over Ragnar Knophs forfattervirksomhed	197
Litteraturfortegnelse	201
Personregister	204
Domsregister	209

Indledning

DEN SOM GUDERNE ELSKER

Juleaften 1938 var *Ragnar Knoph* i sit genvundne strålende humør, og han lå i sin seng på hospitalet i København og skrev muntre breve til slægt og venner. Advokaten og vennen *Henning Bødtker* beskriver det således: "Første juledags morgen lå min kone og jeg og så igjennem juleposten. Der lå brev fra Ragnar. I det første takket han for en diktsamling av Dan Andersson, hvis diktning han da var sterkt opptatt av, men han la ikke skjul på at han hadde ventet noe mere personlig. Det var da også kommet i form av en kake som min viv hadde bakt til ham og som han var særlig glad i. Da skrev han brev nr. 2 og satt med hånd under hake og tok hvert ord tilbake."¹

Efter råd fra en af sine mange gode venner, den danske advokat *Øyvind Ahnfeldt-Rønne*, havde Ragnar Knoph ladet sig indlægge på Rigshospitalets neurokirurgiske afdeling i København (Militærhospitalet) for ved en operation at søge lindring for de rygsmerter, der havde plaget ham i flere år. Over for besøgende venner og kolleger, heriblandt den danske juraprofessor *Henry Ussing* og den norske advokat *L. Villars-Dahl*, havde han her kort tid efter den vellykkede operation og få dage før juleaften givet udtryk for, at han glædede sig over, at han nu havde god udsigt til at blive helt fri for ischiassmerterne. *Villars-Dahl* kunne således efter sit besøg berette, at *Ragnar* var fuld af vitalitet og arbejdslyst. Arbejdet havde *Knoph* da heller ikke lagt fra sig, og med sig fra Oslo havde han taget det næsten færdige manuskript til bogen *Rettslige standarder*, som egentlig skulle have heddet *Loven og livet*; men titlen var tilsyneladende for vid og passede derfor ikke til bogens indhold. Dagen før operationen skrev han sit lille forord og tilføjede "Norges Høiesterett tilegnes denne bok", ligesom han arrangerede udgivelsen af den, for det tilfælde at hans arbejdsdag skulle være endt. Nogen egentlig fare følte han ganske vist ikke, men han ville alligevel have tingene på plads. Bogen kunne udgives, som den var, selvom visse dele af den var ufuldstændig. *Knoph* skrev: "Allikevel syns jeg det kunde være

1. Jf. *Henning Bødtker, En advokat forteller*, Oslo 1970, s. 71 ff.

verd å trykke den som den er”.² Juleaftensnat 1938 døde Ragnar Knoph uventet af en blodprop i hjertet, to måneder efter at han den 24. oktober var fyldt 44 år. Døden kom stille og uden smerte, som *Henning Bødtker* senere skrev.

Telefonopkaldet til Oslo juledagsmorgen med dødsbudskabet hensatte familie, venner og kolleger i chok. *Gunnar Knoph*, som dengang var 17 år, fortæller, at han tog telefonen i hjemmet i Niels Juels Gate 13, da den ringede ved midnatstid, og at han så fik meddelelsen: “Din far er død i København”. *Henning Bødtker* beretter: “Da, første juledags morgen, fikk jeg rikstelefon fra København om at Ragnar var død om natten. Det var et lammende sjokk. Ferdinand Schjelderup og jeg dro straks ned til Annemari Knoph, og om kvelden reiste vi med henne og sønnen Gunnar til København.” Den norske retsvidenskabsmand *Fredrik Stang* skrev, at “det grep oss så vi knapt kunde tro det var sant. Det falt over oss dag efter dag på nytt som noget lammende vi ikke kunne frigjøre oss fra”.³ Det var et smerteligt tab – ikke blot for Norge, men for hele Norden. Dagbladene *Politiken* og *Berlingske Tidende* bragte mandag den 26. december 1938 mindeord af *Henry Ussing* og den ligeledes danske juraprofessor *O.A. Borum*. Især *Ussing* stod Knoph nær, hvilket kommer til udtryk i mindeordene: “Budskabet om *Ragnar Knoph*s uventede Død fylder mig med Sorg, og det vil gøre et dybt Indtryk blandt Danmarks Jurister,” og *Ussing* sluttede: “Til sidst maa jeg have Lov at tilføje, at Knoph var en ganske sjælden Ven. I en Kreds af Venner kunde han være straalende og fornøjelig som faa. Men han var tillige en stilfærdig, beskeden og trofast Ven i det daglige. Derfor vil vi, der fik Lov at være hans Venner, ogsaa være tro imod hans Minde.”

Ved mindehøjtideligheden i Nya Krematoriet i Oslo gav en af hans nære venner udtryk for det ufattelige i Ragnar Knophs bortgang og for vennernes dybe savn. Men, mente han, større end sorgen over hans død var taknemmeligheden over hans liv og rigdommen af minder, som, når man tænker tilbage på dem, samler sig i et lysknippe, som forbliver. *Henning Bødtker* udtrykte det således: “Det som særmerket Ragnar Knoph som jurist preget ham også som menneske. Han var retlinjet, klok og klar, og så velsignet ukunstlet og lite høitidelig. Hans ofte respektløse form røpet det ekte humor, men dekket også ofte bevisst over et dypt og uhyre følsomt sinn. Og helt betagende var hans sanne og ekte personlige beskjedenhed. Med Ragnar Knoph

2. Jf. “Ragnar Knoph Minnehefte”, *TJR* 1939, s. 3 ff., s. 21 ff. og s. 43 ff.

3. Jf. “Ragnar Knoph Minnehefte”, *TJR* 1939, s. 3 ff.

har norsk vitenskap og norsk praktisk rettsliv lidt et uerstattelig tap, og de som stod ham personlig nær har mistet en ven hvis død betegner avslutningen på et helt avsnitt i deres liv.” Og *Henning Bødtker* tilføjede: “Om ham kan det virkelig sies: Den som gudene elsker, dør ung.”

OM BIOGRAFIEN

Mindeordene om *Ragnar Knoph* var mange og sterke. Således udgav *Tidsskrift for Retsvidenskab (TfR)* – hvor *Knoph* havde været redaktør fra 1. januar 1937 og indtil sin død – i 1939 helt ekstraordinært et mindehæfte med bidrag fra en række nordiske jurister. I mindehæftet sammenligner *Fredrik Stang* således *Ragnar Knoph* med danskeren *Anders Sandøe Ørsted*: “det samme vidsyn, det samme vide omfang, den samme uimodsigelighet, den samme frihet for skoletvang, den samme livsnærhet”. På to punkter var der imidlertid en forskel mellem *Knoph* og *Ørsted*, skriver *Stang*: “*Knoph*s stil var munter, full av liv, ofte overraskende vendinger, undertiden nesten studentikost overgitt, mens *Ørsted*s stil var grå. Og så en annen forskjell, hvor *Knoph* stod avgjort tilbake: hans arbeidsdag blev så kort.” Den 3. februar 1954 kunne de norske radiolyttere i Norsk Rikskringkasting høre den norske juraprofessor *Kristen Andersen* underbygge denne status, som var blevet *Ragnar Knoph* til del: “*Ragnar Knoph* var, i kraft af sin personlighet, ganske enkelt et virkelighets-eventyr. Hans storhet som jurist var bare et enkelt-utslag av hans storhet som menneske. Hans juridiske forfatterskap, hans forelesergjerning og hans dommerinnsats var forankret i og gjennomstrømmet av hans glade og samtidig alvorstemte hengivenhet for den tilværelse som omga ham. Man bør være varsom med å tale om at et menneske er et geni. Men jeg er personlig ikke i tvil om at *Ragnar Knoph* hadde noe av geniet og noe av kunstneren i seg. Jeg har da heller aldri møtt en jurist, som på en så givende måte forenet suveren faglig dyktighet med menneskelig allsidighet og livsklok innlevelse.”⁴ *Ragnar Knoph* blev således af store dele af denne generation af nordiske jurister betegnet som en enestående personlighet og et geni, og det er i det hele kendetegnende for mindeordene, at privatpersonen *Knoph* kædes sammen med sit forfatterskap.

4. Jf. *Kristen Andersen, Syv essays omkring rett og idealisme*, Oslo 1955, s. 33 ff.

Det synes kun alt for fristende at skrive en biografi om *myten* Ragnar Knoph; men mit ærinde er et andet og mere (fagligt) kritisk. Knoph mødte tilsyneladende kun sjældent eller aldrig faglig kritik eller modstand blandt fagfæller; han var Nordens *jeune premier*, som en deltager beskrev ham ved Det Nordiske Juristmøde i 1934. Men risikoen ved at glide gennem tilværelsen uden modstand er den, at de endelige videnskabelige resultater ikke bliver formet i en kritisk, frugtbar dialog med den øvrige retsvidenskab. Var Ragnar Knoph virkelig hestehoveder foran sin samtid, en norsk Anders Sandøe Ørsted, som ingen hverken turde eller kunne kritisere? Eller er forklaringen den mere enkle, at Knoph i de væsentligste dele af sit forfatterskab til stadighed anlægger nye synsmåder med forslag til reformer af de behandlede områder? Det kunne således for den samtidige retsvidenskab være nok så vanskeligt at se, om disse nye synsmåder var berettigede og dermed udgjorde de veje, man burde følge, eller om der var tale om fejlsyn. Eftertiden har vist, at Knoph også gjorde sig skyldig i fejlsyn.

Ragnar Knoph skrev og udgav kun retsvidenskabelige afhandlinger, artikler m.v.; men han var frem for andre i den nordiske retsvidenskab stilfornyeren både i ordvalg, klang, stemning og vidsyn, og i forfatterskabet forenes tre sider af hans person: *retsvidenskabsmanden*, *kunstneren* og *forfatteren*. Disse tre sider eller temaer er nært forbundne, og de søges ikke udredt hver for sig. Én af ideerne med denne biografi er således at vise, hvorledes disse sider bestandigt løber sammen og udgør en *episk-lyrisk* ramme for Knophs forfatterskab. Det kan imidlertid ikke gøres ved kun at beskæftige sig med dette forfatterskab. Der kræves et bredere og mere omfattende (baggrunds)materiale. I 1934 skrev Ragnar Knoph, at "retten er et barn av sin tid", men også Knoph var et barn af sin tid. Jeg vil derfor genplacere Knoph i de miljøer, han færdedes i gennem sit liv, først og fremmest Oslo Universitet, Norges Højesteret, Arbejdsretten og Boykot-domstolen. Jeg vil lade *Knoph* se på sin samtid, men også lade samtiden se på *Knoph* – Knoph var en ener, men ikke alene.

Har Knoph noget at sige os i dag? Dette spørgsmål kan kun besvares bekræftende.

Flere af hans værker anvendes og citeres således stadigvæk i den juridiske litteratur i Norden, ligesom også *Knophs Oversigt over Norges rett*, der udkom første gang i 1934, fortsat benyttes som lærebog på Oslo Universitet, dog i revideret udgave.

I dag er mange tilbøjelige til at glemme, hvilke landvindinger der blev gjort af den nordiske retsvidenskab i mellemkrigsperioden (1918-1939). Store dele af denne

periode i den nordiske retsvidenskabs historie var en brydningstid ("nybrottstid"), og store dele af formueretten og den offentlige ret var endnu i støbeskeen. Så meget mere kan det undre, at denne del af den nordiske retshistorie ikke er mere indgående behandlet i den juridiske litteratur. Det var store navne i den nordiske retsvidenskab, som fx *Francis Hagerup*, *Fredrik Stang*, *Nikolaus Gjelsvik*, *Jon Skeie*, *Henry Ussing*, *O. A. Borum*, *Vinding Kruse* og *Viggo Bentzon*, der ydede væsentlige bidrag til denne retsudvikling, og det er blandt disse ældre lærde, at den unge retsvidenskabsmand Ragnar Knoph skal findes.

Ragnar Knoph havde en utæmmelig produktionstrang, og hans valg af emner spændte vidt. Han gik som nævnt oftest ind for nye synsmåder og reformer på de områder, han behandlede. Her var intet for småt, som titlen "Utredning angående Bærumbanens, Holmenkollbanens og Ekebergbanens rettslige stilling efter de konsejser som er meddelt" (1931) kunne antyde. Men heller intet var for stort eller for vanskeligt, hvilket han dokumenterede gang på gang, bl.a. i værkerne "Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett" (1921), "Åndsretten" (1936) og "Rettslige standarder" (posthumt 1939). Til trods for emnernes mangfoldighed går forskellige temaer igen og udgør forfatterskabets røde tråd eller dybereliggende struktur, nemlig *retspolitikken* og *retskildeteorien* (retslæren). Det er også disse temaer, der er gennemgående i denne bog.

Retspolitisk var Ragnar Knoph fortalende for at overlade domstolene en større grad af skønsfrihed, som i sidste ende skulle bane vejen for en retsorden og en retsudøvelse, der er stærkere præget af etiske og sociale hensyn. Knoph var således en del af den tradition, der måske lidt nedsættende omtales som *friretten* eller *friretsskolen*, som udvikledes særligt i Tyskland i slutningen af det 19. århundrede, og som i nordisk sammenhæng introduceredes af *Fredrik Stang*. Friretsskolen var i kraftig opposition til den såkaldt konstruktive eller formalistiske, romanistiske retning, som repræsenteredes af de tyske retsvidenskabsmænd *Savigny* og den yngre *Jhering* samt den norske retsvidenskabsmand *Francis Hagerup*. For friretsskolen repræsenterede konstruktivismen spekulation og formalisme i ren form, mens friretsskolens syn på retten kunne beskrives som empirisk og realistisk. For Knoph var en af måderne, hvorpå sociale og etiske hensyn kunne integreres i retsanvendelsen, udviklingen af retlige standarder. Dette rejser en lang række spørgsmål og problemer, hvoraf kun enkelte skal foregribes her. Således indebærer en udpræget skønsfrihed hos domstolene, at retspolitiske overvejelser skubbes i forgrunden, mens retstekniske spørgsmål, såsom fortolkning mv., skubbes i baggrunden. Det var Knophs opfattelse, at

retsvidenskabens opgave var at hjælpe domstolene med at klargøre (“rasjonalisere”) de retningslinjer, standarden pegede på, ligesom videnskaben skulle binde de neg, retspraksis havde snittet, for på den måde at nyttiggøre den fond af retstanker, som praksis havde udtalt. I dette retspolitiske program indtager dommeren og retsvidenskabsmanden to helt centrale roller – roller, som var forenet i Ragnar Knoph, der udover at være retsvidenskabsmand også virkede som dommer i Højesteret, Arbejdsretten og Boykot-domstolen.

Som netop nævnt er Knophs retspolitiske program og hans retskildeteoretiske overvejelser bogens gennemgående temaer. Det er med andre ord Knophs bidrag til det, man kalder *den almindelige retslære*, der er bogens prisme. Ved den almindelige retslære forstås den disciplin, der beskæftiger sig med juridiske grundbegreber, den juridiske metode, retsvidenskabens opgaver og retsvidenskabens forhold til andre videnskaber. Ragnar Knophs arbejdsområde var først og fremmest formueretten, og derfor inddrages primært denne del af hans forfatterskab. Bogens ramme er overvejende *retshistorisk* i den forstand, at den behandler spørgsmål og problemer, der havde betydning for og blev diskuteret af retsvidenskaben i mellemkrigsperioden. Flere af de spørgsmål, som Knoph og hans samtid diskuterede, er imidlertid også på dagsordenen i den moderne retslæredebate. Jeg tænker ikke mindst på diskussionen om domstolenes retsskabende funktion og diskussionen om retskildeteoriens normative og deskriptive karakter. På disse områder kan bogen forhåbentlig også betragtes som et indlæg i den retskildeteoretiske debat i dag.

Min ambition har som netop nævnt været at skrive en juridisk biografi om Ragnar Knoph. Men som mine studier af Knoph og den norske retsvidenskabs historie skred frem, stod det mere og mere klart for mig, at det var nødvendigt at begynde med begyndelsen, nemlig med stiftelsen af Oslo Universitet og Det juridiske Fakultet i 1811. Grunden hertil er ikke alene den indlysende, at den norske retsvidenskabs historie både er interessant og spændende, men også den mindre iøjnefaldende, at Ragnar Knophs retspolitiske, retskildeteoretiske og metodiske program blev formuleret som henholdsvis et forsvar for og et opgør med to af de største navne i 1800-tallets norske retsvidenskab, nemlig Anton Martin Schweigaard og Francis Hagerup. Lidt forenklet var der tale om et opgør mellem Schweigaards *praktisk*-orienterede og Hagerups *teoretisk*-orienterede videnskabsopfattelse. Ragnar Knoph valgte den praktiske, og gennem hele sit liv bevarede Ragnar Knoph en vedholdende interesse for det praktiske retsliv. Denne interesse havde Ragnar ikke fra fremmede, for hans fader Daniel Knoph virkede som højesteretsadvokat i Kristiania/Oslo i perio-

den 1885-1910/11. Daniel blev jurist i 1876, og vi har en enestående mulighed for at iagttage både det juridiske studium og arbejdet som advokat, sådan som Daniel Knoph kan have oplevet dette.

Historien kan nu tage sin begyndelse, og det sker i Danmark i 1666.

Del 1

*Slægten, retsvidenskaben og samfundet
(1666-1905)*

Slægten, retsvidenskaben og samfundet (1666-1905)

SLÆGTEN KNOPH ⁵

Efter den ulykkelige krig mod svenskerne i 1650'erne, hvor danskerne led nederlag, blev der i 1660 afholdt stændermøde i København, som gav den danske Kong Frederik III arvekongedømme og fuld suverænitæt i Danmark. Året efter blev de norske stænder indkaldt til Kristiania for at foretage arvehyldningen. Kongen lod sin søn Christian (V) rejse til Norge i sit sted. På stændermødet fremkom forskellige ønsker fra borgerstanden og gejstligheden, bl.a. om oprettelse af en Overhofret, som var en melleminstans mellem lagtingene i Norge og Højesteret, der var placeret i København. Den 14. november 1665 var Kongeloven en realitet, og i 1666 blev Overhofretten etableret på Akershus, ligesom den danske Højesteret kom til også at omfatte Norge. Samme år fødtes i Kalundborg i Danmark *Peder Christensen Pilegaard*, som skulle blive Ragnar Knophs tip-tipoldefar.

Nogen større selvstændighed for de norske stænder blev der imidlertid ikke tale om, snarere tværtimod. Hos den danske konge skulle ordet enevælde tages for pålydende, og det indebar en stærk centralisering af magten. Resterne af selvstyret i de norske bygder og byer skulle udryddes, og kongen udnævnte selv alle embedsmænd lige fra borgmestre til præster. Det er derfor tænkeligt, at *Peder Christensen Pilegaard* havde Frederik IV's underskrift på sin udnævnelse til præst og rektor i byen Drammen i Norge, ligesom det er tænkeligt, at Peder i 1697 ankom til byen med et af de mange handelsskibe, som anløb byen med gods fra Kalundborg. Faktisk ankom Peder ikke til byen Drammen, men derimod til Strømsø, for det var først i 1811, at de tre byer Bragenes, Tangen og Strømsø i bunden af Dramsfjorden formelt blev samlet i en købstad under navnet Drammen. Peder døde i Strømsø den 26. marts 1703. Om Peder Christensen Pilegaard blev gift før eller efter sin ankomst til Norge, ved vi ikke, men vi kender hustruens navn: *Ingeborg Hansdatter Scherven*. Peder og Ingeborg fik kun én datter, *Petronelle Pilegaard*, som blev født i 1702 i Strømsø og begravet den 16. juli 1745 i Sandsvær, ligeledes i amtet Buskerud. Petronelle blev således kun 43 år; men i sit korte liv nåede hun at blive gift tre gange: første gang med *Erik Otto Knoph*, anden gang med *Knud Aarhus*, og tredje gang med *Gregers Søfrensen*, og i disse tre ægteskaber fik hun ikke færre end 12 børn. Petronelle blev gift første gang 1722 med *Erik Otto Knoph*, og de var bosat på "Stormoen pr. Drammen", hvor de fik seks børn. Erik Otto døde i 1732

5. Jf. P. Knoph Røhr, *Slægterne Knoph og Poppe samt slægten Solner*, Kristiania 1895.

og to år efter, nærmere betegnet den 22. juli 1734, giftede Petronelle sig med *Erik Aarhus*, med hvem hun fik en enkelt datter, Karen. Dette ægteskab varede kun tre år, for den 2. august 1737 døde Erik, kun 35 år gammel. Året efter, den 16. oktober 1738, giftede Petronelle sig for tredje og sidste gang, nu med *Gregers Søfrensen*, der var født i 1701 og var ejer af gården "Aas" i Sandsvær i Buskerud amt. Petronelle overlevede ikke Gregers; hun døde som nævnt i 1745, 43 år gammel, og blev begravet den 16. juli. Gregers døde i 1758 i Kongsberg, hvor han blev begravet den 2. maj, 57 år gammel. I de syv år, ægteskabet varede, fik Petronelle og Gregers fem børn, der alle antog navnet Knoph som familienavn. Et af disse børn var *Ole Knoph*, der blev født i Sandsvær i 1744 og er Ragnar Knophs tipoldefar.

Den 4. oktober 1770 blev den da 26-årige Ole Knoph gift med *Anna Marie Hvamen*, med hvem han fik sønnen Peter. På dette tidspunkt arbejdede Ole som såkaldt schichtmester ved Kongsberg Sølvværk. Nogen lille arbejdsplads var der ikke tale om, for i 1770, da sølvværkets drift var på sit højeste, var der 4.209 arbejdere. Hvorvidt Ole omkom ved en ulykke i minen eller på grund af sygdom, kan vi kun gisne om, men vi ved, at han døde i Kongsberg den 3. juli 1783, kun 39 år gammel. Sønnen Peder, der er døbt i Kongsberg i 1777 og formentlig født samme år, var da 6 år gammel. Det var muligvis faderens død, der fik familien til at flytte til Kragerø (Telemark), som ligger yderst på en halvø mellem Kilsfjorden og Hellefjorden. Byens næringsliv var på denne tid stærkt præget af trælasteksport, søfart og skibsbygning, og det var her, at Peder den 10. februar 1804 giftede sig med den jævnaldrende *Sara Margrethe Barth*, som var datter af købmand og senere postmester Daniel Barth. Og det er formentlig svigerfaderens købmandsforretning, Peder senere overtog, for han står optegnet som "kjøbmand" i de knophske annaler. Begge forældre må efter datidens målestok betragtes som ældre, da de den 22. marts 1816, 39 år gamle, fik sønnen *Abraham Bøckmann Bart Knoph*. To år forinden, nemlig i 1814, havde Danmark ved freden i Kiel givet afkald på Norge, og hermed begyndte et nyt kapitel i Norges historie. Som bekendt blev Norge herefter tvunget i union med Sverige – en union, hvor den svenske konge fik fuld ejendoms- og suverænitetsret over Norge. Norge skulle således under den svenske konge "danne et Kongerige forenet med det svenske", hvilket vakte stor bitterhed i Norge; men alt dette kommer vi tilbage til. Peder døde den 13. december 1850, 73 år gammel, og Sara døde to år senere, den 13. februar 1852, 75 år gammel. Den 21. april 1842 blev *Bøckmann*, som han blev kaldt, i en alder af 26 år gift med den danske apotekerdatter fra Kragerø, *Gjertrud Anine Eeg*. Det gik tilsyneladende godt for familien Knoph i disse år, Bøckmann var skibsreder, og han og Gjertrud fik ikke færre end 10 børn, blandt disse var *Olaus Daniel Knoph*, Ragnar Knophs far. Bøckmann og Gjertrud døde begge i Kragerø, henholdsvis den 13. marts 1890 og den 25. april 1891.

Ragnar Knophs far, *Olaus Daniel Knoph*, blev født i Kragerø den 21. november 1854, samme år som åbningen af Norges første jernbane, "Hovedbanen", mellem Kristiania og Eidsvold. Kragerø, som både før og siden kunne opvise ikke så få berømte bysbørn, fx kunstnerne Edvard Munch, Erik Werenskiold, Christian Krogh

og ikke mindst juristen *Anton Martin Schweigaard*, synes dog at være blevet for trang for Knoph'erne. Medens Daniels bror Peder overtog rederiet efter faderen og dermed forblev i Kragerø ligesom søsteren Helga, der blev gift med den lokale byfoged, så forlod flere af de øvrige søskende Kragerø for at drage til hovedstaden, Kristiania. Søsteren Antonio Kristiane blev gift med købmand Peter Manfeldt Ro Taraldsen, og Harald blev grosserer i Kristiania og gift med Inga Bergliot Angell. Daniel, som han foretrak at blive kaldt, havde andre og større planer end at fortsætte familietraditionen inden for købmændskab og rederivirksomhed, han ville være jurist. Og Daniel blev således den første jurist i denne del af slægten Knoph.

UNIVERSITAS REGIA FREDRICANA

Da Daniel Knoph i begyndelsen af 1870'erne blev immatrikuleret på Det juridiske Fakultet, var universitetet midt i en omdannelse fra embedsmandsuniversitet til forskningsuniversitet. Universitetet blev stiftet ved en kgl. resolution af 2. september 1811 og bar indtil 1939 navnet Universitas Regia Fredricana, Det Kgl. Fredriks Universitet, efter Kong Frederik VI. I 1939 ændredes navnet til Oslo Universitet. Det Kgl. Fredriks Universitets historie er indgående behandlet i *Gerhard Grans* omfangsrige værk *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911* (Festskrift, bind 1, 1911), og her skal blot tegnes nogle enkelte rids af udviklingen.

Før oprettelsen af et selvstændigt norsk universitet foregik universitetsuddannelsen ved udenlandske læresteder, både svenske, tyske og hollandske, men dog hovedsageligt Københavns Universitet, idet en kongelig forordning fra 1629 gjorde eksamen herfra til en betingelse for at få gejstlige embeder. Det hedder i den kgl. resolution fra 1811, at der på universitetet ikke "blot [skal] foredrages akademiske Videnskaber for de egentlige Studerende, som have til Hensigt at danne sig til Lærde og videnskabelige Embedsmænd; men og gives hensigtssvarende Undervisning i almeennyttige Kundskaber for dem, hvis nærmeste Formaal er at vinde Practisk Duelighed for det borgerlige Liv". Men det norske samfund havde først og fremmest brug for en dygtig embedsstand, og fra 1813, da universitetet påbegyndte sin virksomhed, og indtil 1870 var undervisningen derfor hovedsageligt koncentreret om at sikre tilgangen af embedsmænd til det offentlige liv. Alle statens embeder skulle således besættes med akademisk uddannede mænd. Og skal man tage beskrivelsen i *Store Nordiske Konversationsleksikon* (1921) af Kristiania i 1811 for påly-

dende, forstår man måske bedre hvorfor: “Endelig fik Norge sit eget Universitet 1811, og dermed var den aandelige Løsrivelse fra Danmark kommet endnu et langt Skridt videre, men det var alligevel langt fra fuldstændig endt, da den politiske Forbindelse ophørte i 1814. Et saa langt fælles Aandsliv kunde ikke opløses ved Magtsprog. Forholdene i Kristiania, som førte Navn af Hovedstad, var elendige. Organerne for en selvstændig Kulturstat var faa og tarvelige. Byen selv var daarlig udstyret, med smaa Huse, slet Brolægning og Gadebelysning, et eneste Hotel, ingen anstændig Kafé, intet offentligt Liv, tomme Gader, hvor man ikke i Timevis saa et Menneske, men kanske Grise og Høns. Universitetet manglede de nødvendige Hjælpe midler, havde utilstrækkelige Lærerkrafter, mangelfuldt Bibliotek; Teatret førte en barbarisk Tilværelse i en ussel Trækasse under en svensk Dansemester, Kunsten var kun Dilettanteri, Selskabslivet uden aandelige Impulser.” Landsbyen Kristiania var med andre ord ikke et sted at opholde sig for lærde nordmænd, end-sige dannede danskere, der var anderledes godt vant fra det frodige københavnske kulturliv. Men landsbyen, som førte navn af hovedstad, havde nu fået sit eget universitet.

Ifølge den kgl. resolution var “Lærepladserne ved dette Universitet bestemte til i alt 19 Professorater og 2 Lectorater”, og ifølge den oprindelige plan skulle Det juridiske Fakultet have tre professorer. Men som det fremgår af næste afsnit, viste det sig snart vanskeligt at skaffe universitetslærere i lovkyndighed. Universitetet åbnede om sommeren 1813 med seks lærere, og i juni og juli holdtes den første eksamen artium, dvs. studentereksamen, for 17 dimittender, som den 2. oktober samme år stiftede *Det Norske Studentersamfund*.

Skandinavismen, som med studentermøderne i 1842 og 1845 havde bragt de danske, svenske og norske studenter tættere sammen, var imidlertid begyndt at kølnes i begyndelsen af 1870erne, da Daniel blev immatrikuleret. Men studentermøderne havde haft positiv indflydelse på de norske studenter. *Gunnar Fasting*, der var modstander af skandinavismen, udtalte, at der var enkelte store fremskridt at notere: “Den demoraliserede, raa norske Student, som efter den ældre Generations Beretninger før var en ikke ualmindelig Personlighed, hvis ydre Væsen, det nationaliserede raa Burschvæsen navnlig skildres som meget stødende, findes omtrent ikke mere. Værdigheden som Studiosus Perpetuus [evighedsstudent] er mindre kendt i Kristiania end andetsteds; Fliden kan betegnes som almindelig, og Videnskaben dyrkes med Alvor.” Også digteren *Bjørnstjerne Bjørnson* havde allerede i 1855 fornemmet skandinavismens gunstige indflydelse på studenternes åndsliv: “Studenter-

ne er grundskikkelige, de drikker ikke, har ikke Spektakler med Vægterne, med Politiet, med nogen; de synger ikke paa Gaden efter Kl. 12 ... de tager Artium, anden Examen, stille men hurtig, som man spiser Smørrebrød og lister sig saa op paa Landet og betaler sin Gjæld.” Studentermøderne og festerne for fædrenes minde, hvor også universitetslærerne deltog, havde bragt lærere og studenter i nærmere berøring med hinanden og dermed øvet indflydelse på universitetslivet. Noget klart billede af, hvordan det var at være (jura)studerende i 1870erne, har vi dog ikke. Selv om der for perioden før 1845 er givet en forholdsvis nuanceret beskrivelse af universitetet set fra studenternes synsvinkel og af livet i Studentersamfundet, er der næppe grund til at tro andet, end at forholdet mellem studenterne og lærerne stadig var fjernt, da professorstillingen både før og efter 1845 var omgivet af en vis social nimbus, som holdt studenterne på afstand. I tiden før 1845 beskrev en student eksempelvis den norske digter *Welhaven* således: “Han var næst efter Schweigaard, den smukkeste Mand blandt den Tids Universitetslærere ... han var en født Taler; det var en Fest at høre hans Forelæsninger,” og Motzfeldt blev betegnet som en “grundig, skjønt lidt tør Mand”.⁶ Men herefter kender vi kun de ydre rammer for studiet, som eksempelvis universitetets økonomiske stilling, udvikling, virksomhed, professorernes lønninger m.v, ligesom vi har et godt billede af Det juridiske Fakultet i Kristiania.

DET JURIDISKE FAKULTET ⁷

Efter at Frederik VI havde befalet oprettelsen af et norsk universitet, nedsatte han den 29. november 1811 en kommission, der skulle udarbejde en “Forestilling om Universitetets Anlæg og Indretning”. Ifølge denne plan skulle Det juridiske Fakultet have tre faste lærere, der skulle foredrage i emnerne: almindelig retslære, romersk ret, dansk og norsk borgerlig og kriminal ret samt almindelig protestantisk og dansk-norsk kirkeret, ligesom der skulle holdes juridisk-praktiske øvelser. Det viste sig snart vanskeligt at skaffe de nødvendige lærerkræfter, og fakultetets virksomhed kom derfor først rigtigt i gang i 1816. Allerede i foråret 1815 havde dog fem stude-

6. Jf. *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911. Festskrift*, Gerhard Gran (red.), Kristiania 1911, bind 1, s. 278, hvorfra der er citeret.

7. Jf. L.M.B. Aubert, *Historiske Oplysninger om Det juridiske Fakultet ved det Norske Fredriks-Universitet*, Christiania 1870 (Særtryk af Ugeblad for Lovkyndighed) og Fredrik Stang i *Festskrift*, 1911, bind 1, s. 65 ff., hvorfra citaterne i det følgende stammer.

rende ansøgt om at blive underkastet juridisk embedseksamen i juni. Denne tilladelse blev givet ved regeringens resolution herom den 31. maj 1815, hvori det bestemtes, at denne eksamen skulle afholdes ligesom ved Københavns Universitet, dvs. efter resolution af 21. maj 1791. Kommissionen havde i 1812 angivet en "Fortegnelse paa de Mænd, som Kommissionen anser duelig til Lærerpøster ved det norske Universitet og som efter deres Stilling muligen kunde ønske der at ansættes". Og ambitionerne var ikke små, for øverst på listen stod *Anders Sandøe Ørsted*, der på dette tidspunkt var assessor i Højesteret i København. Herefter fulgte *Christian Krogh*, assessor i Trondhjems Stiftsoverret, *J.E. Lassen*, Justitiarius i "Kjøbenhavns Politiret", *Nic. Falck*, kontorchef i det slesvig-holstenske kancelli samt den senere så berømte danske filosof *F.C. Sibbern*. De fleste på listen var imidlertid uvillige til at modtage den tilbudte ansættelse. Christian Krogh anførte, at han ikke turde modtage tilbudet, da han i de otte år, der var gået, siden han havde forladt København, ikke havde haft lejlighed til at gøre sig bekendt med videnskabens fremskridt, undtagen hvad umiddelbart angik den danske ret. Kun *Nic. Falck* (1784-1850) svarede positivt på henvendelsen, og han blev derfor den første professor i lovkyndighed ved universitetet. Falck nåede imidlertid aldrig at tiltræde stillingen. Efter eget ønske fik Falck et rejsestipendium til en udenlandsrejse for at uddanne sig videre. Han drog også straks afsted, men han kom ikke længere end til Kiel, hvor krigen standsede ham. I årene 1813-1814 studerede han herefter ved universitetet i Kiel, hvor han i maj 1814 blev udnævnt til professor, og hvor han virkede i en længere årrække. Den 3. juni 1814 prøvede den nyvalgte konge, Christian Frederik, at få besat stillingerne, denne gang med udnævnelsen af assessor *Christian Krogh*, som havde været adjunkt og ekstraordinær professor ved Københavns Universitets juridiske fakultet i årene 1800-1804, samt byfoged i Laurvik og Justitsråd *Christian Adolph Diriks*. Krogh var formentlig blevet udnævnt, før man havde spurgt ham, om han ønskede ansættelsen, i hvert fald tiltrådte han aldrig stillingen. Diriks overtog embedet den 1. august 1814, hvor han bekendtgjorde, at han ville forelæse i personret og naturret. Han påbegyndte formentlig ikke undervisningen, for den 1. november 1814 blev han udnævnt til statsråd.

Da man nu forgæves havde forsøgt at skaffe faste lærerkræfter, og da dette ikke i en nær fremtid syntes muligt, bestræbte man sig på i hvert fald at få midlertidig lærerhjælp. Dette lykkedes langt om længe, idet den kendte overauditør og højesteretsadvokat *Jonas Anton Hielm* (1782-1848) påtog sig opgaven. Hans forunderlige, men også ulykkelige skæbne er en del af Norges spændende historie, som ikke nærmere skal berøres her. Jonas Anton Hielm var blevet juridisk kandidat fra Køben-

havns Universitet 1800, allerede før han fyldte 18 år. Fra 1804 var han auditor ved forskellige regimenter i København, 1811 overauditor og i 1812 højesteretsadvokat i København. Hielm var en markant talsmand for nationale og liberale ideer, og han drømte muligvis om en politisk karriere i Norge, da han i september 1814 kom til Kristiania, hvor han 1. november 1814 blev udnævnt til højesteretsadvokat. Den 30. juni 1816 trak Hielm sig tilbage fra sin stilling som docent, og i stedet fik fakultetet sine første faste lærere, idet assessor ved Kristiansands Overret *Lorentz Lange* (1783-1860) blev udnævnt til professor, og *Henrik Nicolai Steenbuch* blev udnævnt til lektor juris ved fakultetet (fra 1818 professor). Om Lange hedder det i regeringens indstilling, at når han med det samme blev udnævnt til professor, skyldtes det den omstændighed, at "han havde udmærket sig paa den akademiske Bane og siden vist sig som en duelig Embedsmand". Om Steenbuch hed det, "at bemeldte Steenbuch vel ei har anlagt nogen Prøve paa fortrinlig Erudition [lærdom], men at det er Kollegiet bekjendt, at han i en Række Aar flittig har dyrket Lovkyndigheden og efter Juristers Dom er en i sit Fag meget duelig Mand, ligesom hans "Bemærkninger over kongeriget Norges Grundlov" røber Studium af hans Videnskab og især en anbefalelsesværdig Orden og Tydelighed i Fremstillingsmaaden". Endelig var det lykkedes Det juridiske Fakultet at få de faste stillinger besat, og Lange og Steenbuch udgjorde de næste 10 år Det juridiske Fakultet.

I 1825 forlod Lange fakultetet og blev assessor i Højesteret i Norge, og i 1826 blev *Claus Winter Hjelm* (1797-1871) i hans sted udnævnt til lektor juris. Kollegiet oplyste om ham i sin indstilling, at "denne unge Mand har erholdt bedste Karakter med Udmærkelse til Embedsexamen og har siden med uafbrudt Iver lagt sig efter Lovkyndigheden som Hovedfag, idet han iøvrigt ogsaa er hæderligen bekjendt som Videnskabsmand i andre Fag". Kollegiet havde samtidigt til ansættelse som lektor juris indstillet *Carl Arntzen* (1801-1877), der havde taget embedsexamen med "bedste Karakter og siden flittigen dyrket sin Videnskab". Men regeringen ansatte ham som docent, en stilling som dengang var en lavere stilling end et lektorat, idet Arntzen var "en meget ung Mand som ei hidtil havde haft nogen særdeles Anledning til at lægge for Dagen, at han er i Besiddelse af en omfattende Theori af sin Videnskab som synes at burde være en Betingelse for at faa kongelig Udnævnelse til Universitetslærer". Hjelm vedblev at forelæse over almindelig retslære og Norges offentlige ret, og Arntzen forelæste i tingsret og lovfortolkning. Denne ordning holdt imidlertid kun et år, hvorefter både Hjelm og Arntzen forlod deres stilling.

I 1829 begyndte en ny tid i fakultetets historie. Efter Hjelms og Armtzens fratrædelse havde kollegiet helst set, at J.E. Lassen, der nu var justitiarius i Højesteret i København, blev udnævnt til professor, men økonomien rakte ikke til et professorat. I stedet pegede man på den kun 21-årige cand.jur. *Ulrik Anton Motzfeldt* (1807-1865); men på grund af hans alder ønskede regeringen ikke at ansætte ham i en fast stilling, kun i en midlertidig docentstilling. Motzfeldt var imidlertid som edsvoren fuldmægtig hos en højesteretsadvokat og som manuduktør økonomisk så gunstigt stillet, at han ikke ville modtage nogen docentpost. Modvilligt måtte regeringen derfor bøje sig, men det blev samtidig bestemt, at Motzfeldt skulle holde tre prøveforelæsninger "for dertil beskikkede Censorer, da hans Majestæt, naar disse vare afholdte paa en tilfredsstillende Maade, agtede at beskikke ham til Lektor ved Universitetet". Motzfeldt klarede prøveforelæsningerne, og han havde "afgivet Beviser paa, at han er i Besiddelse af Evne til med Orden, Indsigt og en hensigtsmæssig Benyttelse af de fornødne Hjælpebidler at behandle omfattende juridiske Gjenstande". Og som følge heraf blev Motzfeldt den 9. februar 1829, kun 22 år gammel, udnævnt til lektor juris, og han begyndte allerede i marts samme år sine forelæsninger over den norske søret samt "paa Latin over Romerret".

Samtidig med Motzfeldts udnævnelse indstilledes den 21-årige cand.jur. *Fredrik Stang* (1808-1884) som lektor, "da Kandidat Stang saaledes maa ansees som en ung Mand, hvis Dannelse gaar langt forud for hans Alder". Regeringen opretholdt imidlertid sit princip om ikke at fastansætte lærere på universitetet, som endnu ikke formelt set havde kvalificeret sig, og da Stang under hånden havde erklæret "med Taknemmelighed" at ville modtage en docentpost, blev han den 19. september 1829 konstitueret som docent i lovkyndighed. Først i 1831 blev Stang udnævnt til lektor juris, og Det juridiske Fakultet havde nu tre faste lærere.

I de næste fem år udgjorde Steenbuch, Motzfeldt og Stang fakultetets faste lærerstab, og det var i dette tidsrum, at grundlæggelsen af en selvstændig norsk retsvidenskab begyndte. Lange og Steenbuch havde været A.S. Ørsteds samtidige og var derfor formentlig stærkt påvirket af Ørsteds forgængere. Hjelm og Armtzen havde fået deres juridiske opdragelse gennem Ørsteds skrifter, og det samme gjaldt Motzfeldt og Stang, som påbegyndte udarbejdelsen af selvstændige norsk-juridiske værker. Således udgav Stang i en alder af 25 år bogen "Fremstilling af Norges konstituelle Ret", som snart skulle blive en klassiker. Samtidig hermed forelæste Stang i den almindelige retslære, mens Motzfeldt holdt forelæsninger om romerret på latin, formentlig de sidste forelæsninger på latin ved fakultetet.

I disse år udspandt sig et mindre opgør mellem kollegiet og fakultetet om udarbejdelse af en studieplan. Fakultetet modsatte sig et sådant krav fra kollegiet, fordi man mente, at dette blot var et kontrolmiddel over for de enkelte fakulteter og lærere. Men i 1832 kom fakultetets første studieplan, som giver os et indblik i fagene og fagfordelingen mellem lærerne:

"Studieplan
hvorefter

Retsvidenskaben ved det Kgl. Norske Fredriks Universitet vil vorde foredragen i et Kursus af fire Aar at regne fra det ved August Maaned 1832 begyndende Semester indtil Udgangen af det første akademiske Halvaar 1836, forfattet i Henhold til de af det Juridiske Facultet i Skrivelse til det Akademiske Kollegium af 22de Februar 1832 udvidede Motiver.

Den Ældste blandt Facultetets fungerende Lærere (Steenbuch) vil foredrage: Juridisk Encyclopædi, Positiv Folkeret i Forbindelse med den positive Statsret, Fædrelandets Criminalret.

Den næstældste Lærer (Motzfeldt) vil i den Orden, hvori de her følge paa hinanden, foredrage følgende Discipliner: Indledning til Fædrelandets Privatret i Forbindelse med juridisk Hermeneutik, Fædrelandets Personret, Fædrelandets umiddelbare Tingsret, Almindelig Retslære, Af Romerretten jus obligationum et actionum med dertil hørende Retshistorie og Antikviteter.

Facultetets yngste Medlem (Stang) vil i nedenstaaende Orden foredrage følgende: Fædrelandets middelbare Tingsret, Fædrelandets offentlige Ret, Af Romerretten almindelig Indledning samt jus personarum og jus in rem med dertil hørende Retshistorie og Antikviteter, Fædrelandets Proces.

Saafernt Tiden maatte tillade det, skulle Facultetets Medlemmer ikke undlade ved Forelæsninger over Norsk Lovhistorie samt nogle af de vigtigste specielle Discipliner, saasom Militairret, Politiret, Sø- og Handelsret, Landboret o.s.v. saavel som ved practiske Forelæsninger og Øvelser efter bedste Evne yderligere at fremme Studiet."

Ud over de forelæsninger, som nævnes i studieplanen, forelæste Steenbuch i norsk lovhistorie, Motzfeldt i søret og Stang i politiret.

I 1834 blev Motzfeldt professor, og samme år indgav Stang en ansøgning om tilladelse til at aflægge prøve for højesteretsadvokaturen. Stangs begrundelse giver et ganske godt billede af universitetslærernes økonomiske situation på dette tidspunkt, idet det i ansøgningen blev anført, "at hans økonomiske Forfatning og Stilling som Familieforsørger gjorde ham det til Pligt snarest mulig at forlade en Embedsbane, paa hvilken han efter Omstændighederne umuligen kan vente i Fremtiden at ville kunne erhverve det Fornødne til Subsistence for sig og Sine". Højesteret afviste ansøgningen med den begrundelse, at Stang ikke havde været "Stiftsoverretsprokura-

tor”, men Justitsministeriet meddelte tilladelsen, hvorefter Stang aflagde prøven. Højesterets indstilling var klar, og det hed i indberetningen, at han “lagde særdeles Duelighed, Skarpsindighed og grundige Indsigter for Dagen”. Den 27. august 1834 blev Stang udnævnt til højesteretsadvokat, men han forlod ikke universitetet i vrede og gjorde derfor sin undervisning færdig. Stang forlod sin stilling den 2. februar 1835, og den 27-årige nyudnævnte højesteretsadvokat fik af kollegiet i årsberetningen prædikatet “en erkjendt duelig og talentfuld Lærer”. At Det juridiske Fakultet hermed havde mistet en dygtig lærer og forsker, var utvivlsomt. Men Stangs afløser skulle blive norsk retsvidenskabs største navn, det var nemlig ingen anden end *Anton Martin Schweigaard*.

Schweigaard blev den 13. maj 1835, 27 år gammel, udnævnt til lektor i lovkyndighed. I 1840 rykkede han op som professor. Ligesom Ørsted prægede Schweigaard generationer af jurister og grundlagde med Ørsted det, som i den moderne retsvidenskab er blevet kaldt *Den Nordiske Realisme*, der bl.a. er karakteriseret ved den såkaldte *analytisk-deskriptive metode*.

DEN NORDISKE REALISME I STØBESKEEN

Anton Martin Schweigaard (1808-1870) blev født i Kragerø den 11. april 1808 som søn af ejeren af en beskeden krambodhandel.⁸ Han mistede sine forældre allerede som 10-årig og flyttede sammen med sine tre søskende ind hos mormoderen. De økonomiske følger af krigen 1807-1814 var alvorlige, og Anton Martin blev i en alder af bare 11 år taget ud af skolen, så han kunne hjælpe med at tjene til føden. 13 år gammel blev han kahytsdreng på en gammel brigg, men han hadede sølivet og blev i stedet på morbroderens regning sendt til Tyskland for at lære sprog. Han boede et par år hos en præst i Øster-Friesland, og her lærte han både tysk og latin. Da han kom tilbage til Norge, påbegyndte han jurastudiet efter bare 3½ års skolegang. Efter kun 2½ års studier blev Anton Martin candidatis juris med et resultat, som ikke alene vakte beundring, men også betød en indstilling til Kongen, hvori fakultetet fandt, “at burde underdanigst henlede Deres Kgl. Majestæts naadigste Opmærk-

8. Jf. om de biografiske oplysninger, L.M.B. Aubert, *Historiske Oplysninger om Det juridiske Fakultet ved det Norske Fredriks-Universitet*, Christiania 1870, s. 20 f., *Store navn i norsk retsvidenskab*, Oslo 1973, s. 9 ff., og *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911. Festskrift*, Gerhard Gran (red.), Kristiania 1911, bind 1, s. 87 ff.

somhed paa denne unge Mand, af hvem uden Tvivl Fædrelandet og Videnskaberne i lige Grad kunne vente sig Gavn”.

Den 10. april 1832 indgav kandidat Schweigaard en ansøgning til Kongen om at få et stipendium til en videnskabelig rejse i udlandet, hvori han bl.a. skrev: “Efter Fuldendelsen af mit juridiske Studium ved det norske Universitet, er det mit høieste Ønske ved en Reise i Udlandet at udvide min Kundskab i Retsvidenskaben og dermed beslægtede Discipliner. Saavel den erkjendte Vigtighed af videnskabelige Reiser i Almindelighed til en levende og flersidig Kundskabs Erhvervelse, som især Lovkyndighedens praktiske Tendents og dens Forhold til ydre og lokale Institutioner, fremstiller mig Opholdet paa de Steder, hvor Videnskaben har sit Sæde, som et ønskeligt Dannelsesmiddel for enhver, der ved Studium og Beskuelse stræber at opfatte Retsbegrebet i dets Anvendelse og Virkelighed.” Som det fremgår, var det således Schweigaards hensigt at studere lovkyndighedens og retsbegrebets *praktiske* sider, og kimen var hermed lagt til et opgør med den meget teoretiske og ofte virkelighedsfjerne naturen. Den stærke påvirkning fra Ørsted er tydelig, og noget fuldstændigt billede af Schweigaards forfatterskab får man da heller ikke, medmindre man forinden har studeret Ørsted.

Schweigaards ansøgning blev på det varmeste anbefalet af “alle Autoriteter”, og i april 1833 drog han fra Kragerø til Strømstad, gennem Sverige, over til Pommern og sidst i november samme år ankom han til Berlin. Her opholdt han sig indtil den 29. april det følgende år, og han fik her rig lejlighed til at studere og høre “Tydslands betydeligste Videnskabsmænd”. Efter et halvt år drog han videre til Paris, hvorom han senere udtalte, at “Opholdet i Paris har været den frugtbarste Del af min Reise”. Og når man læser resultatet af Schweigaards studieophold i Berlin, forstår man også hvorfor. I artiklen “Betragtninger over Retsvidenskabens nærværende Tilstand i Tydskland”, offentliggjort i *Juridisk Tidsskrift*, bind 23, 1823 (s. 292 ff.), erklærede Schweigaard simpelthen hele den tyske retsfilosofi krig. I denne artikel stemplede forfatteren hele det tyske åndsliv og særligt den tyske retsvidenskab som tåget, metafysisk, abstrakt og praktisk uanvendelig. Og alle filosoffer fra Wolff over Kant til Savigny fik krabasken at føle fra den stridslystne “Kandidat i den norske Lovkyndighed”. Schweigaard lod det dog ikke blive ved kritikken, men opstillede samtidig en *empirisk-analytisk* eller *analytisk-deskriptiv* metode, for hvilken han betragtede Ørsted som den fornemste repræsentant. Om Ørsteds lære udtalte Schweigaard:

“Med hensyn til Behandlingsmaaden og den videnskabelige Methode har den danske Lovkyndighed ved Ørsted faaet en saa liberal, paa Analyseernes sikre Vej fremskridende og sig sit Formaal bevidst Retning, at hvad enten man tænker sig i Forhold til den vordende og sig uddannede Retskyndige, eller til den virkelige Anvendelse, eller som Forarbejde for en Gjennemgribende Lovrevision, et intensiv langt rigtigere Resultat er vundet [end i Tyskland]. At der for Resten ogsaa der, foruden mange uforholdsmæssige Udvæxter og Huller i Behandlingen, endnu ere en Mængde Spor af Residuer fra en ældre Tid tilbage, der allermindst passe ind i Ørsteds klare og for Mystificationer frie Fremstilling, at mange Klassifikationer og ubearbejdede Begrebsforsteninger maae føres ud; og at man til Fordeel for Studiet endnu kan gaae videre i den reent analytisk-descriptive Methode, end Ørsted paa mange Steder har gjort, kort, at en Fremskriden i Behandlingsmaaden endnu efter Ørsteds Kæmpeskridt er mulig og ønskelig, er en Overbeviisning, som under disse Liniers Nedskrivning har svævet Forfatteren for Tankerne. At Lovkyndigheden i Norge, siden dens Lovgivning begyndte at gaae sin egen Vei, ikke har bevæget sig i en tilbageskridende Retning, derpaa troer jeg at kunne give et trættende Beviis ved at henvise til Lector Stangs, i forrige Aar udgivne, ‘Systematiske Fremstilling af Norges constitutionelle Ret’. Ved at sammenligne dette Værk med Klübers ‘Öffentliches Recht des deutschen Bundes’, vil det især blive indlysende, hvad for en ganske anden Spirekraft der ligger i en for Systemtvang og Skolefordomme befriet Retsforskning, end i en skolastisk, pedantisk Methode, der søger det Grundvæsentlige ved den videnskabelige Fremstilling i Definitioner og Capitelinddelinger.”

Schweigaards hårde dom over den tyske retsfilosofi undtog end ikke *Den Historiske Skole*, hvilket sikkert kan forklares med det forhold, at *Savignys* (1779-1861) retspolitiske program for *Den Historiske Skole* endnu ikke var kommet på tryk. Savigny hævdede således, at retten skabes og vokser frem af folket, dvs. retten udvikles organisk, formes og forandres ved samfundets egen udvikling. Schweigaards kritik fremstod – i hvert fald for visse dele af den danske retsvidenskab – som stærkt overdrevet. Redaktionen for *Juridisk Tidsskrift*, som havde optaget Schweigaards artikel, lod i samme udgave trykke et efterskrift, forfattet af en af redaktionens medlemmer, professor ved Københavns Universitet *P. G. Bang* (1797-1861), hvori det bl.a. hed, “at Redactionen imidlertid ei er enig i Forfatterens haarde Domme om Romerretten og den tydske Jurisprudents”.

Artiklen havde mere end noget andet karakter af et *programskrift*, som gik hårdt i rette med den konstruktive metode, der hidtil havde præget den tyske retsvidenskab.⁹ Men Schweigaards forbillede Ørsted havde ikke været afvisende over for

9. Jf. Jørgen Dalberg-Larsen, *Retsvidenskabens som samfundsvidenskab*, Kbh. 1977, s. 247.

hverken Savigny eller den tyske retsvidenskab generelt. Schweigaards hårde kritik kan ikke retfærdigvis forklares med hans unge alder, han var da 26 år. Men ser man bredt på 1830ernes norske samfund, kan man godt forstå Schweigaards stærke tiltrækning til en realistisk eller pragmatisk metode – en metode, der af eftertiden blev betegnet som en samfundsvidenskab, i hvilken retsvidenskaben var integreret. Som tidligere nævnt, var Norge på dette tidspunkt godt i gang med at opbygge en embedsstand og en selvstændig retsvidenskab, og man havde derfor ikke brug for hverken naturretsidealier eller teorier om rettens organiske udvikling (den historiske skole), men derimod for en praktisk orienteret retsvidenskab, der kunne tage del i opbygningen af det norske samfund. Lars Björne¹⁰ har med lidt andre ord forklaret, at den pragmatiske metodes gennemslagskraft i Norge beroede på, at indholdet modsvarede de mål (åsikter), som 1830ernes norske “intelligenskreds” havde sat.

Men hvad gik denne *analytisk-deskriptive* metode så nærmere ud på? På dette punkt var Schweigaard alt andet end klar. Ud over den netop nævnte kritik, formulerede han ikke nogen “metode-teori” eller lignende, og han nåede ikke meget længere end til at sætte navn på metoden. Det er måske derfor lettere at begynde med, hvad denne metode ikke er. Schweigaards kritik rettede sig mod naturretens metode, hvor definitioner og begrebsdannelse var i højsædet, og hvor man udledte retsregler af teorier eller aksiomer, som var opstillet på forhånd (apriorisk). Således begrundede den hollandske naturretstænkner Hugo Grotius (1583-1645) hele retssystemet med udgangspunkt i menneskenes *appetitus societatis*, dvs. en social appetit, som kræver, at menneskene i kraft af deres sociale natur slutter sig sammen i fredelig og fornuftig sameksistens. Indholdet af naturretten bliver derfor de retningslinjer eller principper, som muliggør en sådan sameksistens. Schweigaard begrundede loven og retsinstitutterne ganske anderledes, idet han hævdede, at disse skulle retfærdiggøres ved at påvise, “at det efter en fuldstændig, udtømmende Overveielse af alle saavel individuelle som almindelige, forbigaaende og stadige Interesser er det, som en vigtig Calcul af Sandsynligheden efter Menneskelivets sædvanlige Gang viser som den mindst ufuldkomne Afgørelsesmaade for denne Række af Handlinger og Livsforholde”. Og, fortsatte Schweigaard, så var det “just fordi Tydskerne mere end nogen anden Nation foretrække en systematisk Methode for en analytisk-descriptiv Methode”, at dette hyppigt førte til “saa meget større Misforstaaelser”.

10. Jf. Lars Björne, *Den nordiska rättsvetenskapens historia : Brytningstiden : 1815-1870*, Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning. Serien 1, b. 58, Del II, 1998, s. 109 ff.

Schweigaards ræsonnementer byggede på det, vi i dag vil kalde *common sense*-betragtninger. Men de er alt andet end klare, for hvad skal man eksempelvis forstå ved udtrykkene “den mindst ufuldkomne Afgørelsesmaade” og “udtømmende Overveielse”? Som nævnt af *Erik Anners*, er der tale om en temmelig uklar anvisning, der er åben for subjektive fortolkninger.¹¹ Det er muligvis den manglende (klare) teoridannelse eller teoretiske forankring af den *analytisk-deskriptive* metode, som senere skulle give den *konstruktive metode*, med *Francis Hagerup* som bannerfører, så gunstige levevilkår.

Noget omfattende forfatterskab havde Schweigaard ikke, og det vigtigste var værket *Den norske Proces*, som udkom 1849 (del I) og 1858 (del II). Herudover havde han bl.a. publiceret den lille bog *Den norske Handelsret* (1841) og *Commentar over den norske Criminallov* (1844-46). Bogen om den norske handelsret forblev Schweigaards eneste privatretlige arbejde, og den var egentlig et bilag til “Betænkning og Utkast til en Lov om Handelen”. Bogen er nærmest støvsuget for teoretiske og historiske udredninger; men som påpeget af *Bjørne* viser den indgående behandling af begrebet “handel”, at begreber og terminologi ikke var helt så ligegyldige, som Schweigaard havde hævdet i sin artikel i *Juridisk Tidsskrift*.

Det er hævdet af *Per Augdahl* i skriftet *Store navn i norsk rettsvittenskap* (s. 15), at norsk juridisk litteratur begynder med Schweigaard. Dette er ikke forkert, men det er nok mere præcist ligesom *Stang* (Festskrift, bind 1, s. 95) at konkludere, at Schweigaard dannede skole, og at det arbejde, han udførte, blev bestemmende for hele den følgende periodes juridiske udvikling i Norge. Men den selvforståelse og selvstændighed, som Schweigaard havde bibragt den norske retsvidenskab med sin pragmatiske retning, skulle snart blive sat på en afgørende prøve. For endnu mens den nordiske realisme var i støbeskeen, blev den knust af dens mest ihærdige kritiker, *Francis Hagerup*.

STUDIUM OG STUDIETID

Ragnar Knophs far, Daniel Knoph, blev student i 1871 og formentlig immatrikuleret det samme år. Han kom derfor ikke til at opleve Schweigaards undervisning, for han

11. Jf. *Erik Anners*, *Den europeiske rettens historie*, Oslo 1983, s. 353.

døde i 1870, 62 år gammel. Schweigaard var formentlig noget excentrisk, for efter hans død indsamlede studenterne deres forelæsningsnoter, som imidlertid aldrig blev trykt, idet Schweigaards forelæsningsform umuliggjorde et korrekt referat af forelæsningerne.¹² Studenterne var formentlig anderledes vant, for der var for det meste tale om diktatforelæsninger.

Da Daniel Knoph påbegyndte sit studium, var han kun én blandt omkring 240 jurastuderende. I 1887 var der 400 jurastuderende på Det juridiske Fakultet, og dette skabte tilsyneladende bekymring, hvilket følgende notits i Norsk Retstidende 1888 (s. 332 f.) lader ane: "Det ser dog ud til, at Tallet har naaet Maximum. Vistnok vil der fra 1886 endnu paaregnes en større Tilvæxt; men det ser aldeles ikke ud til, at der fra dette Aar paa langt nær vil blive saa mange juridiske Studerende som fra 1884. Tilvæksten vil derfor forhaabentlig herefter ingenlunde erstatte Afgangen gjennem de store Examina. De juridiske Studerendes Tal vil dog imidlertid ogsaa i den nærmeste Fremtid vedblive at være saa uforholdsmæssig stort, at dette maa tages i væsentlig Betragtning ved Valg af Studium." Denne bekymring om valg af studium havde Daniel Knoph tilsyneladende ikke grund til at have, da han blev immatrikuleret. For en ung mand med mod på livet var der formentlig grund til større bekymring for, om han kunne bevare interessen for dette til tider livsfjerne studium. Og en af de helt store prøvelser for en ung mand må have været de såkaldte diktatforelæsninger, som foregik på den måde, at læreren dikterede sit manuskript for de studerende. Disse diktatforelæsninger har utvivlsomt virket trættende for både lærerne og studenterne, men de var nødvendige på områder, hvor der ikke fandtes lærebøger.¹³ Hvor udbredt disse diktatforelæsninger var, vides ikke med bestemthed.

Som det vil fremgå nedenfor, blev Daniel Knoph juridisk kandidat i 1876, og på gangene i Det juridiske Fakultet var det fodtrinene fra *Torkel Halvorsen Aschehoug* (1822-1909), *Fredrik Brandt* (1825-1891), *L.M.B. Aubert* (1838-1896) og *Marcus Pløen Ingstad* (1837-1918), som hørtes.

T.H. Aschehoug spillede en fremtrædende rolle både som retsvidenskabsmand og som politiker, særligt fra midten af 1800-tallet og til parlamentarismens indførelse

12. Jf. Lars Björne, *Den nordiska rättsvetenskapens historia : Brytningstiden : 1815-1870*, Del II, 1998, s. 146.

13. Jf. Jørgen Mathiassen, *Hans Egede Schack som jurist og politiker*, Kbh. 1978, s. 30 f.

i 1884.¹⁴ Aschehoug havde i sin ungdom studeret socialøkonomi og statsret i England, og hans juridiske hovedemne var da også statsretten. Da han i 1852 tiltrådte stillingen på fakultetet, overtog han fagene almindelig retslære, fædrelandets offentlige ret og personretten. I 1862 blev han professor, og i 1864 overtog han procesretten, men ophørte med at undervise i den almindelige retslære. Ved Schweigaards død i 1870 blev han udnævnt til professor i statsøkonomi, statistik og lovkyndighed, og han vedblev at undervise i offentlig ret, herunder forvaltningsret. Forud for udnævnelsen havde Aschehoug stillet som betingelse, at der til den juridiske embeds-eksamen skulle være en skriftlig opgave i statsøkonomi, og dette krav blev opfyldt. Nogen inspirerende lærer har Aschehoug givetvis ikke været. Der foreligger ikke direkte vidnesbyrd om hans tid som forelæser, men *Anne-Lise Seip*¹⁵ tegner et billede af den offentlige Aschehoug, hvoraf det fremgår, at hans personlige fremtræden havde visse svagheder. Han havde pæne, regelmæssige træk, men et noget stikkende blik og skarpe nedadgående drag ved munden, hvilket betød, at han med årene fik et irriterende udtryk i ansigtet. Stemmen var tynd og ubehagelig og foredraget hakkende. Under lange indlæg havde han svært ved at fastholde tilhørernes opmærksomhed. Selvom hans indlæg var fulde af kundskab, var de samtidig spidsfindige i formen, ligesom nogle fandt dem "sofistiske" og overlæssede. Der er ingen grund til at tro, at denne beskrivelse af Aschehoug adskilte sig væsentligt fra den person, som Daniel Knoph lyttede til fra sin plads i auditoriet.

Frederik Brandt var i 1849 blevet universitetsstipendiat, i 1862 udnævntes han til lektor, og fra 1866 var han professor. Hans hovedområder var tingsretten og retshistorien. Den første lærebog i retshistorie kom først i årene 1880-1883, men forinden havde han offentliggjort en lang række arbejder. Et af hans første retshistoriske værker er det 31 sider lange manuskript fra 1853, *Grundrids af den norske Rets-historie til Brug ved Forelæsninger. Iste Afsnit*, som bl.a. viste, at Brandt var en af Norges første betydelige tilhængere af Den Historiske Skole. Stilen og den manglende systematik i bogen *Den norske Tingsret* (1867) viser, at det sandsynligvis er diktatforelæsninger.¹⁶ Bogen er præget af en lang række emner, som ikke hører hjemme i en fremstilling af tingsretten, men derimod har retshistorisk karakter, fx

14. Jf. navnlig Anne-Lise Seip, *Vitenskap og virkelighet. Sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T.H. Aschehoug 1845 til 1882*, Oslo 1975.

15. Jf. *ibid.*, s. 133.

16. Jf. Knut Robberstad, *Retts saga I*, Oslo 1971, s. 263 f.

jordbogsrettigheder, tiende og almindernes historie. *Stang* (Festskrift, bind 1, s. 104) beskriver Brandt som en ensom, men interessant person, hvis værker ikke altid var gennemarbejdede. Brandts forelæsninger i strafferet nød imidlertid stor anseelse: "De var skarpe, klare, ofte vittige; særprægede som alt, han frembragte."

L.M.B. Aubert blev lektor i 1864 og professor i 1866. Ved sin udnævnelse i 1864 overtog han den almindelige retslære, retssystemets indledning i forbindelse med juridisk hermeneutik, folkeret samt obligationsret, og i 1870 fik han desuden overdraget statsretten. I lighed med Brandt var Aubert udpræget historisk anlagt; og det var på det historiske område, han senere opnåede stor berømmelse. Auberts vigtigste videnskabelige arbejder inden for obligationsretten og folkeretten udkom først efter 1880, og de var derfor ikke en del af pensum i Daniels studietid. Som universitetslærer var Aubert imidlertid sikkert både mere spændende og mere interessant end Aschehoug og Brandt. *Stang* (Festskrift, bind 1, s. 107) fortæller, at Aubert fik stor betydning som lærer for de unge: "Hans friske foredrag, som kunde hæve sig til veltalenhet, hans ungdommelige personlighed og hans varme menneskelighed gav hans undervisning en eiendommelig charme. Det blivende indtryk den gav, var at retten ikke er fæstnet i former, men bevæger sig fremover, ofte usikkert og famlende som livet selv."

Marcus Pløen Ingstad blev i 1865 tilknyttet universitetet som stipendiat, og efter Schweigaards død i 1870 blev han udnævnt til professor. Han var nu ansvarlig for fagene romersk privatret samt proces- og personret. Fra 1888 var hans undervisning kun viet til den romerske ret. *Stang*¹⁷ fortæller, at der foreligger udtalelser fra mangen en ældre jurist om, at den universitetsundervisning, de lærte mest af i studietiden, også når det gjaldt norsk ret, var Ingstads.

CANDIDATI JURIS, LAUDABILIS

Den 15. juni 1876 blev Daniel Knoph, som da var 21 år gammel, candidatus juris med karakteren laudabilis, dvs. 1. karakter.¹⁸ Den juridiske embedseksamen blev afholdt i henholdsvis maj/juni måned og november/december måned. Det hedder her-

17. Jf. Fredrik Stang i *Universitetet i Oslo : 1911-1961*, Oslo 1961, bind I, s. 64.

18. Jf. *Norsk Retstidende (Rt.)* 1876, s. 828 ff.

om i de "Akademiske Meddelelser" fra Det juridiske Fakultet, at "til denne Eksamen, der paabegyndtes den 9. Mai, havde anmeldt sig 26 Studerende, samtlige akademiske Borgere. Af disse fremnødte imidlertid kun 25, hvorhos en forlod Examen under den skriftlige Prøve samt en undlod at fremstille sig til den mundtlige. Examen er saaledes fuldstændig gennemgaaet af 23 Kandidater...". Eksamen bestod af en teoretisk og en praktisk del. Den praktiske del bestod i en skriftlig udredning af et konkret retstilfælde; denne prøve blev aflagt den første eksamensdag, og kandidaterne fik 10 timer til udarbejdelsen. Den teoretiske del bestod i skriftlig besvarelse af 10 opgaver samt mundtlig eksamination. Af de skriftlige opgaver skulle de to være i formueret, to i proces, én i hver af disciplinerne strafferet, statsret, statsøkonomi, romersk ret og retslære, hvortil kom en eksamen, hvis emne vekslede. Det er muligvis den romerske ret, der har voldt de største problemer, for eksaminanderne fik fem timer til besvarelsen af denne mod fire timer til hver af de øvrige opgaver. Den praktiske og teoretiske prøve blev afholdt under ét med fælles eksamenskarakter. Der fandtes tre karakterer: *laudabilis* (rosværdig), som var 1. karakter, *haud illaudabilis* (ikke urosværdig), som var 2. karakter, og endelig *non contemnendus* (ikke tilfredsstillende). For de særligt dygtige kandidaters vedkommende blev der foretaget en indstilling til kongen (*laudabilis cum literis commendatitiis*), en ære som *Claus Winter Hielm* (1823), *Anton Martin Schweigaard* (1831) og senere *Bernhard Getz* (1873) opnåede. Karakteren *laudabilis* var en betingelse for at kunne blive højesteretsassessor, højesteretsadvokat, lagmand samt rigs- eller statsadvokat. Karakteren *non contemnendus* gav ikke adgang til juridiske embeder eller mulighed for at opnå bestalling som sagfører.

Vi kender både det konkrete retstilfælde og de 10 opgaver, som Daniel Knoph blev eksamineret i. De 10 skriftlige opgaver var følgende:

1. *"Af den Almindelige Retslære: Hvorvidt kan Trediemand gjøre Rettigheder gjældende i Kraft af en mellem andre i eget Navn afsluttet Overenskomst?"*
2. *"Af processen: Under hvilke Betingelser kan Udkastelse finde Sted uden forudgaaende Dom eller Forlig?"*
3. *"Af den offentlige Ret: Hvorvidt erhverver indvandrede Undersaatter strax fuld Borgerret?"*
4. *"Af Formueretten: Om Betingelserne for Skyldnerens Mora."*
5. *"Af Processen: Hvorvidt kan den Domstol, for hvem Edssag ifølge forudgaaende Dom er afhængiggjort, ex officio nægte at modtage Eden?"*
6. *"Af Kriminalretten: Hvorvidt udslættes Forbrydelsens Retsfølger ved Benaadning?"*

7. *“Af Formueretten: Hvorvidt gjælder den Regel, at Leie gaar for Eie til Fare-dag er ude?”*
8. *“Af Personretten: Om Virkningerne af Ægtefællers Adskillelse med Hensyn til Bord og Seng.”*
9. *“Af Romerretten: At fremstille den romerske Lære om Restitution af Dos.”*
10. *“Af Statsøkonomien: Hvorvidt kan en Forøgelse af den cirkulerende Mængde Pengesedler faa Indflydelse paa Varepriserne?”*

Daniel Knoph blev kandidat som den anden blandt de 23 eksaminander, og af disse fik ni karakteren laudabilis, mens resten fik haud illaudabilis. Til november/december-eksamen havde der tilmeldt sig 25 studerende, dvs. samtlige “Akademiske Borgere”, men af disse trak otte sig tilbage under eller efter den skriftlige prøve. Blandt de 17 kandidater, som da blev færdige, var den senere justits- og statsminister for Højre og professor i lovkyndighed Georg *Francis Hagerup*, der ligesom Daniel nu kunne kalde sig candidatus juris og ligeledes med 1. karakteren laudabilis. Den ét år ældre Francis Hagerup havde bl.a. til eksamen skullet besvare spørgsmålet: “Hvad forstaaes ved diplomatiske Anliggender, og i hvilke Former skulle de behandles?”. Dette spørgsmål skulle senere vise sig at blive relevant for Francis Hagerup, for i 1906 blev han Norges diplomat i København og i 1916 i Stockholm.

At Daniel Knoph og Francis Hagerup har kendt hinanden, er uden for enhver tvivl. De har gået på samme årgang, og begge havde de vist deres gode evner ved eksamen; men historien melder dog ikke om noget venskab mellem de to. Nu var Daniel Knoph imidlertid blevet juridisk kandidat, og vi skal snart følge ham i hans videre gerning som højesteretsadvokat. Men inden da skal vi se nærmere på Francis Hagerups virke som retsvidenskabsmand og særligt på den metode, som Hagerup udviklede. Metoden blev kaldt *den konstruktive metode*, og det var netop denne metode, som Fredrik Stang og (senere) Daniel Knophs søn Ragnar vendte sig så stærkt imod.

KONSTRUKTIVISMEN OG DET MODERNE GENNEMBRUD

Opgør, metode og gennembrud

Francis Hagerup (1853-1921) var en sværvægter i såvel politisk som retsvidenskabelig henseende, og af samme grund er den politisk/retshistoriske behandling af ham og den periode, han levede i, meget omfattende.¹⁹ Det er dog ikke så meget Hagerups betydning som politiker, der her er af interesse, som dennes opgør med Schweigaards sociologiske metode og hans samtidige formulering af en alternativ metode, nemlig konstruktivismen. Ud over behandlingen af den konstruktive metode vil den metodedebat, som Hagerup igangsatte i 1888, blive omtalt kort. Litterært var perioden 1850-1875 præget af realismens opgør med romantikken, og den efterfølgende periode 1875-1890, som vi nu bevæger os ind i, betegnes *Det moderne Gennembrud* eller *Naturalismen*, som var den nye realistiske retning. Denne retning tog udgangspunkt i franskmændene *Auguste Comtes* (1798-1857) positivisme og *Charles Darwins* (1809-1882) udviklingslære med dens budskab om den stærkes overlevelse. Der var tale om en generel strømning inden for såvel videnskaben som litteraturen og kunsten. *Rune Slagstad* betegner således den metode, Hagerup opstillede, som udtryk for det moderne gennembrud i retsvidenskaben. Hvis man ved *moderne* forstår nytænkning og nydannelse, er denne karakteristik måske berettiget for så vidt angår den norske retsvidenskab, men derimod næppe for så vidt angår den danske, hvor et moderne gennembrud først kom efter skiftet til det 20. århundrede, og som først og fremmest blev båret frem af professorene ved Københavns Universitet *Viggo Bentzon* (1861-1937) og (senere) *Alf Ross* (1899-1979).²⁰ Når jeg anvender ordet "måske", hænger det sammen med den omstændighed, at den metode, som Hagerup opstillede, netop ikke var ny eller i nogen forstand moderne i forhold til den tyske retsvidenskab (den historiske skole), hvorfra grundlaget for metoden var lånt. Når den holdes op mod Schweigaards metode, giver det dog mening at betegne den som moderne, hhv. et gennembrud.

19. Jf. i denne sammenhæng Frantz Dahl, "Francis Hagerup og Tidsskrift for Retsvidenskab", *TJR* 1922, s. 98 ff., Knut Robberstad, *Rettsoga I*, Oslo 1971, s. 264 ff., Rune Slagstad, *Ret og politikk. Et liberalt tema med variasjoner*, Oslo 1987, s. 60 ff., Jørgen Dalberg-Larsen, "Et gensyn med en klassiker", *TJR* 1987, s. 4 ff., og Sten Gagnér, "Hagerups tidsskrift", *TJR* 1999, s. 255 ff.

20. Jf. Peter Høiland, *Den moderne retstæknings gennembrud og autoritetstab*, Kbh. 1998, s. 13 f.

I 1879 blev Hagerup ansat som stipendiat, og i 1887 blev han udnævnt til professor efter at have været konstitueret i stillingen i to år, og han blev dermed den syvende fastansatte lærer på fakultetet. I 1876 var *Bernhard Getz* (1850-1901) blevet udnævnt til professor, og i 1877 fulgte udnævnelsen af *Ebbe Hertzberg* (1847-1912) ligeledes til professor. Disse to blev henholdsvis den femte og den sjette fastansatte. I årene 1890-93 var Hagerup ekstraordinær assessor i Højesteret, og vi har derfor en god mulighed for at sammenholde Hagerups videnskabsideal (konstruktivismen) med hans praktisk-juridiske arbejde.

Den konstruktive metode kan dateres til 1888, hvor Hagerup i det første nummer af det nydannede *Tidsskrift for Retsvidenskab* (s. 1-58) offentliggjorde sin tiltrædelsesforelæsning "Nogle Ord om den nyere Retsvidenskabs Karakter". Hagerup var på dette tidspunkt ikke noget ubeskrevet blad, for han havde tre år forinden disputeret med afhandlingen *Om Tradition som Betingelse for Overdragelse af Løsøre*, og tiltrædelsesforelæsningen gjaldt den ovenfor nævnte stilling som professor, i hvilken han i to år havde været konstitueret. Inden behandlingen af den konstruktive metode kan det være nyttigt at erindre om det forhold, at metoden af såvel samtiden som eftertiden har været meget omtalt og fra flere sider stærkt kritiseret. Kritikken har til tider haft karakter af et meget personligt opgør med den (tyske) historiske skole og konstruktivismen, og her tænkes ikke mindst på *Fredrik Stangs* skarpe kritik, som vi senere vender tilbage til. Efter min opfattelse er forskellen mellem den sociologiske og den konstruktive metode ikke stor. Det er min opfattelse, at begge metoder i virkeligheden udvælger en enkelt relation, som derefter gennem en uberegtiget generalisering gøres til udtryk for, hvad retsvidenskabelig metode som helhed er. Dette problem vender vi ligeledes tilbage til.

Det er vigtigt at notere sig, at Hagerup ved beskrivelsen af metoden tog udgangspunkt i privatretten, "fordi den specifik juridiske Metode her har faaet sin fasteste og mest typiske Udfoldelse". Principielt mente han dog, at metoden kunne finde anvendelse inden for såvel den private som den offentlige ret. Når udgangspunktet bør noteres, hænger det sammen med det forhold, at han netop kritiserede Schweigaard for ikke at have taget sit udgangspunkt i formueretten, men i andre områder, "hvor Omslaget i den videnskabelige Opfatning i Tyskland endnu kun havde sat ringe Frugt". Hvis Schweigaard havde taget sit udgangspunkt i formueretten, "vilde visse- lig Forholdenes egen Magt have tvunget ham til en Erkjendelse af, hvad den yngre tyske Skole af Retslærde havde udrettet. Og da vilde meget have seet anerledes ud baade i vor Formueret og i andre Discipliner". Hagerup pegede endvidere på, at

Schweigaards skrifter for en stor dels vedkommende var ungdomsarbejder, "og netop derfor maa det beklages, at disse Værker, der fik en saa bestemmende Indflydelse paa vor juridiske Tænkning, blev til under Paavirkning af et Ungdomsindtryk, som Schweigaard ikke senere fik fuld Anledning til at berigtige". Men hvad var der i grunden galt med Schweigaards analytisk-deskriptive metode? Ifølge Hagerup var det først og fremmest metodens utilstrækkelighed, idet denne metode alene bestod i "en positiv Udredning af de givne Retssætninger og deres Forhold til de mødende individuelle Retsforhold samt en Indtrængen i selve disse Retsforholds konkrete Natur og Væsen". Og længere rakte metoden ikke, for som hævded af Hagerup, anså Schweigaard "en videre Indgaaen i Retssætningernes Sammenhæng end den, der bestaar i Paavisningen af deres fælles Øiemed" ikke alene for overflødig, men "end- og for et Tilbageskridt". Hagerup mente ikke, at den analytisk-deskriptive metode burde forkastes, for "det første Skridt maa altid være, hvad Schweigaard kaldte den analytisk-deskriptive Metode, en Indtrængen i de enkelte Retsforholds konkrete Indhold. Kun den skaffer det solide Grundlag, der er den ueftergivelige Betingelse for enhver videregaaende videnskabelig Forskning, og uden hvilken denne vilde svæve i Luften og forsumpe sig i den naturretslige Fladhed og Tomhed, fra hvilken det netop er en af Schweigaards Fortjenester i Forening med Ørsted at have reddet os". For Hagerup var den analytisk-deskriptive metode "det solide grundlag", det første skridt, som enhver forsker måtte tage. Det var også netop, hvad det var, nemlig kun det første skridt; men hermed kunne ingen videnskab lade sig nøje, for en sand videnskab kunne "ikke blive staaende ved at betragte Retssætningerne saa at sige enkeltvis, konkret og kasuistisk, men maa forme dem til *Retsbegreber* og paa- vise disses Sammenhæng og Slægtsskab, idet den af dem danner et *System*" (s. 21). Den fulde videnskabelige erkendelse krævede således en "Paavisning af Retsstoffets egen indre Sammenhæng" (s. 19). Man måtte derfor "*sammenfatte* de for en hel Række Retsforhold fælles Elementer under en fælles Kategori og en Kombination af de saaledes dannede Kategorier til en systematisk Bygning, altsaa en *syntetisk Proces*". For Hagerup indebar disse konstateringer to ting: For det første, at retsvidenskaben – for at kunne opfylde denne opgave – netop måtte "betræde den Vei, mod hvilken Schweigaard advarede", og for det andet, at man kun ved at betræde denne vej sikrede arbejdet en status af retsvidenskab (s. 21). Og for dem, som ikke allerede havde forstået budskabet, gav Hagerup et opbyggeligt eksempel:

"Tager man saaledes et Lovsted som 5-1-2, der siger, at alle "Kontrakter" skal holdes, saa vilde den rent deskriptive Analyse ikke komme videre end til en Opregning af alle praktisk forekommende Forhold, der kunde betegnes som Kontrakter. Enhver Jurisprudents vil begynde hermed. Og Lovbogen selv er ikke naaet videre, som den kasu-

istiske Opregning af Kontraktsforhold viser (“være sig Kjøb, Sal, Gave, Mageskifte, Pant, Laan, Leie, Forpligtelser, Forløfter og andet ved hvad Navn nævnes kand”). Men hermed vilde jo aabenbart ingen tilstrækkelig Forstaaelse af Lovstedet være vunden. Hertil udkræves en Analyse af *Begrebet* Kontrakt. Man maa ved en Betragtning af, hvad der er fælles i alle Tilfælde hvor Livets Opfatning, til hvilken Loven her selv henviser, statuerer Tilværelsen af en Kontrakt og ad denne Vei bestemme, hvad der er fælles for alle disse Tilfælde. Finder man nu, at det væsentlige er en Forening af flere Personers Vilieserklæringer, saa er dermed givet en Række nye Begreber, der tiltrænger Analyse: Hvad er en Vilieserklæring? Hvad forstaaes her ved Vilie og hvad Erklæring, og hvad forstaaes ved Overensstemmelse mellem Vilie og Erklæring samt mellem de forskellige Vilieserklæringer? Denne Opløsning af Begrebet Kontrakt i dens enkelte Elementer vil nu videre vise, at flere af de saaledes fundne Elementer ikke er særegne blot for Begrebet Kontrakt, men er af almindeligere Anvendelse, saaledes f. Ex. Vilieserklæring ...

Naar det saaledes er lykkedes at tilbageføre Retssætningerne til visse almene Begreber, bliver den videre Opgave at undersøge disse Begrebers almindelige Egenskaber og indbyrdes Forhold paa lignende Maade, som Kemikeren undersøger de kemiske Elementers Egenskaber og Affiniteter, og ordne dem efter et paa deres logiske Sammenhæng grundet *System af Slægter og Arter*.

Under dette System gjælder det nu at indordne de forskellige Retsforhold. Og denne Hensføren af et Retsforhold under det Begreb, der ligger til *Grund for det, er det man særlig har betegnet som juridisk Konstruktion*.”

Hagerup var imidlertid klar over, at der var en snæver sammenhæng mellem teori og praksis, og at praksis ikke kun var “at forrette Skrivertjeneste”. Praksis var, fastslog han, “anvendt Teori”, og enhver retsafgørelse, der ikke var rent vilkårlig, indeholdt altid teori. For ikke at blive ren spekulation måtte teorien gå til praksis, og praksis, som repræsenterede “den levende Ret”, måtte gå til teorien for at finde de almene begreber og grundsætninger, der giver den “de ledende Synspunkter ved de konkrete Retsforholds Bedømmelse” (s. 46).

Med betoningen af vekselvirkningen mellem teori og praksis synes Hagerup at have taget højde for kritik fra tilhængerne af den deskriptiv-analytiske metode. Allerede i indledningen af sin artikel havde han endda peget på det forhold, at den sociologiske og konstruktive metode havde udvalgt forskellige relationer, for der var, mente Hagerup, forskel på, om man fæstnede sin “Opmærksomhed på Retsreglernes konkrete Anvendelse eller paa deres generelle Sammenhæng – to Sider, der i og for sig begge er ligeberettigede, men hver for sig dog kun er en Side”. Men det var dog lige så klart, hævdede Hagerup, at “den første Side af Retsstoffet maa føre til mere begrænsede Resultater end Studiet af den sidstnævnte”. Hagerup havde hermed rakt hånden ud mod tilhængerne af den metode, som han havde betegnet som “det solide

Grundlag”, men som, hvis den blev anvendt alene, kun medførte “begrænsede Resultater”.

Reaktionerne på Hagerups artikel udeblev ikke; men det var ikke Schweigaards tilhængere, som førte pennen, men derimod den unge danske jurist og doktor juris *Carl Ussing*. Når den samtidige norske retsvidenskab ikke røg i blækhuset, hang det muligvis sammen med det forhold, at artiklen snarere forargede end æggede til modsigelse.²¹ Den artikel, som skulle have vakt den norske lovkyndighed til debat om en fremtidig retsvidenskabelig metode, kaldte i stedet på videnskabens modsætning, nemlig indignation og forargelse. At kritisere Schweigaard var at spytte i det glas, man selv drak af, og et slag i ansigtet på hele den norske lovkyndighed. Med Schweigaard havde den norske retsvidenskab således vendt den tyske retsvidenskab ryggen og valgt den bedste af alle verdener – nemlig isolationens – for derigennem at skabe en *selvstændig* norsk retsvidenskab. Først 20 år senere blev den konstruktive metode underkastet en ren norsk kritik; men så var kritikken også til at tage og føle på, som vi skal se.

Carl Ussing (1857-1934) eller *Dr. Ussing*, som han foretrak at blive kaldt, var direktør for den danske nationalbank og dermed ikke retsvidenskabsmand i gængs forstand. I sine “Livserindringer” skrev Ussing, at det var hans “realistiske sans”, som i *Tidsskrift for Retsvidenskab* (1888) havde “ført mig paa Krigsstien mod den norske Professor, senere Statsminister Hagerup”.²² Om sin artikel i *Tidsskrift for Retsvidenskab* anførte han: “Jeg tror at man i den 5 Siders Afhandling ‘Om Retsvidenskabens Metode’ finder en klar Karakteristik af de to Tendenser: Hagerups, som jeg kalder den ‘konstruktive’, og Ørsteds, som jeg kalder den ‘teleologiske’ Metode – andre Navne for Begrebsvidenskaben og den realistiske Metode.” Ussing, som havde disputeret med en afhandling om Ørsted, var en varm tilhænger af dennes og senere Jherings teleologiske retsvidenskab, og han argumenterede for, at en formålsorienteret betragtningstype var af afgørende betydning både for lovgiveren og “Retsforskeren”. Det banebrydende i den ørstedske videnskab var netop, at “han bragte Betragtninger hentede fra Rettens Hensigtsmæssighed, dens Øiemed frem i første Række paa Bekostning af Rettens systematiske Sammenhæng”. Og det var

21. Jf. Fredrik Stang, *TJR* 1922, s. 7 og s. 13.

22. Jf. Oluf H. Krabbe, *Carl Ussing i Skrift og Tale*, Kbh. 1935, s. 534 f.

Ussings bestemte opfattelse, at “den teleologiske Methode endnu vil bringe Klarhed over meget, som for Tiden staar dunkelt”.

Hagerups svar er trykt i umiddelbar forlængelse af Ussings artikel (s. 278-279), og heri tilbageviste han kritikken, som “forekommer mig delvist at hvile paa en Misforstaaelse af, hvad jeg egentlig har ment”. Den misforståelse, som kritikken tilsyneladende hvilede på, var, at Hagerup skulle have taget afstand fra en teleologisk retsvidenskab. Dette var ifølge Hagerup ikke tilfældet, for han havde aldrig tænkt sig at bestride, at “ogsaa Lovfortolkningen maa se hen til Lovens Øiemed, at den ved Bestemmelsen af Retssætningernes Rækkevidde og Sammenhæng tillige maa drage ind under sin Undersøgelse de Behov og Interesser, som Retten er bestemt til at tjene, og at man aldrig kan konstruere Retsbegreberne ved en isoleret Betragtning af formel-juridiske Hensyn”. Hvad Hagerup havde bestridt var, at de interesser, som retten tjener, også kunne betragtes som en retskilde, og “at man kan begrunde en Retssætning alene ved at paavise en bestemt Interesse (“Omsætningens Tarv” eller lignende)”. Og det var, sluttede Hagerup, ingenlunde den sociale retsteori i sig selv, han havde polemiseret mod, “men alene det Overgreb, hvori enkelte af dens Tilhængere gjør sig skyldig, naar de kræver, at den skal *helt afløse Retsdogmatikken* og gjøre denne overflødig som en særegen Videnskab”. Vel havde Ussing efter eget udsagn været på krigsstien, men krigen var tilsyneladende endt uden synlige skrammer for konstruktivismen, i hvert fald blev den ikke udsat for yderligere kritik før i 1911. I stedet sænkede stilheden sig nu over den nordiske metodedebat. Ikke glemslen, men stilheden.

Den konstruktive metode og det praktiske retsliv

Som nævnt var Francis Hagerup i årene 1890-1893 ekstraordinær assessor i Højesteret, og en gennemgang af *Norsk Retstidende* viser, at han deltog i 17 sager, fordelt med seks i 1890, syv i 1891, én i 1892 og tre i 1893.²³ Eftersom ikke alle Højesterets afgørelser blev trykt, ved vi ikke, hvor mange sager, ud over de her nævnte, Hagerup deltog i. Otte af de nævnte sager var straffesager, og resten af sagerne fordelte sig på konkurs, køberet, kontraktsfortolkning, procesret og tingsret. Hagerup var i langt de fleste sager en del af Højesterets flertal, og i 12 af sagerne var hans vota: “Ligesaa”. I en enkelt afgørelse tilsluttede han sig den dissenterende dommer

23. Jf. *Rt.* 1890.337, *Rt.* 1890.343, *Rt.* 1890.344, *Rt.* 1890.348, *Rt.* 1890.481, *Rt.* 1890.705, *Rt.* 1891.322, *Rt.* 1891.329, *Rt.* 1891.361, *Rt.* 1891.374, *Rt.* 1891.377, *Rt.* 1891.387, *Rt.* 1891.425, *Rt.* 1892.1, *Rt.* 1893.17, *Rt.* 1893.186 og *Rt.* 1893.571.

(jf. *Rt.* 1891.425), og i fire tilfælde afgav han længere vota. Det er de sidste fire tilfælde, som her vil blive omtalt for om muligt at få belyst, om der er sammenhæng mellem Hagerups forskning og hans virksomhed som dommer. Hertil kommer, at vi får lejlighed til at se, hvilken metode Hagerup anvendte i det praktiske retsliv.

Hagerup debuterede som ekstraordinær assessor den 17. april 1890 (*Rt.* 1890.337) i en straffesag mod "Slagterborger Kittel Nielsen". De faktiske omstændigheder i sagen var overskuelige og vedrørte spørgsmålet om, hvorvidt et garveri kunne antages at have været "nedlagt et Aar". Slagter Nielsen, der ejede en gård i Kragerø, hvorfra der (med sikkerhed) indtil juni 1888 havde været drevet garveri, havde tilladt en garver at lade en del huder blive "liggende paa Bark i 2 Kasser" på ejendommen indtil august 1889, hvor slagter Nielsen selv påbegyndte garveribedrift i gården. Spørgsmålet var nu, om garveribedriften var ophørt i juni 1888, således at slagter Nielsen i august 1889 ulovligt havde oprettet et nyt garveri, eller om der var tale om en (lovlig) fortsættelse af garveribedriften. I hvert fald stod slagter Nielsen tiltalt for i strid med bygningsloven (1860, § 4) at have påbegyndt garverivirksomhed i gården. For dette forhold var han blevet idømt en bod på kr. 40,00 til "Kragerø Bykasse". I Højesteret blev slagter Nielsen frifundet, og førstevoterende dommer anførte, at garveren i tidsrummet fra juni 1888 til august 1889 havde haft huder "henlagt paa Bark, som det hedder, i 2 Kasser i den omhandlede Gaard, og da Barkning af Huder er en væsentlig Del af Garveriprocessen, saa er den efter min Mening ogsaa i sig selv af saa stor Betydning, at den maa berettigede til at sige, at Garveriet i den Tid ikke er nedlagt". Efter først at have afvist vidnernes bedømmelse af, hvorvidt garveribedriften var ophørt eller fortsat, anførte Hagerup i sit votum:

"Det er efter min Mening vel muligt, at en Bedrift, som efter den almindelige Opfatning ikke længere kan siges at være holdt i Virksomhed, dog i Lovens Forstand fremdeles maa betragtes som bestaaende, fordi den rammes af de Hensyn, som ligger til Grund for Lovens Bestemmelse. Jeg har for mit Vedkommende ingen Tvivl om, at en Hensætten af Kasserne paa et nyt Sted vilde være i Strid med Loven og hjemfalde dens Straf, selv om det ikke kunde opfattes som Begyndelsen til et nyt Anlæg, men som Appendix til et bestaaende, saafremt der virkelig foregik en Garvningsproces med de i Kasserne liggende Huder, hvad man maa antage har været Tilfældet med de Huder, der blev staaende på [tiltaltes] Grund. Et saadant Foretagende vilde nemlig, selv om det ikke efter den almindelige Sprogbrug kunde betegnes som Garveribedrift dog antagelig være sundhedsfarlig eller ialfald rammes af Lovens Hensigt at beskytte de bymæssig bebyggede Strøg mod skadelige Virkninger af Garveriprocessen. Jeg vil ved denne Afgørelse Intet have udtalt om, hvorledes Forholdet maatte blive at bedømme forsaavidt en lignende Fremgangsmaade fra Grundeierens Side i et enkelt Tilfælde aabenbart ingen anden fornuftig Hensigt kunde have end den at omgaa Loven;

men et saadant Tilfælde foreligger ikke her, hvor meget mere Omstændighederne bestemt udelukker enhver Tanke paa, at Loven skulde være forsøgt omgaaet.”

Hagerups votum er et lærestykke i anvendelsen af den *analytisk-deskriptive metode*, dvs. “en positiv Udredning af de givne Retssætninger og deres Forhold til de mødende individuelle Retsforhold samt Indtrængen i selve disse Retsforholds konkrete Natur og Væsen”. Men samtidig er hans ræsonnement *teleologisk orienteret*, idet han betonedede “de Hensyn, som ligger til Grund for Lovens Bestemmelse” og “Lovens Hensyn”. Hagerups argumentation illustrerer på udmærket måde, hvorledes metoderne (den analytisk-deskriptive og den teleologiske) blandes, når dommeren skal tage stilling til et konkret forelagt retsspørgsmål. Samtidig synes det i nogen grad at bekræfte, at Carl Ussings kritik af Hagerup hvilede på en misforståelse.

Argumentationen er klar og stringent, og Hagerup kunne (og burde måske) være standset her; men han bevægede sig i stedet videre – langt videre end både anklagemyndigheden og det øvrige dommerkollegium havde gjort. Han inddrog således spørgsmålet om omgåelse, selv om han samtidig anførte, at dette spørgsmål for så vidt var sagen uvedkommende, jf. “Jeg vil ved denne Afgørelse Intet have udtalt ...”. Er det professoren, som her viste, at han havde set et (muligt) problem, som var overset af alle andre? Eller er det for at vise, at han kendte de nye strømninger i den nordiske juridiske litteratur? Som den første i Norden havde den danske professor *Jul. Lassen* således året forinden i *Ugeskrift for Retsvæsen (UfR 1890, s. 609 ff.)* sat omgåelsesproblemet på den retsvidenskabelige dagsorden. Nogen henvisning til Lassens afhandling gav Hagerup imidlertid ikke, så hans overflødige svar på det overflødige spørgsmål kan muligvis bedst tolkes som en markering fra ham om, at han var villig til som ekstraordinær assessor i Højesteret at vende alle sten i sagerne – også de sten, han selv havde haft med fra den akademiske verden på universitetet.

Der skulle gå næsten ét år, før Hagerup igen udarbejdede et selvstændigt votum. I en afgørelse fra 8. april 1891 (*Rt. 1891.329*) drejede spørgsmålet sig om fortolkning af en bestemmelse i konkursloven (§ 49). Sagens fakta er omstændelige og skal ikke beskrives nærmere her. Hagerups votum er på ikke mindre end 1½ side, hvilket skyldtes, at han byggede sin “Afgjørelse i denne Sag paa en noget anden Betragtning end af de foregaaende Voterende fremhævet”. Den analytisk-deskriptive metode er den samme som i den foregående afgørelse, og han knytter konklusionerne fast til lovens tekst og afstår ikke fra at antyde, at skifterettens afgørelse er direkte urigtig, for “vi har overhoved ingen Lovregler herom, og det er i Forhold til Lovgivningen ganske vilkaarligt og tilfældigt, at Skifteretten i dette Tilfælde har givet

sig til at foranstalte en Prøvelse af disse Fordringer. Hvorvidt dette overhoved er stemmende med en rigtig Anvendelse af de konkursretlige Regler, skal jeg ikke udtale mig om ...”. Hagerup havde imidlertid lært begrænsningens kunst, og han gik ikke denne gang videre, end parternes indlæg tillod, hvilket han selv fremhævede med følgende bemærkning: “Jeg finder [dette] overflødigt at udtale mig om; det ligger udenfor Proceduren, og herom er Intet oplyst.”

Højesterets afgørelse af 9. april 1891 (*Rt.* 1891.361) vedrørte et procesretligt spørgsmål. Det er ikke Hagerups votum om procesomkostningernes ophævelse, der er af størst interesse, men snarere det forhold, at man i udmiddelbar forlængelse af dommen lod trykke “nyere Videnskabsmænds Theori”. Under proceduren havde parterne således påberåbt sig Hagerups og Getz’ “Forelæsninger over den ordinære Civilproces”, og disse “Forelæsninger” blev nu trykt i tillæg til dommen. At Højesteret opfattede retsvidenskaben som en helt central retskilde, synes åbenbart.

Højesterets afgørelse af 24. juni 1892 (*Rt.* 1892.1) vedrørte bl.a. spørgsmålet om, hvorvidt en eksekution afholdt af en vekselkreditor for to vekslers ved transport var kommet til at give en bank, der stod uden for vekselforholdet, sikkerhed for et vekselobligationslån, hvis beløb var anvendt til at indfri vekselgælden. Spørgsmålet blev i det væsentlige besvaret under hensyn til sagens konkrete omstændigheder, og Hagerups votum er derfor meget konkret begrundet uden inddragelse af hverken lovregler eller teori. Det ½-side lange votum tager dog noget af brodden af Hagerups bastante udtalelse om, at praksis altid var “anvendt Teori”, og at enhver retsafgørelse, der ikke var vilkårlig, altid indeholdt teori. Hagerup må her have erkendt, at dommeren, når han står over for nye retsspørgsmål, ikke altid har nogen teori at støtte sig til, men at han ved hjælp af analyse og deskription selv må nå frem til et resultat.

Som det er fremgået, er der i de fire vota ikke mange spor efter den konstruktive metode. Heri er der ikke noget overraskende al den stund, at denne metode efter Hagerups opfattelse udgjorde et arbejdsprogram for retsvidenskaben og ikke for domstolene – et forhold, som Hagerup i kraft af sin dommergerning så at sige selv dokumenterede. Der var således intet modsætningsforhold mellem den konstruktive metode og det praktiske retsliv.

HØJESTERETSADVOKAT DANIEL KNOPH

Daniel Knoph blev som tidligere nævnt færdig med sin juridiske embedseksamen i juni 1876, og i de næste seks år arbejdede han som edsvoren fuldmægtig, dvs. dommerfuldmægtig, ved Ekers og Akers sorenskriverier. Den 5. maj 1880 blev Daniel gift med *Gyda Johanne Gyth*, født den 3. oktober 1853 og datter af den praktiserende læge i Skedsmo, Johan Wessel Gyth, og hustru Rina Dahl. Sammen fik de tre børn, nemlig *Gudny (Rina Anine Knoph)*, født den 22. juli 1889, *Bjarne (Bøckmann Gyth Knoph)*, født den 14. februar 1892, og *Ragnar (Johan Gyth Knoph)*, født den 24. oktober 1894, som vi snart skal vende tilbage til. I 1882 blev Daniel overretssagfører i Kristiania, og den 30. december 1885 blev han udnævnt til højesteretsadvokat, en titel og et arbejde han havde, indtil katastrofen indtraf i 1910/11.

At være advokat i Norge i slutningen af 1880'erne betød, at man var medlem af en lille elite. I årene 1860-1869 blev der i Oslo autoriseret 27 sagførere, 1870-1879 var tallet 50, og 1880-1889 var tallet 123, og disse var sluttet sammen i Den Norske Advokat- og Sakførerforening. Den første sammenslutning af sagførere i Norge blev dannet i 1860 som resultatet af en opfordring af 10. oktober 1860 fra daværende statsminister Richter: "Den senere udvikling af forholdene har hos flere sakførere fremkaldt den tanke å danne et selskap, som kunde bli en foreningspunkt for dem, der er bundne sammen med felles interesser. Man har trodd at et sådant selskap kunde tilveiebringe videnskapelige hjælpemidler som den enkelte har vanskeligere for å skaffe sig, at det ved den indbyrdes påvirkning hvortil det gir anledning, kunde bidra til å vedlikeholde mere almindelige interesser, og at det under den frihet i sakførervirksomheten, som den nyere lovg. medfører, efterhånden kunde få en organiserende betydning." Den nye forening var imidlertid langt fra noget samlingspunkt for "felles interesser", og livskraft fik foreningen først i 1894, da den næste sagførersammenslutning dannedes den 19. februar under navnet Den Norske Advokat- og Sakførerforening. Mødet havde noget over 100 deltagere, og på dette tidspunkt udgjorde medlemstallet 228 advokater og sagførere.²⁴ Foreningen havde kun begrænset tilslutning uden for Kristiania, dvs. at en stor del af advokaterne og sagførerne i Kristiania må have deltaget i mødet den 19. februar, hvilket gør det sandsynligt, at også Daniel Knoph var til stede.

24. Jf. *Den Norske Sakførerforening 1908-1933*, utg. av Henning Bødtker, Oslo 1933, s. 97 f.

Det er usikkert, om Daniel Knoph har drevet selvstændig advokatvirksomhed, eller om han var medejer af eller blot ansat i en advokatvirksomhed. Usikkerheden er knyttet til den omstændighed, at Daniel Knoph ikke er medtaget i værket *Norges Prokuratorer, Sakførere og Advokater (1848-1905)*,²⁵ hvori kun advokater og sagførere, som har “drevet selvstændig sakførervirksomhed”, er optaget.

Daniel Knoph var i november 1894 blevet 40 år og havde som højesteretsadvokat nået karrierens foreløbige højdepunkt. Han havde siden sin udnævnelse til højesteretsadvokat procederet en række sager for Højesteret, hvoraf formodentlig de fleste var trykt i *Norsk Retstidende*, ligesom han sad i en lang række bestyrelser, bl.a. Kristianias Bryggeri, Moss Glasverk, Sandvikens Blikvarefabrik og A/S Smørfabrikken “Norge” i Bergen. I flere år var han ligeledes ordfører i “forst.skapet” for “Hægdehaugens Sparebank” i Kristiania. Hertil kom, at Daniel Knoph sammen med sin svoger, advokat *Ole Dehli* (gift med Daniels hustru storesøster Marie), i 1884/-1885 havde købt bladet “*Christiania Intelligentssedler*”, der var ansat til en værdi af 30.000 kr., hvilket var et betydeligt beløb i 1880erne. Vi skal senere vende tilbage til bladet og den retssag, der i 1908 fulgte i kølvandet på Daniel Knophs salg af dette.

På det tidspunkt, Ragnar Knoph blev født, havde Daniel Knoph været højesteretsadvokat i ni år. I perioden 1885-1894 finder man i *Norsk Retstidende* 16 sager, som Daniel Knoph deltog i. Fra 1895 til den sidst trykte dom i 1908 er der 18 afgørelser i *Norsk Retstidende*, dvs. at Daniel Knoph i snit havde 1-2 højesteretssager om året, hvortil muligvis kommer afgørelser, som ikke blev bragt i *Norsk Retstidende*. De i alt 34 domme giver formentligt et godt billede af, hvilken type klienter Daniel Knoph var advokat for, ligesom de giver os mulighed for at få et lille indblik i, hvorledes Daniel Knoph arbejdede som advokat.²⁶

25. Jf. Magnus Mardal, *Norges Prokuratorer, Sakførere og Advokater*, bind III, del 2, *Sakførere 1848-1905*, utg. av Den Norske Advokatforening, Oslo 1984-1986.

26. Jf. *Rt.* 1886.17 (1. prøvesag), *Rt.* 1886.33 (2. prøvesag), *Rt.* 1887.713, *Rt.* 1888.118, *Rt.* 1888.529, *Rt.* 1888.585, *Rt.* 1889.361, *Rt.* 1889.418, *Rt.* 1890.750, *Rt.* 1892.113, *Rt.* 1892.593, *Rt.* 1892.726, *Rt.* 1893.568, *Rt.* 1893.651, *Rt.* 1894.567, *Rt.* 1894.730, *Rt.* 1895.1, *Rt.* 1895.235, *Rt.* 1895.838, *Rt.* 1897.553, *Rt.* 1897.746, *Rt.* 1898.72, *Rt.* 1898.161, *Rt.* 1898.333, *Rt.* 1899.500, *Rt.* 1901.116, *Rt.* 1902.590, *Rt.* 1902.913, *Rt.* 1903.244, *Rt.* 1907.137, *Rt.* 1907.314, *Rt.* 1907.481, *Rt.* 1908.276 og *Rt.* 1908.353.

Daniel Knoph havde tilsyneladende forskellige typer af klienter; men den overvejende del af disse var små og mellemstore virksomheder, som fx Kristiania Bryggeri (*Rt.* 1887.713), banker (*Rt.* 1894.730) boghandlere (*Rt.* 1895.1), købmænd (*Rt.* 1892.113 og *Rt.* 1892.726), mindre rederier (*Rt.* 1889.361 og *Rt.* 1889.418), konkursboer (*Rt.* 1890.750, *Rt.* 1895.235 og *Rt.* 1902.590), dødsboer (*Rt.* 1897.746, *Rt.* 1907.135 og *Rt.* 1907.481), fogedsager (*Rt.* 1893.651), værdipapirsager (*Rt.* 1888.118, *Rt.* 1898.72 og *Rt.* 1899.500) og køb og salg af fast ejendom (*Rt.* 1907.314). Daniel Knoph havde også sager for forskellige kommuner (*Rt.* 1886.33), bl.a. i forbindelse med skatteudpantning (*Rt.* 1897.553 og *Rt.* 1898.333), sager om ekspropriation (*Rt.* 1902.913) og en enkelt faderskabssag (*Rt.* 1901.116). Som det fremgår, var hovedvægten af sagerne af privatretlig karakter, og Daniel Knoph havde i hele sin karriere kun to straffesager, hvoraf den ene vedrørte en særlovsovertrædelse (*Rt.* 1888.529) og den anden en overtrædelse af straffeloven (*Rt.* 1888.585). Daniel Knoph havde flere tabte end vundne sager, nemlig henholdsvis 20 og 14, men det siger naturligt nok ikke noget om hans dygtighed som advokat. Mange af de tabte sager var vanskelige, og resultatet var langt fra givet på forhånd, hvilket bl.a. fremgår af den omstændighed, at processens omkostninger ofte blev ophævet for Højesteret, således at hver af parterne selv afholdt disse udgifter. Langt hovedparten af sagerne peger på det forhold, at Daniel Knoph var en både kompetent og dygtig advokat. Kun to sager, begge fra 1892, synes at trække i en anden retning, og de påkalder sig derfor særlig interesse i denne sammenhæng. I den første sag (*Rt.* 1892.593) var Daniel Knoph advokat for to damejere, som misbrugte deres ejendomsret, og i den anden (*Rt.* 1892.726) var Knoph advokat for sin broder Peder Knoph, som i denne sag viste sig at have alt andet end sunde forretningsmetoder.

I den første sag *Rt.* 1892.593 var Daniel Knoph advokat for damejerne Peder Kristensen Jellum, Thor Larsen Aamodt og Edvard Aamodt. Det fremgår af sagen, at der fra gammel tid havde været opført en dam over udløbet af "Langsjøkjernene", der lå på højdedraget mellem Modums og Snarums Sogne. Dammen havde været bygget af stokke (en enkelt trævæg), men den var efterhånden blevet "gissen og forfalden", hvorfor dammen i 1875 af de nævnte ejere var blevet nedrevet og erstattet af en dam af sten med meget mindre lugeåbning og noget smallere overvandsløb. Dette betød, at den nye dam var opdæmmet til en større højde og for en længere periode ad gangen end tidligere, således at gårdejer Olaf Olafsbys "Havnegang og Skov ved den derved bevirkede Oversvømmelse er paaført Skade". Spørgsmålet i sagen var nu, om damejerne var forpligtede til at borttage dammen, og i hvilken udstrækning damejerne skulle betale erstatning for den påførte skade. Højesteret fast-

slog, at damejerne ikke kunne være bundet i valg af materialer, således at der skulle anvendes træ frem for sten; men retten fandt, at den nye dam var konstrueret på en sådan måde, at damejerne blev tilpligtet at betale erstatning:

“Med hensyn til *Konstruktionen* af den nye Dam er det imidlertid paa det Rene, at den i de første Aar efter dens Opførelse (fra 1875 til 1884) havde en meget mindre Lugeaabning og et noget smalere Overvandsløb end den gamle Dam. Begge disse Afvigelser fra den gamle Dams Konstruktion antages at maatte have haft nogen Indflydelse paa Høiden og Varigheden af Opdæmningen i Langsjøkjernet. Naar Lugen aabnedes, maa det paa Grund af, at Lugeaabningen var liden, have taget længere Tid, inden Vandet løb ud. Og naar Lugen var lukket, saa Vandet gik ud gennem Overvandsløbet, maa Følgen af, at dette var smalere, have været den, at Vandet steg noget højere, end det vilde have gjort, hvis Overvandsløbet havde været bredere. Til at gjøre saadanne Afvigelser fra den gamle Dams Konstruktion maatte Dameierne være uberettigede. Hvad Overvandsløbet angaar, maa dette være klart. Hvad derimod Lugeaabningen angaar, kan det vistnok siges, at naar det beroede paa Dameierne, naar og hvormeget Lugen skulde trækkes op, maatte det ogsaa bero paa deres Forgodtbe-findende, hvor stor eller liden Lugeaabningen skulde gjøres. Denne Bemærkning findes dog ikke at være afgjørende her, hvor Lugeaabningen var gjort saa uforholdsmæs-sig liden, *at det ikke engang var i Dameiernes egen Interesse*, at man havde givet den saa smaa Dimensioner [min udhævning]. Lugeaabningen var reduceret til omtrent 1/16 af dens tidligere Størrelse, og [damejerne] kunde sige sig selv, at der med den første Lugeaabning (den som eksisterede fra 1875 til 1884) ikke kunde slippes saameget Vand, som Dameierne ønskede. Naar saaledes Forandringen af Lugeaabnin-gen faktisk har bevirket, at Vandstanden i Kjernet er bleven højere, *uden at Dam-eierne selv deraf have haft noget Gavn*, maa der siges at være foretaget noget, som ikke have Hjemmel i den fra gammel Tid eksisterende Dæmningsret” [min udhæv-ning].

Dommen kan læses på to måder. For det første kan den ses som et eksempel på *retsmisbrug*, hvilket særligt fremgår af det forhold, at damejerne ikke selv havde gavn af de foretagne ændringer.²⁷ Set på denne måde er dommen et eksempel på, hvorledes domstolen afstak rammerne for udøvelsen af ejendomsretten, eller hvorledes ejernes handlefrihed blev indskrænket. For det andet kan dommen læses som en erstatningsretlig afgørelse, og den bliver hermed et eksempel på skadeshensigtens betydning i erstatningsretten, og set herudfra viser dommen, at skadevolderne pådrager sig et erstatningsansvar, når de har handlet i den hensigt at skade. Det var netop dette tema, som Ragnar Knoph tog op i 1921 i sin bog *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett*, som vi senere skal vende tilbage til.

27. Jf. Jens Evald, *Retsmisbrug i formueretten*, Kbh. 2001, s. 42 og særligt s. 91 f.

Det var næppe let for damejernes advokat at finde saglige argumenter, der støttede det synspunkt, at damejerne var berettiget til at skade naboejerens "Havnegang og Skov" ved oversvømmelse. I en sådan situation kunne advokaten i stedet forsøge at hvirvle så meget støv op, at domstolen mistede orienteringen. Og det var netop, hvad der skete i denne sag, hvor der af damejernes advokat blev ført ikke færre end 13 såkaldte hovedvidner. Men knebet mislykkedes, for hverken Overretten eller Højesteret mistede orienteringen, men derimod nok tålmodigheden: Advokaten blev nemlig tildelt en rettergangsboøde for "unødig Vidtløftighed". Højesteret sagde herom: "Nærværende Sag har i Underinstanserne fra Sagførernes Side været procederet med en unødig Vidtløftighed. Navnlig har Indst.s Sagfører ved Overretten og det efter Overrettsdommen optagne Thingsvidne, Woll i denne Henseende gaaet for vidt, og hans Procedure maa karakteriseres som ganske utilbørlig vidtløftig. Han har derhos gjort sig skyldig i usømmelig Skrivemaade. 3 af de Voterende finde, at han bør ilægges Mulkt saavel for utilbørlig Vidtløftighed i Proceduren som for usømmelig Skrivemaade." Der var tale om en klar skærpelse i forhold til Overrettens afgørelse, hvor retten havde udtalt: "Retten kan ikke undlade at beklage, at nærværende Sag fra flere Sagføreres Side har været ført med en stor Vidtløftighed – en Vidtløftighed, der snarere har bidraget til at vanskeliggjøre end til at lette Oversigten. Man finder dog ikke tilstrækkelig Grund til herfor at ilægge nogen af de Sagførende Mulkt." Det fremgår ikke direkte af domsreferatet, at Daniel Knoph var damejernes advokat i Overretten, og Højesteret fremhævede netop i sin afgørelse, at det var i "Underinstanserne" – og ikke i Højesteret – at advokaterne havde handlet usømmeligt. Selv om der er en formodning for, at Daniel også førte sagen for underinstanserne, ved vi ikke med sikkerhed, om dette er tilfældet. Men vi ved, at det var ham, der førte sagen for Højesteret, og at han enten på egne eller andres vegne måtte tage mod Højesterets misbilligelse.

Hjemme i Kragerø var Daniels Knophs broder Peder, der havde overtaget rederiet efter faderen Bøckmann Knoph, kommet i vanskeligheder. Han havde i november 1883 købt et parti minetømmer, men ved en fejltagelse havde sælgeren beregnet sig for lidt for det leverede. Da Peder nægtede at betale ekstra, anlagde sælgeren sag mod ham. Det var ikke første gang, at familien i Kragerø var impliceret i en højesteretssag, der involverede betydelige beløb. Således havde *Bøckmann Knoph* i 1885 (*Rt.* 1885.400), året før Daniel var blevet udnævnt til højesteretsadvokat, tabt en sag ved Højesteret. Skibet "Aktiv", hvoraf 13/16 ejedes af Bøckmann, var i slutningen af december 1876 forsvundet i Nordsøen i en "overmaade voldsom Storm, der forvoldte en Mængde Forlis". Bøckmann havde i 1877 fået udbetalt en erstatning på

16.000 kr., men i 1879 fremsendte forsikringsselskabet en opgørelse, hvoraf det fremgik, at Bøckmann skyldte selskabet omkring 2.400 kr. i præmie for året 1877. Uden i øvrigt at komme nærmere ind på sagen var det afgørende for forpligtelsen til at betale præmie, om skibet i henhold til forsikringsvilkårene skulle betragtes som forlist eller blot forsvundet. Bøckmann kunne ikke bevise, at skibet var forlist i decemberstormen og tabte derved sagen til forsikringsselskabet. Mens man ved læsningen af Bøckmanns sag får den fornemmelse, at han var blevet snydt af et smart forsikringsselskab, er det et noget andet billede, man får ved at studere Peders sag i Højesteret.

Det fremgår af sagen (*Rt.* 1892.726), at Peder Knoph i perioden 15. november 1883 til 4. juli 1885 havde fået leveret i alt ni partier minetømmer af sælgeren, Joh. Fr. Juel. Peder Knoph betalte de for hvert parti af Juel opførte "Tal og Beregninger". Juel oplyste, at han indtil den første leverance til Peder Knoph var ubekendt med beregningen af minetømmer. Han havde ved beregningen brugt "Beilegaards Tabeller", men havde ved en fejltagelse benyttet en forkert tabel, hvorved Peder Knoph uberettiget havde modtaget "ca. 90 Register Tons" til en værdi af 2.246 kr. Peder Knoph nægtede at betale dette beløb og hævdede, at han ikke havde nogen anelse om de stedfundne fejleregninger. Højesterets afgørelse var ubarmhjertig, og da den samtidig giver os et godt indblik i Peder Knophs virke som handelsmand, gengives den in extenso:

"Højesteret antager, at Knoph ikke kan staa til Troende, naar han paastaar, at han ikke forinden Modtagelsen af [Juels] Paakrav i November 1885 havde nogen Anelse om de stedfundne Feileregninger. Denne Opfatning støttes væsentlig paa følgende Betragtninger:

Det er uantageligt, at Knoph skulde have været ganske uopmærksom paa de i Fakturaerne indtagne feilagtige Beregninger. Samtlige Fakturaer maa antages at have indeholdt *detaillerede* Angivelser af det hver Gang afhændede Tømmer; dette er for Underretten uimodsagt anført af [Juel]. Der er saaledes gennemgaaende leveret Specifikation saavel af Antal leverede Stykker som af disses forskellige Dimensioner, betegnede ved Træernes Midttykkelse og Længde. Ved Siden heraf findes postvis opført Reduktionerne til Kubikfod, og det er denne sidste Kolonne, som stadig figurerer med feilagtige Tal. Til at konstatere Feilene udkrævedes ikke saameget som et Regnestykke; det var tilstrækkeligt at se efter i de trykte Tabeller. Handel med Minetømmer har desuden, efter hvad der er oplyst, i en Aarrække været Knophs specielle Forretningsbranche, mens [Juels] Forretningsfører ikke tidligere havde haft Befatning med Minetømmer. De heromhandlede Transaktioner strække sig udover Tidsrum af henimod to Aar og omhandles i 9 forskellige Fakturaer. To af disse er irettelagte og gjælde respektive 23 og 12 Poster, hvilke Tal altsaa svare til Antallet

af feilagtige Anførsler i hver af dem. Naar blot en enkelt af disse Poster i en af 9 Fakturaer blev kontrolleret, vilde den hele Serie af Feiltagelser ligge for Dagen.

Heller ikke er det antageligt, at den Difference, som til Knophs Fordel resulterede af [Juels] Feiltagelser, skulde have undgaaet hans Opmærksomhed. Dertil er Differencen for betydelig. Sammenlægges de efter Fakturaernes Udvisende stedfundne Feilregninger, udkommer noget nær 9.000 Kubikfod eller ca. 90 Register Tons.

Angaaende Omfanget af Knophs Omsætning oplyses i et af hans Indlæg for Underretten, at han ikke drev større Forretning, end han i Regelen ikke købte mere, end han paa Forhaand havde solgt.

De ovenanførte Indicier mod Knophs gode Tro vinde yderligere i Styrke, naar man henser til, at hans Procedure for samtlige tre Instantser har været undvigende. Han har gennemgaaende undladt at tilveiebringe saadanne faktiske Oplysninger, som kunde tjene til at bringe Klarhed over hans Forhold, og hans Benægtelser af Modpartens Fremstilling er i flere Punkter svævende og lidet præcise. Naar navnlig Knoph anfører, at "han ikke ved at have havt nogen større Fordel af Minetømmerforretningen med [Juel] end den Fortjeneste, enhver Handelsmand maa have", savner man enhver tilfredsstillende Forklaring om, hvorfor han har undladt ved Fremlæggelse af Salgsopgjør, Udskrifter af Bøgerne og lignende at legitimere eller ialfald sandsynliggøre denne Paastand. At Knoph havde opdaget Modpartens Feiltagelser tidligere, end han under Proceduren har villet vedgaa, bekræftes ogsaa af det Brov [formentlig 'brev'], der er indhentet under Thingsvidne den 11. Decbr. 1891. Efter Vidnets Forklaring udtalte Knoph under en Samtale, der forefaldt mindst 5 Aar før Thingsvidnets Optagelse, at [Juel] havde udregnet det til Knoph solgte Minetømmer efter "rund Beregning", og Knoph var efter Vidnets Opfatning fuldt vidende om ved denne Beregning at have opnaaet en større Fordel end oprindelig paatænkt. Efter Vidnets Fremstilling maa Samtalen have fundet Sted, forinden [Juel] havde gjort Krav gjældende i Anledning af Feilregningerne, idet Knoph efter hvad Vidnet forklarer, under en senere Samtale oplyste, at saadant Krav var fremkommet, og anførte, at det maatte være Vidnet, som havde gjort [Juel] opmærksom paa Feiltagelsen.

Et Indicium findes ligeledes at maatte udledes deraf, at Knoph har undladt at give nogetsomhelst skriftligt Svar paa den Række Henvendelser, som [Juel] i Anledning af heromhandlede Krav fra Novbr. 1885 rettede til ham gennem de for Høiesteret dokumenterede Breve. Dette Forhold er saameget mere paafaldende, som [Juel] i et af sine Breve minder Knoph om det af ham afgivne Løfte om ved første Leilighed at betale [Juels] Tilgodehavende.

Efter den Opfatning, som i Henhold til det Ovenanførte er bestemmende for Høiesterets Afgjørelse af Sagen, findes Knoph ikke at kunne beklage sig over, at [Juels] Krav paa Skadesløsholdelse opgjøres overensstemmende med dettes paa Grundlag af de respektive Fakturaer opgjorte Beregninger."

Der var tale om et sviende nederlag, og Høiesterets ordvalg efterlod ingen tvivl om, at den opfattede Peder Knoph som aldeles utroværdig. Det er ikke billedet af en forretningsmand med høj moral og sunde handelsprincipper, man får her, men derimod

en lettere moralsk anløben købmand, der ikke alene stillede sine egne alt andet end sunde forretningsmetoder til skue, men som tilmed brugte sin lillebroder, højesteretsadvokaten, til at føre denne smudsige sag for sig. Hvad Daniel Knoph mente om denne sag, ved vi ikke, men det er et faktum, at han førte den.

Som tidligere nævnt er de to 1892-domme ikke udtryk for, hvordan Daniel Knoph i almindelighed drev sin advokatforretning, lige så lidt som de involverede personer formentlig kan betragtes som nogle, der lå inden for hovedgruppen af Daniels klienter. Forskellige omstændigheder peger på det forhold, at det i økonomisk henseende gik rigtig godt for Daniel. Her tænkes ikke mindst på rækken af bestyrelsesposter og opkøbet af bladet "Kristiania Intelligentsedler". Det gik kort sagt godt for Daniel Knoph og hans familie, da sønnen Ragnar blev født den 24. oktober 1894. Det var imidlertid mere, end man kunne sige om den politiske situation i Norge, der var alt andet end stabil.

MIDT I UNIONSSTRIDEN

Den politiske virkelighed i Norge, som Ragnar Knoph fødtes ind i, var alt andet end stabil. Denne senere så ivrige forkæmper for retsstat og demokrati kom pudsigt nok til verden midt i den periode, hvor de parlamentariske principper for første og eneste gang siden parlamentarismens indførelse i 1884 ikke blev fulgt i norsk politik. Det var i denne periode fra 1893-1895, at et højreministerium under juristen *Emil Stang* (1834-1902) – som var søn af Fredrik Stang – blev siddende til trods for gentagne mistillidsvota fra Stortinget. Vi befinder os med andre ord midt i *unionsstriden*. De forskellige faser og nuancer i unionsstriden er dog mindre interessante at få belyst i denne sammenhæng. Grundtemaet for striden var nemlig hele tiden det samme: Norges krav om ligestilling med Sverige og i sidste ende kampen for selvstændighed. Ved freden mellem Norge og Sverige i august 1814 var statsrådet ("regeringen") blevet delt i to afdelinger: en "Kristiania-afdeling" og en "Stockholm-afdeling". Medens "Kristiania-afdelingen" havde den faktiske ledelse af administrationen og forberedte de sager, som kongen skulle afgøre, var det "Stockholm-afdelingen" og statsministeren, som forelagde kongen sagerne og medundertegnede kon-

gens beslutninger. Denne ordning med to statsministre bevarede helt indtil unionens opløsning i 1905.²⁸

Det var den såkaldte *Statsråds-sag*, som var den væsentligste begrundelse for den mudrede politiske situation i 1894. Op gennem 1860erne var det bondevenlige Venstre – med *Johan Sverdrup* (1816-1892) i spidsen – blevet styrket. Indtil 1869 var der kun møder i Stortinget hvert andet eller tredje år, men i 1869 blev loven om årlige storting gennemført, og det kom til at øve en stærk indflydelse på det politiske liv, idet tyngdepunktet flyttedes fra regeringen (Statsrådet og dermed kongen) til Stortinget. Det var Norges første grundlovsændring. Under ledelse af Johan Sverdrup blev der samlet en opposition i Stortinget, som arbejdede for at styrke Stortingets magt på bekostning af kongens, og det betød, at partimodsætningerne mellem Venstre og det unionsvenlige Højre blev stadig skarpere. Krisen var en realitet, da grundlovsforslaget om at give statsråder (ministre) adgang til Stortingets forhandlinger blev vedtaget i 1872 med 2/3 flertal. Med den tidligere magtfordeling i Stortinget var forslaget ukontroversielt, men med den ændrede magtbalance havde forslaget det klare formål at gøre kontrollen med regeringens og dermed kongens politik lettere. Forslaget blev vedtaget uforandret tre gange, nemlig i 1874, 1877 og 1880, og alle tre gange nægtede kongen at sanktionere forslaget med sin underskrift. Ved valget i 1882 fik Venstre stort flertal i Stortinget, nemlig 83 mod Højres 31 mandater. Allerede i 1880 havde Venstre forberedt en rigsretssag mod ministeriet *Selmer* (*Christian August Selmer* (1816-1889)), der havde rådet kongen i sagen. Ved Rigsrettens dom i 1884 blev medlemmerne af ministeriet dels dømt til fortabelse af embedet, dels idømt bøder. Kongen kundgjorde imidlertid, at selv Rigsretten ikke kunne ændre på den bestående statsorden, ifølge hvilken ingen ændringer i Grundloven kunne blive gyldige uden kongens samtykke. Den 3. april udnævnte kongen et nyt højreministerium – denne gang under *Christian Schweigaard* (1838-1899), der var søn af Anton Martin Schweigaard. Det nye ministerium var villig til forlig på alle områder undtagen i statsrådssagen. Men da det stod det nye ministerium klart, at flertallet i Stortinget heller ikke denne gang ville vige tilbage for at anvende Rigsretten som våben, trådte den tilbage. Efter “aprilministeriets” fald var kongens eneste reelle mulighed at overdrage regeringsdannelsen til Johan Sverdrup. Det fik ifølge historiebøgerne Sverdrup til at udbryde: “Vanviddets dage er kommet.” Vanvid eller ej: Parlamentarismen var nu – i hvert fald som princip – en realitet i Norge.

28. Jf. Johs. Andenæs, *Statsforfatningen i Norge*, 8. utg., Oslo 1998.

Perioden 1884-1893 var præget af forskellige udviklingstendenser. Den stærke industrielle udvikling i 1870erne blev afløst af en langvarig depressionsperiode, med nedgang i arbejdernes lønninger og efterfølgende strejker som resultat. Organiseringen af arbejderne var begyndt at tage form, og i 1887 stiftedes "Det norske Arbejderparti", som hurtigt fik et socialistisk præg. Endnu havde partiet ikke nogen reel politisk indflydelse, men det formåede at presse de radikale grupperinger i Venstre, hvorved dette parti splittedes. Ved valget i 1888 fik Højre igen flertal i Stortinget. Den 12. juli 1889 erstattedes Sverdrups regering af en Højre-regering under *Emil Stang*, som dog to år efter igen faldt på sin holdning til unionsspørgsmålet. Ved valget i 1891 kom en ren Venstre-regering atter til magten, denne gang under *Johannes Steen* (1827-1906). Unionsspørgsmålet havde nu førsteprioritet i norsk politik, og Venstres mål var at arbejde for, at Norge skulle have sit eget udenrigsstyre, hvilket skulle ske ved oprettelse af et norsk konsulatsvæsen. Med *konsulatsagen* var regeringen igen kommet på kollisionskurs med kongen, som nægtede at sanktionere lovforslaget. Det hele endte med, at kongen den 2. maj 1893 afskedigede regeringen og igen udnævnte *Emil Stang* til statsminister. Men ved valget i 1894 fik Venstre endnu en gang flertal. Til trods for at Stang havde indgivet sin afskedsansøgning i slutningen af januar 1895, blev ministeriet siddende til helt hen på efteråret samme år, tilsyneladende presset af Sverige, der krævede en "revision af Rigsakten", som passede til Sveriges interesser, og kravet blev fulgt op af trusler om magtanvendelse. Presset fra Sverige betød, at partierne – til trods for de ellers så skarpe politiske modsætninger – nu var modne til et kompromis. Dette kompromis kom den 14. oktober i form af en koalitionsregering med juristen *Francis Hagerup* i spidsen. Planerne om et norsk konsulatsvæsen blev ikke opgivet; men der blev i stedet nedsat en unionskomité med syv norske og syv svenske medlemmer, som imidlertid ikke kunne komme til enighed. Så hermed var unionsstriden langt fra tilendebragt.

Dette var den politiske situation, da Ragnar Knoph kom til verden.

“DET STORE HAMSKIFTE”

Økonomisk og socialt var Norge i 1890erne midt i det, den norske forfatter *Inge Krokann* (1893-1962) betegnede som “det store hamskifte”.

Den *økonomiske* situation havde – med industrialiseringen i 1870erne – været præget af optimisme og fremskridtstro. Omlægningen af den stagnerende trælastindustri til eksport af mekanisk træmasse åbnede nye og andre muligheder for skovdriften. Jern- og tekstilindustrien, som hovedsageligt havde produceret for hjemmemarkedet, så også muligheder i det udenlandske marked. Norge var således for alvor på vej væk fra “det gamle samfund” fra før 1850 og bevægede sig henimod “det nye samfund” skabt af en stadig ekspanderende industri og en stor udvandring. Således emigrerede 432.000 nordmænd i perioden 1865-1900 – hovedsageligt til USA og Canada. Til trods herfor var perioden præget af en kraftig befolkningstilvækst, idet der i begyndelsen af 1800-tallet var lige under 900.000 indbyggere, mens befolkningstallet i slutningen af århundredet var steget til lige over 2 mill. I 1880erne blev norsk skibsfart imidlertid hårdt ramt, hvilket først og fremmest skyldtes den hårde internationale konkurrence, som stillede krav om omlægning fra sejl- til dampskibe. Denne omlægning kom sent i gang, og først omkring 1900 var den samlede dampskibstonnage større end sejlskibstonnagen. Selvom bjergværksdriften i perioden 1891-1895 faldt til en rekordlav indtjening på 3 mill. kr. – mod 5,9 mill. kr. i perioden 1871-1875 – gjorde Norge i 1890erne et nyt spring frem mod industrisamfundet. Den nye indbringende industri bestod i massefabrikation af træmasse og cellulose fremstillet af sulfat og sulfit.

Socialt betød industrialiseringen fremkomsten af en helt ny klasse, nemlig arbejderklassen, og i 1864 var Kristiania Arbejdersamfund blevet stiftet. På dette tidspunkt var politik dog bandlyst. Fattigdommen var udbredt, og med fattiglovene af 6. januar 1863 var vilkårene blevet yderligere forringet. Den første fattiglov fra 1845 havde således bestemt, at enhver trængende havde ret til forsørgelse. Dette betød imidlertid en kolossal stigning i udgifterne til fattigvæsenet. Stramningerne i 1863 medførte, at retten til understøttelse bortfaldt, og at det offentliges forsørgelsespligt blev stærkt begrænset. Først i begyndelsen af 1870erne blev de første egentlige (politiske) fagforeninger stiftet i Kristiania og andre byer. På et arbejdermøde i 1887 i Arendal kom et politisk samarbejde i stand, og “Det norske Arbejderparti” blev stiftet. I 1891 gik partiet over til erklæret socialisme, som medførte en stærk vækst, og

i 1894 talte partiet 11.500 medlemmer. Man skulle dog helt frem til 1899, inden fagforeningerne sluttede sig sammen i Landsorganisationen (LO).

Med "Lov om Ulykkesforsikring for Arbejdere m.v." af 23. juli 1894 forbedredes vilkårene for arbejdere i "fabrikmæssige og andre farefulde industrielle virksomheder". Den snævre afgrænsning var udtryk for det forhold, at ordningen kun skulle gælde for de grupper af arbejdstagere, hvis risiko for skade var af kvalificeret karakter. I 1885 var Arbejderkommissionen, den såkaldte "Kong Oscars arbejderkommission", blevet nedsat, og loven var en ud af tre indstillinger fra kommissionen. Modellen for loven var i stor udstrækning de kort tid forinden gennemførte lovgivningsprojekter i Tyskland (1884) og Østrig (1887). Ret til compensation var ikke afhængig af skyld på arbejdsgiverens eller andre arbejdskammeraters side, men arbejdstageren havde ret til dækning på objektive grundlag. Det var dog ikke kun arbejdstagerens tarv, som kommissionen havde haft i tankerne, og det hedder i kommissionens udtalelse: "Formålet med den tvungne Ulykkesforsikring er ikke blot at sikre Arbejderne en utvidet Adgang til Skadesløsholdelse for Bedriftsulykker og at lægge Byrden herved der, hvor denn nærmest hører hjemme, nemlig paa Industrien, men tillige – ved Afløsning af det personlige Ansvar – at sørge for, at denne Erstatningspligt altid opfyldes paa en Maade som ikke udsætter Arbejdsgivernes økonomiske Existens for Fare, og heller ikke, ved hyppige Processer, giver Anledning til Bitterhed i Forholdet mellem de Berettigede og Forpligtede."

I 1884 havde kvinderne fået adgang til universitetsuddannelserne, og ændringerne i kvindernes økonomiske stilling lagde grunden til den kvindepolitiske bevægelse, som voksede sig stærk i 1880'erne. I 1885 blev Norsk Kvindesagsforening stiftet, og i de følgende år var både kvindesagsforkæmpere og arbejderkvinder engagerede i kampen for stemmeret. Én af kvindesagens førende talsmænd var *Gina Krog*, som i 1894 udgav bogen *Norske Kvinders retslige og sociale Stilling*. Bogen er præget af optimisme, og forfatteren afslutter bogen på en måde, som både sammenfatter kvindernes sociale og retlige stilling anno 1894 og ser fremad: "Kvinderne bindes i det hele mindre af konventionelle Regler, har mere Frihed i ydre og selskabelig Henseende end i de fleste andre Lande i Europa. Kvinder og Mænd i By og Bygd omgaaes hinanden frit og ligefremt ... Og man har ogsaa Grund til at tro, at Bevægelsen – nogle Smaabugtninger tiltrods – i det hele vil være stadig fremskridende, og at det saaledes mere og mere vil lysne over Landet."

Som tidligere nævnt er der ingen grund til at tro, at de økonomiske og sociale omvæltninger i Norge i synderlig grad påvirkede højesteretsadvokat Daniel Knophs familie, hvor Ragnar nu var yngste medlem. Hertil kom, at juraens verden stadig var et anliggende for mænd, og dette ændredes ikke før langt oppe i det 20. århundrede.

NYROMANTIK, MODERNE PSYKOLOGI OG SELVSTÆNDIGHED

Ragnar Knoph blev født den 24. oktober 1894, og hans fulde navn var Ragnar Johan Gyth Knoph. Mellemlavnet stammede fra morfaderen Johan (Wessel) Gyth. Vi har stort set intet kendskab til Ragnars barne- og drengeår i Kristiania, og først efter at han i 1912 påbegyndte jurastudiet, får vi vidnesbyrd om hans gøren og laden.

Tiden fra begyndelsen af 1890erne frem til 1905, som vi nu bevæger os ind i, var kendetegnet ved en reaktion mod den foregående periodes positivisme og samfundsdigtning, og digtningen var på vej væk fra den realistiske samfundsdramatik over i en dybdepsykologisk digtning med stærke symbolske indslag. Eventyrmotiver og naturmystik oplevedes side om side med moderne psykologisk digtning, der skildrede menneskets sammensatte sjæleliv. Disse elementer af *nyromantik* og *moderne psykologi* viste sig på forskellig måde hos datidens store digtere, fx nordmændene *Knut Hamsun* (1859-1952) og *Sigrid Undset* (1882-1949), svenskerne *Selma Lagerlöf* (1858-1940) og *Gustaf Fröding* (1861-1911) samt danskerne *Helge Rode* (1870-1927) og *Sophus Michaëlis* (1865-1932). I sin (nyromantiske) fortælling *Pan* (1895) om den vilde jæger Pan skabte Knut Hamsun et eventyrland, et vidunderligt Nordland, hvor der var plads til den frie mand og det oprørske geni. Og Gustaf Fröding, som Ragnar Knoph bl.a. citerede i indledningen til sit værk *Åndsretten* (1936), skildrede i digtet *Aningar* fremtidens overmenneske som en smilende og lykkelig ung mand, stærk og samtidig god, fyldt af en kraft, som ophæver skellet mellem godt og ondt: "Trotsig och glad skall han strida,/ädelmodig och vänsäll/bruka sin segers makt,/länge i godhet råda/over vart älskat land, som/blev honom underlagt". Mindeordene for Ragnar Knoph mere end antyder, at dele af hans samtid betragtede ham som inkarnationen af Frödings overmenneske. Med nyromantikken rettedes interessen igen mod det nationale, og strømmingen blev således både politisk og litterær.

Nyromantikken synes dog ikke i samme grad som realismen at have sat sit præg på retsvidenskaben.

På *Det juridiske Fakultet* var nye kræfter kommet til, ligesom andre ældre lærerkræfter var rykket op som professorer. Blandt disse var bl.a. *Bredo Morgenstjerne* (1851-1930), *Oscar Platou* (1845-1929), *Fredrik Stang* (1867-1941), *Absalon Taranger* (1858-1930) og *Nikolaus Gjelsvik* (1866-1938). Efter at Bernhard Getz i 1889 havde taget sin afsked og overtaget stillingen som rigsadvokat, blev *Bredo Morgenstjerne* udnævnt til professor i lovkyndighed, statsøkonomi og statistik. *Oscar Platou* overtog i 1890 Fredrik Brandts professorat i norsk privatret med særligt hensyn til sø- og handelsret, arveret og familieret. *Fredrik Stang* blev i 1897 efter L.M.B. Auberts død udnævnt til professor i lovkyndighed med særlig forpligtelse til at foredrage den gældende norske formueret, ligesom han overtog folkeretten. *Absalon Taranger* blev i 1898 udnævnt til ekstraordinær professor i retsvidenskab med særlig forpligtelse til at foredrage i retshistorie, og *Nikolaus Gjelsvik* var i 1897 blevet ansat som docent (og professor fra 1906, hvor han overtog folkeretten og den internationale privatret). Vi skal snart vende tilbage til disse retsvidenskabsmænd, for de var alle ansat på Det juridiske Fakultet, da Ragnar Knoph i 1912 påbegyndte sit juridiske studium. Som vi skal se, skulle særligt én af dem få afgørende indflydelse på Ragnar Knophs karriere som retsvidenskabsmand. Og det var Fredrik Stang.

Den politiske dagsorden var fortsat præget af det uløste unionsspørgsmål. *Francis Hagerup*, som først i 1892 havde påbegyndt en aktiv politisk karriere, blev i efteråret 1895 valgt som ny regeringschef for en samlingsregering, der blev siddende indtil 1898. Det havde været en hektisk periode for Hagerup og for Norge, der havde lidt nederlag i konsulat-sagen. Som følge af de svenske militære trusler i konsulat-sagen var der i Norge blevet igangsat en kraftig oprustning, og tanken om et væbnet opgør med Sverige lå ikke længere fjernt. Efter regeringen Hagerups nederlag til Venstre ved valget i 1898 dannedes *ministeriet Steen*. I 1900 gav den russiske ekspansionspolitik næring til frygten om en snarlig russisk invasion af Lapland og Nordnorge, og dette betød en mere forsonlig stemning mellem Norge og Sverige. I 1902 gik den ellers ikke forhandlingsvenlige Venstre-regering med til nye forhandlinger med Sverige om konsulat-sagen. Efter Stortingsvalget i 1903 vandt forhandlingslinien og dermed Højre en klar sejr, og Francis Hagerup stod også denne gang i spidsen for en koalitionsregering. Men konsulat-sagen gik igen i hårdknude, da svenskernes forslag om, at Sverige havde forrang i unionen, ikke kunne accep-

teres af Norge. Der var nu bred enighed om, at konsulat-sagen skulle løses af nordmændene selv, og den forhandlingsvenlige Hagerup trådte derfor tilbage og afløstes af en ny regering med rederiejer (Peter) *Christian* (Hersleb Kjerschou) *Michelsen* (1857-1925) i spidsen. Den i februar 1905 nedsatte specialkomité fremlagde i maj en indstilling til *Lov om egne Konsuler for Norge*, som den 27. maj blev enstemmigt vedtaget af Stortinget. Men kongen nægtede at sanktionere loven. Den 7. juni 1905 erklærede Stortinget enstemmigt og uden debat, at foreningen med Sverige var opløst. Stortinget vedtog følgende erklæring:

“Da Statsraadets samtlige Medlemmer har nedlagt sine Embeder, da Hans Majestæt Kongen har erklæret sig ude af Stand til at skaffe Landet en ny Regjering, og da den konstitutionelle Kongemagt saaledes er traadt ud af Virksomhed, bemyndiger Stortinget Medlemmerne af det i dag aftraadte Statsraad til indtil videre som den norske Regjering at udøve den Kongen tillagte Myndighed i Overensstemmelse med Norges Riges Grundlov og gjældende Love – med de Ændringer, som nødvendiggjøres derved, at Foreningen med Sverige under en Konge er opløst som følge af, at Kongen har ophørt at fungere som norsk Konge.”

Ved den folkeafstemning, Sverige efterfølgende (bl.a.) stillede som betingelse for unionens opløsning, stemte det norske folk for unionens opløsning med 368.392 stemmer for og 184 imod.

Norge var dermed blevet selvstændig.

Del 2

*Retsvidenskaben og livet
(1906-1938)*

Retsvidenskaben og livet (1906-1938)

DEN NYE ARBEJDSDAG

Løsrivelsen fra Sverige betød en økonomisk og social opblomstring for Norge. Industrialiseringen tog fart, og med udenlandske investeringer så nye virksomheder dagens lys inden for elektrokemien/-metallurgien med nye produkter som fx norgesalpeter, ferrosilicium, kalciumkarbid mv. Inden for kunsten og litteraturen skete der en tilbagevenden til realismen; men den nye realisme – eller *nyrealismen*, som den kaldtes – havde en række af nyromatikkens elementer i sig. Det var de historiske romaners tid, og her skal blot nævnes *Sigrid Undsets* romantrilogi *Kristin Lavransdatter* (1920-22), der indbragte hende Nobelprisen i litteratur. Dette værk befandt sig i øvrigt også i Ragnar Knophs bogsamling.

I 1912 så Norge det nye århundredes morgenrøde, for ved stortingsvalget fik Arbejderpartiet ikke færre end 26,5 procent af stemmerne og var hermed det næststørste parti i Stortinget efter Venstre. Francis Hagerup var i 1906 trådt ud af politik og havde søgt tilbage til universitetet, hvor han dog ikke blev længe. Allerede samme år blev han udnævnt til Norges ambassadør i København (med Haag og Bruxelles som ansvarsområder), og fra 1916 havde han den samme stilling i Stockholm, hvor han var til sin død i 1921.

Det blev også en ny arbejdsdag for Daniel Knoph. En gennemgang af *Norsk Rets-tidende* viser, at Daniel ikke havde en eneste (trykt) højesteretssag fra 1904 til 1906, i 1907 havde han tre og i 1908 to, hvoraf han selv var part i én, og herefter var det slut. Der var noget galt, men hvad? I én af 1908-dommene (*Rt.* 1908.276), der var fulgt i kølvandet på salget af bladet "Christiania Intelligentssedler", bliver problemet antydnet. Daniel Knoph havde i de senere år "lidt af Sygelighed". Hvad denne "sygelighed" nærmere bestod i, ved vi imidlertid ikke; men den har formentlig haft en sådan karakter, at Daniel Knoph i perioder har været væk fra sit arbejde. Omvendt nævnes det ligeledes i dommen, at "Advokat Knoph" havde "mange Forretninger". Det fremgår af sagen, at Daniel Knoph og svogeren Ole Dehli i sin tid var blevet ejere af bladet (formentlig i 1884 eller 1885), og at en vis Gundersen fra

Tønsberg Bogtrykkeri nogle år senere var blevet optaget som medejer. I forholdet mellem disse tre interessenter var bladet blevet ansat til 30.000 kr., således at hver af dem repræsenterede 10.000 kr. I 1889 trådte Knoph og Dehli ud af interessentskabet og gav Gundersen ret til at disponere over bladet ved salg, mod at der blev forbeholdt dem en ret til at reklamere ("Avertissementsret"). I den anledning blev der oprettet et dokument med følgende indhold: "H. Tønsbergs Bogtrykkeri ved Hr. Alb. Gundersen har fuld Ret til at disponere over Bladet 'Christiania Intelligentssedler', naar den os tilkommende Ret til gratis Indrykkelse af Avertissementer forbeholdes os Advokaterne Dehli og Knoph pr. Commission med ½ – en halv – Spalte daglig, hvilken Avertissementsret skal kunne indløses naarsomhelst af vedkommende Eier eller Eiere af Bladet efter Takst, dog ikke under 3.000 – tre Tusinde – Kroner." I 1890 købte redaktør Hjalmar Løken bladet, som herefter skiftede navn til "Norske Intelligentssedler". Løken, der var jurist og uddannet samme år som Daniel Knoph, forblev redaktør af bladet helt frem til 1918. I 1903 havde Dehli overdraget sin del af avertissementsretten til Daniel Knoph. I 1905 opstod problemet, for Knoph mente, at avertissementsretten frit kunne udnyttes af ham enten i form af leje eller salg. Løken derimod mente, at der var tale om en personlig ret, som hverken kunne bortlejes eller sælges. Sagen var af "meget tvivlsom Beskaffenhed", men i sidste ende tabte Knoph. Sagen viste imidlertid, at Knoph var dybt involveret i forretninger inden for bladverdenen. Knoph (og i en periode Dehli) havde således været indehaver(e) af "Annoncesøilekontoret", som ejede og udnyttede de i Kristiania anbragte annoncesøjler, og ved siden af drev de også "i mindre Maalestok Annoncebureau". Men der har formentlig først og fremmest været tale om investeringer og i mindre grad om oprigtig interesse for dette område, for en ansat på Annoncesøjlekontoret oplyste under sagen: "Paa Grund af sine mange Forretninger tog Advokat Knoph ingen personlig Del i Kontorets Anliggender, uden rent undtagelsesvis og leilighedsvis og havde endnu mindre Kjendskab til denne Forretnings Detaljer, hvorved jeg faktisk blev Søilekontorets Bestyrer." Det var den samme ansatte, som antydede Knophs "sygelighed", hvilket – sagde Højesteret – "bestyrkes ved Sagens øvrige Oplysninger"!

Vi kan ikke med sikkerhed fastslå, om Daniel Knophs ønske om at sælge eller bortleje avertissementsretten var de første tegn på manglende likvider. Blot ved vi, at den tabte sag i 1908 kun var begyndelsen på nedturen, for i 1910/11 indtraf katastrofen. Det var formentlig forskellige investeringer i fast ejendom, som slog fejl, og Daniel Knoph befandt sig da uden likvider. Den manglende likviditet betød, at

Daniel Knoph ikke lenger kunne fortsatte som advokat, men ved venners hjelp lykkedes det ham at få en stilling som overretsassessor ved Overretten i Bergen. Daniel Knoph var blevet reddet på strengen, men – som det senere skal berettes – der skulle snart dukke et nyt problem op, for det viste sig, at Daniel Knoph havde “dokumentskræk”.

STUDIUM OG STUDIETID

Immatrikulering og undervisning

Ragnar Knoph påbegynte *examen artium* i 1911 og det juridiske studium i 1912. Selve immatrikuleringen var en stor begivenhed. *Henning Bødtker*,²⁹ som blev immatrikulert i 1909, beretter, at de nye studerende blev hilst velkommen af rektor med tiltalen: “Commiliones – stridskamerater, og han tilføyet at alle som drev sine studier ved universitetene, skulle kjempe sammen, stridende for samme store sak, kjempende for samme seier: Magna est veritas et prævalebant, det er utlagt: Sannhetens makt er stor og den vil seire.”

Antallet af juridiske kandidater havde været sterkt og jævnt stigende fra 1860erne frem til 1909, med 113 kandidater i 1907 som det største antal i universitetets historie. Men i perioden 1910-1915 var antallet sterkt dalende, med kun 52 kandidater i 1912. Dette lave niveau holdt indtil 1922.

På Det juridiske Fakultet var det professorerne *Oscar Platou*, *Fredrik Stang*, *Nikolaus Gjelsvik*, *Absalon Taranger*, *Jon Skeie* og *Mikael S. Lie*, som nu stod ved roret. Men Det juridiske Fakultet var tilsyneladende ikke et muntert sted at være for de studerende. Det er igen *Bødtker*, som fortæller: “På universitetet var det dengang ikke noe særlig oppmuntrende tilstander for de unge jurister. Man hang igjen i det gamle system med diktatforelesninger, og når det var gått et semester eller to, kom disse gjerne ut i kontratrykte hefter: Det var svært lite liv på selve Universitetet. Undervisningen foregikk praktisk talt helt og holdent ved private manuduktører. Endel yngre advokater hadde manuaksjon for begynnere, og senere rykket mann opp til å gå hos så eminente manuduktører som Carl Platou i romerret og Paal Berg i sivil-

29. Jf. Henning Bødtker, *En advokat forteller*, Oslo 1970, s. 17 ff., hvorfra citaterne i afsnittet stammer.

ret, og så til slutt den senere høyesteretsdommer Henry Larssen som hadde det vi kalte eksamensmanuduksjonen.” Pladsforholdene var trange, og Bødtker fortæller, at læsesalen var lille, og at der var kamp om pladserne, eftersom mange brugte læsesalen, fordi hybelforholdene var dårlige: “I det hele tatt levede de juridiske studenter på den tid temmelig kummerlig.”

Men lyspunkter var der dog, og ét af dem var *Fredrik Stang*. I 1911 var Stangs *Indledning til formueretten* kommet, og det var denne bog, som mere end noget andet gjorde Stang til en af de førende skikkelser i det nordiske retsliv. Som vi skal se i neste afsnit, var det i denne bog, at Stang fremlagde sit retspolitiske program og udstak de linier, som Ragnar Knoph senere fulgte. Ikke kun på skrift, men også i sit muntlige foredrag, blev Stang betragtet som noget ganske særligt, og Bødtker fortæller: “På Universitetet var det imidlertid et lyspunkt, og det satte vi uhyre pris på. Det var professor Fredrik Stang som begynte med eksaminatorier over obligasjonsrett på auditorium nr. 4. Auditoriet var bestandig såre godt besatt, og ordningen var den, at de som satte sig på de to første benker skulle oppgi sine navn, og de blev eksaminert av Fredrik Stang. Det ble jo mest som en forelesning med spredte spørsmål, men det var en veldig fin undervisning han gjennomførte på den måten. Vi syntes det var en fest å gå hos Fredrik Stang. Han var en storartet pedagog og en stor jurist.”

Oplysningerne om Ragnar Knophs studietid er få, men Bødtker skriver i *Rt.* 1939.1: “Alt fra hans første tid som student var hans samtidige og hans lærere på det rene med at man stod overfor en særpreget og sjelden begavelse. Man ventet sig store ting af denne charmerende ungdom som forenet i sig en lekende livsglede og en veldig arbeidsevne. Selv i studietiden maktet han stoffet slik at han begynte å tumle med problemer som lå langt utenfor landeveien.” Ragnar Knoph var en flittig student, og hans arbeidsdag begynde hver dag kl. 8 og sluttet kl. 20. En lang og regelmæssig arbeidsdag, som Ragnar Knoph fastholdt hele livet igennem. Gunnar Knoph fortæller, at det derfor var en kjærkommen afbrydelse af rutinen, når han hver søndag besøgte søsteren Gudny og dennes familie for at spise middag. Ragnar blev, med Gunnar Knophs ord, godt og grundigt forkælet af sine søskende.

Men Ragnar Knoph var ikke kun en flittig student. Han var, som vi straks skal se, også aktiv i *Studentersamfundet*.

*Studentersamfundet*³⁰

Det Norske Studentersamfund – eller kort og godt *Studentersamfundet* – blev stiftet den 2. oktober 1813, og det blev snart et forum for politisk debat og kulturelle arrangementer. To af de centrale skikkelser i norsk kulturliv, nemlig *Henrik Wergeland* (1808-1845) og *John Sebastian Welhaven* (1807-1873), gjorde sig bl.a. stærkt gældende i *Studentersamfundet*. Det var imidlertid ikke kun studenter, som sad i bestyrelsen, for i 1884 hed formanden Francis Hagerup, og et af de øvrige medlemmer var Daniel Knophs svoger, Ole Dehli.

Som nævnt var *Studentersamfundet* et politisk debatforum, hvortil kendte politikere, samfundsdebattører, digtere, men også mindre kendte nordmænd blev inviteret for at holde foredrag og debattere. I 1905 talte professor i økonomi *Oskar Jæger* således om “Socialismen i det 19de Aarhundrede”, og socialisten, sognepræst Alfred Eriksen talte om “Overklassens Stilling til Socialisme, og i 1907 talte *Gina Krog* om “Kvinnesaken efter siste stemmeretsutvidelse”. I 1901 havde kvinderne fået indskrænket kommunal stemmeret og i 1907 stemmeret til Stortinget, den såkaldte statsborgerlige stemmeret. En betydelig foredragsholder kunne trække mange mennesker til, som fx da polarforskeren *Fridtjof Nansen* i 1905 modtog *Studentersamfundets* hyldest. Debatterne varede ofte til langt ud på natten, som da *Roald Amundsen* i 1906 fortalte om Gjøa-færden og i 1912 om turen til Sydpolen. Uforglemmelig må aftenen den 18. november 1905 have været, hvor formanden *Michael Hansson* (1875-1944), som senere bl.a. blev dommer ved den internationale domstol i Egypten, kunne åbne mødet med at meddele, at Stortinget samme eftermiddag enstemmigt havde tilbudt den danske prins Carl Norges trone. Og så fortsatte han: “I dette øjeblik er svaret kommet: Prins Carl mottar tilbudet og vil anta kongenavnet Haakon den 7de.” I foråret 1907 holdt *Knud Hamsun* sit opsigtsvækkende foredrag “Ærer de unge”, hvor han talte om ungdommens ret imod de gamle. Der var ikke sjældent udenlandske foredragsholdere, de fleste fra Danmark og Sverige. Danskeren *Herman Bang* (1857-1912) holdt i 1908 foredrag om den norske digter Jonas Lie. Danskeren *Georg Brandes* (1842-1927) besøgte foreningen i alt 10 gange, bl.a. i 1906, hvor han talte om Henrik Ibsen, og i 1910, hvor han talte om Henrik Pontopidan, og samme år var danskeren *Johannes V. Jensen* (1873-1950) inviteret for at fortælle om sin verdensopfattelse.

30. Jf John Elden (red.), *Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år*, Oslo 1963, hvorfra citaterne i det følgende stammer.

Studentersamfundet blev ledet af en bestyrelse på syv personer, og i foråret 1916 blev Ragnar Knoph valgt som bestyrelsesmedlem. Billedet i bogen *Det Norske Studentersamfund gennem 150 år* (s. 155) viser Ragnar Knoph stående bag vennen *Henning Bødtker*, som var blevet valgt ind i efteråret 1915. Ragnar Knoph er i 1916 21 år, hans ansigt er kraftigt, næsen markant, panden er høj, og der er (endnu) fyldig hårvækst på hovedet. Alle er de klædt i mørke jakkesæt, har alvorlige miner og blikket stift rettet mod midten af billedet, hvorfor ansigterne er i profil. Bestyrelsesmedlemmerne blev kun valgt for ét semester ad gangen, og dette gjaldt også formanden. Grunden var den enkle, at især formandskabet var en slidsom opgave, med arrangementer, bladet (Samfundsbladet) og den øvrige administration. Vi kan naturligvis kun gætte på, hvorfor Ragnar Knoph blev valgt; men en af grundene var sikkert, at han var aktiv i Studentersamfundets juridiske komité, ligesom han ikke gik af vejen for at udfordre den siddende bestyrelse. I foråret 1915 var den ikke særligt populære *Wilhelm Keilhau* (1888-1954), som senere blev både cand.jur., cand.oecon., dr. phil. og professor i socialøkonomi, blevet valgt til formand. Ved den første afstemning havde han fået 67 stemmer, og 67 stemte blank. Han nægtede at godkende resultatet og fik derfor en modkandidat, som han slog. Men valget skabte uro, og Ragnar Knoph stillede derfor følgende spørgsmål (interpellation): "Bør Samfundet lenger finde sig i de stadige ondsindede anfald på formanden?" Spørgsmålet lignede en opbakning til formanden, men hensigten var den modsatte, nemlig at lokke formanden ud i en ny strid.

Allerede i efteråret 1916 havde Ragnar Knoph trukket sig ud af bestyrelsen, ganske sikkert fordi han læste til afsluttende eksamen. I efteråret 1916 blev Henning Bødtker formand, og i sine erindringer, *En advokat fortæller*, giver han et levende billede af livet som formand i Studentersamfundet. I foråret 1918 var Ragnar Knoph tilbage i bestyrelsen; men billedet (s. 167) af bestyrelsen viser, at tingene var i forandring. Ragnar Knoph sidder længst til højre i billedet, afslappet lænet ind mod midten, og ligesom de øvrige stirrer han alvorsfuldt ind i kameraet. Alle bærer jakkesæt og slips, men ikke alle jakkesæt er mørke, for Ragnar Knophs er lyst, og medlemmerne virker mere afslappede end på billedet fra 1915. Som vi snart skal høre om, var der for Ragnar Knophs vedkommende også god grund til dette, for han havde netop påbegyndt sin karriere som universitetsstipendiat.

JURIDISK EMBEDSEKSAMEN

Studieplanen ved Det juridiske Fakultet var vedtaget i 1905, og den var i al væsentlighed uforandret i 1912. Kravene til den juridiske eksamenskandidat havde stort set været uændrede fra 1824, hvor de var blevet fastlagt i universitetsfundatsen. Det var derfor de samme krav, Ragnar Knoph blev mødt med ved den juridiske embedseksamen i efteråret 1916, som hans far Daniel Knoph blev ved sin eksamen i 1876.

Til eksamen var der tilmeldt 29 kandidater, som alle var mødt frem, men under besvarelsen af de teoretiske opgaver trak seks kandidater sig (jf. *Rt.* 1916.188 f.). Ligesom det var tilfældet ved Daniel Knophs eksamen, var der også nu én praktisk og 10 teoretiske opgaver. Eksamen begyndte med den praktiske opgave, hvor man havde 10 timer til rådighed, og den fandt altid sted på en lørdag. Den efterfølgende mandag kom så eksamen i romerret med fem timer til rådighed for besvarelsen, og siden fulgte de øvrige fag. Det ubehagelige var imidlertid, at man efter eksamen i romerret ikke vidste, i hvilken rækkefølge de øvrige fag kom. Det har formentlig været *Oscar Platou*, der udarbejdede den praktiske opgave, for den var stillet inden for søretten, som var Platous fagområde. Som vi skal se, var det Platous professorat, Ragnar Knoph overtog i 1922. De teoretiske opgaver var da følgende:

“Av statsøkonomien: Indførelsestoldens indflydelse på varepriserne.

Av formueretten: Om begrebet gave.

Av processen: Om bevisbyrden i civile sager.

Av den offentlige ret: Hvad forstaaes ved faste statsudgifter og hvilke særregler gjælder for dem?

*Av den romerske ret: Om *condictio indebiti*.*

Av processen: Hvorvidt kan man inddrage nye søksmaalsgrunde og nye paastande i en underretssak, som alt er iretteført?

Av privatrettens almindelige del: At fortolke Lovbokens 1-21-12.

Av strafferetten: Hvilken betydning har det i strafferetten at en handling er foretaget med hensigt?

Av formueretten: Om pantsætterens hjemmelsansvar overfor panthaveren og begges overfor tvangsauktionskøperen.

Av den almindelige retslære: Hvorvidt bør skadeserstatningspligt være betinget af skyld?”

Ragnar Knoph og 11 af de øvrige fik karakteren *laudabilis*, dvs. 1. karakter. Blandt disse var Ragnar Knophs nærmeste ven, den fire år ældre *Wilhelm Lauritz Thagaard* (1890-1970), som var blevet kandidat efter blot tre års studier! Thagaard var nu ikke blot jurist, for han var allerede i 1911 blevet *cand.oecon.*

Særligt den strafferetlige opgave må have været en godbid for den ellers formueretsorienterede Ragnar Knoph, for det var netop spørgsmålet om hensigtens betydning, han kort tid efter tog op i sin bog af samme navn.

Hjemme hos Gudny ventede søsterens belønning for fire års hårde studier, et kostbart guldur, som modvilligt var blevet finansieret af svogeren. Ragnar Knoph var nu parat til at tage springet ud i det praktiske retsliv.

EDSVOREN FULDMÆGTIG, STIPENDIAT OG PROFESSOR

Efter den juridiske embedseksamen var Ragnar Knoph i et enkelt år edsvoren fuldmægtig, dvs. dommerfuldmægtig, (formentlig) i Drammen, hvorefter han fik plads i Rationeringsdirektoratet, det senere Prisdirektorat, hvor Wilhelm Thagaard i 1917 var blevet kontorchef. Thagaard skulle i 1920'erne og 1930'erne som direktør for Prisdirektoratet (fra 1920) og som trustkontroldirektør (fra 1926) komme til at spille en central rolle i udformningen af den norske politik over for konkurrenceregulerende sammenslutninger. Allerede i 1916 hævdede Thagaard således, at konkurrenceregulerende sammenslutninger ikke kun havde skadelige virkninger, men også kunne føre til et gunstigt samarbejde mellem virksomhederne.

I 1918 blev Ragnar Knoph ansat som universitetsstipendiat, og dette skulle blive begyndelsen på hans universitetskarriere. Samtidig hermed fungerede han som assessor ved Bergen og Trondheim overretter.³¹ De månedlige besøg i Bergen gav Ragnar Knoph mulighed for at aflægge familien et besøg, men for faderen var der tale om mere end glædelige gensyn med sin søn. Daniel Knoph havde enten allerede ved sin ansættelse som overretsassessor i Bergen haft eller senere fået "dokumentskræk". Dette betød, fortæller Gunnar Knoph, at Daniel Knoph ganske enkelt var ude af stand til at skrive de domme, som han selv afsagde. Dette problem blev løst med Ragnars besøg i Bergen, idet Ragnar Knoph skrev de domme, hans fader havde afsagt.

Dette kunne lade sig gøre, fordi man i overretterne på den tid havde skriftlig proces og ikke mundtlig forhandling.

31. Jf. Henning Bødtker, *Rt.* 1939.2.

I de akademiske år 1919/20 og 1920/21 var Ragnar Knoph på studieophold i Paris og i efteråret 1921 i Tyskland. Ragnar var ikke alene, for med sig havde han hustruen *Annemarie*, som han var blevet gift med den 10. oktober 1918. Ragnar var godt i gang med sit første store værk: *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett*, og mødet med den franske retsvidenskab kom til at sætte sig såvel tydelige spor i bogen som varige spor i hans forfatterskab. Uden at foregribe Ragnar Knophs forfatterskab, som behandles i det følgende, var bogen, der udkom i 1921 langt mere end et solidt begynderarbejde. Der var tale om et retsvidenskabeligt arbejde af første klasse – modent og afbalanceret, som det er. Emnet var et af datidens helt store retsteoretiske paradestridigheder: *retsstridighedslæren*. Retsvidenskaben hævdede med autoriteterne og skaberne af læren, nordmanden Bernhard Getz og danskeren Carl Goos, at en handlings retsstridighed kunne afgøres alene ud fra objektive momenter. Kernen i Ragnar Knophs arbejde var at påvise, at en handlings retsstridighed ikke kunne afgøres udelukkende ved at tage hensyn til det objektive; men at de subjektive momenter, dvs. den handlendes hensigt med handlingen, måtte spille ind. Men Ragnars arbejde gik videre, og han behandlede indgående den franske og tyske teori om retsmisbrug, som han mente, at den nordiske retsvidenskab havde forsømt at behandle. Synspunkterne slog straks igennem i den nordiske retsteori. Bogen var tænkt som en doktorafhandling, men Ragnar Knoph indleverede den aldrig. Grunden var den, at han i al hast havde måttet gøre bogen færdig til brug for ansøgningen til det professorat, som var blevet ledigt efter Oscar Platou. I 1922 gik han fra at være universitetsstipendiat til at blive professor. Han var da kun 27 år.

I 1921 var Oscar Platou trådt tilbage fra sit professorat. Han var på dette tidspunkt fuldstændig blind, men han havde i en årrække fortsat forfatterskabet med sekretærhjælp. Til det ledige professorat meldte sig to ansøgere: Helge Klæstad og Ragnar Knoph. *Helge Klæstad* var blevet juridisk kandidat i 1908, og i 1921 skrev han doktorafhandlingen *Rederansvaret*. Han var derfor tilsyneladende godt rustet til at overtage søretten, men han trak senere sin ansøgning til professoratet tilbage. Ragnar havde kun to trykte arbejder at henvise til, *Intestatarverettens begrænsning*, der var udarbejdet til forhandlingsemne ved Det Tolvte Nordiske Juristmøde i 1922, og værket om hensigtens betydning. Bedømmelseskomitéen bestod af den svenske professor og senere hovrættspræsident *Birger Ekeberg*, den danske formueretsprofessor *Henry Ussing*, den norske professor *Michael S.H. Lie*, højesteretsjustitiarius *Herman Scheel* og højesteretsassessor *Herman Lie*. Komitéen fandt, at værkerne sammen med prøveforelæsningerne om “Konnossementets rettslige natur og rettighed eller interesse som gjenstand for rettsbeskyttelse”, som blev afholdt i juni 1922, vid-

nede om “åpent blik for de grunnleggende problemer, om iderikdom og modent om-dømme”.³² Den 21. juli 1922 blev Ragnar Knoph udnævnt til professor i retsvidenskab med pligt til at forelæse over privatret, herunder søret. Den 18. april 1923 holdt han sin tiltrædelsesforelæsning “Dommerens stilling til kutymene”.

Straks efter Ragnar Knophs udnævnelse anmeldte *Henry Ussing* bogen *Hensiktens betydning mellem rett og urett* i Danmark (*UfR* 1922 B, s. 272). Det hedder i anmeldelsen, som vi senere vender tilbage til: “Bogen fortjener i høj Grad at kendes her-nede. Den giver ikke blot et værdifuldt Bidrag til Behandlingen af et Problem, der længe har ventet paa at finde sin Dyrker her i Norden; den er også fortrinligt skrevet og holder i sjælden Grad Interessen fanget, ialtfald naar man er kommet over det første forberedende Kapitel.” Ragnar Knoph må have følt sig både glad og smigret over den pæne anmeldelse, for i et håndskrevet brev dateret “30.11.22” til “Hr. Professor dr. Henry Ussing” skrev han følgende:

“Jeg må få lov til å fremføre min hjertelige takk til hr. professoren både fordi De har funnet tid til å anmelde min bok, og for Deres elskverdige fremsendelse av anmeldelsen.

Det er den første videnskabelige anmeldelse av den, og Deres anerkjendende vid har glædet mig meget.

Også i en flerhed av Deres kritiske bemærkninger må jeg erklære mig helt enig.

Jeg var således under utarbeidelsen av boken selv opmerksom på at dens tyngdepunkt ikke blev tilstrækkelig markert og utdypet, idet behandlingen av enkelttilfellene inntak så bred en plass. Allikevel mente jeg ikke å kunne undvære disse under min dokumentasjon.

Ydre omstendigheter – som jo er hr. professoren bekjent – bevirket, at jeg måtte forcere bokens utarbeidelse, ikke at jeg ikke fikk anledning til å ligge det arbeide i dens utarbeidelse som jeg nok kunde ønsket.

Heller ikke det forberedende litteraturstudium blev av samme grunn tilstrekkelig dyptgående. Det forholder sig således riktig at jeg ikke dengang kjente Elmquists bok om den kollektive arbeidsavtal.

M.h.t. selve avhandlingens hovedspørsmål, tør jeg mot Deres uttalelse [?] ikke benekte muligheten av, at man i Danmark, og serlig blandt det siste slektsleddets jurister ikke har oppfattet den herskende rettsstridslære så absolut alvorlig, når den hevder at rettstriden blev objektiv bestemt.

Kun at man her hos oss har været av en annen mening, og at teorien i denne henseende er blevet tatt strengt på ordet, må jeg fremdeles fastholde.

Idet jeg ennu en gang ber Dem motta min takk er jeg med ærbødig hilsen Deres Ragnar Knoph.”

32. Jf. Leiv Amundsen i *Universitetet i Oslo : 1911-1961*, Oslo 1961, bind 1, s. 85.

Det var her den unge, høflige og endnu lidt ydmyge professor, som takkede den lærde professor, og med de pæne ord indledtes et livslangt venskab.

FAMILIEN OG VENNEKREDSEN

Ragnar Knoph giftede sig i 1918 med Annemarie, som kom fra en meget velhavende familie. I medgift fik det unge brudepar således 40.000 kr. fra Annemaries familie – en formidabel sum i 1918. Hendes far, oberstløjtnant *Olaf Elias Jølsen*, var søn af en fabriksejer, og han blev i 1895 gift med *Anna Marie Heyerdal*, datter af garvermester Clement Heyerdal. Anna Maries yngre fætter var den berømte opdagelsesrejsende Thor Heyerdal. Annemaries moder døde i 1905, kun 32 år gammel, og faderen giftede sig igen året efter med Hulda Constance Haneborg.

Da Ragnar og Annemarie i 1920 forlod Paris, havde Annemarie pådraget sig (forstadierne til) tuberkulose, som hun dog senere blev helbredt for. Det lange ophold havde ligeledes udstyret Ragnar og Annemarie med evnen til at læse og skrive flydende fransk. Ægteparret var nu ikke længere kun to, for Paris i november 1919 havde været magisk, og den 29. juli 1920 fødte Annemarie sønnen *Gunnar*.

Ragnar Knophs nærmeste ven var *Wilhelm Thagaard*; de havde kendt hinanden siden skoletiden, og da Ragnar, Annemarie og Gunnar flyttede ind i det store træhus i Nils Juelsgate 13 i Kristiania, kom Wilhelm forbi hver dag og hilste på. *Henning Bødtker* havde Ragnar Knoph mødt i Studentersamfundet, og med Bødtker³³ får vi et førstehåndsindtryk af kredsen om Ragnar Knoph:

“Helt fra studentersamfundstiden var jeg nær venn av Ragnar Knoph. Han var noe helt for seg selv. Strålende begavet, full av humør og glede, vennsæl som få, og en stor kurtisør. Han blev midtpunktet i en stor vennekrets som holdt meget sammen. Det var først og fremst den senere professor Adolf Lindvik, Wilhelm Thagaard, Henrik Lundh og flere andre. Etterhvert som vi skaffet oss livsledsagerinner, ble de også med. Senere kom dessuten noen eldre jurister med inn i kretsen, i første rekke Erik Solem.

Hjemmet i Nils Juels gate 13 var et samlingssted. Men særlig må jeg tenke på hans to jordegods. Han la seg til storgården Olimb på Jevnaker og Røste i Nordre Land. Under Røste lå også Strangsætra, og der samlet han mange jurister. En sommer var Agnes og Gøsta Eberstien og den fine elskelige danske høyesteretssagfører Øivind

33. Jf. Henning Bødtker, *En advokat forteller*, Oslo 1970, s. 71 f.

Ahnfeldt-Rønne sammen med oss der. Dette var venner fra forskjellige juristmøter som møttes ofte gjennom livet. Øyvind Ahnfeldt-Rønne døde dog så alt for tidlig.

Det var også stor gjestfrihet hos Guri og Adolf Lindvik, først på lille Frogner og siden på storgården Nordstumoen – Trønnes på Koppang. En jul var vi sammen med Knophene, Aud og Wilhelm Thagaard og Monnin og Henrik Lundh. Det ble en livlig jul. Om somrene var vi også der, og da sammen med vår danske venn Vinding Kruse. I nærheten av Røste var der fjellpensjonat Nørstelia og dit dro vi meget sammen med vore venner Sommerfelts. Ferdinand var også med flere ganger. Ragnar skapte alltid den store fest omkring seg.”

Billedet af den vennesele og festlige Ragnar Knoph, som var midtpunktet for enhver fest i vennekredsen, bekræftes af andre udtalelser, særligt i *Mindehæftet*. Men Ragnar Knoph havde også en anden side, og Gunnar Knoph fortæller, at faderen hjemme ofte var melankolsk og deprimeret. Ragnar Knoph arbejdede altid hjemme, og der skulle være stille. De lange arbejdsdage fra kl. 8-20 blev kun afbrudt af frokost (lunsj), som Gunnar indtog sammen med moderen og faderen i køkkenet, og der blev ikke talt meget, men derimod læst avis. Ragnar Knophs dag sluttede hver aften kl. 22, hvor han gik til ro for at læse lyrik og prosa. Familiens bogsamling, som stadig er i Gunnar Knophs besiddelse, var omfattende og indeholdt bøger af forfattere som Erik Axel Karlfeldt, Selma Lagerlöf, Thomas Wolfe, Charles Dickens, Nordal Grieg, Victor Hugo, Alexander Kielland, Bjørnstjerne Bjørnson, Jonas Lie, Knut Hamsun, Ludvig Holberg, Oscar Wilde, Dan Andersson og mange, mange flere.

Ragnar Knoph tog én gang om måneden til København, hvor han traf venner og kolleger. Han tog hver gang nattoget fra Oslo og var fremme i København den følgende morgen. Her mødtes han bl.a. med *Henry Ussing*, *Frederik Vinding Kruse* og advokaten *Øyvind Ahnfeldt-Rønne*, som bl.a. sad i redaktionskomitéen for *Tidsskrift for Retsvidenskab*, mens Ragnar Knoph var redaktør. Både Ussing-familien og Vinding Kruse-familien var på jævnlige besøg hos familien Knoph i Oslo. Gunnar Knoph beskriver familien Ussing som lavmælte og “pæne borgerlige”, mens det altid var en fest at være sammen med Vinding Kruse, som var et festligt og muntert menneske. Og det var rart for Gunnar Knoph, at Vinding Kruses søn Anders, der blev kaldet Buster, også var med.

Øyvind Ahnfeldt-Rønne var ni år ældre end Ragnar Knoph, og han var født i 1885 som søn af læge og tandlæge Benjamin Rønne-Olsen og Johanna Ahnfeldt. Han var blevet juridisk kandidat i 1911, overretssagfører i 1914 og højesteretssagfører i

1924. Han var, som netop nævnt, dansk redaktør ved Tidsskrift for Retsvitenskap, og fra 1934 var han medlem af De Nordiske Juristmøders danske bestyrelse. Budskabet om Ragnar Knophs død må have ramt Ahnfeldt-Rønne særlig hårdt, for det var, som vi husker, ham, der i 1938 anbefalede Ragnar Knoph at lade sig indlægge på hospitalet i København. Ahnfeldt-Rønne døde selv i 1941, samme år og måned som professor Fredrik Stang, hvis opgør med den konstruktive metode vi nu skal følge.

FREDRIK STANG OG OPGØRET MED KONSTRUKTIVISMEN

Der er ingen efterretninger om, at Fredrik Stang var en del af Ragnars vennekreds. Det ville også have været overraskende, eftersom Stang var den ældre lærde og Ragnar Knoph den unge opkomling. Som vi snart skal se, blev Ragnar Knoph i stedet troldmanden Stangs lærling.

Fredrik Stang (1867-1941) var i lighed med Francis Hagerup en sværvægter på såvel den politiske som den retsvidenskabelige scene i Norge i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet. Slægten Stang spillede i det hele taget en fremtrædende rolle i Norges kommercielle og politiske historie. Fredrik Stang var søn af Emil Stang og medlem af partiet Høyre, som han var formand for fra 1908-1911, ligesom han var justitsminister i Bratlies regering fra 1912-1913. Han var Oslo Universitets rektor fra 1922-1927, og han var æresdoktor fra både København (1917), Uppsala (1927) og Sorbonne (1937). Under undtagelsestilstanden i 1941 blev han arresteret af tyskerne, men han var da døende og blev hurtigt løsladt; han døde den 15. november samme år.

I bogen *Indledning til Formueretten*³⁴ fra 1911 brød Stang den stilhed, som havde sænket sig over den nordiske metodedebat efter 1888, og redegjorde for sit syn på retsvidenskabens opgaver og metode. Stangs kritik af den konstruktive metode var først og fremmest rettet mod det forhold, at den var utilstrækkelig, eftersom den udelukkende var optaget af systematik og begrebsanalyse:

34. Jf. Fredrik Stang, *Indledning til formueretten*, 1911, 3. utg., Oslo 1935, s. 149 f. og s. 156-169, hvorfra citaterne stammer.

“Det er umulig å gi nogen virkelig definisjon av den konstruktive metode. Den står nemlig ikke i modsetning til andre rettsvitenskapelige metoder, den er bare en overbetoning av en enkelt og nødvendig metode. Det som særkjenner den konstruktive metode er at den legger hovedvekt på systematik, begrepsdannelse og begrepsbestemmelse. En vitenskap kan imidlertid ikke tenkes uten systematik, heller ikke kan nogen vitenskap undvære begreper og begrepsanalyse. Det som er særkjennet for den konstruktive retning er altså ikke at den beskjeftiger sig med systematik og begrepsanalyse. Særkjennet for den er at den blir så optatt av denne oppgave at den forsømmer andre.”

Ser man bort fra indholdet og holder sig til formen, kan man nok synes, at man tidligere har hørt denne kritik om utilstrækkelighet og ensidig fokusering. Og det er faktisk også tilfældet, for Stangs kritik svarer nemlig næsten fra ord til anden til Hagerups kritik af den deskriptiv-analytiske metode. Hagerup havde jo netop understreget, at den konstruktive metode ikke kunne stå alene. Stang anerkendte, at den konstruktive metode havde medført en større forståelse af og behov for systematik og begrepsdannelse; men metoden havde imidlertid sine farer, og det ville først og fremmest sige en overbetoning af en enkelt retsvidenskabelig opgave, hvilket igen betød, at den forsømte de øvrige opgaver, som retsvidenskaben måtte have: “Det var en dogmatisk isoleringsprocess den gennemførte. Derved kom den imidlertid i skade for å skjære forbindelsen av overfor viktige, livgivende kilder.” Ifølge Stang betød konstruktivismen altså retsvidenskabelig isolation; men selv ordet “isolation” var hentet fra Hagerups vokabularium, for han hadde jo hævdet, at Schweigaards metode hadde vært udtryk for isolation og ensidig udvælgelse. Ikke alene hadde Stang valgt samme strategi som Hagerup, men han prøvde tilsyneladende også at bekjempe konstruktivismen med de samme våben, som Hagerup hadde brukt mod Schweigaard. Det var nok gjennomskueligt, en smule trivielt, men alligevel temmelig snedigt, for var og er alle teorier og metoder ikke i sidste ende utilstrækkelige, eftersom de ikke kan tage høyde for alle dele af det praktiske retsliv, som alltid er i bevægelse og utvikling? Svaret er bekræftende, og det vidste Stang: “Skal en konstruksjon være riktig, må den jo ta hensyn til alle muligheter, også de minst praktiske. Den konstruktive skoles arbeid blev derfor for en stor del en jakt efter de minst tenkelige muligheter for å prøve konstruksjonens riktighet på dem, eller for fra dem å hente nye bidrag til nye konstruksjoner. At den derved fikk preg av upraktisk doktrinarisme sier sig selv.” Og Stang forstod at sætte trumf på: “På praksis fikk den aldri innflytelse. Nu er den falt ned og forsvunnet. Man innser at rettsvitenskapen har flere opgaver enn den som blev stillet av den konstruktive metode.”

Fredrik Stang hadde en plan, og det var en annan plan, end både Schweigaard og Hagerup hadde haft. Han hadde en troldsplint i øjet, for det var en plan, som – hvis den blev tilstrækkelig omhyggeligt beskrevet og fulgt – ville indebære, at skellet mellem den teoretiske retsvidenskab og det praktiske retsliv udviskedes, og at retsvidensskaben langt om længe blev tilpasset det praktiske retslivs behov. Efter planen skulle retsforskningen føjes ind i kulturforskningen, hvorved retten trådte frem som “et av de mange utslag den menneskelige kultur gir sig”. Retsvidensskaben – og dermed retsforskningen – skulle med andre ord være et led i det, som Stang kaldte *den sammenlignende kulturforskning*. Men hvilket nærmere indhold hadde da denne plan? For helt at forstå dette er det nødvendigt kort at forklare mere præcist, hvilke opgaver Stang mente, retsvidensskaben hadde, og hvilken metode den derfor burde gå frem efter.

Efter Stangs opfattelse kunne man betragte retten fra to væsentligt forskellige udgangspunkter. Ifølge den første opfattelse kunne retten betragtes som værende i hvile – som et *statisk* fænomen, et øjebliksbillede, det gjaldt om at forstå i sin helhed og i alle enkeltheder. Denne opfattelse lå til grund for både naturretten og den konstruktive skole. Den anden opfattelse betragtede retten som et fænomen i stadig bevægelse – et *dynamisk* fænomen, som både så bagud (historisk) for at iagttage, hvorfra bevægelsen var kommet, og fremad (og dermed socialt), fordi den så på de opgaver, som forestod og skulle løses. For som forklaret af Stang hænger bevægelsen foran os og bevægelsen bag os sammen, og “den første kan ikke forstås uten den siste”. Stang mente ikke, at de to opfattelser stred mod hinanden, tværtimod forudsatte de hinanden: “Til full innsikt i rettens vesen når man først når man erkjenner at retten ikke bare er et filosofisk problem eller en historisk kjensgjerning, men at den – ikke minst – er en social faktor.” Og, fortsatte Stang, spørsmålet var ikke, hvilken metode der var den rigtige; men de spørsmål, man til enhver tid skulle stille, var: “Hvilken metode er det som særlig trenges nu? Hvad er det for sider av retten rettsvidensskapen nu bør sterkest fremheve? Hvor er det i nutiden de mest lokkende opgaver for rettstudiet melder sig?” Det var således rettens *socialle funktion*, der var i brændpunktet, og det var det samfundsmæssige ansvar, som var trådt i forgrunden: “Det er et tidsskifte som er foregått. Et utslag av en ny tids syn er det at lovgivningen er blitt socialt preget. Som et utslag av det samme syn må det så komme, at *også rettsvidensskapen får en social farvning*” (Stangs udhævning). 1800-tallets individuelle ret var hermed blevet afløst af en social ret.

Men hvad betød det egentlig, at den socialt prægede forskning skulle bygge på historiske studier? Stangs svar på dette spørgsmål var tilsyneladende klart nok, nemlig at vi – for at forstå nutidens ret – må forstå fortidens, og at de historiske studier viste, at retsreglerne i alle samfund og til alle tider er præget af det samfund, de er udgået fra, og, tilføjede han, så var situationen den, at “nettop i nutiden gir historieforskningen støtte for den sociale rettsforskning”. Det forekom troværdigt, men var det ikke nødvendigvis. For den historieforskning, som Stang bl.a. tænkte på, var hans egen, og den synes i nogen grad at være blevet tilpasset Stangs forestilling om den historisk betingede sociale ret. Stangs beskrivelse af formuerettens udvikling ligner til forveksling en eventyrfortælling³⁵ om formuerettens udvikling, hvor ridderen af Den dynamiske (sociale) Ret efter en lang, grum historie endelig får slået dragen af Den statiske (individuelle) Ret ihjel.

Stang begyndte således behandlingen af formuerettens udvikling med den idylliske beskrivelse af en vandretur fra elven i dalbunden op over og gennem indmarken til skoven, og fra den til højfjeldet, hvor man kunne se ejendomsforholdene ændres. Historien fortsatte frem til det 19. århundrede og industrialiseringen, hvor den “sterkere undertrykte den svake”, og hvor nye krav til lovgivningen blev stillet: “Retten skal være *sosial*: Den skal tjene sociale formål.” Stangs fremstilling er måske ikke forkert, men den er stærkt forenklet og forekommer naiv – set med nutidens øjne.

Selv om Stang byggede sin *sociale funktionsteori* på et diskutabelt retshistorisk grundlag, var planen sat i søen, og han afstak nu forskellige “fremtidslinjer” eller hovedlinjer for dens realisering. At retten var social, var indiskutabelt og ifølge Stang historisk betinget. Men spørgsmålet var, hvem der skulle videreudvikle og skabe den sociale ret. Stang måtte erkende, at lovgivningsmagten ikke kunne afgøre alt, og at lovgivningsmagten følgelig havde givet domstolene friere hænder og større magt. Dette var bl.a. kommet til udtryk derved, at lovgivningsmagten i mangfoldige tilfælde udformede retsreglerne således, at enkelte retsspørgsmål holdtes åbne og blev overladt til domstolene for besvarelse. På denne måde lettedes lovgiverens arbejde, og domstolenes virksomhed blev udvidet. Hermed var svaret givet: Domstolene og retsvidenskaben måtte løse opgaven i fællesskab. Dette formuleredes kategorisk af Stang: “Alle retsspørgsmål som opstår må jo løses; det er domsto-

35. Betegnelsen “eventyrfortælling” om Stangs beskrivelse af formuerettens udvikling er lånt fra den norske professor i retshistorie, Dag Michalsen.

lene som skal avgjøre dem, og vitenskapen skal veilede.” Og planen inneholdt også et svar på spørsmålet om, på hvilket grundlaget denne vejledning skulle ske:

“Skal rettsvitenskapen kunne fylle den oppgave som således stilles til den, må den tenke og føle som en lovgiver. Den må bygge sin avgjørelse på det samme kjennskap til reale livsforhold som enhver krever af lovgiveren. Ingen vil i nutiden tenke på å skrive en lov om hevd uten å ha gjort sig rede for om hevden gjør mest nytte eller mest skade. Og ingen vil forsøke å skrive en vassdragslov uten at han på forhånd har satt sig inn i landets vassdragsforhold og kjenner de interesser som knytter sig til dem. Men tror man da at man kan skrive en avhandling om hevd eller en tolkning av vassdragslov uten å ha de samme forutsetninger? Og vil en videnskapelig forfatter gi de siste grunner for de avgjørelser han anviser, må han la sitt kjennskap til de reale livsforhold flyte inn i fremstillingen ... En rettsforskning som forlanger å være rettskapende, forutsetter mere end dette. Den krever ikke bare logikk og historisk følelse, men også praktisk og socialt syn.”

Fredrik Stangs *retspolitiske* program var således at overlade domstolene en større grad af skønsfrihed, for på denne måde at bane vejen for en retsudøvelse, som i højere grad inndrog sociale hensyn. Dette skulle realiseres ved at lade fortidens stive og detaljerede retsregler vige for mere elastiske normer, som i større udstrækning end tidligere gav dommeren frihed til at skønne. Men Stang nåede ikke videre end til at pege på en lovgivningstendens, uden at han selv fremlagde forslag til, hvorledes sådanne normer kunne udformes. Stang redegjorde ikke nærmere for det retspolitiske programs konsekvenser for opfattelsen af *retskilderne*, men de var betydelige, for det betød, at retspraksis blev en helt afgørende og selvstændig retskilde. Set med nutidens øjne, hvor retspraksis betragtes som en central og selvstændig retskilde, er der hverken noget overraskende eller epokegørende i en sådan opfattelse, men i 1911 var det ikke hverdagskost. Man kunne således i *Oscar Platous* bog, *Forelæsninger over Retskildernes Theori* (1915), stadig se det synspunkt forfægtet, at “Retskilderne er to: enten de af rette Statsmyndigheder paa forfatningsmæssig Maade givne Love eller Sædvaneret”.

Det retspolitiske program havde betydning ikke alene for synet på retskilderne, men også for opfattelsen af rettsvitenskapens *opgaver og metode*. Opgaven var at *vejlede* domstolene, og det betød ikke kun at fremdrage de (sociale) hensyn, som domstolene benyttede, men også at give anvisninger på, hvilke hensyn domstolene burde inddrage. Dette sidste skulle ske ved, at rettsvitenskabsmanden lod “sit kjennskap til de reale livsforhold flyte inn i fremstillingen”. Metoden, som rettsvitenskabsmanden skulle følge, var tilsynelatende enkel: Han skulle tænke og føle som en lovgiver, og lovgiveren byggede først og fremmest sin avgjørelse på “kjennskap til reale

livsforhold”. Stangs syn på retsvidenskabens opgaver var mere vidtgående og radikalt anderledes end både Hagerups og den samtidige retsvidenskabs opfattelse, hvor retsvidenskabens opgave først og fremmest blev betragtet som rent beskrivende (deskriptiv). Ifølge positivismens arbejdsprogram var det retsvidenskabens opgave at iagttage den gældende ret, således som den udspandt sig ved domstolene, samt at registrere, beskrive, fortolke og systematisere det, man så. Det var derimod *ikke* retsvidenskabens opgave at fortælle domstolene, hvordan de *burde* dømme, for det ville betyde, at videnskabsmanden optrådte som retspolitik, og dette ville være *uvidenskabeligt*. Ved at sætte retsvidenskabsmanden i lovgiverens stol sammenblandede Stang videnskab og retspolitik, og han gjorde videnskabsmanden til moralist, fordi han stillede krav om, at denne skulle fortælle, hvordan et retsspørgsmål skulle løses, dvs. hvad der var moralsk rigtigt eller forkert. Set fra retspositivismens synsvinkel var Stangs plan ikke videnskabelig, men derimod (rets)politisk og sociologisk.

Hvis nogen tvivlede på, om planen kunne gennemføres, eller fandt den for nymodens og i for høj grad orienteret mod det praktiske retsliv, så gjorde Stang alt for at gøre en sådan tvivl til skamme:

“Den sosiale opgave som nu stilles, møter ikke hos oss som en fremmed. Den faller inn i vår rettsvitenskaps gamle tradisjoner. Den rettsvitenskap *Ørsted* bygget, holdt sig langt både fra filosofisk og historisk ensidighet; den var i fremtredende grad praktisk og realistisk. Derfor kunde den også umiddelbart tilgodegjøres for det praktiske liv.”

Stangs plan vakte begejstring og respekt hos den person, som skulle blive hans lærling, nemlig Ragnar Knoph. Som vi skal se, forsøgte Ragnar gennem hele sit forfatterskab at realisere den plan, som Stang nu havde udstukket.

FORFATTERSKABET

Emner, inddeling og oversigt

Da Ragnar Knoph begyndte sin universitetskarriere, var det ikke almindeligt at have kontor på universitetet, så skriveriet foregik hjemme ved det store mørkbejdsede skrivebord af egetræ, som endnu står i Nils Juelsgate. Vi ved, at Ragnar havde lange arbejdsdage, og vi ved, at alle manuskripter blev skrevet i hånden. Desværre er ingen af disse manuskripter tilsyneladende blevet bevaret. Litteratursøgningen var sikkert både tidskrævende og indimellem heller ikke helt effektiv, som det fremgik af

brevet til Henry Ussing, hvor Ragnar beklagede, at han ikke kendte Elmquists bog om kollektive arbejdsaftaler. Som det fremgår af oversigten over Ragnar Knophs forfatterskab (s. 197), havde han en i faglig henseende vidt spændende litterær virksomhed, som rummede alt: bøger, artikler og anmeldelser om almindelig formueret, arbejdsret, funktionærret, immaterialret, ophavsret, søret, arveret, procesret, kutymer, retsstridighedslæren, retlige standarder mv.

Forfatterskabet kan groft inddeles i to: 1) emner, som Ragnar Knoph brændte for, og 2) emner, som han af den ene eller anden grund var forpligtet til at skrive om. De formentlig bedste eksempler på bøger, han skrev af pligt, er *Sjørett* (1926) og *Norsk arverett* (1930), emner som han havde overtaget efter sin forgænger Oscar Platou. Denne inddeling er dog ikke særlig velegnet til at danne grundlag for en systematisk behandling af forfatterskabet, og jeg har derfor valgt en anden fremgangsmåde. Indledningsvis vil Knophs forfatterskab blive præsenteret i hovedtræk. Det giver læsere uden forhåndskendskab til Ragnar Knoph mulighed for at stifte bekendtskab med værkerne, ligesom vi får lejlighed til at se forfatterskabet i en (kronologisk) sammenhæng. Herefter vil vi se på, hvordan samtiden, dvs. kritikere og anmeldere, så på Knophs forfatterskab, og til sidst vil vi se på forskellige træk ved forfatterskabet, herunder den litterære stil i værkerne (episk/lyrisk), anmeldervirksomhed, nytænkning og reformer, reformiver, særlige udviklingstræk samt påvirkning fra fremmed ret.

Forfatterskabet i hovedtræk

Som tidligere nævnt var Ragnar Knophs første større arbejde *Hensiktens betydning mellem rett og urett* fra 1921. Formålet med bogen var først og fremmest at påvise, at den handlendes hensigt har betydning, når det skal afgøres, om en handling er retsstridig. Den herskende teori i Norden havde ifølge Knoph afvist dette og mente, at det udelukkende var objektive momenter, dvs. den blotte iagttagelse af handlingen, der kom i betragtning ved afgørelsen af, om handlingen var retmæssig eller retsstridig. Påvisningen af hensigtens betydning skete ved inddragelsen af en lang række domme fra mange forskellige retsområder. I bogens kapitel II blev det undersøgt, om hensigten kunne have betydning for lovens grundlovmæssighed og forvaltningsaktens retlige bedømmelse, hvilket blev bekræftet i begge tilfælde. Kapitel III indeholdt bogens hovedundersøgelse, og her fremdrog Knoph en lang række tilfælde fra flere forskellige retsområder: strejke, lockout, boykot, nødværge- og nødretshandlinger, forsøgshandlinger, udøvelse af subjektive rettigheder mv. Fra

enkeltilfældene bevægede Knoph sig videre over fremmed ret og tilbage til norsk ret. Fremstillingen fortsatte med behandlingen af chikanereglen og sluttede med en generel behandling af skadeshensigten og “den forbryderske hensikt”. Ved beskrivelsen af hensigtens betydning inddrog Knoph to af datidens nyere teorier, der var opstillet for at begrænse de subjektive rettigheder. Den ene var (særligt) den franske teori om “*abus de droit*” eller “misbrug af ret”, som Knoph fremstillede således, at “bare de rådighedshandlinger, som er foretatt til fremme av de formål som retsordenen ønsker tilgodesett ved de subjektive rettigheter, faller innenfor disses ramme” (s. 195). Retsmisbrug forelå fx, når en “eier bruker sin ret til å fremme interesser som rettsordenen aldeles ikke finner anerkjennelsesverdige, og forfølger formål som rettsordenen tar avstand fra” (s. 201). Knoph mente, at denne teori på to punkter blev ramt af retstekniske indvendinger, som bevirkede, at man måtte afvise teorien. For det første var det ikke let at se, hvilke interesser retsordenen ønskede tilgodeset ved de regler, den gav. For det andet var der vanskeligheder forbundet med at afgøre, om det havde været den handlendes motiv at fremme den interesse, som den subjektive ret skulle værne. Den anden hovedteori, Knoph inddrog, var *chikaneteorien*, der lagde vægt på skadeshensigten. Han tilsluttede sig i hovedsagen fransk og tysk ret, idet han hævdede, at en handling, hvis eneste mål var at skade, ikke kunne være inkluderet i den subjektive ret. Knoph tog imidlertid yderligere et skridt og anførte: “Rettsstridig er nemlig en rådighedsudøvelse, ikke bare når den positivt bæres av skadeshensikt, men også i ethvert tilfelle, når den mangler enhver af rettsordnen anerkendt hensikt, eller som man også kan uttrykke det, når den mangler enhver anerkjent interesse for den handlende.” For Knoph var det således ikke afgørende for, hvorvidt chikanen var uretmæssig, om den objektiverede sig i handlingen. Selvom der kunne være retstekniske vanskeligheder forbundet med at bevise, at handlingen var udøvet i chikanøst øjemed, eftersom chikanen ikke kunne “erkjendes ved ytre midler”, så mente Knoph, at det ville stride mod retsfølelsen, hvis domstolene ikke reagerede mod den rent subjektive skadeshensigt (som ikke kan iagttages gennem handlingen). Knoph leverede selv eksemplet: “Særligt støtende vilde det virke, om handlingsmannen i et tilfelle hvor handlingens yterside kunde være forenelig både med rettsmessige og rettsfiendtlige motiver, frekt kunde erklære at han bare hadde handlet i skadeshensikt, men allikevel gjøre fordring på lovens beskyttelse for sin handling.” Vi vender tilbage til Knophs behandling af retsmisbrugsspørgsmålet, for 13 år senere ændrede han opfattelsen heraf, og vi får dermed en mulighed for at iagttage en spændende udvikling *såvel* i Knophs opfattelse og forståelse af retsmisbrugsproblemet *som* i retspraksis.

Ragnar Knoph havde i 1922 overtaget Platous professorat med pligt til at forelæse i privatret, herunder søret. Knophs forelæsninger over søretten udkom i maskinskrift i 1926 med titlen *Sjørett*, som ændredes til *Norsk sjørett*, da den udkom i bogform i 1931. Ragnar Knoph havde ikke tidligere beskæftiget sig med dette emne, men kastede sig uforfærdet over arbejdet. Resultatet blev en bog på 380 sider. I bogen betonedes Knoph nødvendigheden af ikke at isolere søretten fra den almindelige formueretsvidenskab, men at behandle den i lyset af almindelige retsprincipper, for "også i rettslivet er det skjebnesvangert å omgi sig med en kinesisk mur, og sjøretten danner ingen undtagelse i så måte. En isolert sjørettsforskning er på den ene side avskåret fra å bringe den almindelige formueretsvidenskab friske og nyttige impulser. På den annen side stenges den ute fra de store strømninger som beveger retten og rettsvidenskapen fremover, og blir lett drivende i en bakevej". Bogens indledende afsnit om "Trek av skibsfartens historie gjennom tidene", "Hovedlinjerne i sjørettens utvikling" og "Den norske sjøretts kilder og litteratur" viste, at Knoph havde blik for, at også søretten var et dynamisk fænomen, som skulle betragtes i sin historiske og udviklingsmæssige sammenhæng. Stangs plan var i gang med at blive realiseret.

Ragnar Knoph havde siden sin ansættelse som professor ikke kun skrevet på bogen om søret. Hans to prøveforelæsninger "Konnossementets rettslige natur" og "Rettighet eller interesse som gjenstand for rettsbeskyttelse" var blevet publiceret i *Tidsskrift for Retsvitenskap* i 1922, og i 1923 havde han skrevet den lille afhandling "Rett og rettsbevissthet" og artiklen "Noen ord om dommerens stilling til kutymene" (*Rt.*). De to sidstnævnte artikler vender vi tilbage til. I 1924 indledte Knoph en brevveksling med direktøren i Nordisk Skibsrederforening *J. Jantzen* om "Konnossementets rettslige natur", som publiceredes i *Tidsskrift for Retsvitenskap*. I 1925 deltog Ragnar i Det Trettende Nordiske Juristmøde og havde i den anledning skrevet den 56 sider lange artikel "Den videnskabelige eiendomsrett", og i 1926 udgav han bogen *Trustloven av 1926 med kommentarer* samt artiklen "Hovedlinjer i den åndelige eiendomsretts utvikling" (*Det Norske Videnskaps-Akademis Årbog*).

Ragnar Knophs næste større bog var *Norsk arverett*, der udkom i 1930 – en mursten på 439 sider. Ligesom *Norsk sjørett* byggede denne bog på forelæsninger og er derfor tænkt som en lærebog, og den er "ingen håndbok for praktiserende jurister", som det hed i forordet. Men også denne gang ønskede Ragnar Knoph at vise, at retten – og nu arveretten – var et dynamisk fænomen, og i afsnittet om "Arverettens historiske kilder" behandlede han bl.a. de "universelle træk i rettsutviklingen".

Dette gik videre, end studieordningen krævede af studenterne, og Knoph anførte derfor i forordet om disse afsnit: “Den indeholder omtrent hvad der kræves av studentene ved juridisk embedseksamen. En del av stoffet – særlig de historiske utredninger og oversiktene over fremmed rett – er imidlertid av den art at det neppe vil bli gjort til genstand for skriftlig opgave.” Knoph hadde nu været professor i knap otte år, og han hadde skrevet to lærebøger inden for de viktigste områder, han hadde overtaget efter Platou.

Før udgivelsen af *Norsk arverett* hadde han i i 1927 sammen med kaptajn Rørholt udgivet bogen *Lov om motorvogner av 20. februar 1926 med trafikkregler, forskrifter m.m.* Det hed i forordet, at “denne kommentar-utgave sikter ikke på å gi en uttømmende utredning av alle de spørsmål den nye motorvognlov reiser, men på å være et praktisk hjelpemiddel til lovens forståelse og tilegnelse. I første rekke er den beregnet på dem der som førere av motorvogn eller i annen egenskap må ha kjennskap til lovens bestemmelser”. Set i bakspejlet var forordet både morsomt og interessant. Morsomt fordi Ragnar Knoph ikke selv kørte bil, han hadde forsøgt, men straks opgivet og solgt bilen igen. Ragnar Knoph kunne således ikke med Stangs ord “lade sit kjennskap til de reale livsforhold flyte inn i fremstillingen”. Interessant var forordet, fordi bogen henvendte sig til bilejerne og ikke myndighetene, hvilket vel skyldtes, at bilkørsel var i sin vorden. Udover kommentaren til motorloven skrev Ragnar Knoph i 1927 artiklen “Nydannelser i norsk kontraktsrett, skapt ved trustlovgivningen” (*Rt.*), som var blevet til på baggrund af et foredrag, han hadde holdt i sommeren 1927 ved det nordiske stævne for juridiske studenter på Hindsgavl i Danmark. Samme år døde professor Mikael Lie, og Ragnar Knoph skrev nekrologen “Mikael Lie in memoriam” (*TfR*).

I næsten to år, nemlig 1928-1929, holdt Ragnar Knoph en skrivepause, og først i 1930 kom han i gang igen. I forbindelse med “Norska Veckan” i 1930 holdt Knoph foredrag i den svenske juristforening i Stockholm om den norske Højesteret, som senere blev til artiklen “Trek av den norske Høiesteretts fysiognomi og av dens innsats i norsk rettsutvikling” (*Svensk Juristtidning*). Samme år måtte Ragnar Knoph igen fatte pennen for at skrive en nekrolog, og denne gang var det forgængeren Oscar Platou, han skulle tage afsked med. Nekrologens titel var “Professor Oscar Platou in memoriam” (*TfR*). I 1931 kunne lytterne til Universitetets radioforedrag høre Ragnar Knoph tale om emnet *retten og samfundet*, som senere udkom i artikelform. Udover bidrag til årbøger, leksika mv. skrev Ragnar Knoph artiklen “Om ophavsmannens ‘moralske’ rett til sitt verk efter den nye lov om åndsverker”,

som var hans bidrag til festskriftet til juris doctor Friherre Erik Marks von Würtemberg.

I årene 1932-1934 havde Ragnar Knoph igen skrivepause, men herefter kastede han sig ud i en tilsyneladende umulig opgave. En ny studieordning for det juridiske studium var vedtaget, og den delte eksamen i to afdelinger, således at studenterne i første afdeling skulle have en oversigt over hele den gældende norske ret. Problemet var imidlertid, at en sådan oversigt ikke var lavet. Dette rådede Ragnar Knoph bod på, og i august 1934 – efter et halvt års intenst arbejde – lå bogen *Oversikt over Norges rett* færdig, og den var på 458 sider! Det havde været et enormt arbejde, og Knoph havde efter sin egen opfattelse haft for kort tid til det. I forordet til bogen skrev han således: “Dessverre har jeg hatt alt for kort tid å skrive den. Den er blitt til på et halvt års tid, uten at jeg har kunnet legge alt annet arbeide til side. Under disse omstendigheter betrakter jeg boken mere som et utkast enn som et ferdig arbeide. Når jeg allikevel gir den ut i trykken, er det fordi jeg vil studentene med en gang skal ha en lærebok å holde sig til, og fordi jeg ikke liker maskinskrevne bøker.” Der var naturligvis tale om en kraftpræstation uden sidestykke. Men at udgive bogen i endelig form fordi han ikke kunne lide maskinskrevne bøger, var måske ikke hele sandheden, for Ragnar var begyndt at udgive bøgerne på sit eget forlag. Indtægterne fra en bog i endelig form var noget større end fra en maskinskrevet bog, og det var vel at mærke en bog, som alle de studerende skulle købe. Vi skal senere vende tilbage til bogen og de kilder, som inspirerede Ragnar Knoph. *Oversikt over Norges rett* var ikke den eneste bog, Ragnar Knoph publicerede, for samme år udkom den lille bog *Utviklingslinjer i moderne formuerett*. Denne bog, som vi vender tilbage til, er et af de vigtigste bidrag til at forstå sammenhængen mellem Stangs og Knophs forfatterskaber og den plan, som Knoph var i gang med at realisere.

Bogen *Åndsretten* udkom i 1936 og betragtes af mange som Ragnar Knophs hovedværk. Ragnar var i 1923 blevet medlem af en komité under Kirkedepartementet, som reviderede lovgivningen om forfatter- og kunstnerretten. Ved lov af 6. juni 1930 blev love om forfatter- og kunstnerretten samlet i én lov. Navnet *Åndsretten* var Knophs opfindelse, og i bogen behandles en lang række emner, såsom ophavsret, patentret, mønsterret, firma- og varemærkeret samt konkurrenceret. Alle disse områder betragtede Knoph som sammenhængende, hvor de samme retsprincipper og grundsætninger måtte gælde. Dette synspunkt kunne kritiseres – og er da også siden blevet det – af retsvidenskaben, der har valgt en anden systematik. Men den gang var der tale om et nyt retsområde, og bogen var, som Ragnar Knoph skrev i

forordet, "litt av et eksperiment, og det kan sikkert reises innvendinger mot den. Skal man ta utsnitt av så stort et stoff som her, blir det således lett uenighet om hvad man bør ha med, og hvilken vekt det skal legges på de forskjellige delene. Jeg tør ikke håpe at alle vil finne proporsjoneringen heldig og balancen i orden". Og Ragnar Knoph sluttet i sin velkendte optimistiske stil: "Men skulle dommen falle altfor ugunstig i så måte, er vel heller ikke en juridisk forfatter helt avskåret fra å søke dekning i en 'konstteori' som *Gustaf Fröding* engang gav form: *Så jag målar, donna Bianca, ty det roar mig att måla så!*" Bogen var på 643 sider.

Nogle af de emner, som Knoph beskæftigede sig med i *Åndsretten*, havde han allerede arbejdet med i årene forud for udgivelsen. Ved Det Nordiske Juristmøde i august 1934 havde han således skrevet den 48 sider lange artikel "Bedriftshemmigheters rettsbeskyttelse". I 1935 vendte han for en kort bemærkning tilbage til den almindelige retslære, og Norsk Rikskringkastings lyttere kunne høre Ragnar Knoph tale om "Loven og retten", hvor han afsluttede med at sige: "Livet lar sig ikke fange inn i abstrakte og stive regler, som kan anvendes med passer og linjal. Fra en side sett vilde det ganske visst være en fordel, om dette kunde skje. Men tanken er helt utopisk, fordi det liv som reglene skal virke på, er i uavbrutt bevegelse og utvikling som alt liv er."

I 1937 var Ragnar Knoph blevet redaktør for *Tidsskrift for Rettsvitenskap*; artiklerne og anmeldelserne kom nu i en lind strøm og blev alle bragt i Ragnars "nye" tidsskrift. Og emnerne for hans artikler var spredte: "Til kontraktsrettens almindelige del", "Felles nordisk åndslovgivning", "Et 200 års jubileum" (Den juridiske embedseksamen), "Jødespørsmålet i tysk rettsvitenskap", "Ordre-public synspunktet i de amerikanske guldollarsakene" og "Norsk arbeidsrettsdom om sjøfolkene blokkade av general Franco". I 1938 fylgte Fredrik Stang 70 år, og hyldestskriftet blev skrevet af Ragnar med titlen: "Fredrik Stang 70 år". Samme år døde den danske professor Viggo Bentzon, og Ragnar Knoph måtte nu for tredje og sidste gang skrive en nekrolog: "Viggo Bentzon in memoriam" (*TJR* 1938, s. 77 ff.).

I 1939 udkom bogen *Rettslige standarder* posthumt, og denne bog, som mere end nogen anden havde til formål at realisere Fredrik Stangs og nu Ragnar Knophs retspolitiske program, vender vi snart tilbage til.

Som det er fremgået, var Ragnar Knophs produktionstrang stor, og enkelte bøger er blevet til i korte, koncentrerede arbejdsperioder. Vi kender ikke de personlige

omkostninger herved. Vi ved, at enkelte fremstillinger er blevet til inden for endog særdeles kort tid, og spørgsmålet er, om det havde betydning for det faglige niveau. Dette kan vi bl.a. få belyst ved at studere – primært norske – anmeldelser af Knophs bøger, hvorved vi samtidig får et kendskab til forfatterskabet set gennem samtidens briller.

Forfatterskabet set gennem samtidens briller

Den meget rosende omtale, bogen *Hensigtens betydning mellem rett og urett* fik af bedømmelseskomitéen, der udpegede Ragnar Knoph til professor, stod i skærende kontrast til den tavshed, som i øvrigt fra norsk side blev udvist over for bogen. Den samlede nordiske retsteori var enig om, at bogen var særdeles velskrevet; men ikke alle var enige om, hvorvidt Knophs dokumentation af hensigtens betydning var en væsentlig ændring i den almindelige teori. Dette hævdedes naturligt nok af Knoph selv og den øvrige norske retsvidenskab, herunder Fredrik Stang, der i Mindehæftet (s. 4) hævdede, at Knophs “lære møtte ingen modstand”. Dette synspunkt var givetvis rigtigt; men der var tilsyneladende en anden forklaring på, hvorfor læren ikke mødte modstand i den øvrige retsvidenskab, for i sidste ende var Ragnar Knophs syn på retsstridighedslæren måske ikke så originalt, som han selv mente. Ussing fremførte således i sin anmeldelse af bogen (*UfR* 1922 B, s. 272), at Knoph troede sig “stående i skarpere modsætning til den almindelige nordiske teori end tilfældet var”. Allerede Goos havde i 1870'erne erkendt, at hensigten kunne have betydning, men havde afvist, at dette var hovedreglen. Efter Ussings opfattelse var der ingen senere forfattere, som anså det for en “nødvendig Konsekvens af den nordiske Retsstridighedsteori at frakende Hensigten Betydning: Alle er i Virkeligheden enige om det modsatte”. I Ussings afsluttende bemærkninger blev denne kritik fulgt helt til dørs: “Selv om Jordbunden saaledes har været vel forberedt, mister Forf.s Arbejde paa ingen Maade sin Værdi. Dets Hovedbetydning maa blot søges ikke i at det afliver et forlængst dødt ‘Dogme’, men i at det bidrager til at vise, at det var noget af en Spøgelsesfrygt, der fik den ældre Teori til at frakende Skadehensigten Betydning, og saa i de nærmere Undersøgelser af Spørgsmaalet, i hvilket Omfang Hensigten kan faa Betydning, samt i de øvrige Bidrag til Retsstridighedslæren.” Kritikken var pænt pakket ind, men den var ikke til at misforstå: Ragnar Knoph havde pustet problemstillingen op og havde i nogen grad pyntet sig med lånte fjer. Ragnar Knoph lod sig som bekendt ikke kyse, og i brevet til Ussing af 30. november 1922 fastholdt han, at man i Norge var af en anden opfattelse, og “at teorien i denne henseende er blevet tatt strengt på ordet”.

I sin artikel “Kritik av nordiska skadesstånds läror” (*TjR* 1923, s. 55) betegnede den svenske professor *Vilhelm Lundstedt* (1882-1955) Knophs bog som en diskussion om pavens skæg, om det rene ingenting og aldeles ikke mindre skolastisk end den gamle middelaldertids debat om englens køn.

Bogen blev ligeledes anmeldt af *Albert Kôersner* (*TjR* 1925, s. 306), der sad i den svenske redaktion for Tidsskrift for Rettsvitenskap, men der var næsten udelukkende tale om et referat – på 16 sider! – eftersom redaktionen ikke havde kunnet få “ingående granskning från kompetent håll”. I *Juridisk Tidskrift* 1922 (s. 194) sluttede *N. Cohn* op bag Ragnar Knoph. Først i 1928 (*TjR* 1928, s. 251) forsøgte den danske professor *Carl Torp* at forsvare den objektive retsstridighedslære, for ellers ville enhver blive beskyldt for skadeshensigt, som han hævdede – et udsagn, Henry Ussing senere betegnede som et fantasifoster. Under alle omstændigheder blev Knophs “nye” lære knæsat i trustloven af 26. marts 1926 og loven om arbejdstvister af 5. maj 1927, som vi kommer tilbage til under behandlingen af Boykot-domstolen.

Norsk sjørett blev heller ikke anmeldt i Norge, men kun kort omtalt i *Norsk Retstidende* 1931 (s. 991). Det samme gjaldt bogen *Norsk arverett*, som imidlertid blev anmeldt i *Svensk Juristtidning* 1930 (s. 559) af *Birger Ekeberg*. Anmeldelsen var meget positiv, og det blev fremhævet, at bogen var selvstændig i forhold til forgængerens arbejde, ligesom den opfyldte “på et förträffligt sätt sin uppgift”. Ekeberg anførte videre: “Knophs Arverett har den hos juridiska avhandlingar icke alltför vanliga egenskap att vara lättläst och underhållande.” Ekeberg mente dog, at denne personlige stil med studentikose eksempler indimellem førte Knoph “en smula för långt”.

Bogen *Oversikt over Norges rett* blev anmeldt af højesteretsassessor *E. Hagerup Bull* (1855-1938) i *Norsk Retstidende* 1935 (s. 541). Anmeldelsen var ved første øjekast særdeles positiv, men bag de rosende ord skimtedes forskellige forbehold, særligt over for forfatterens litterære tone. Det var Hagerup Bulls opfattelse, at Knophs bog gav den studerende en udsigt over “det lovede land”, der ventede, når man havde fået fuld indsigt i retssystemets enorme opbygning, “og tilegnelsen vil lettes, fordi forfatteren har skrevet med en saadan abandon, saa ‘mundtlig’ og levende at leseren ogsaa vil kunne ha fornemmelsen av at det er en god ven som hjælper ham frem”. Herefter strammede anmelderen grebet. Det var, sagde Hagerup Bull, beundringsværdigt, at Knoph havde kunnet levere et arbejde af så høj rang på så kort tid, men – fortsatte han – “det vilde vel neppe heller ha vært mulig for ham,

hvis ikke *Munch-Petersens* bok i mangt og meget kunde være ham til mønster". Den bog, anmelderen tænkte på, var Munch-Petersens *Den borgerlige Ret i Hovedtræk*, som udkom første gang i 1901. Knophs stil lå som netop nævnt heller ikke helt op ad Hagerup Bulls, for han anførte: "I en ny udgave vil forfatteren sikkerlig ogsaa finne grunn til at omforme en og annen uvøren eller misvisende vending, som kyndige lesere nu kanskje vil erfre sig litt over." Det syntes ogsaa at være anmelderens opfattelse, at Knoph i for høj grad gav udtryk for kritik og for sine sym- og antipatier: "Saa har forfatteren av og til ogsaa latt komme til orde sin kritikk over den gjeldende rett. Ogsaa det er av det gode, – jeg havde nær sagt, enten man er enig i kritikken eller ei." Og Hagerup Bull sluttete: "I det store tatt maa Knoph viselig ogsaa sies at ha løst denne opgave – om man enn maa innrømme at hans sym- og antipatier av og til ufrivillig kan skimtes."

Som tidligere nævnt blev bogen *Åndsretten* betragtet som et hovedværk. Anmeldelserne af bogen udeblev da heller ikke, og blandt anmelderne var både nordmænd, danskere og svenskere. Den mest iøjnefaldende var imidlertid nok den otte-sider lange anmeldelse, som blev bragt i *Norsk Retstidende* i 1937 (s. 241), for den var nemlig skrevet af en af Ragnars nærmeste venner, højesteretsdommer *Ferdinand Schjelderup*. Anmeldelsen var ikke uden kritik, men den var så beskeden i forhold til den patos, med hvilken Schjelderup fremførte helteskjaldet, og læseren blev på intet tidspunkt ladet i tvivl om, at Ragnar Knoph var et geni og en pryd for den norske retsvidenskab. Schjelderup anførte således om indledningen til bogen: "Hele Knophs forfatterpersonlighed synes jeg må ha gjort ham særlig skikket til å skrive denne boken. Allerede innledningen fører da ogsaa langt utenfor landeveien. Det er ikke gjennom den obligate 'almindelige del' Knoph fører en inn i stoffet; det er fra en 'åndelig flyvemaskin' vi får den første korte oversikt over de *retningslinjer*, han mener å kunne påvise, når han etterpå skal ta de forskjellige sett av rettsregler for sig. Rett og slett *fengslende* synes jeg hele denne innledningen er" (s. 241). Anmelderen fortsatte: "En skal ikke ha lest lenge, før en merker, det er formannen i den departementale lovkomité, en her har til fører", og man "fengsles fra først til sist av den personlig pregede helhetssyn, som bærer denne grundige fremstillingen og lyser frem i kloke almenmenneskelige betraktninger" (s. 242). Og på de enkelte afsnit konkluderede han: "Jeg synes i det hele tatt, det er uten plett og lyte, dette avsnittet" (s. 242). "Knophs behandling av *varemerkeretten* forekommer mig helt igennem vellykket" (s. 245). "Jeg nøjer mig med at nevne, at Knoph har gitt en fortrinlig behandling av mønsterretten, firmaretten og den personlige navnerett og av problemer som 'den videnskapelige eiendomsrett'" (s. 246). "Av de spredte antydninger jeg

her har kunnet komme med vil man forstå det er en *rikdom av verdifulle enkeltundersøkelser som har funnet sin naturlige plass i boken*” (s. 247).

Med sin oppfattelse af, at ingen af åndsrettighederne med rette burde kaldes ejendomsret, kom Knoph i strid med Vinding Kruse, som i det store værk *Ejendomsretten* også betegnede åndsrettigheder som ejendomsrettigheder. Men også her stod Schjelderup sin ven bi: “For dem der som jeg er tilbøielig til å dele Knophs mere sosialt farvede syn på disse spørsmål, må det derimot være ganske anderledes naturlig å gi åndsrettighetene en samlet selvstendig plass i systemet ved siden av tingsretten” (s. 247). Og at Knophs litterære stil var noget særligt – om man kunne lide den eller ej – fremgik klart: “Om Knophs litterære *stil* er det overflødig å tale. Jeg vil bare si, jeg synes den aldri har vært festligere, muntligere og mere personlig enn her; som hansken til hånden svarer den til det åpne, fordomsfri syn som gir hele verket dets helhetspreg og gjør det ikke mindre til et arsenal for liberal rettstenkning enn til en pryde for norsk rettslitteratur” (s. 248).

Den svenske professor *Gösta Eberstein*, der ligesom Schjelderup hørte til vennekredsen, anmeldte *Åndsretten* i *Tidsskrift for Retsvidenskap* 1937 (s. 81) under titlen “Immaterialrätten och dess underarter”. I artikkelen sammenstilte Eberstein Knophs og Vinding Kruses forskjellige systematik og begrebsdannelse; men det er mindre forskjellene og lighederne i de to forfatteres oppfattelse, end det er Ebersteins behandling af Knophs bog, som her har interesse. Og det, som særligt falder i øjnene, var Ebersteins begejstrede beskrivelse af Knophs litterære stil: “Ett kapitel för sig är *Ragnar Knophs* högst personliga framställningssätt eller rättare framställningskonst, ty det går ikke av för mindre. Den gör boken til en nöjeläsning av första rangen. Trots sina 600 sidor upphör den icke att fångsla, och stundom ertappar man sig med att under läsningen skratta högt.” Og Eberstein fortsatte: “Det verkligt goda humör, med vilket boken är skriven, kan icke undgå att smitta.” Ebersteins avslutning lader ikke Schjelderups noget tilbage: “Det är en verklig kraftprestation, som i och “Åndsretten” framgått ut *Ragnar Knophs* “mödor och nattvaka” – under Jevnakers fruktsamma sol och måne – när han inom ramen av de 600 sidor givit en samlad bild av hela det immateriella rättsskyddet. Mig veterligen äger icke något annat land en härmed jämförlig framställning av motsvarande rättsstoff. I första hand är det vel Norge, som har skäl till stolthet häröver, men arbetet tager samtidigt i så stor utsträckning hänsyn även till övriga skandinaviska länder, att det kan betraktas såsom en ytters välbehövlig och värdefull förstärkning av Nordens juridiska litteratur, och det vore väl värt överföras även till de stora kulturspråken” (s. 90). Med Ferdinand

Schjelderup og Gösta Eberstein havde nogle af vennerne anmeldt hovedværket; men hvad mente Ragnar Knophs gode ven, Frederik Vinding Kruse, som var blevet ramt af den respektløse stil? Og var der overhovedet nogen uden for vennekredsen, som anmeldte bogen?

Frederik Vinding Kruse reagerede på kritikken i *Ugeskrift for Retsvæsen* (*UfR* 1937 B, s. 65) under overskriften "Til den aandelige Ejendomsret". Allerede i overskriften gjorde Vinding Kruse det således klart, at han ikke flyttede sig en tomme. Anmeldelsen var på omkring 30 sider og behandlede hovedpunkterne i bogen meget grundigt, og Vinding Kruse anførte: "I flere vigtige Grundspørgsmål kan jeg ikke være enig med ham." Vinding Kruse mente, at Knophs systematik og begrebsdannelse var så omfattende og "fundamentalt i strid med den sædvanlige Opfattelse", at den ikke kunne accepteres (s. 67). Uden i øvrigt at komme ind på alle Vinding Kruses indvendinger og kritikpunkter kan det roligt konkluderes, at den yngre kollega og ven Ragnar Knoph blev skældt ud. Vinding Kruse affyrede således følgende afskedssalut: "Og betragter man hans sidste Bog som en Samling Essays om en Række forskellige, heterogene Rettigheder, uden særlig Systematisk Sammenhæng, uden nogen 'almindelig Del', kan man kun glæde sig over Forf.s inciterende og tankevækkende Behandling." Men, fortsatte han: "Det er her paa de væsentligste Punkter glippet for Forf., at han i nogen Grad har forløftet sig paa denne Opgave, som ganske vist ogsaa maa siges at høre til Retslivets allervanskeligste." Dette førte alt sammen frem til, at det kun kunne "efterlade Indtrykket af et svagt Arbejde på disse Omraader" (s. 92). Knophs litterære stil imponerede ikke Vinding Kruse, der kritiserede Knophs hyppige brug af billeder, som svækkede fremstillingen. Vinding Kruse mente, at "Skriftsproget kræver Togaen, en vis Værdighed og Skønhed i Ordvalg, i Udtryksmaade. Nutidens hele urolige Præg har ganske vist gjort Formløsheden til Mode; alt skal være saa demokratisk jævnt og 'bramfrit' som muligt. Det turde dog være paa Tide at vende Strømmen". Denne kritik vender vi tilbage til i næste afsnit.

Der var andre anmeldelser end vennernes, nemlig danskeren *Karsten Meyers* (*SvJt* 1937, s. 306). Anmeldelsen bidrog ikke med andre synspunkter end de her refererede, og den er i al væsentlighed positiv over for bogen. Men Meyer ramte formentlig plet i sin beskrivelse af Knophs kritik af Vinding Kruse, når han hævdede, at Knoph langt oftere var uenig end enig med Vinding Kruse, "omend han navnlig overfor Vinding Kruse giver sin Uenighed en Form, som for en dansk Læser virker skarp, men det må ses som en Anerkendelse af Modstanderens Styrke, der kræver

et skarpt Svar for at gøre sig gældende”. Knophs skarpe kritik af Vinding Kruse var med andre ord ikke gået ubemærket hen – i hvert fald ikke i Danmark.

Bogen *Rettslige standarder* udkom, som nævnt, efter Ragnar Knophs død, og de fleste “anmeldelser” af bogen blev bragt i *Mindehæftet* 1939. De færreste fandt derfor anledning til at behandle bogen mere uddybende; men en enkelt undtagelse var der dog, nemlig den svenske professor *Hjalmar Karlgren*, hvis anmeldelse blev bragt i *Svensk Juristtidning* 1940 (s. 527). Anmeldelsen var imidlertid også stærkt præget af Ragnar Knophs død, som følgende udsagn viser: “Det behöver icke sägas, att arbetet är av hög kvalitet; en man av Knophs resning kunde förvisso icke prestera något medelmåttigt. Man får ett mycket starkt intryck av det skarpsinne, den intelligens, den förfining och kultur, som var för Knophs utmärkande. En förnämlig stilkonst träder läsaren till mötes. Arbetet fångslar och suggererar i sällsynt grad även den, vilken – såsom undertecknad – på vissa viktiga punkter icke kan undgå att ha en avvikande inställning till de vittomfattande metodspörsmål, kring vilka undersökningarna i arbetet kretsas.” Hvilke metodespörsmål dette drejede sig om, vender vi tilbage til i et senere afsnit.

Sammenfattende viser anmeldelserne, at Ragnar Knoph fagligt set ikke mødte modstand blandt kollegerne i den samtidige norske retsvidenskab, men at han snarere mødte beundring, begejstring og respekt. Det kan ligeledes noteres, at de hurra-råb, som lød højest, kom fra fagfæller, der tilhørte den nærmeste vennekreds. Havde Ragnar Knoph modstandere, trådte de i hvert fald ikke offentligt frem. Det, der i Norge betragtedes som særligt positivt og anerkendelsesværdigt, var Knophs nytænkning, reformiver og ikke mindst hans litterære stil. Interessant er det derfor at konstatere, at det var de samme forhold, som han også blev stærkest kritiseret for, særligt fra dansk side. Ragnar Knophs skarpeste kritikere kom således fra Danmark, og Ragnar Knoph havde med sin respektløse stil og sin skarpe kritik selv skabt dem. Vi skal i denne dels sidste afsnit se på, hvorfor Ragnar Knoph ikke mødte større modstand blandt særligt norske fagfæller, end tilfældet var. Men inden da skal vi se på Ragnar Knophs litterære stil, som tilsyneladende delte den nordiske retsvidenskab i to, nemlig begejstrede tilhængere og arge modstandere.

Den litterære stil

Ragnar Knophs litterære stil var noget særegen, men den var ikke skabt af ham. Ki-
men hertil fandtes hos Fredrik Stang, og formentlig mest udtalt i *Indledning til for-*

mueretten. Knoph overtog således ikke alene Fredrik Stangs retspolitiske program, men han overtog og videreudviklede også Stangs litterære stil. Og Knoph vedkendte sig arven (*TfR* 1937, s. 382):

”Når de fleste norske jurister i dag uttrykker sig naturlig og uaffekteret, og når lov-sproget er i god gang med å legge departementsstilen på hylden skyldes dette ikke minst det eksemplet Stang har gitt, i sine bøker og i sine lovarbeider.”

Stilen er senere, nemlig i 1964, af den danske professor W.E. von Eyben blevet døbt *den norske juridiske stil*.³⁶ Denne betegnelse er ikke helt velvalgt, eftersom det ikke er en stil, som kendetegnede hele den norske retsvidenskab, idet stilen blev kritiseret også af norske retsvidenskabsmænd. Jeg har i stedet valgt at kalde denne stil for den *episk-lyriske stil*, fordi den er fortællende (episk) og i høj grad knyttet til den nordiske digtning (lyrik).³⁷ Skrivestilen gik ikke upåagtet hen. Francis Hagerup kritiserede således stilen i sin anmeldelse af Stangs *Indledning til formueretten* (*TfR* 1912, s. 201):

“Skriftet er affattet med en ikke ringe Stilkunst. Forf. undgaar alle snirklede Vendinger og indviklede Perioder og søger baade ved sit Ordvalg og sin Retskrivning at lægge Sproget saa nær op til den levende Tale som mulig. Denne Bestræbelse fortjener tilvisse Billigelse. Kun tør der være Opfordring til at fremhæve følgende: Enhver særlig Aandsproduktion kræver sin særlige Stilart; og en Stil, der vilde passe i en novelistisk Fremstilling, passer ikke lige godt i en videnskabelig. Navnlig hvor det gjælder at overføre til den sidste Ord fra den daglige Tale, kræves der megen Takt og fin Sprogsans. Om end Forf. gennemgaaende viser sig i Besiddelse af begge Dele, forekommer dog Ordvalget mig hist og her at gjøre et fremmed Indtryk i et videnskabeligt Skrift (f. Ex. naar der tales om at gaa videre “i det gamle Skure”). Dette sidste gjælder ogsaa den benyttede Retskrivning. Former som “Penger”, “uvitende”, “bedradd” fjerner sig fra Anmelderens ganske vist ukompetente Mening lige meget fra dannet norsk Tale som fra rigtige sproglige Principer.”

Mens den episk-lyriske stil endnu ikke havde fundet sin endelige form hos Stang, kom den til fuldstændig udfoldelse hos Ragnar Knoph.

Stilen er kendetegnet ved sin *fortællende næsten mundtlige form*, som er rensat for latiniserede begreber og komplicerede sætningskonstruktioner. Formen gav en letthed i sproget, som gjorde Ragnar Knophs bøger interessante og lette at læse, men

36. Jf. W.E. von Eyben, “Norsk jus i 150 år – set udefra”, *TfR* 1964, s. 298.

37. Jf. Jens Ewald, *Retmisbrug i formueretten*, Kbh. 2001, s. 273.

som også betød en vis risiko for at sammenblande skrift- og talesprog, som følgende eksempler viser:

Fra *Oversikt over Norges rett* (s. 42): “Det hender ikke så sjelden at man ikke riktig vet om et menneske lever eller er død. Således når en mann er forduftet av en eller annen grunn”, “Heller ikke på statslivets område er forskjellen noe å snakke om” (s. 45), “Har Hansen derfor skrevet et drama, kan ikke utgiveren Olsen radbrekke det” (s. 49), “Det hender f.eks. at folk ‘blir som barn igjen’, når de blir riktig gamle” (s. 57), og “Denne retstilstand blev dog ikke Tysklands siste ord” (*Åndsretten*, s. 37).

Brugen af *vers/digte* er et andet karakteristikum.

Fra *Åndsretten* kan udover citatet af Gustaf Fröding i forordet bl.a. nævnes *Schiller* (s. 39), hvor Ragnar Knoph anførte følgende: “At diktning og kunst betyr livsverdier for den enkelte og kulturen er alle enig om som ikke mener at mennesket lever best av brød alene. ‘Der Menschheit Würde ist in eure Hand gegeben./Bewahret sie!/Sie sinkt mit euch. Mit euch wird sie sich heben,’ sier Schiller til kunstnerne. I disse ord ligger et kulturelt program som de fleste lovgivere bekjenner sig til iallfall med lebene.” Et annet sted hævdede Ragnar Knoph (s. 212 med note 2), at man i åndsretten ofte stod over for “lignende vanskeligheter som baronen i Hostrups: ‘En spurv i tranedans’, som skulle forsøke å gi uttrykk for adelskapets egenart: Det noget er som i ham bor,/men ikke kan tolkes med ord./Det tåler ei at man ser det klart,/det er så fint, det er så zart;/høit går det over all fornøft,/og er hvad man kaller – en duft’.”

Det tredje karakteristikum er en omfattende bruk af *metaforer* (billeder), der oftest er morsomme. Eksemplerne fra Knophs forfatterskab er mange, men her skal blot anføres nogle enkelte:

Fra *Hensiktens betydning for grensen mellom rett og urett* er hentet følgende eksempler: “Å anta noget annet vilde være å gjøre sig skyldig i samme feiltagelse som fluen, der tok plass på vognen og gledet sig over de støvskyer den frembragte” (s. 195) og “Retsregler som støpes i den ‘riktige retts’ livsfjerne verksted, farer livet derfor ofte slemt med”. Fra *Åndsretten* kan nævnes: “Stryker man i lav høide over åndsrettighetene i en åndelig flyvemaskine, er det tilsynelatende helt uensartede landskaper man ser under sig” (s. 2). “Å finne et precist uttrykk for hvad som skiller den virkelige inventive innsats fra de mere håndverksmessige forbedringer er imidlertid ikke lett. Man har således sagt at en gnist af genialitet må være til stede, men det er vel at spenne buen for højt. Andre ser det karakteristiske for oppfinnelsen i at den – for å tale i militærproget – betegner en ‘sprangvis fremrykning’ i det tekniske terrenget til forskjell fra den skrittvis, men seige fremmarsj som ellers finner sted” (s. 212) og “Med et kosmogonisk bilde kan forholdet beskrives sånn, at de ulike åndsrettigheter i tidens løp er krystallisert ut som faste planeter av den almindelige konkurrancemorals urtåke, men at en del av denne er blitt hengende igjen rundt dem, som ringene rundt Saturn ... Ikke en, men to ringer omgir de spesielle åndsrettslige ‘planeter’, den ene økonomisk, den annen ideell” (s. 595). Fra *Rettslige standarder* er der bl.a. følgende

eksempler: “Det forsoningsarbeide som allikevel pågår ... har derfor adskillig likhet med et Sisyfosarbeide ... Dette være sagt uten spor av bitterhet. Den gode Sisyfos har overhodet vært gjenstand for megen misforstått medlidenhet ned gjennom tiden. Har man fuld forståelse for arbeidets egenverdi, står Sisyfos’ skjebne naturligvis som idealet” (s. 19 med note 2) og “En sånn regnekunst minner om gutten som regnet ut at han var eldre enn far sin” (s. 165 note 1).

Ragnar Knophs stil var herudover præget af mange – efter Knophs egen opfattelse – *morsomme eksempler*, som fx i *Oversikt over Norges rett* (s. 37), hvor Ragnar Knoph lod en ansøger til et job afspore det tog, som konkurrenten til jobbet tog med om aftenen, med de mest dramatiske konsekvenser til følge: “Med toget fulgte f.eks. et ytters viktig forretningsbrev som brenner op, og hvis forsvinnen har de mest skjebnesvangre følger.” Hans stil var ydermere præget af *morsomme* – indskudte – *sætninger*, som fx i bogen *Rettslige standarder* (s. 28), hvor Ragnar Knoph skrev følgende med henvisning til den stadig højere nazistiske sabelraslen: “Hvis et helt folk har samme ‘Weltanschauung’ i tykt og tynt – like fra spørsmålet om sjelens udødelighet til problemet om damers hårfrisyre – ville dette selvsagt gjøre bruken af standarder vesentlig lettere.” I *Åndsretten* (s. 363 note 1) refererede Knoph tyskeren Rudolf Isay for at have beskrevet begrebet forretning/virksomhed som “eine geniale Schöpfung, ein Produkt scharfsinniger geistiger Arbeit”, til hvilket Knoph anførte: “Denne betraktning er vel litt anstrengt. Den passer iallfall ikke på alle melkebutikker.”

Indimellem var der tale om temmelig *bramfrie kommentarer*, der på den ene side gjorde fremstillingen let og munter, men som på den anden side – for en nutidig læser – kan virke kåde og i sjældne tilfælde nedladende. Som eksempel på den lidt kåde kommentar kan nævnes Knophs omtale i *Åndsretten* (fra 1926) af ophavsretslovgivningens rækkevidde:

“At norske opphavsretsregler får holde sig i Norge, er i virkeligheten like naturlig som at man ikke hos oss kan gi lukningsvedtekter for Buenos Aires, eller påby tvungen vaksinerung av negerbarna i Afrika” (s. 166). I et lignende eksempel om “Åndsretten i fugleperspektiv” (s. 11): “Fra et positivt rettsstandpunkt sett er de derimot i prinsippet territoriale, idet hvert land får nøie sig med å legge bånd på handlefriheten innenfor sit eget område. Stortinget i Norge kan ikke godt forby australnegrene å lese Ibsen eller å bruke de nyeste patenterte maskiner til opvasken.”

Som eksempel på en kommentar, der kunne virke nedladende/grovkomede – i hvert fald for den, det gik udover – var Knophs omtale i *Åndsretten* (s. 13 og s. 623) af Vinding Kruse:

“Denne fremgangsmåten er Vinding Kruse uenig i. Han tar bestemt avstand fra ‘Skuffesystemet på Aandslivets Omraade’, og vil ikke gjøre forskjell mellem opfinnelser, åndsverker og varemerker under fremstillingen. Jeg tror dog at skuffesystemet har avgjørende fordeler fremfor dette annet system, som kanskje passende kunde kalles for sekkesystemet.” “Hverken fra en positivrettslig eller et lovgivningspolitisk synspunkt kan jeg derfor slutte mig til eiendomsteorien, i den skikkelse Vinding Kruse har gitt den ... Alikevel betegner teorien videnskapelig sett en tilbakegang til et standpunkt som med rette var almindelig forlatt, og de praktiske fremgangslinjer den anviser er enten ‘over ævne’, eller likefrem forkastelige, fordi de kan føre til at åndsretten kommer i miskredit, eller blir helt sprengt.”

Den fortællende, mundtlige stil var den samme gjennom hele forfatterskabet, mens brugen af vers var begrænset til enkelte bøger, først og fremmest *Åndsretten*. Men brugen af metaforer og bramfrie og grovkornede kommentarer synes imidlertid at have været støt stigende fra den første til den sidste bog. Som nævnt var store dele af den norske retsvidenskab begejstrede herfor, og den øgede brug af disse virkemidler synes at vise, at Ragnar Knoph netop havde denne læserkreds for øje. Herudover synes der ikke at have været et (bevidst) system i brugen af metaforer, digte, morsomme eksempler, sætninger m.v. Men versene/digtene forekom som oftest i stedet for et slående argument, eller hvor Knoph ønskede at udtrykke noget personligt.

Som nævnt var det ikke alle nordiske retsvidenskabsmænd, som fandt den episk-lyriske stil passende. Kritikken blev rejst fra forskjellig side, men mest markant fra Vinding Kruse, der som tidligere nævnt mente, at “skriftsproget krævede togaen”. Vinding Kruse mente simpelthen, at Ragnar Knophs brug af talesprog og metaforer var gået for vidt. Om *talesproget* anførte Vinding Kruse (*UfR* 1937 B, s. 66):

“Ej heller tilkommer det mig træffende at kalde Forfatter- og Kunstnerretten og andre aandelige Ejendomsrettigheder for ‘Parvener’ fordi de er nye Rettigheder, der først har vundet Anerkendelse i nyeste Tid. I Ordet ‘Parvenu’ ligger der en Bismag af tarveligt proletarmæssig og af Stræberegenskaber, som de saglig velbegrundede aandelige Ejendomsrettigheder er milevidt fjernet fra. Enkelte Gange synes Forf.s Sprog mig ogsaa en Kende at overskride Grænsen for det helt smagfulde, saaledes f. Eks. naar Forf. i Spørgsmaalet om, hvilket Maal af aandelig Selvstændighed eller Nyskabelse man skal kræve af Genstanden for Forfatter- og Kunstnerretten, taler om, hvor stor en ‘Dosis’ af individuel skabende Aandsvirksomhed der her maa kræves, og naar Forf. et Sted kalder nogle indledende Bemærkninger ‘lidt Forhaandssnak’. I mundtlig Tale kan man jo nok nu og da tillade sig, hvad man kunde kalde: Slaabroksprog.”

Vinding Kruse kritiserede også Knophs omfattende brug af *metaforer*:

“En enkelt Indvending maa dog maaske her fremhæves, i Forf.s egen Interesse. Ældre juridiske Fremstillinger tillod sig saa godt som aldrig at anvende Billeder. Men det maa indrømmes, at Brugen af Billeder ofte kan tjene til konkret Anskueliggørelse og Klargørelse af et Problems Kerne. Jeg har selv gjort en vis Begyndelse i saa Henseende. Det maa imidlertid betones, at Billeder virker bedst naar de optræder relativt sjældent og som naturlig kort Sammenfatning af en Udviklings Resultater. En for hyppig Brug af Billeder virker let svækkende. Under Læsningen af Forf.s Bog kan man ikke helt frigøre sig for Indtrykket af en noget vel hyppig Brug af Billeder.”

Vinding Kruses kritik kan naturligvis ses i lyset af den hårde medfart, Ragnar Knoph havde givet ham; men kritikken forekommer saglig og (til dels) berettiget. Fire år senere havde Vinding Kruse tilsyneladende glemt alt om metaforers svækkende betydning, for hans brug af disse i bogen *Retslæren* (1943) var omfattende, og metaforene lignede til forveksling Ragnar Knophs om “den almindelige konkurransemorals urtåke” (*Retslæren*, bind 1, s. 16):

“Udviklingen i det virkelige Liv viser, at det mægtige System af Retsregler, der i vidt Omfang behersker Nutidens Samfund, er vokset op af Naturens Skød med uimodståelig Kraft, lige saa uundgaaelig, naturnødvendig som Cellen, Organismen og Samfundet af selvstændige Organismer. Med dette Samfund hænger Retssystemet naturnødvendigt sammen, thi Retten er intet andet end den til Samfundets Opretholdelse nødvendige Opførsel af de selvstændige Organismer.”

Vinding Kruse havde måske indtil 1937 nok “gjort en vis Begyndelse” i brugen af metaforer, men var tilsyneladende herefter fortsat i den litterære retning, som han havde advaret Ragnar Knoph imod at følge.

Ragnar Knoph svarede aldrig selv direkte på kritikken af sin litterære stil, men i hyldestartiklen “Fredrik Stang 70 år” (*TJR* 1937, s. 382) omtalte han Hagerups kritik af Stangs litterære stil og løftede hermed sløret for, hvad han mente om kritikken:

“Den som i våre dager leser Hagerups advarsel mot Stangs sproglige rabulisme og manglende forståelse af rettsprogets verdighet, har vel vondt for å undertrykke et smil. Kanskje filosoferer han også litt over hvor forsiktig man i det hele bør være med å mane frem ‘den fornemme gamle tids’ uttrykksmåte, hver gang rettsproget tar et skritt mot større naturlighet, og nærmere føling med de levende kreftene i sprogutviklingen.”

Ragnar Knoph havde således vanskeligt ved at “undertrykke et smil”, og hans opfattelse af den episk-lyriske stil var, at den havde nærmere føling med “kreftene i sprogutviklingen”. Sproget var ligesom retten dynamisk og i bevægelse, og Knophs litterære stil var – efter hans egen opfattelse – bedst egnet til at beskrive denne moderne dynamiske ret.

Forskellige forfattere har gennem tiden forsøgt at forklare årsagen til eller baggrunden for den episk-lyriske stil. Nordmanden *Frede Castberg* har således hævdet, at stilen først og fremmest er præget af det livssyn, som "store mænd" som Ibsen, Nansen og Berggrav havde, og som betød, at nordmændene opfattede ret og uret som spørgsmål, der berørte dem personligt.³⁸ Danskeren *Knud Illum* (*UfR* 1956 B, s. 30) så det imidlertid snarere som et udtryk for en stærk og "dybt grebet reaktion mod den kulturrealisme, som prægede den nordiske retsfilosofi". Begge forklaringer er formentlig dækkende for Ragnar Knoph, men hertil må tilføjes, at særligt hans morsomme, kåde og grovkornede kommentarer vidner om en forfatter, som hele tiden kæmpede for at underholde sit publikum, og som derfor ikke altid havde øje for de nederste grænser for kollegial adfærd. Som vi skal se, gjorde dette sig fra tid til anden også gældende i Ragnar Knophs anmeldervirksomhed.

Anmeldervirksomhed

Ragnar Knophs anmeldervirksomhed faldt i tre dele: 1) oversigten over norsk litteratur, som hvert år blev bragt i *Svensk Juristtidning*, 2) enkelte anmeldelser af bøger og 3) anmeldelse af forfatterskaber i nekrologer.

I årene 1918-1934 var Knoph redaktør af oversigten over den norske litteratur i *Svensk Juristtidning*. Oversigterne var hver gang på 2-5 sider og var mere beskrivende end kritisk analyserende. Den litterære stil med den optimistiske tone var umiskendelig Knophsk:

"Året 1925 betegner, hvad norsk rettsvidenskabelig litteratur angår, et 'godt middelsår', ikke noget kronår nettop, men det frembyr allikevel arbeider som er gladelige vidnesbyrd om, at rettsvidenskabens dyrkere ikke helt ligger på latsiden i vårt land: Av forfattere som hörer med til 'klassikerne', var det vistnok ikke mange som gav livstegn fra sig" (*SwJt* 1926, s. 345). "I kvantitativ henseende må året 1934 betegnes som et tåleligt middelsår, hvad rettsvidenskapelig produksjon angår. Å felle noen dom om avlingens kvalitet skal jeg av nærliggende grunner la være, siden en ikke liten prosent av årets juridiske bøker er skrevet av mig selv. Jeg stanser først et øieblikk ved den gamle vin som i 1934 blev heldt op på nye lærflasker" (*SwJt* 1934, s. 572).

Ragnar Knoph anmeldte ikke mange bøger, og af de seks bøger, han anmeldte, var tre skrevet af norske forfattere, nemlig *Kristian Østberg, Norsk bonderet*, bragt i *TfR* 1923 (s. 170), *Paal Berg, Arbeidsrett*, trykt i *Rt.* 1930 (s. 1134), og *Kristian An-*

38. Jf. Erik Bendz, *SwJt* 1949, s. 606.

dersen, Rettens stilling til konkurranseregulerende sammenslutninger og avtaler, bragt i *TfR* 1938 (s. 87). Disse var ikke norske forfattere, som han selv betegnedes som "klassikere". De tre øvrige anmeldelser var af en fransk bog om forfatterret, *Jean Escarra* m.fl., *La doctrine française du droit d'auteur* (*TfR* 1937, s. 107), den danske jurist Knud Illums, *Forelæsninger over almindelig Formueret* (*TfR* 1937), *E. Marks von Würtemberg* m.fl., *Lagen om skuldebrev samt Henry Ussing, Gælds-brevslovene* (*TfR* 1938, s. 475).

I anmeldelsen af *Kristian Østbergs* bog var det den kåde, bramfrie og lidt nedladende Ragnar Knoph, man mødte, og Knoph afsluttede anmeldelsen af "forfatterens journalistisk formede beretning" således:

"I forordet til boken citerer Østberg et brev fra professor Taranger, hvori denne skriver om de tidligere bind af 'Bonderetten': 'Jeg vil si det, at Deres fremstilling av tjenerforholdets sedvanerett er av de viktigste bidrag til vårt bondefolks åndelige karakteristikk, som hittil er levert. Den attest kan De gjerne vise Kongen om De vil'. Jeg tror neppe, at forfatteren i forordet til det fjerde bind, som han stiller i utsikt, vil få anledning til å referere lignende uttalelser om nærværende del af verket."

Paal Berg var justitiarius i Højesteret og havde været formand for Arbejdsretten, siden den blev etableret i 1915, så han kunne om nogen forene teori og praksis. Ragnar Knophs anmeldelse var også meget positiv:

"Med omfattende teoretiske kunnskaper forenet han dommerens praktiske skjønn og den ubundenhet av doktriner og hevdvunne sannheter som er nødvendig for at behandle arbeidsrettens problemer med utbytte. Endelig maatte hele hans samfundssyn innstille ham sympatisk og derfor forstaaende overfor de krefter som særlig har drevet arbeidsrettens utvikling fremover, og hvis resultater han satte sig til opgave at skildre."

Arbejdsretten var et retsområde "midt i sin udvikling", og der var tale om et "nybrotts"-arbejde: "Det er klart at naar en forfatter i saa stor utstrekning beveger sig paa jord som tidligere ikke er pløjet, kan ikke alle hans resultater ventes akseptert uten diskusjon." Men Bergs bog var det første "grunnleggende arbeide paa dette nye rettsomraade".

Anmeldelsen af *Kristen Andersens* doktorafhandling havde en lignende karakter, og emnet var, mente Knoph, uden tvivl et af de mest interessante og vanskeligste, en jurist kunne indlade sig på. Ragnar Knoph afsluttede således: "Efter mit skjønn er fremstillingen både klok og nøktern, og også hvad resultaterne angår kan jeg på de aller fleste punkter slutte mig til ham." Selv om det formentlig ikke havde afgø-

rende betydning for Ragnar Knophs bedømmelse af bogen, bør det nævnes, at Kristen Andersen i en længere periode havde boet privat hos Knoph-familien, hvor han lånte et værelse. Der er derfor heller ikke noget overraskende i, at det netop var Kristen Andersen, som efter Ragnar Knophs død videreførte den episk-lyriske stil, jf. del 4.

Nekrologer kan være vanskelige at skrive, særligt i de tilfælde, hvor man af den ene eller anden grund er kritisk indstillet over for afdødes forfatterskab. Denne balancegang kom meget klart til udtryk i Ragnar Knophs nekrolog "Mikael H. Lie in memoriam" (*TJR* 1927, s. 440 f.). Den lange indledning, som konkluderede med, at Lie var en mand med en "betydelig kunnskapsfylde", blev afløst af en mere nøgtern beskrivelse:

"Den dogmatiske og konstruktive behandling av rettstoffet mestret han ikke like godt." "Mikael Lie hørte ikke til de rettsvidenskabelige forfattere hvis pen flyter lett, og hvis fremstilling er gjennemsiktig og lett å tilegne sig." "Heller ikke som lærer hadde Mikael Lie nogen utpreget evne til å legge stoffet behagelig tilrette for studentene, slik at tilegnelsen kunde skje med et minimum av anstrengelse." "Denne egenkap skaffet ham, kanskje sammen med hans ytre, som ikke nettop var jovialt, et visst ry for steilhet."

Ragnar Knophs afsluttende ord: "Alle som kjente ham vil savne ham, og bevare hans minde i ærbødighet", kunne (måske for nogen) stikke i øjnene.

Ragnar Knophs frygtløse kritik af afdøde kollegers forfatterskaber kunne også ses i nekrologen "Oscar Platou in memoriam" (*TJR* 1930, s. 448 f.), hvori Ragnar Knoph bl.a. konkluderede:

"Han var ikke de store utsyns, men de enkelte rettsavgjørelsers mann. Og når han i stillings medfør følte sig opfordret til å se rettstoffet på avstand og i vid abstraktion, nådde han ikke sjelden frem til almenetninger, som var uten evne til virkelig å belyse det stoff han behandlet, men som i hans hånd snarere blev hindringer for behandlingen av de enkelte rettstilfeller ... Det må innrømmes at disse egenskaper hos Platou undertiden førte ham på villspor, og at han i kampens hete ofte tok sterkere på vei enn en kjølig og nøktern betraktning berettigede."

Platous begrænsning, som Knoph omtalte, skulle have været mest udtalt inden for privatrettens almindelige del og "Retskildernes teori", dvs. de områder, som Ragnar Knoph arbejdede mest intensivt med i disse år.

Ragnar Knophs hårde kritik af Mikael Lies og Oscar Platous forfatterskaber stod i skærende kontrast til "anmeldelsen" af Fredrik Stangs forfatterskab i artiklen

“Fredrik Stang 70 år”. Det var lærlingen, som hylkede mesteren, og Knoph gav en poetisk beskrivelse af den første gang, han læste *Indledningen til formueretten*: “Og eftersom vi leste, var det som de truende uværsskyene fra Retsencyklopædien blev lettere, himmelen klarnet og solen brød frem.” Knoph fortsatte: “Overhodet er det min mening at “Indledning til Formueretten” vil bli stående som Stangs betydeligste verk, og som et verdig monument over den liberale og humane innstilling til problemene som i hovedsaken preget formueretten før verdenskrigen.”

Som det er fremgået, var Ragnar Knophs anmeldervirksomhed ikke omfattende; men den giver alligevel et indtryk af, hvordan Knoph så på den samtidige retsvidenskab, og bag de høflige fraser trådte den kompromisløse og til tider fordømmende kritiker frem. De forfattere, som ikke havde samme retspolitik- og metodeprogram som Ragnar Knoph, kunne forvente hård kritik helt nede i graven. Én blandt flere ting, som Knoph tillagde positiv betydning, var, om forfatterne beskæftigede sig med retsområder, som var i udvikling. Ragnar Knoph noterede sig således vedrørende Kristen Andersen, at denne havde vist, “at han særlig følte sig tiltrukket av de rettsfeltene som for tiden er i gjæring og utvikling”. Skal man give Ragnar Knoph en karakteristik som anmelder, må det være den, at han målte alle andre – særligt norske forfattere – med sig selv. Eftersom retsvidenskaben – dengang som nu – havde en tilbøjelighed til konservatisme, var det kun begrænset nytænkning og reformiver, Knoph kunne iagttage blandt fagfæller. Men, som Knoph måtte have set det, var reformiveren og nytænkningen jo netop udtryk for det forhold, at retsvidenskaben var på forkant med den dynamiske ret og udviklingen. Tænkte retsvidenskaben ikke nyt og i reformbaner, ville den forblive statisk, og en statisk retsvidenskab ville i sidste ende betyde, at Knophs retspolitiske program var dødsdømt. For Knophs retspolitiske program havde som forudsætning, at retsvidenskaben – for at kunne udfylde sin sociale funktion – var åben og modtagelig for det praktiske retslivs behov. Ser man på Knophs anmeldervirksomhed som udtryk for en samlet strategi for at realisere Stangs og Knophs retspolitiske program, kan Knophs kritik forklares som et opgør med forfattere, der ikke fulgte det samme program. Hermed får vi samtidig en mulig og sandsynlig forklaring på, hvorfor Ragnar Knophs nytænkning og reformiver prægede næsten alle hans bøger, artikler og anmeldelser.

Nytænkning og reformer

Det var kendetegnende for Ragnar Knoph, at han i vid udstrækning rekonstruerede retsinstitutioner og nysystematiserede retlige begreber, som var indarbejdet og godt

kendt i Norge, fx arveretten, procesretten og store dele af immaterialretten (åndsretten). Fredrik Stang³⁹ formulerede det således, at Knoph ikke følte sig tilfreds inden for den “sedvanlige rettsystematik, men søger å nå frem til nye kategorier, som ligger de praktiske livsforhold nærmere”. Hertil kom, at han i stor udstrækning behandlede nye retlige institutioner, som endnu ikke var en (naturlig) del af norsk ret, fx magtfordrejnings- og retsmisbrugslæren samt brugen af retlige standarder. Stang formulerede det således, at Knophs interesser i første række fæstede sig ved de retsområder “som først i senere tid er blitt anerkjent og derfor ikke endnu er blitt videnskapelig gjennearbeidet”. Uden at man i øvrigt skal lægge nogen særlig betydning i udtrykkene *nytænkning* og *reform*, dækker de over disse to (muligvis flere) indbyrdes afhængige karakteristika ved Ragnar Knophs forfatterskab. Der går ikke nogen klar skillelinie mellem disse udtryk, og de er alene brugt for at vise disse to tendenser i forfatterskabet.

En faktor, som havde betydning for, om Ragnar Knoph “nytænkte” eller “reformerede”, var – med Ragnar Knophs egne ord – “tiden og dens karakterpreg”. Disse udtryk anvendte Knoph i bogen *Rettslige standarder* (s. 26) ved valget mellem retsregler og standarder. Han hævdede således: “I perioder av rolig kontemplasjon, hvor samfundet er optatt med å fordøje de fremskritt som er gjort, er standardene klarligvis mindre påkrevet enn i gjærings- og nybrottstider, da alting flyter og intet synes fast. I sånne perioder er kravet om bevegelse og ekspansjonsevne hos rettsordnen nemlig større enn ellers.” Knoph betragtede med andre ord ikke rettens udvikling som en konstant og ubrudt bevægelse, men snarere som en, der bevægede sig i ryk. Som det vil fremgå, synes Ragnar Knophs – måske ikke helt bevidste – strategi at have været den, at hvor der var stilstand i rettens udvikling, skulle der nytænkes, og i “gjæring- og nybrottstid” skulle der reformeres. I bakspejlet er det altid lettere at betegne en periode som en brydningstid, dvs. en periode hvor nye og gamle ideer brydes, jf. fx *Lars Björne, Brytningstiden* (del II, 1998) om den nordiske retsvidenskabshistorie i årene 1815-1870. Men kunne Ragnar Knoph virkelig vide, om samfundet og dermed retten befandt sig midt i en “nybrottstid”?

På den ene side er svaret bekræftende, eftersom der altid er en udvikling i gang inden for visse retsområder, og Ragnar Knoph beskæftigede sig netop med (nogle af) disse retsområder, fx immaterialretten. Knoph havde derfor en særlig fornemmelse af de nye strømninger, som rørte sig på disse retsområder. Dette var imidlertid

39. Jf. Fredrik Stang i *Norsk Biografisk Leksikon*, 1935, s. 435.

næppe den fulde sandhed. For *på den anden side* var begreber som “gjærings- og nybrotstid” det, man i dag ville kalde modeord, som passede perfekt ind i Ragnar Knophs retspolitiske program og forestillingen om rettens rivende udvikling, hvor retsvidenskabsmanden ligesom en anden jernbanearbejder gik langt ude i ødemarken og brød nyt land, mens han lagde togskiner foran samfundets tog, der med høj fart kom buldrende i det fjerne. Hertil kom, at der var tale om bekvemme begreber, der kunne retfærdiggøre Ragnar Knophs eksperimenter, fx behandlingen af immaterialretten (*Åndsretten*). For Ragnar Knoph var “nybrotstid” tilsyneladende en stor legeplads, hvor han havde frie hænder: “Så jag målar, donna Bianca, / ty det roar mig att måla så.” Men i modsætning til Gustaf Fröding, som havde skabt donna Bianca, var det ikke galskaben, der lurede under den geniale granit, men derimod ønsket om at realisere det retspolitiske program, og om nødvendigt måtte virkeligheden tilpasses teorien.

Ragnar Knophs ungdomsarbejder *Intestatarverettens begrænsning, Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett*, og *Rettighet eller interesse som gjenstand for rettsbeskyttelse* viste hans vilje til at tænke i nye baner. I artiklen om intestatarveretten, dvs. den arv som ikke beror på testamente, anlagde Ragnar Knoph det nye synspunkt, at den testamentariske arv var hovedreglen, og at arv efter loven var – og burde være – undtagelsen. Dette begrundede Knoph med “den sosiale strømning, som i så høj grad gjennemtrenger også nutidens privatrett, der har påvirket den almindelige rettsbevissthet på en slik måte, at spørsmålet om en begrænsning av slektsarveretten med nødvendighet er kommet på dagsordenen” (s. 39). Efter Knophs opfattelse var problemet med den legale arverets begrænsning det spørgsmål, som “i øjeblikket er sterkest fremme i den videnskapelige og praktisk-politiske diskusjon”. Der var med andre ord tale om en “nybrotstid”, og Ragnar Knoph fortsatte derfor: “Den reformbevegelse som i de fleste land er innledet, har ennu langt nådd sin avslutning, og hvor langt frem den vil føre er ennu uvisst” (s. 9). Efter Knophs opfattelse befandt arveretten sig på netop det sted, hvor “alting flyter og intet synes fast”.

Vi har tidligere set, at Knoph i bogen *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett* havde forsøgt at aflive et for længst dødt dogme, da han “påviste”, at hensigten havde betydning for retsstridighedslæren. Men på to områder var fremstillingen nytænkende, nemlig ved behandlingen af den privatretlige retsmisbrugs lære, som behandles i næste afsnit, og af den forvaltningsretlige *magtfordrejningslære*. Det hævdes ofte, at det var den danske professor *Poul Andersen*, der i 1924 med sin

disputats *Om ugyldige Forvaltningsakter* bragte den franske lære om “detournement de pouvoir” til Norden. Faktum er imidlertid, at Ragnar Knoph behandlede denne lære i bogen om hensigtens betydning (s. 80-105). Poul Andersen overså da heller ikke Knoph, for i hans disputats er der ikke færre end ti notehenvvisninger til Knoph, ligesom han (s. 210) gennemgår de vigtigste af dommene hos Knoph.

I artiklen “Rettighed eller interesse som gjenstand for rettsbeskyttelse” tog Knoph et procesretligt emne op. Ifølge den gældende teori var det kun de subjektive rettigheder, som nød rettsbeskyttelse, dvs. at det kun var sådanne rettigheder, som kunne danne grundlag for et søgsmål ved domstolene. Knophs tese var, at også retlige “interesser” havde krav på en sådan beskyttelse. Der var i høj grad tale om nytænkning, og Knoph gav ikke noget endeligt svar på forholdet mellem rettighed og interesse, eftersom “den vanskelige sondring mellem de rettslige interesser og deres refleksvirkninger o.s.v., er problemer som endnu hverken teori eller praksis har bragt til definitiv løsning”. Der var tale om et nyt procesretligt begreb, og “på dette felt har derfor fremtidens procesvidenskab, hånd i hånd med privatrettsvidenskaben, store og uavviselige opgaver” (s. 227). Procesretten befandt sig med andre ord i en “nybrottsid”.

Når det er disse tre ungdomsarbejder, som er trukket frem, er det først og fremmest for at vise, at nytænkningen og reformiveren ikke var knyttet til særlige bøger eller artikler, men at de gik som en rød tråd gennem hele Ragnar Knophs forfatterskab. Dette kulminerede i *Åndsretten*, hvor nysystematiseringen af immaterialretten, som ovenfor behandlet, gav anledning til en del kritik, særligt fra dansk side. Nøjes man med at betragte titlerne på de emner, som Ragnar Knoph behandlede, kan det være vanskeligt at se, at der i alle tilfælde var tale om presserende, samfundsrelevante spørgsmål, der skulle løses. Læser man imidlertid alle bøger og artikler, får man den opfattelse, at dette altid var tilfældet, hvilket ikke mindst skyldtes forfatteren selv. I sin sidste bog *Rettslige standarder* indledte Knoph således [med min udhævning]:

“Problemet om rettskildene og om dommerens stilling under rettsanvendelsen hører til dem som har evig aktualitet i jussen. En juristgeneration eller to kan nok forsøme det eller endog bille sig inn at de har løst det, men så dukker det plutselig op igjen og får diskusjonen til å blusse på ny. *I en sånn epoke befinner vi oss nå, og har i grunnen gjort det nesten siden hundreårskiftet.*”

Med Knophs betoning af, at hvert af de behandlede emner var samfundsspørgsmål af første rang, fik – og får – man det indtryk, at alt, hvad Ragnar Knoph havde be-

handlet, var enten nytænkende eller reformerende, hvilket ikke var tilfældet. Der er dog ingen tvivl om, at Ragnar Knoph i store dele af sit forfatterskab var både nytænkende og reformerende, og at han havde et skarpt blik for de nye strømninger i Norden og resten af Europa. Som vi senere skal se, var Knoph stærkt inspireret af fremmed ret, og han veg ikke tilbage for at introducere retlige emner og begreber, som han ikke selv havde et fuldt afklaret forhold til, men som han med tiden udviklede og retningsgav. Et af de bedste eksempler på et sådant særligt udviklingstræk var behandlingen af den privatretlige retsmisbrugslære.

Særlige udviklingstræk: Retsmisbrugslæren

Ragnar Knoph introducerede retsmisbrugslæren i *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett* (1921) og behandlede den herudover i flere sammenhænge, nemlig i bøgerne *Udviklingslinjer i moderne formueret* (1934), *Åndsretten* (1936) og *Rettslige standarder* (1939) samt i artiklen "Til kontraktsrettens almindelige del" (1937).

Læser man Knophs fremstillinger kronologisk, kan man over den forholdsvis korte periode på 18 år iagttage en spændende udvikling i såvel forfatterens opfattelse og forståelse af retsmisbrugsproblemet som i retspraksis. I bogen om hensiktens betydning gennemgik Knoph retsmisbrugslæren, således som den kom til udtryk i forskellige europæiske lande, først og fremmest Frankrig, og han opsummerede læren således: "Bare de rådighedshandlinger som er foretaget til å fremme de formål som rettsordenen ønsker tilgodesett ved de subjektive rettigheter, faller innenfor disses ramme" (s. 195). Knoph mente, at retsmisbrugsreglen var udtryk for en rigtig tanke, men anerkendte ikke en sådan regel for norsk rets vedkommende med ordene: "Norsk teori og praksis kjenner den ikke" (s. 207). Men 13 år senere kunne de norske radiolyttere i Universitetets radioforedrag om udviklingslinjerne i den moderne formueret bl.a. høre Knoph forklare retsmisbrugsbegrebet og sige, at "heller ikke norsk rettsopfatning er fremmed for den tankegang som har funnet uttryk i misbrukslæren" (s. 28). Knoph anførte, at misbrug kunne tænkes at foreligge i to tilfælde: Enten fordi rettighedshaveren bruger sin ret bare for at skade andre, eller i hvert fald forfulgte formål, som retsordenen ikke havde tænkt sig, da den gav ham retten. Eller man kunne opfatte misbrugskriteriet objektivt og søge at hindre alle rådighedshandlinger, som havde ringe interesse for ejeren, men som skadede store samfundsinteresser. Chikaneteorien og (den fransk/tyske) retsmisbrugsteori, som Knoph i 1921 havde holdt skarpt adskilt, behandlede han nu under fællesbetegnel-

sen retsmisbrug, og kendetegnende for retsmisbrug var, at det dels havde et subjektivt kriterium (chikanen/skadeshensigten), dels et objektivi kriterium (skade-/nyttesympunktet). Mens den norske retsorden anerkendte den subjektive retsmisbrugs-lære, var det efter Knophs opfattelse et stort spørgsmål, om man også ville tage det næste skridt og "erklære en rettsutøvelse for å være misbruk, hvis det tjener interesser og formål som lovgivningen ikke har tenkt sig" (s. 28).

Det næste skridt tog Knoph i artiklen om kontraktsrettens almindelige del, hvor han pegede på det forhold, at bona fides-synspunktet nu næsten syntes at beherske kontraktsretten, og at denne tendens hang sammen med en anden udviklingslinie, som den moderne kontraktsret syntes at bevæge sig efter: "at kontraktspartene ikke lenger får lov å bruke sin rett tøylesløst og hensynsløst, men må ta hensyn også til medkontrahentens interesser, når det kan skje uten å legge urimelige bånd på rettigheds-haveren". Dette var, sagde Knoph, et udtryk for at den langtfra afklarede teori om misbrug af ret på denne måde var i færd med at erobre kontraktsretten.

I bogen *Åndsretten* behandlede Knoph igen retsmisbrugsproblemet (kort) med konkurrenceretten som den retlige baggrund og det dér formulerede forbud mod bl.a. illoyal konkurrence. Norge fik sin første konkurrencelov, "Lov om utilbørlig konkurrence", den 7. juli 1922, og det hed i lovens § 1: "Under utøvelse av næringsvirksomhet eller i sådan virksomhets tjeneste er det ikke tillat i konkurrenceøiemed å foreta handlinger, som efter god forretningsskikk er utilbørlige." Knoph så dette som en del af det almindelige problem om misbrug af ret, "som i de siste ti-år har beskjefteget både retsvidenskapen og lovgivningen så sterkt".

I bogen om de retlige standarder tog Knophs behandling af retsmisbrugsproblemet en drejning. Han behandlede nu problemet i tilknytning til spørgsmålet om passivitet, som han kaldte "ikke-brug", og især ikke-brug af åndsrettigheder blev behandlet. Knoph pegede på den omstændighed, at der var nøje sammenhæng mellem passivitet og det, han nu betegnede som den "almindelige lære om misbruk av rettigheter" (s. 273). Den "almindelige lære" var først og fremmest den subjektive retsmisbrugs-lære, men Knoph anførte uddybende: "Heller ikke kan det vekke synderlig betenkelighet å ta enda et lite skritt, og si at hvis utøvelsen er skadelig for andre uten at eieren har nogen som helst interesse av den, er retten misbrukt." Knoph fremhævede, at der stadig rådede uenighed om, hvorvidt retsmisbrugskriterierne skulle søges i subjektive eller objektive forhold. Til trods for at Knoph betegnede retsmisbrugs-læren som almindelig, var det stadig hans konklusion, at læren i Norge

fremdeles lå i halvmørke og ikke klart og konsekvent havde trængt sig frem i retspraksis. Det var imidlertid Knophs opfattelse, at “de fleste av de tankene som har skaffet sig luft gjennom passivitetsstandarden har almindelig bærrevide, og er blandt de viktigste av de elementer som læren om rettsmisbruk må bygges op av” (s. 274). Knoph tegnede herefter skitsen til det, som utvivlsomt skulle have været hans eget store angreb på retsmisbrugsproblemet:

“Når jeg allikevel understreker at ikke-bruks-problemet er en del av det mere omfattende problem om misbruk av rett, er det fordi jeg tror at i norsk rett er passivitetsstandarden en god utfallsport, når dette viktige retts- og samfundsspørsmål engang skal angripes på bred front.”

Eftertiden har vist, at Ragnar Knoph tog fejl på dette punkt, og samtidig hermed bekræfter citatet det faktum, at det er meget vanskeligt at levere støbefaste forklaringer på retsudviklingen. At betragte passivitetsinstituttet som en naturlig del af retsmisbrugs læren, var ikke et udslag af den nordiske retstradition, men var et af Knophs mange lån fra den tyske retsmisbrugsteori. Retsudviklingen i Norden har siden Knophs udtalelse i 1939 vist, at passivitet bedst kunne betragtes som en selvstændig retlig standard, og med *Ulf Cervins* disputats *Om passivitet inom civilrätten* fra 1960 har passivitetsinstituttet fundet sin egen plads i retslivet og behøver ikke blive begrundet i retsmisbrugs læren.

Som vi straks skal se, var Ragnar Knoph stærkt påvirket af fremmed ret, men ved behandlingen af retsmisbrugs læren overså han tilsyneladende den komparative metodes første bud: Man kan ikke importere en regel og præsentere den som gældende (norsk) ret.

Påvirkningen fra fremmed ret

Studieopholdet i Paris fik afgørende betydning for, i hvilken retning Ragnar Knoph så, når han lånte lys fra fremmed ret. *Fredrik Stang* skrev således i *Norsk Biografisk Leksikon* (1935), at Knoph “er mere påvirket av fransk lynne og fransk rettsvidenskap enn nordiske forfattere pleier at være”. Det er vel en kendt sag, at den, som behersker det franske sprog, er udsat for beundring blandet med lidt misundelse og irritation fra dem, som ikke forstår sproget. Selvom dette ikke kom direkte til udtryk i *Ferdinand Schjelderups* anmeldelse af *Åndsretten* (s. 248), var det dog det franske sprog, som var kritikpunktet:

“Bare en liten klage: Med Knophs sjeldne evne til å finne rammende uttrykk for tanken kunde kanskje en del av hans citater fra fremmede forfattere uten skade vært sløi-

fet. Og mon han ikke i noen grad overvurderer den evne de fleste av oss har til uten besvær å tilgodegjøre oss disse fremmede forfatternes sannhetskorn, når han alltid serverer dem på originalsprogene? Det er f.eks. adskillig forstemmende stadig å bli minnet om, hvordan ens sparsomme skolekunnskaper i fransk er gått all kjødets gang. Selvom den fremmede sprogtonen undertiden nok kan ha meget å si for at innholdet helt skal komme til sin rett, vil den tilknytning til vår egen måte å tenke og uttrykke oss på, som en god oversettelse gir, heller ikke være å forakte.”

Det var med andre ord ikke kun den franske retsvidenskab, men i lige så høy grad det franske sprog, som Ragnar Knoph præsenterede for den samtidige norske retsvidenskab, og som det fremgår, var ikke alle lige begejstrede. For Knophs kolleger kunne den omfattende brug af franske citater ganske vist opfattes som udtryk for litterær dannelse, men også som snobbet.

Ragnar Knophs brug af fremmed ret ændrede sig i løbet af hans forfatterskab. I bogen om hensigtens betydning redegjorde Knoph hovedsagligt for de enkelte landes retsstilling (“Länderberichtsmethoden”). Men i *Åndsretten* og *Rettslige standarder* blev behandlingen af fremmed ret integreret i og underbyggede desuden de resultater, som Knoph fremkom med ved behandlingen af norsk ret (“den analytiske metode”). Den analytiske metode må alt andet lige betragtes som vanskeligere at anvende, eftersom den kræver både et betydeligt overblik over og et detaljeret kendskab til fremmed ret for at kunne få præciseret ligheder og forskelle. Det er derfor naturligt, at den analytiske metode blev anvendt af den modne Knoph.

Læser man litteraturfortegnelsen i *Åndsretten*, får man et lille indtryk af Knophs brug af udenlandsk litteratur. Fortegnelsen var opdelt i litteratur, som var citeret i bogen, og “annen litteratur”, der ikke citeredes i bogen. Knoph havde opgivet 52 bøger, som citeredes i bogen, heraf var 22 tyske, 7 franske og 5 engelsk/amerikanske, dvs. 65 %. Af de 29 bøger, som ikke citeredes i bogen, var de 12 franske, 9 tyske og 4 engelsk/amerikanske, hvilket svarede til 86 %. Det betyder, at der i bogen citeredes 18 norske, svenske og danske forfattere, og af de 29, som ikke citeredes, var kun 4 skrevet af nordiske forfattere. Ser man på fortegnelserne samlet, svarer dette til, at den fremmede (ikke-nordiske) litteratur udgjorde 65 % af alle bøgerne. Til sammenligning kan nævnes *G. Astrup Hoel, Den moderne Retsmetode* (1925), hvor der i fortegnelsen var angivet 31 bøger, heraf 10 tyske, 1 fransk og resten nordiske. I procent udgjorde fremmed litteratur 35 % (33 % tysk og 2 % fransk) og nordisk litteratur 65 %. Selv i en af Knophs lærebøger, nemlig *Norsk arverett*, var der angivet mere fremmed litteratur end norsk, nemlig 10 ud af 16 bøger, hvilket

svarede til 62 %. Lærebogen *Norsk sjørett* var derimod støvsuget for fremmed litteratur.

Ragnar Knoph begrundede aldrig nærmere sin anvendelse af fremmed ret, lige så lidt som han forklarede, hvorfor han overvejende støttede sig til fransk og tysk ret. Der var imidlertid en intim forbindelse mellem Stangs/Knophs retspolitiske program og den franske retstradition, nemlig forholdet mellem domstolene og retsudviklingen. På Napoleons tid var Frankrig et bonde- og håndværkersamfund, som i 1800-tallet befandt sig i en udvikling mod service- og industrisamfundet. En del af dette reformarbejde blev overladt til domstolene, enten ved at de udfyldte de vage og rummelige bestemmelser i Code Civile, eller ved at domstolene skabte nye retsgrundsætninger, som fx læren om 'abus de droit' (retsmisbrugslæren). De franske domstole havde med andre ord den rolle og den funktion, som Ragnar Knoph havde tiltænkt de norske domstole. Vi er hermed fremme ved Knophs retspolitiske program.

RETSPOLITIKKEN

Historien, metoden og målet

Man finder ikke Ragnar Knophs retspolitiske program nedfældet i punkt- eller oversigtsform; men man ser det omtalt og behandlet rundt omkring i hans bøger og artikler, hvorfra det kan sammenstykket. Det er nævnt, at Knoph overtog Stangs retspolitiske program, og at dette i hovedsagen gik ud på at overlade domstolene en større grad af skønsfrihed, som i sidste ende skulle bane vejen for en retsorden, der var stærkere præget af etiske og sociale hensyn. Det retspolitiske *mål* var således en bedre retsorden, og midlet eller *metoden* til at realisere dette mål var større skønsfrihed for domstolene. Der manglede nu blot en begrundelse for målet og metoden, og denne var at finde i *rettens historiske udvikling*. Ragnar Knophs retspolitiske program bestod altså ligesom Stangs af tre hovedpunkter: historien, metoden og målet.

Historien

Ragnar Knophs historiesyn kom nok klarest til udtryk i den lille bog *Utviklingslinjer i moderne formuerett* fra 1934. Knoph mente, at formueretten i begyndelsen og midten af 1800-tallet havde været præget af i hovedsagen fire ejendommeligheder: *For det første* den individualistiske og liberale ånd, hvor hensynet til samfundet trådte

i baggrunden. *For det andet* naturretens stærke indflydelse, som betød, at mange landes regler havde et spekulativt eller “konstruktivt tilsnitt”, således at man var tilbøjelig til at udlede sine resultater logisk af visse store abstrakte begreber “uten å spørre synderlig efter hvordan de passet for det praktiske livs behov”. *For det tredje* havde formueretten et materialistisk præg, som indebar en “tilbøieligheten til å regne penger og økonomiske verdier som de avgjørende eller de eneste”. *Og for det fjerde* var retsreglerne enkle, faste og klare, således at deres anvendelse ikke appellerede synderligt til dommerens subjektive skøn. Hermed sikredes stabilitet og sikkerhet; men til gengæld fik retten et skematisk og stillestående præg, “som ofte måtte føre til konkret ubillighet”. Men – hævdede Knoph – de samfunnsforhold, som havde været forudsætningen og baggrunden for de individualistiske og liberalistiske åndsstrømninger, var nu forsvundet, og “nye tanker har trengt ind i samfundslivet og skjøvet individualismen og liberalismen til side”. Dette medførte radikale omdannelser inden for formueretten. På ejendomsrettens område betød det, at man opgav forestillingen om, at man kunne råde over sin eiendom efter forgodtbefindende, og at det nu var “samfundshensynet som må bestemme hvor langt en eiers rådighet kan gå”. På kontraktsrettens område fik den stigende organisering stor betydning, ligesom nye ugyldighedsregler udvikledes: “Moderne kontraktsrett søker bevisst å se kontrakten fra et høiere synspunkt, fra samfundets.” Kontraktsparterne skulle ikke tilføje hinanden “ulivssår”; men de udgjorde en selvstændig lille organisme inden for samfundet, “et samspill av krefter der knyttes sammen under rettens beskyttelse til fremme av et nyttigt samfunnsformål”. Erstatningsretten var gjort fri for alle de “hemninger som de aprioriske, individualistiske utgangspunkter påla den” og blev udformet under hensyn til “hvad samfundet er best tjent med under sin utvikling”. Retsudviklingen betød også, at retsreglerne ændrede karakter, og detailreglerne afløstes af smidige og langtrækkende “standarder”, som fx aftalelovens § 33, der gjorde en aftale ugyldig, hvis den ville stride mod redelighet og god tro, såfremt man benyttede sig af den. Det var – mente Knoph – først og fremmest inden for handelsretten, at tendensen til at anvende sådanne standarder havde grebet om sig: “Her byr nemlig livet på så mange nyanser og skifter så uophørlig, at hvis rettsreglene skal gripe og beherske det, må deres virkemidler være smidige og utviklingsdyktige som handelslivet selv.” Hermed hadde Ragnar Knoph støbt fundamentet for sin bog om retlige standarder.

Samlet betød dette – hævdede Knoph – at retten var blevet realistisk og empirisk modsat apriorisk og spekulativ. Og Knoph tog herefter livtag med Hagerup og konstruktivismen:

“Den spekulative og livsfjerne drag i retten kom sterkest frem i den såkalte ‘konstruktive’ retning i rettsvidenskapen, som kulminerte i Tyskland i siste halvdel av det 19. århundre, men som man også kunde merke annetsteds, f.eks. her i Norge. Retningen har en viss tilknytning til den tyske filosofi som hadde et avgjort spekulativt anstrøk, og søkte å føre alle ting tilbake til enkelte store prinsipper som hadde universell gyldighet og var den eneste sanne virkelighet. Dens direkte foranledning var imidlertid den historiske skoles lære om at den positive rett er uttømmende og danner et sluttet logisk hele. Følgen herav blev nemlig en gold dyrkelse av begreber og ‘konstruksjoner’, en ensidig logisk spissfindig analyse av de positive rettsregler, som isolerte jusser fra de andre samfundsvidenskaper, og hvad verre var, fra det levende rettsliv.”

Overdrivelsen var til at få øje på, men både Stang og Knoph hadde den oppfattelse, at en overdrivelse var en forsterket sandhed. Og ligesom Stang hadde gjort det, satte Knoph trumf på:

“Også denne overtro på konstruksjoners og begrepers egenverdi er dog nu forsvunnet. Moderne formueret er helt ut *realistisk* i sin innstilling. Den ser på rettsreglene som praktiske forskrifter der har til opgave å ordne samlivsforholdene mellom mennesker. Overalt er det følgelig deres nyttevirkning det kommer an på, ikke nogen abstrakt og absolut ‘sannhet’. Både når det gjelder reglens begrunnelse og rettsvidenskapens behandling av dem er det nøkterne praktiske betraktninger som må føre ordet.”

Mens den moderne formueret hadde et “*statisk* anstrøk”, hævdede Knoph, at den moderne formueret søgte “bevisst å låne den *dynamiske* karakter som utmerker alt levende, det organiske liv så vel som samfundslivet”. For efter Ragnar Knophs oppfattelse befandt samfundet sig endnu en gang i en “nybrottstid”:

“Man overdriver ikke når man sier at samfundsforholdene for tiden er i uro og bevegelse over hele verden. Gamle institusjoner og former går til grunne. Nye kjemper sig frem. Slik er det naturligvis alltid, men tempoet er i øieblikket raskere enn vanlig. Det kan man sikkert påstå, skjönt det aldri gagnar det objektive overblikk at man befinner sig i bevegelsens centrum.”

Selv om Ragnar Knoph befandt sig midt i bevægelsens centrum og derfor ikke kunne bebrejdes det manglende “objektive overblik”, er det ikke for meget at sige, at hans historiesyn var skematisk og forenklet ligesom Stangs. Herfra er der langt til at hævde, at Knophs beskrivelse var forkert, for det var den ikke; men det var denne fremstilling, som var selve livsnerven i hans retspolitiske program. Og hvad var så problemet, når beskrivelsen ikke var forkert? Set med mine øjne var problemet det forhold, at både Stang og Knoph betragede målet om den bedre, etiske og sociale retsorden som årsagsbestemt og ikke viljesbestemt. Det vil med andre ord sige, at det var “rettens utvikling”, der som en anden naturlov drev samfundet og retten frem mod det store mål: en bedre etisk og social retsorden. På denne måde behøvede

hverken Stang eller Knoph begrunde, hvorfor de mente, at en sådan retsorden var den bedste, og de kunne i stedet nøjes med at formulere den metode, som var bedst egnet til at realisere det af "rettens udvikling" forudbestemte mål. Et sådant historiesyn kan – alt efter temperament – betegnes som materialistisk eller mekanisk. Hermed har vi også en mulig og sandsynlig forklaring på, hvorfor Stang og Knoph mente, at retsvidenskabsmanden kunne sætte sig i lovgiverens stol og anvise domstolene, hvordan de *burde* dømme, uden at hans arbejde af den grund var *uvidenskabeligt*. For når det retspolitiske mål på forhånd var givet, var der vel ikke noget til hinder for, at retsvidenskabsmanden gav anvisninger til domstolene og andre på, hvordan retsspørgsmål *burde* løses, for at målet kunne realiseres. Retsvidenskabsmandens opgave var – set med Knophs øjne – blot at sikre, at den af "rettens udvikling" givne målsætning blev realiseret mest effektivt. Knoph var dog selv opmærksom på forholdet mellem *er* og *bør*, og i bogen *Oversigt over Norges rett* (s. 20) anførte han mere forsigtigt: "Når rettsvidenskaben ikke udtaler sig om den rett som *er*, men om retten som den *bør være*, har dens resultater nødvendigvis et subjektivt anstræk, og kan ikke gøre krav på almenlydighed." Når dette er sagt, var der imidlertid ikke tvivl om, at både Stang og Knoph anerkendte de værdier, som var et resultat af samfundsudviklingen, og at de aktivt tog del i fremme af disse. Og dette skete ved at anvise den efter deres opfattelse bedst egnede metode, nemlig *den sociologiske metode*.

Metoden

Betegnelsen "sociologisk" var blevet skarpt kritiseret af *Hagerup* i hans anmeldelse af Stangs *Indledning til formueretten*, som blev bragt i *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1912 (s. 177). *Hagerup* mente, at betegnelsen var "overmaade lidet veiledende", og at sociologien siden August Comtes og Herbert Spencers virksomhed var kommet på mode. I det hele taget var denne metode en frodig grobund for "mange slags umoden Dilettantisme". I hvert fald lod Stangs "almindelige metodologiske Betragtninger adskillig tilbage at ønske i Henseende til fuld Oplysning om de metodologiske Veie, han vil anvise Formueretsforskningen". *Hagerup* ville muligvis have ment det samme om Knoph, der i bogen om formuerettens udviklingslinier hævdede, at det var de "nøkkerne og praktiske betragtninger", som skulle føre ordet under retsvidenskabens behandling. *Ragnar Knoph* lod det imidlertid ikke blive ved denne sparsomme beskrivelse af metoden, men behandlede den indgående både generelt og konkret. *Generelt* havde "rettens udvikling" betydet, at retsreglerne ændrede karakter og var blevet mere åbne og skønsprægede, og dette førte efter Knophs opfattelse

til "riktige resultater, individuelt og sosialt sett". Domstolene hadde fått friere hender, og det sikrede den individuelle retfærdighet (s. 63):

"Og hvis man skal nå frem til individuell rettferdighet overfor livets overveldende nyanserikdom, må rettens regler nødvendigvis gi plass for dommerskjønnet som er det eneste der kan gi hvert enkelt tilfelle dets riktige individuelle tone."

Den stilling, dommeren fikk, blev hermed friere, og hans virksomhet var blevet utvidet. Knoph mente, at den væsentligste grund hertil var, at lovgiveren "forlengst har måttet innrømme at det er en illusjon at man kan beherske livet med regler som forutser alt, og som ikke krever annet av dommeren enn logikk og passiv underdanighet". Allerede i 1923 skrev Knoph i artiklen om dommerens stilling til kutymene (s. 318), at det "er jo en kjent sak, hvordan moderne rettsutvikling stadig rykker dommeren lenger frem i centrum av rettslivet, og også påkaller hans tjeneste under rettsdannelsen". Og der forestod domstolene en stor oppgave:

"Loven henviser ham stadig til å treffe en skjønsmessig avgjørelse, eller den nøier sig med å gi et ubestemt direktiv om den retning hvor avgjørelsen skal søkes, eller en viss standard for en målestokk som skal anlegges. Under disse forhold har rettsanvendelsen nødvendigvis måttet miste sitt tidligere passive og ensidige intellektuelle preg. Alle skjønsmessige avgjørelser krever aktiv innsats av dommeren. Og de kan ikke bygges bare på logiske overveielser, men legger beslag på et helt register av andre sjelsevner som intuisjon, rettsfølelse, vurderingsevne og vilje."

Dagsordenen for domstolenes nye arbeidsoppgaver var hermed lagt frem, men hvor var rettsvitenskapens oppgaver beskrevet? Fredrik Stang hadde således sterkt betonet, at det var domstolene og rettsvitenskapen, som i fællesskap skulle løse oppgaven: Domstolene skal afgjøre, og rettsvitenskapen skal vejlede! Dette var bestemt også Knophs holdning: "Det er uhyre viktig for et lands rettsliv at teori og rettspraksis arbeider hånd i hånd." Og han nøjedes ikke med at tale i overskrifter, men redegjorde indgående for, hvordan rettsvitenskapen skulle hjelpe domstolene med at klargjøre de retningslinier, som standarden pegede på, ligesom vitenskapen skulle binde de neg, som rettspraksis hadde snittet, for på den måte at nyttiggjøre det fond af retstanker, som praksis hadde uttalt. Vitenskapens oppgave var at "tjene rettslivet", og den skulle "overalt la virkelige interesser føre ordet", for svigtede rettsvitenskapen på dette punkt, ville praksis snart vende den ryggen, "og i stedet danner der sig en kløft mellem teori og praksis" (*Oversikt*, s. 20).

Konkret samlede Knoph rettsvitenskapens oppgave i overskriften "Rasjonaliseringen" (*Rettslige standarder*, s. 29), som var en køreplan for domstolene for brugen af rettlige standarder. At der var tale om en pragmatisk oppgave og metode, gav

Knoph klart uttryk for, da han indledningsvis beskrev retsvidenskabsmanden og dennes hovedopgave: “Praktisk anlagte jurister – og hvem vil ikke gjerne gjelde for det i våre dager? – har derfor en meget nærliggende opgave å ta fatt på: Å undersøke hvordan man kan få fordelene ved standardene til å komme til sin rett, samtidig som de mindre heldige sidene ved dem blir redusert så sterkt som mulig.” For Knoph var betegnelsen en “praktisk anlagt jurist” ikke nedladende, men et adelsmærke, som blev båret af den moderne retsvidenskabsmand. For den “praktisk anlagte” retsvidenskabsmand kunne langt bedre lade sit “kjennskap til de reale livsforhold flyte inn i fremstillingen”, som var den metode, Stang havde anbefalet.

Knoph pegede indledningsvis på, at både rationelle og irrationelle elementer indvirkede, når dommeren brukte standarden. Dommeren skaffede sig et helhedsbillede af situationen ved “å leve sig intuitivt inn i den”, og så vurderte han den “ut fra en målestokk som han mere eller mindre tydelig har fått ‘på kjenn’ gjennom de undersøkelserne han har foretatt i rettslivet og i domssamlingene”. Rationaliseringen stilte sig således den uløselige opgave at “føre de irrasjonelle elementene i standarddommene over i forstandsmessige kategorier”, og den skulle ikke som den fremstormende naturvidenskab “gjøre alt målelig som ikke er det”. Rationaliseringens opgave var “å få de forstandsmessige sidene ved avgjørelsen så skarpt frem og klart belyst” som muligt. Det var denne fremgangsmåte, Knoph kaldte “å rasjonalisere standarden”.

Retsvidenskapen hadde (herefter) især tre hovedopgaver: For det *første* måtte målestokken i *standarden* *gøres så klar og udtrykksfuld, så præcis og entydig, som dens natur tillod. For det andet* måtte retsvidenskapen søge at fremdrage visse typiske situationer, som den var anvendelig på, og opstille mere spesielle understandarder i tilknytning hertil. Og for det *tredje* var det “for den som skal bruke standarden i livet” til stor støtte at få “se praktiske eksempler på hvordan den virker”. Ragnar Knoph leverede selv eksemplet med henvisning til sin bog *Åndsretten* (s. 523), hvor han hadde behandlet generalklausulen i loven om utilbørlig konkurranse (§ 1), der forbød de næringsdrivende konkurransehandlinger, “som efter god forretningsskikk er utilbørlige”:

“Det første spørsmålet blir her: Utilbørlig, men overfor hvem? – m.a.o. spørsmålet om hvilke interesser der beskyttes ved klausulen. På grunnlag av de andre bestemmelsene i loven og regler i beslektede lover kom jeg til at det først og fremst er konkurrenternes interesser loven tenker på ... Det neste skritt på rasjonaliseringsveien var å presisere hvad det menes med ‘god forretningsskikk’. Støttet til forarbeiderne m.v.

antok jeg at dette var den skikk som 'de gode og hederlige elementer innenfor forretningsverdenen holder på og handler efter', idet domstolene dog må forbeholde sig en vis censur i så henseende. På samme måten mente jeg å kunne slå fast at den 'gode forretningssskik' gjerne kan være bransjemessig bestemt og begrenset, for den sags skyld også lokalt. Ved hjelp av materiale fra rettspraksis og enkeltanvendelser av utilbørighetsstandarder i konkurranceloven og andre lover, søkte jeg til slutt å stille op en del understandarder, som efter min mening var typiske for det forhold general-klausulen vil slå ned på ... At en sånn rasjonalisering aldri kan bli fullkommen eller "uttømmende" er vel overflødig å si. På den annen side finner jeg det innlysende at den er til god veiledning for dommeren, og tar bort adskillig av usikkerheten ved de svevende ordlagene i loven" (s. 33).

Den metode, som Ragnar Knoph kaldte "rasjonalisering", var dog hverken original eller ny. "Rasjonaliseringen", som tilmed skulle være sociologisk, var og er i realiteten ikke andet end "gammel lærdom på nye flasker", for den arbeidsmetode, han op-ridsede for retsvidenskaben, var nemlig den samme, som jurister har brugt op igennem historien ved udfyldningen af bredt formulerede og kasuistiske lovbestemmelser. Og sådanne bestemmelser fandtes til overflod både i romerretten og i de ældre danske og nordiske love. Knoph føjede på dette punkt intet nyt til retsvidenskabens metode. Knoph ønskede ikke at anvende udtrykket "systematisere", selv om det var det udtryk, man brugte i Tyskland, og han syntes, at navnet rationalisering ramte bedre, "fordi det er de forstandsmessige sidene ved standarden det gjelder å få frem, og fordi ordet systematisering bare peker på en enkelt del av rasjonaliseringsarbejdet". En anden og måske lige så nærliggende begrundelse for at opfinde sit eget ord var den, at ordet systematisering i for høj grad rettede opmærksomheden på den konstruktive metode, der som bekendt hyldede systemopbygning. For med sin metode gjorde Ragnar Knoph – på dette punkt – nøjagtigt det, som den konstruktive metode havde anbefalet, nemlig som anført af Hagerup at "sammenfatte de for en hel række retsforhold fælles elementer under en fælles kategori". Genlæser man Hagerups eksempel om kontrakter og anvendelsen af den bredt formulerede bestemmelse i D.L. 5-1-2, s. 32 f., er ligheden mellem Hagerups og Knophs metoder slående; men den ene blev kaldt konstruktiv og den anden sociologisk (rationalisering). I modsætning til Hagerup havde Ragnar Knoph imidlertid et klart formuleret mål: en retsorden, der var mere præget af etiske og sociale forestillinger.

Målet

Knophs retspolitiske mål stod i sin formulering i modsætning til den stærkt individualistiske og liberale ret, som betød, at man kunne bruge sine rettigheder, fx ejendomsretten, efter behag, dvs. vilkårligt uden hensyn til andet end egne interesser.

Den retsorden, som var målet for ham, var derimod socialliberal og måske inspireret af den engelske samfundsfilosof *John Stuart Mills* (1806-1873) modificerede utilitarisme. Lidt forenklet hvilede denne på den etiske opfattelse, at det enkelte menneskes handlinger bør vurderes efter deres nytte for samfundet. Hvor liberalismen i begyndelsen og midten af 1800-tallet argumenterede for, at rettighedshaveren havde fuldstændig frie hænder, modificerede Mill denne opfattelse på en række punkter og accepterede fx indgreb i markedsfriheden og ejendomsretten samt beskatning og fattighjælp. Denne modificerede nytte-etik skulle være al lovgivnings og alle samfundsinstitutioners mål. Knoph var således ikke fortaler for den "fagre nye verden" med Arbejderpartiet ved regeringsmagten; men han var i stedet forkæmper for en socialliberal retsorden, hvor hensynet til samfundet havde størst betydning. I bogen om formuerettens udviklingslinier betonedede han stedse de "kollektive hensyn", "hensynet til almene interesser", ejendomsrettens "sociale begrundelse" o.lign. Og i sidste ende måtte alle stå vagt om demokratiet:

"Og når man proklamerte at eiendomsretten for fremtiden ikke skal beskyttes lenger enn samfundsinteressen tillater, er dette i virkeligheten ikke annet enn hvad de norske lovgivere alt lenge har innrettet sig efter i praksis. For å skaffe samfundstanken eller solidaritetstanken innpass i privatretten er det derfor ikke nødvendig å gi demokratiet på båten."

Knoph fik – på grund af sit arbejde som formand for Boykot-domstolen – tilnavnet "den røde professor"; men han var hele sit liv venstremand og ville, som Gunnar Knoph fortæller, aldrig drømme om at stemme på Arbejderpartiet.

Som nævnt giver anvendelsen af bredt formulerede retlige standarder domstolene og retsvidenskabens friere hænder til at fremme den retlige udvikling i den retning, som var bedst af hensyn til samfundet. Normalt betragtes de regler, lovgivningsmagten har skabt, som forpligtende for borgerne; men giver det god mening at tale om, at den retlige standard er en bindende retsregel? Sagt på en anden måde er spørgsmålet, hvilke retskildemæssige konsekvenser anvendelsen af retlige standarder har (og havde), og hvilket syn Ragnar Knoph i det hele taget havde på retsbegrebet og retskildelæren.

OM RETSBEGREBET

Rettens regler er "*normer*, d.v.s. befalinger som rettes til dem hvem retsordenen er overordnet" hævdede Ragnar Knoph i den lille bog *Rett og rettsbevissthet* fra 1923.

Retten er “summen av alle de regler som ordner menneskenes ytre forhold til hverandre, og som holdes oppe av den organiserte samfundsmakt ved ytre tvang, om det blir nødvendig”, som han uddybende forklarede i artiklen “Loven og retten” (1935). Med denne forståelse af retsbegrebet havde Ragnar Knoph tilsyneladende placeret sig sikkert og trygt blandt tilhængerne af den engelske retsfilosof *Jeremy Bentham*s (1748-1832) *befalingsteori*. Men Knoph var formentlig ikke kun påvirket af den engelske sociologiske positivisme, der blot så retten som magtbud, som borgerne skulle efterleve, men antagelig også af Uppsala-skolen, som omtales nedenfor. I hvert fald hævdede Knoph, at for at en befaling ikke skal være dødfødt, “er det ikke nok at adressaten opfatter hvad den går ut på; der må også vekkes i ham forestillingen om at det er hans plikt å lystre den befaling som er gitt”. Men den meget snævre definition af retsbegrebet betød dog uheldigvis, at Knoph kom til at bortdefinere væsentlige sider af retten. For hvis rettens regler var befalinger, hvordan kunne standarden så være en retsregel, da den jo i vid udstrækning ikke kunne betragtes som bindende for dommeren, eftersom den til stadighed ændrede indhold, fordi den formede sig efter ændringerne i samfundet? Som vi skal se, var Knoph fuldt bevidst om dette spørgsmål; men hans besvarelse efterlader dog en ikke helt ubetydelig inkonsistens mellem hans forståelse af retsbegrebet og de retlige standarder. Hertil kom det forhold, at retten var karakteriseret ved samfundsmagtens “ydre tvang”, hvilket betød, at folkeretten efter denne definition ikke kunne betragtes som ret.

Men hvor kom da retten fra? Kom den ovenfra, og eksisterede den uafhængigt af “de menneskelige kryp”, som den skulle herske over?, spurgte Knoph. Dette afviste han dog selv, for retten “stammer fra mennesker, virker blandt mennesker, og må derfor rettfærdiggjøre sig for mennesker”. Årsagen til rettens forpligtende kraft kunne ikke påvises “annetsteds enn i borgernes hjerner”, og retten bandt, “fordi folkets store masse føler sig bundet av den; den hersker i kraft av det trykk som denne felles-overbevisning skaper”. Det var Knophs opfattelse, at det ikke var retsvidenskabens, men derimod psykologiens opgave at besvare spørgsmålet om, hvorfor rettens regler fremkaldte en sådan følelse: “Problemet om ‘rettens grunn’ er derfor i virkeligheten ikke et retslig, men et psykologisk problem.” Ikke desto mindre var “forestillingen om retten som gjeldende og forpliktende det som er hele rettsordnens grunnpille”. Med henvisningen til, at rettens gyldighed og forpligtende karakter ikke var et fænomen, som kunne iagttages, men var et socialpsykologisk fænomen, havde Knoph tilsyneladende lagt sig tæt op ad *Uppsala-skolen*, som bl.a. var repræsenteret af filosofferne *Axel Hägerström* (1868-1939) og *Adolf Phalén* (1884-1931) og senere af den danske retsvidenskabsmand *Alf Ross*. Skolens retning blev også

kaldt *Den Skandinaviske Realisme* (der ikke må forveksles med den nordiske realisme, som behandles i denne bog). Men forskellen mellem Uppsala-skolens og Ragnar Knophs virkelighedsopfattelse var afgrundsdyb. Uppsala-skolen tog den fulde konsekvens af sin stærkt antimetafysiske opfattelse af virkeligheden som bestående kun af ydre, konstaterbare ting og forløb samt psykologiske processer og betragtede derfor begrebet retfærdighed som “en skøge der stod til rådighed for enhver”. Knoph derimod tillagde begreber som retfærdighed og retsfølelse afgørende betydning i retsanvendelsen. Som vi straks skal se, fik dette også betydning for Ragnar Knophs opfattelse af retskilderne og deres anvendelse.

RETSKILDERNE OG DERES ANVENDELSE

Ragnar Knoph behandlede retskilderne og deres anvendelse flere steder, men formentlig mest indgående i bogen *Oversigt over Norges rett* samt i mindre omfang i bogen *Rettslige standarder* og artiklerne “Loven og retten” (1935) og “Nogen ord om dommerens stilling til kutymene” (1923).

Begrebet “retskilde” blev først almindeligt kendt i midten af 1800-tallet, selv om Ørsted allerede i 1822 i sin *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed* (bind 1, s. 292) anførte, at den skrevne lov ingenlunde var den eneste “Kilde, hvoraf den gjældende Ret maa øses”. I oversigten over Norges ret anførte Ragnar Knoph, at han med rettens kilder forstod to forhold: for det første de “sosiale krefter og forhold som til syvende sist skaper retten og holder den oppe”, og for det andet “de kilder som dommeren – og for den sags skyld også den gemene mand – kan øse de regler av som han skal legge til grunn for avgjørelse av et bestemt rettsstille”. Det var Knophs opfattelse, at retskilderne var tids- og systembundne i den forstand, at det slet ikke var sikkert, at “disse kilder er de samme i alle land til alle tider”. Knoph var bevidst om, at der var andre retlige aktører end dommeren, men han interesserede sig først og fremmest for dommerens anvendelse af retskilderne.

Knoph inddelte retskilderne i tre *hovedgrupper*: *loven* (“grunnlovsbestemmelser, formelle lover, kongelige resolusjoner, departementsskrivelser o.s.v.”), *sædvanen* (“rettssedvane og kutyme”) og *retspraksis* (“prejudikat”). Oscar Platou havde i *Forelæsninger over Rettskildernes Theorie* i 1915 inddelt retskilderne i to: loven og sædvaneretten. Men der var reelt tale om tre retskilder, for “af al i Norge gjældende

Sædvaneret er Retspraxis den vigtigste”(s. 98), hævdede Platou. I modsætning til den samtidige danske retskildeteori sondrede hverken Platou eller Knoph mellem primære og sekundære retskilder. De *primære* retskilder var loven og sædvanen, som ubetinget skulle følges. De *sekundære* retskilder var retspraxis, “forholdets natur”, analogi, lovens ånd mv., som kun fandt anvendelse, såfremt svar ikke kunne findes i loven eller sædvanen. Loven var uden sammenligning “den vigtigste retskilde i Norge”, hvilket også kom til udtryk ved det “overhåndtagende lovmakeri”, som Knoph udtrykte det i artiklen “Loven og retten” (1935). Efter Knophs opfattelse var der i forholdet mellem loven og sædvanen ikke nogen rangorden. Som nævnt var loven den vigtigste retskilde; men sædvanen havde “samme kraft som selveste loven”, og hvis der uheldigvis var opstået en konflikt mellem loven og sædvanen, måtte “den yngste av de to retskilder ha fortrinnet”. På denne måde løstes også konflikten mellem to lovbestemmelser, som var kommet i konflikt med hinanden. Knoph opfattede formentlig retspraxis som en sekundær retskilde, for i de tilfælde, hvor dommeren ikke kunne finde svar i loven, ligegyldigt “hvor omhyggelig han blader”, og hvor sædvaneretten er tavs, da kan dommeren ikke vise sagen fra sig “og si at den går over hans forstand”. For dommeren havde i disse tilfælde ofte et præjudikat at støtte sig til, hævdede Knoph. At det var et præjudikat for en retssætning, betød, at “den tidligere har været lagt til grunn for en domstols avgjørelse”. Et sådant præjudikat var ikke bindende for dommeren, medmindre “prejudikatets avgjørelse har vokset sig så fast i rettslivet at en virkelig sædvanerett har dannet sig”, for i disse tilfælde var “dommeren ubetinget bundet”.

Ragnar Knoph sondrede mellem på den ene side retskilderne og på den anden side spørgsmålet om, hvilken fremgangsmåde dommeren skulle følge for at anvende retskilderne.

Det var Knophs opfattelse, at retskilderne var bindende, dvs. forpligtende. Knophs behandling af retskilderne var således – i lighed med Platous – overvejende *normativ*, idet de begge tog udgangspunkt i det forhold, at retskilderne var normative og tilvejebragt i overensstemmelse med de for samfundet gældende regler for produktion af gyldige retsregler, fx var loven “gitt av et statsorgan som har særlig myndighet til dette”.

Ved siden af det forpligtende retlige materiale var der det *vejledende* materiale, som fx den retsvidenskabelige teori, lovgivningens ånd og fremmed ret. Knoph anvendte ikke terminologien “forholdets natur”, men hævdede i stedet, at dommeren – i de

tilfælde, hvor alle disse hjælpemidler svigtede – “i nødsfall” måtte dømme “slik han mener er rett og riktig, idet han bruker den regel han selv vilde ha gitt, om det var ham som var lovgiver”.

Med hensyn til *lovens anvendelse* var Knophs utgangspunktet i hvert fald enkelt: “Hovedreglen om dette er ganske enkelt at han skal lese loven som en almindelig fornuftig mann, ikke henge sig i ordene, og heller ikke lese den slik som fanden leser bibelen.” Dette noget åpne utgangspunkt blev dog præcisert med Knophs henvisning til en række fortolkningsregler. Fortolkning skulle i prinsippet være *objektiv*, således at dommeren læste loven efter ordlyden, og hvis lovens ordlyd var utvivlsom, “hjelper det ikke om motivene sier at meningen har været en annen”, for de er nemlig ikke lov. Men hvor ordlyden ikke var utvivlsom, hadde dommeren “rett og plikt” til at tolke således, at han fik det bedste resultat: “Og i så måte kan både lovens forarbeider, historie og foranledning gi dommeren verdifulle vink.” Dommeren kunne have ret til at fortolke utvidende, analogisk, hvorimod en “lojal dommer må være meget forsiktig, dersom han vil tolke loven *indskrænkende*”, dvs. give loven et snævrere indhold, end ordene egentlig tilsiger. For der var, sagde Knoph, en risiko for, at dommeren “satte sitt personlige skjønn over loven”.

De *retlige standarder*, Knoph betraktet som “fremtidens retsregler”, gav imidlertid problemer både i forhold til opfattelsen af loven som forpligtende (normativ) og i forhold til fortolkningsreglerne. Strengt formelt var de retlige standarder selvfølgelig lovregler, for de var skabt af lovgivningsmagten; men reelt var der ikke tale om bindende regler, for de var blottet for ethvert normativt indhold. I forhold til standarden som *forpligtende* retsregel uttrykte Knoph det således, at der med standardteknikken skete en “spaltning mellem norm og rettsinnhold” (s. 12). Og han fortsatte med en parallel til kutymene: “Uten selv at være rettsregler kan jo de sedvane-messige normene være en del av rettsinnholdet i en standard, som henviser dommeren til å tolke og utfylle avtalene sånn som skikk og bruk forlanger.” Sagt på en anden måte var det forpligtende indhold i standarden den målestok, som standarden henviste til, dvs. en norm uden for reglen selv. Over tid betød det, at den legale ramme (standarden) bestod uforandret, mens rettsinnholdet (fx “skik og bruk”) kunne have forskubbet sig betraktelig. Med hensyn til standardens anvendelse var de almindelige fortolkningsregler ikke til stor hjelp, og af samme grund formulerte Ragnar Knoph “rationaliserings-metoden”, som er omtalt ovenfor.

Med hensyn til *sædvanerne* var det ikke i form af “ærværdig mosegrodd sædvanerett at sædvanen spiller sin største rolle i rettslivet, men som faktisk skikk og bruk i forskjellige livsforhold”, anførte Knoph i artiklen “Loven og retten” (s. 13). Nogen sondring mellem retssædvanen og handelskutymen foretog Knoph ikke, og i begge tilfælde skulle der være tale om “1) en fast skikk og bruk, 2) som er udøvet gjennom lang tid, og 3) i den tro at man er rettslig forpliktet til å følge den”. I sin artikkel “Nogen ord om dommerens stilling til kutymene” (1923) behandlede Knoph bl.a. spørsmålet, om “kutymen i alle sine forskjellige former og funksjoner er bindende for dommeren”. Dette blev belyst gennem besvarelsen af tre andre spørsmål, nemlig: *Om* dommeren bare kunne anvende kutymens normer, når han i aftalen fandt en konkret henvisning til dem, eller deres eksistens og indhold i det mindste skulle være parterne bekendt, *om* dommeren skulle anvende kutymen uden kritik, eller om han havde ret til at censurere den, og *om* kutymen i tilfælde af konflikt med en deklatorisk regel veg for denne. Alle tre spørgsmål kunne i sidste ende besvares med en henvisning til dommerens ret til at censurere eller øve kritik over for kutymen, for “hvis imidlertid rettsordenen med lukkede øine tar imot kutymens hjelp, risikerer man at den variable faktor skyter villskudd som på en følelig måte kompromitterer det retferdighetsideal som retten streber mot” (s. 318). Med denne henvisning til retfærdighetsidealet lukkede Knoph den naturret ind ad bagdøren, som han tidligere havde smidt ud ad fordøren, jf. nærmere nedenfor.

Med de opgaver, som Ragnar Knoph mente, at *domstolene* havde og burde have, måtte retspraksis nødvendigvis indtage en meget vigtig plads som selvstændig retskilde. I modsætning til den ældre norske retsteori med Morgenstjerne, Brandt og Platou formulerede Knoph retspraksis som en selvstændig retskilde og ikke blot som en del af retssædvanen. Denne selvstændighed blev dog ingenlunde overbetonet af Knoph, der tro mod den almindelige opfattelse nøjedes med at konstatere, at et præjudikat kun var bindende, når det havde “vokset sig fast i rettslivet”. Domstolenes betydelige retsskabende og retsudviklende funktion blev mærkeligt nok ikke omtalt i *Oversikt over Norges rett*. Men i andre sammenhænge blev dette gang på gang fremhævet, fx i artiklen “Trek av den norske Høiesteretts fysiognomi og av dens innsats i norsk rettsutvikling” (1930):

“Et godt barometer til å måle en domstols åndelige spennkraft og vingefang er dens evne til å holde landets rett på høide med hvad utviklingen til enhver tid krever, ved stadig å helde tidens nye vin på lovgivningens gamle lærflasker.”

Afslutningsvis kan det anføres, at Ragnar Knophs retskildeteoretiske opfattelse i det store og hele hvilede på den norske tradition, og den indeholdt ikke – i modsætning til hvad man måske kunne forvente – et kraftigt forsvar for domstolenes selvstændighed og præjudikatets betydning. Men det var der én god grund til: Domstolene behøvede ganske vist større frihed i form af standarder mv., men ikke nødvendigvis større selvstændighed for at realisere Knophs retspolitiske program. Domstolene skulle blot lytte til retsvidenskaben, for på ét punkt adskilte Knoph sig fra den norske tradition, og det var med den kraftige understregning af vekselvirkningsforholdet mellem retsvidenskaben og domstolene. For selvom retsvidenskaben ikke var en retskilde, var samspillet nødvendigt af hensyn til den udvikling, som skulle føre frem mod en mere etisk og socialt præget retsorden. Dette samarbejde fremhævede Knoph i *Oversigt over Norges rett* (s. 20):

“Det er uhyre vigtig for et lands rettsliv at teori og retspraksis arbejder hånd i hånd. Dette samarbeide stiller visse krav til begge parter, men kanskje især teorien. Hvis nemlig domstolene skal dra nytte og ta hensyn til den videnskabelige teori, er det en absolutt forudsætning at teorien på sin side tar hensyn til og drar nytte af retspraksis. Det er i domstolenes avgjørelser at rettsreglene lever og virker, og en teori, som skil-dre den gjeldende rett må derfor aldri miste retspraksis av syne.”

Som det er fremgået, var Ragnar Knoph ikke bleg for at knytte begreber som retfærdighed, etik, retsfølelse mv. til anvendelsen af retskilderne. Det rejser bl.a. det spørgsmål, om Ragnar Knoph var *retsidealist*, eftersom han tilsyneladende mente, at retten hvilede på et retfærdighedsideal. Dette spørgsmål vil blive søgt besvaret ved at se på Knophs behandling af begreber som retsbevidsthed/retsfølelse, retfærdighed, etik o.lign. Vi skal med andre ord se på retten og dens relationer.

RETTE OG DENS RELATIONER

Ret og retsbevidsthed

I 1923 behandlede Knoph retsbevidsthedens betydning i det 29 sider lange skrift “Rett og rettsbevissthet”. Hovedformålet var at vise retsbevidsthedens eller retsfølelsens betydning for en lang række forhold lige fra rettens begrundelse til fortolkning af love. Knoph opfattede retten som en befaling, der indebar, at der i det enkelte menneske blev vækket en forestilling om, at det var dennes pligt at lystre befalingen. Knoph konkluderede derfor, at “den del av et menneskes bevissthetsinnhold hvor rettsforestillingene holder tilhuse, kaller man dets rettsbevissthet”. Efter

Knophs oppfattelse holdt retsbevidstheden retten i live: "I borgernes bevissthet lever retten sitt liv, og brente enn alle verdens lovbøker op, var ikke dermed retten gået op i luer; de tusen hjerner som hadde oppfattet dens bud og som fremdeles bøide sig for dem, sikret den mot undergang."

Den menneskelige retsbevidsthed var både "rettens grunnlag" og "dens grunn". Med dette mente Knoph, at retsbevidstheden ikke kun vedrørte den gjældende ret, som den "faktisk lever og regjerer", men at den også indeholdt forestillingen om den retstilstand, som "rettlig burde herske i samfundet". Disse to elementer i retsbevidstheden kaldte han henholdsvis den *positive* og den *idealretlige* del. Efter Knophs oppfattelse var den "positivrettslige del av rettsbevissheten av nærmest forstandsmessig natur". Men hermed var ikke sagt, at man fx kunne forklare følelsen af at være bundet af retten, "av den simple grunn at følelser ikke kann omsettes til forstandskategorier". For Knoph bestod den positive del af retsbevidstheden hovedsageligt i en opbakning om og en loyal tilslutning til lovgivningsmagten, for "denne rettsbevisshetens lojale holdning overfor lovgivningsmakten er en av de viktigste betingelser for rettslivets rolige funksjonering". Retsbevidstheden kunne således ikke stille sig frit over for lovene og veje dem efter deres indhold, for så kunne "ikke i lengden retssamfundet bestaa". Men hvor kom da denne side af retsbevidstheden fra? Knoph pegede på flere forskjellige faktorer, som hver især påvirkede dannelsen af retsfølelsen: "Instinkter, egen og tidligere slekters erfaring, bevisste nyttehensyn parret med naturlig tregheit, og mange andre bevisste og underbevisste faktorer skaper tilsammen den følelse av hvad det er rett, som intet menneske er helt blottet for." Lidt anderledes forholdt det sig med idealretten.

Den *idealretlige* side var knyttet til "retfærdighedstrangen i menneskets sinn", og på baggrund af denne trang skapte mennesket "i dag som for tusen år siden sitt idealbillede, forestillingen om den retstilstand som rikets og best realiserer rettferdighetens fordringer". Og Knoph inndrog naturretten: "Også 'naturrets'-forestillingen utgjør derfor en del av den almindelige rettsbevisshet, og fåfengt er det å nekte, at det er på bakgrunn av denne at den positive retts regler finner sin dom." Knoph hadde nu vovet sig ind i et minefylt terræn i rettsvidenskabens krigszone, og naturretstilhængerne var i undertal. Men Knoph fortsatte ufortrødent og indledte med et udfald mod den tyske historiske skole, som benægtede eksistensen af en naturret: "Men denne mot all erfaring stridende påstand kann bare forklares som en reaksjon mot en eldre retnings ensidige oppfatning og overvurdering av naturens rett." Hvis "erfaring" Knoph talte om, henstod imidlertid i det uvisse. Knoph tog også afstand

fra den hollandske filosof *Hugo Grotius* og dennes naturretslære, som havde hæv-
det, at naturretten var den positive ret overordnet. Og Knoph tilføjede:

“Nu erkjenner imidlertid alle, at også de menneskelige idealer i nogen grad er tids-
og stedbundet, og naturretsforestillingen i den almindelige retsbevissthet blir derfor
nødvendigvis av ‘skiftende innhold’, som en fremtredende tysk rettsfilosof, Stamm-
ler, har uttrykt det.”

Den fremtrædende tyske retsfilosof, Ragnar Knoph havde henvist til, var *Rudolph
Stammler*, som i sin bog *Die Lehre vom richtigen Rechte* (1902) havde formulert
en ægte liberal naturretslære, hvor al ret orienterede sig mod det sociale ideal: et
fællesskab af individuelle, frie viljer. En lignende heltmodtagelse fik denne teori
ikke i Danmark, og Ross kaldte Stammler for en “taskenspillerkunstner”, som på et
indholdsløst grundlag byggede en naturret op, der var “noget af det mest hule og op-
styltede man kan tænke sig”.⁴⁰ For Knoph derimod var forestillingen om idealretten
selve brændstoffet i rettens udvikling:

“I natur- eller idealrettsforestillingen gjør først og fremst menneskets dype rettferdig-
hetstrang sig gjeldende, Gudsforestillingen på rettens felt. Den er ikke avlet av den
søkende fornuft alene, men er følelsesbestemt i sitt innhold og utspring. Dens oprin-
nelse er dunkel som alle følelsers, men dette hindrer ikke at den er en levende del av
vår retsbevissthet. Og kaster man vrak på den, slukker man den stjerne som alene
kan føre retten fremover til høiere og høiere utviklingstrin.”

Knoph hadde delt retsbevidstheden op i to kategorier, hvis elementer han forsøgte
at holde adskilt; men det blev ved forsøget, for “ofte skjær det også glidninger innen
retsbevisstheten, slik at forestillinger som oprinnelig hørte hjemme hinsides gren-
sen mot idealretten, stille og umerkelig blir innlemmet i de positive rettsforestillin-
gers krets”. Den naturret, som Ragnar Knoph ved bestemmelsen af retsbegrebet
hadde smidt ud ad fordøren, hadde han nu lukket ind ad bagdøren.

Knoph mente, at retsbevidstheden ligeledes indtog en dominerende plads blandt de
faktorer, som skaber og tolker retskilderne. Retsbevidstheden hadde “ofte pustet sin
ånd inn i lovens regler og på fredelig vis hjulpet retten fremover”, hævdede han.
Den almindelige retsbevidsthed hadde også en retsskabende evne i forhold til dom-
stolene, og Knoph gav eksemplet:

“I 70-årene blev det avsagt flere høiesterettsdommer, som i strid med eldre rett bygget
på den rettsregel, at visse farlige bedrifter skulde svare erstatning for den skade de
voldte, uten hensyn til om nogen ‘skyld’ kunde legges dem til last. Jeg antar at denne

40. Jf. Alf Ross, *Om ret og retfærdighed*, Kbh. 1953, s. 338.

regel straks blev sanksjonert av landets rettsbevissthet som rettsregel; ja det er mulig man kann si, at den endog før de avgjørende høiesterrettsdommer falt, var slik innarbeidet i den almindelige rettslige opinion, at dommerne bare konstaterte en rettsregel som alt faktisk var tilstede.”

Ved at hævde, at reglen “straks blev sanksjoneret af landets rettsbevissthet”, udsatte Knoph sig for berettiget kritik, for som påpeget af *Per Augdahl* havde næppe mere end én procent af landets befolkning på noget tidspunkt haft en mening om det spørgsmål, domstolene havde afgjort.⁴¹ Det kan derfor også være vanskeligt at forestille sig, at reglen allerede forud for afgørelsen skulle have været indarbejdet i den “almindelige rettslige opinion”.

I bogen *Oversikt over Norges rett* (s. 6) var det en mere afdæmpet Knoph, man traf. Her anerkendte han, at naturretten havde skudt over målet: “Og det vilde føre til anarki om dommerne kunde sette strek over rettsbud som de fant uriktige.” Men hermed være ikke sagt, at alle forestillingerne om idealretten var værdiløse: “Tvertom er det en viktig *sosial realitet* at rettsreglene er gjenstand for vurdering fra undersåtternes side, og at de ikke altid holdes for gode og rettfærdige.” Det var nu særligt retsbevidsthedens “positivrettslige del”, Knoph fremhævede.

Ret og retfærdighed

Retfærdighed er idéhistorisk knyttet til naturretten og dennes historie, og som det er fremgået, var det Knophs opfattelse, at retfærdighedstrangen sad dybt i menneskets sind. Forskellen mellem retspositivismens og naturretens opfattelse ligger i sontringen mellem *formel* og *materiel* retfærdighed. Med *formel* retfærdighed forstås først og fremmest den korrekte anvendelse af loven. Det væsentligste element er lighedskravet, og i dette lighedskrav ligger, at ingen person vilkårligt eller uden tilstrækkelig grund underkastes en anderledes behandling, end en anden person gør. På denne måde står retfærdig retsanvendelse i skarp kontrast til vilkårlig retsanvendelse, som er uretfærdig. *Materiel* retfærdighed er knyttet til den forestilling, at det er muligt og nødvendigt – ved siden af den formelle retfærdighed – at stille moralske krav til retsreglernes indhold. I sit forfatterskab bevægede Ragnar Knoph sig øjensynligt fra en materiel til en mere formel opfattelse af retfærdighed. I artiklen om ret og retsbevidsthed var retfærdigheden “Gudsforestillingen på rettens felt”, og “overalt hvor lovens ord tillater to løsninger, kann – og skal – dommeren velge den som hans rettsfølelse sier ham passer best på tilfellet”. I bogen *Oversikt over Norges*

41. Jf. Jørgen Dalberg-Larsen og Jens Ewald, *Rettens ansigter*, Kbh. 1998, s. 62.

rett (s. 6) var brugen af billeder lagt til side til fordel for en mere dæmpet tone, og Knoph understregede, at naturretten ikke havde “kraft til å sette den positive rett tilside”, men at den var en “vesentlig betingelse for den positive retts trivsel og stabilitet”.

I bogen *Rettslige standarder* betegned Knoph grundlovens § 97, om forbudet mod at give love tilbakevirkende kraft, som en retfærdighedsstandard (s. 76-95). Det var Knophs opfattelse, at man ikke pegede “ut i tomme luften, når retferdsmålstocken stilles op som veiledning for domstolene”, for standarden skulle jo “rasjonaliseres”. At det først og fremmest var den formelle retfærdighed, Knoph hadde i tankerne, fremtrådte klart:

“Ikke rettere enn jeg ser er det særlig to ting som kan bringe tilbakevirkning i konflikt med rettferdigheten og derigjennem § 97: Hovedgrunnen er at loven har optrådt så *hensynsløst* overfor eldre forventninger og etablerte rettsforhold, at det ikke stemmer med de fordringene man har lov å stille i en rettsstat. Men som et særlig moment bør det også fremheves at tilbakevirkningen kan bli uretferdig fordi den griper inn i eldre rettsforhold på *vilkårlig* måte, uten å respektere det likhetskrav som all lovgivning bør holde i ære.”

Men hvilken målestok skulle da dommeren anvende, når han reagerte mod uretferdige og vilkårlige tilbakevirkende love? Svaret var, at dommeren måtte “spørre sig selv hvordan en innsiktsfull og forstandig mann med sin sunde rettskjensle i behold vilde se saken. Det er denne målestokken grunnloven tenker sig, og ikke en original og subjektiv som vedkommende dommer måtte ha laget sig til privat bruk”. Retsfølelser og retfærdighed var måske nok en del af hvert enkelt menneskes retsforestilling, men evnen til og muligheden for at bruge dem var, som Knoph uttrykte det i “Rett og rettsbevissthet”, “ikke hvermanns sak”.

Modstandsret og civil ulydighed

Tæt knyttet til spørsmålet om rettens forpligtende karakter er spørsmålet, om borgerne har ret til under forskjellige forudsætninger at gøre modstand mod samfundsmagten (modstandsret) eller nægte at efterleve loven (civil ulydighed). Det var således aldrig “bra, når retten stiller en samvittighetsfull mann i det vanskelige dilemma, om han skal adlyde Gud eller menneskene”, som Knoph uttrykte det i *Oversikt over Norges rett* (s. 7). Og Knoph beskrev borgernes modstandskamp i artiklen “Rett og rettsbevissthet” (s. 24) således:

“Er der svelg befestet mellem rettens og rettsbevissthetens fordringer, lar som regel rettsbevisstheten sig ikke omvende, men setter sig til motverge mot den lov som den

mener med urette smykker sig med rettens navn. Den kamp som da er gående, er rikt avvekslende i sine former; ti det er ingen ensformig grovsmedstrategi som den sårede rettsbevissthet betjener sig av. Kann den føre sin kamp igjennem den guerillakrig med fordekte våben, anvender den med forkjærlighet denne kampmåte. Men blir det nødvendig å kaste lojalitetens maske og plante oprørsfanen like for lovgiverens åsyn, viker den heller ikke tilbake herfor.”

Men hvem førte da denne “guerillakrig”? Var det borgerne? Ingenlunde, for efter Knophs opfattelse var evnen til at bruge retsbevidstheden netop “ikke hvermanns sak”, så en lov, “hvis innhold er rettsbevisstheten imot, vil således for det første i all stilhet bli gjenstand for en mild tortur fra dommernes side”. Måske helt ubevidst ville dommerne “tøie og hale i den for å få bragt dens innhold i harmoni med sin rettsbevissthet, og under dette saktmodige, men faste press slipes ofte de kanter av som rettsfølelsen misbilliget”. Er lovens bogstav ikke til at komme forbi, “byr bevisbedømmelsen oftest et sikkert bakhold, hvorfra dommeren med hell kan føre sin dolk mot loven”. Selv om dommerne var guerillahærens ledere, foregik den “stiltfærdige obstruktion” også blandt borgerne: “Ved alle slags omgåelser eller undgåelser fra borgernes side vil de fleste lover kunne lammes i sin virksomhet.”

“Som perlemuslingen innkapsler de partikler der trenger sig inn i den, slik innkapsler, uskadeliggjør og omdanner den sunde og levende folkelige rettsbevissthet de lover som trenger sig inn på den uten livets egen rett, eller som blir liggende tilbake som antediluvianske fortidslevninger under samfundslivets fremmarsj.”

Ragnar Knoph veg end ikke tilbake for at tale om revolution:

“Men velger makthaverne å sette hårdt mot hårdt, og dreier konflikten sig om goder som den almindelige rettsbevissthet føler som hellige og ukrenkelige, vil spenningen mellem rett og rettsbevissthet lett kunne utvikle sig til en revolusjonær eksplosjon.”

Men Knoph advarede de egoistiske og “behagelighetssyge”, som kun protesterte mod loven under den krænkede retsfølelses maske, for de svækkede kun lovens autoritet, eftersom det viktigste fortsat var “lovlydighetens ånd”.

Ragnar Knophs uttalelser om modstandsret og civil ulydighet må betegnes som programklæringer, der er knyttet til hans forestilling om idealretten. Norge var for længst blevet et demokrati, og ønskelige samfundsændringer var sikret ved, at flertallets stemme blev hørt i parlamentet. At tale om modstandsret og revolution, var et levn fra naturretten og en anden tidsalder, og det hang sammen med de almindelige forestillinger om retfærdighed. At betrakte borgernes omgåelse af loven som udtryk for en særlig form for modstand eller ulydighet, var dog formentlig også dengang stærkt misvisende. Borgernes omgåelse af fx skattelovgivning var vel

dengang som nu ikke udtryk for at “verne de dyreste goder rettsfølelsen kjenner, men for å tilgodese mer eller mindre egoistiske behagelighetshensyn”.

Naturretten og det retspolitiske program

Ragnar Knoph var langt fra, hvad man ville kalde en renlivet naturretsteoretiker; men som det er fremgået, var han idealist. Selv om Ragnar Knoph ikke var tilhænger af metafysiske retsteorier, byggede han sit retspolitiske program på begreber som “social begrundelse”, “den sociale solidaritet”, “solidaritets kendsgerning” o.lign. Ragnar Knoph var stærkt påvirket af franskmændene *Léon Duguit* (1859-1928) og muligvis også af tyskeren *Rudolph Stammler*, der havde formuleret henholdsvis “den sociale solidaritet” og “et fællesskab af individuelle frie viljer” som basis for al ret. Eftersom “den sociale solidaritet” mv. snarere måtte betragtes som et ideal end et faktum, var disse opfattelser snarere knyttet til naturretten end til positivismen. Knophs retspolitiske program, hvor målet var en bedre social og etisk præget retsorden, var et sådant ideal.

Som nævnt flere steder arbejdede Ragnar Knoph gennem hele sit forfatterskab på at realisere sit retspolitiske program. Kun to ting (undervisningen og det administrative arbejde) syntes at kunne sinke dette arbejde.

UNDERVISNING OG ADMINISTRATIVT ARBEJDE

“Så fengslet var Knoph av sitt forfatterskap at annet arbeid falt over ham som en plagsom avbrytelse”, fortalte Fredrik Stang i *Mindehæftet* (s. 16). Det gjaldt ikke mindst undervisningen, hvor Ragnar Knoph var kendt som en fremragende forelæser. Stud.jur. *Hans Peter Schnitler*, som netop var blevet indvalgt i Studentersamfundets bestyrelse, gav i *Mindehæftet* (s. 39) følgende karakteristik af Ragnar Knoph som underviser:

“Som foreleser var professor Knoph fremragende. Auditoriet var alltid tett besatt i hans timer. Vi som hatt høve til å være til stede ved hans forelesninger, kan prise oss lykkelige. – Altid hadde han noget å gi, han fengslet oss og rev oss med i sine vidunderlige tankeflukter, og åpnet oss veien for nye ideer og tanker. Alltid like veltalende, alltid like spirituel stod han der oppe på kateteret og ødslet med sin åndsriddom. Hans forelesninger var opplevelser for tilhørerne. Professor Knoph var gjenstand for en grenseløs beundring fra studentene.”

Det er billedet af en engageret og meget populær underviser, vi her får; men sandheden var, at disse forelæsninger plagede ham. Knophs stemme blev hurtigt hæs, og Gunnar Knoph fortæller, at hans far, når han kom hjem efter endt undervisning, var så udmattet, at skriveriet lå stille resten af dagen. Undervisningen var så byrdefuld, at Knoph overvejede at blive docent, for helt at undgå den! Det måske mest overraskende er imidlertid, at Ragnar Knoph kun underviste én gang om ugen og sædvanligvis kun 2-3 timer hver gang. Hertil kom, at Knoph i øvrigt ikke havde kontakt med de studerende i form af vejledningssmøder eller lignende. Ragnar Knophs kontakt med de studerende må i det hele taget have været meget begrænset, for Gunnar Knoph fortæller, at der kun én gang kom en student på besøg i hjemmet.

Men hvorfor anså en så fremragende og engageret forelæser som Knoph undervisningen for plagsom? Der kan næppe gives noget præcist svar på dette spørgsmål; men sammenholder man beskrivelserne af hans engagerede stil, "hans forfriskende sprogbrug, hans evne til å fremstille stoffet ved hjælp af virkelighetsnære eksempler og hans klare tilrettelegning av problemene" med den litterære stil i forfatterskabet, begynder der at tegne sig et billede. Knoph ønskede ganske enkelt at underholde sit publikum. Ikke på den lette måde med morsomheder, men på den svære, hvor alle den litterære stils virkemidler blev omsat i praksis. Og med sin mundtlige, næsten fortællende form mv. passede den litterære stil perfekt til forelæsningerne – ja, bøgerne var måske i sidste ende skrevet bl.a. med forelæsningerne for øje. Således blev den første maskinskrevne udgave af *Sjørett* skrevet sideløbende med undervisningen, og set på denne måde krævede forelæsningerne en enorm forberedelse.

Det var dog ikke kun undervisningen, der plagede Ragnar Knoph, og han afviste således at blive dekan for fakultetet, ligesom han ikke ønskede at være medlem af det akademiske kollegium. Nogle opgaver kunne han som professor ikke afvise, og det var bedømmelsesudvalg og arbejdet med den nye eksamensordning, som blev iværksat i 1934.

Et af de bedømmelsesudvalg, Ragnar Knoph sad i, var til det professorat, som var blevet ledigt, efter at Fredrik Stang havde søgt sin afsked i 1933. I udvalget sad endvidere Birger Ekeberg, Frederik Vinding Kruse, Paal Berg og Nikolaus Gjelsvik, og som ansøgere havde meldt sig *Carl Jakob Arnholm* (1899-1976) og *Sigurd Østrem* (1884-1954). Efter indstilling fra udvalget blev der afholdt en konkurrenceforelæsning, som Arnholm vandt, og fra 1. april 1933 var han professor i retsvidenskab. Arnholm lignede på flere punkter Knoph: Han var en stor pædagog,

hans litterære stil var ligefrem, han interesserede sig for det praktiske retsliv, og emnemæssigt interesserede han sig for nogle af de samme ting som Knoph. Arnholms bog *Passivitetsvirkninger* (1932) tog således sit udgangspunkt i de retlige virkninger af, at en person ikke brugte sin ret. Passivitet eller "ikke-bruk" var som bekendt Knophs store "udfaldsport" til retsmisbrugs læren. Noget kunne tyde på, at Fredrik Stangs og Ragnar Knophs videnskabs syn havde slået igennem på Det Juridiske Fakultet i Oslo, og at man først og fremmest ansatte ligesindede. Dette synspunkt bekræftes tilsyneladende yderligere af *Kristen Andersens* udnævnelse til professor i 1939.

Efter at Nikolaus Gjelsvik var faldet for aldersgrænsen, blev det ledige professorat søgt af Kristen Andersen, Sigurd Østrem, Øystein Gjelsvik (søn af Nikolaus Gjelsvik) og Jørgen Øvergaard. Bedømmelsesudvalget bestod denne gang af Ragnar Bergendal fra Lund, Henry Ussing, Paal Berg, Adolf Lindvik og Erik Solem. Ragnar Knoph deltog ikke i udvalgsarbejdet. Særligt højesteretsadvokat, dr.juris Jørgen Øvergaard fik en hård medfart, for udvalget fandt, at "hans metode bærer i nogen grad preg av en eldre tid", og mente, at for ham "må tilpasning til kravene i dag i juridisk forskning og undervisning forutsettes å møte vanskeligheter".⁴² Øvergaards metode stod tilsyneladende i skarp modsætning til "den herskende", for efter Øvergaards opfattelse var det retsvidenskabens hovedopgave at gøre rede for indholdet af lovreglerne – at skabe ret var den lovgivende myndigheds opgave, ikke videnskabsmandens og dommerens. Kristen Andersen derimod lignede om muligt endnu mere Knoph, end Arnholm havde gjort det, og han havde i sine værker allerede tilsluttet sig den sociologiske metode og visionen om den bedre retsorden. Kristen Andersen blev således indstillet til professoratet fra 1. juli 1939. Med til realiseringen af Stangs og Knophs retspolitiske program hørte tilsyneladende også en "udrensning" eller fravælgelse af retspolitiske modstandere.

Den nye studieordning blev gennemført i 1930'erne ved lov af 19. maj 1933, kongelig resolution af 6. april 1934 og endelig ved Kollegiets godkendelse af "plan for retsstudiet" af 28. april 1934. I loven hed det: "Ved den juridiske embedseksamen har kandidaten, dels ved skriftlig, dels ved mundtlig prøve, å gjøre rede for sine kunnskaper i Norges offentlige og private rett, almindelig rettslære, rettskildernes teori, rettshistorie, folkerett, samfundslære samt statsøkonomi med finansvidenskap og statistikk." Og hertil kom et "godkjent kursus i bokholderi". Reglementet for den

42. Jf. Leiv Amundsen i *Universitetet i Oslo : 1911-1961*, Oslo 1961, bind 1, s. 97.

juridiske embedseksamen blev fastsat i den kongelige resolution, som fastslog, at eksamen faldt i to afdelinger. Den første omfattede fagene: innledning til rettsstudiet (kombineret med en oversigt over Norges ret), statsforfatningsret, forvaltningsret og folkeret, et kursus i retshistorie, en oversigt over samfundslæren (sociologien), socialøkonomi med finansvidenskab samt statistikk. Den anden afdeling omfattede: norsk privatret (herunder norsk international privatret), strafferet, proces, almindelig retslære samt retskildernes teori (herunder forholdet mellem ret og retsanvendelse).⁴³

I 1937 kunne Ragnar Knoph i artiklen om det juridiske studiums 200-års jubilæum ("Et 200-års jubileum", *TJR* 1937) se tilbake på den nye studieordning: "Mitt positive syn på hvad det for Norges vedkommende er en rimelig eksamensordning i øieblikket fremgår av den ordning som trådte i kraft i 1934, og som jeg var med om å utarbeide." Med Knophs deltagelse får vi samtidig et førstehåndskendskab til baggrunden for den nye studieordning, og baggrunden var ikke kun at "lette hukommelsespresset" på de studerende:

"Man vilde også *utvide horisonten for studiet*: Rettsreglene skal ikke studeres bare som deler av den gjeldende positive rett, men i sin sociale og historiske sammenheng. For å understreke hvilken betydning de økonomiske krefter og forhold spiller for retsreglene, blev socialøkonomien fremhevet som en viktig del af juristens utdanning, samtidig som studiets sociale karakter gjorde det naturlig at studentene også fikk kjennskap til elementene av den generelle samfundsvidenskab, sociologien... Det er *denne utvikling selv* studiet skal søke å gjøre levende, så studentene kan følge dens hovedtrekk gjennom tiden, og se hvordan retten formes under inntrykk av de vekslende materielle og ideelle kulturforhold. På det vis blir den retshistoriske undervisning en mektig praktisk demonstrasjon av læren om rettens avhengighet av samfundsforholdene, og av dens vekslende og relative karakter."

Den nye studieordning var ikke kun et svagt ekko fra Stangs og Knophs retspolitiske program, det *var* det retspolitiske program. Og man forstår derfor også bedre, hvorfor Ragnar Knoph hadde travlt med at skrive bogen *Oversikt over Norges rett*, for den var en forudsætning for, at programmet kunne realiseres.

Sammenfattende må det være berettiget at konkludere, at Stangs og Knophs retspolitiske program og videnskabelige metode i 1930erne var blevet "den herskende lære" på Det juridiske Fakultet. En af følgerne var efter min opfattelse, at der i forbindelse med udnævnelse af professorer skete en bevidst fravælgelse af ansøgere,

43. Jf. Leiv Amundsen i *Universitetet i Oslo : 1911-1961*, Oslo 1961, bind 2, s. 6.

som ikke havde den samme retspolitiske opfattelse eller det samme retsvidenskabelige metodeprogram – kort og godt retspolitiske modstandere. Med den nye studieordning i 1934, hvor Stangs og Knophs retspolitiske program kom til at udgøre selve grundlaget for uddannelsen, kunne Stangs og Knophs anstrengelser gøres op: De havde sejret ad helvede til!

TIDSSKRIFTSREDAKTØR OG KOMMISSIONSARBEJDE

Ragnar Knoph blev meget tidligt knyttet til lovgivningsarbejdet, og han deltog i flere forskellige lovkommissioner, hvoraf kun nogle få skal nævnes her. I 1923 blev han formand for den af Kirke departementet i 1921 nedsatte komité, som havde til opgave at revidere den gældende lovgivning om forfatter- og kunstnerretten. Arbejdet mandede senere ud i en indstilling, der blev vedtaget som lov af 6. juni 1930, om åndsrettigheder. For Knoph standsede arbejdet som bekendt ikke her, for seks år senere udgav han bogen *Åndsretten*. Med arbejdet i lovkommissionen fulgte andre opgaver. I 1933 havde den svenske forening for industriel retsbeskyttelse 25-års jubilæum, der blev fejret på Grand Hotel Royal i Stockholm. Som hovedtaler var indbudt Ragnar Knoph, der talte om “immaterialrettigheternes stilling i det moderne rettsliv”. Det fremgår af foreningens meddelelser, som blev trykt i *Nordisk industrielt Rättskydd* (1933, s. 78), at Knoph denne aften stærkt havde betonet, at “impulserna från det immateriella rättskyddet hadde betytt mycket, när man under senare tid strävat efter att giva rätten en mer ‘dynamisk’ prägel”. Efter foredraget var forsamlingen samlet til supé, hvor professor Eberstein havde takket aftenens foredragsholdere.

Ragnar Knoph fik også formandssædet for den norske komité, som i samarbejde med danske, finske og svenske delegerede udarbejdede et udkast til loven om gældsbreve, der blev offentliggjort i 1935. I den norske komité sad endvidere Ragnar Knophs gode ven, advokat *L. Villars-Dahl*. I 1930 deltog Ragnar Knoph i den såkaldte *Andrée-kommission*, der måske ikke havde den samme faglige tyngde som de øvrige kommissioner, men som havde en ganske dramatisk og spændende baggrund. For kommissionen skulle nemlig tage stilling til forskellige retlige spørgsmål, der var opstået efter fundet af resterne af *Andrée-ekspeditionen*.

I 1897 drog den svenske polarforsker *Salomon August Andrée* med udstyr og mandskab til Spitsbergen på Svalbard for at besejre Nordpolen med en ballonfærd. Den 11. juli var vejret bedre, end det havde været længe, og Andrée gav ordre til at “kapa allt”, og “Ørnen” løftede ham, Knud Frænkel og Niels Strindberg mod nord, hvor målet var Nordpolen. Tre dage senere nødlandede de tre ekspeditionsdeltagere med ballonen på isen. De næste tre måneder var de på vandring i det forræderiske landskab, og i oktober måned nåede de Vitø, hvor man 33 år senere fandt deres sidste hvileplads. Fundet blev gjort 5. august 1930 af mandskabet ombord på det norske hvalfangerskib *Bratvaag*. Ombord på skibet var ligeledes en videnskabelig ekspedition under ledelse af Gunnar Horn, som studerede gletcherne på øen. Det havde været en usædvanlig varm sommer, og da forskerne og to jægere nærmede sig øen, var de overraskede over at finde mange snefrie områder. De to jægere Olav Salen og Karl Tusvick fandt resterne af en båd, hvori der lå en del udstyr samt en krog, hvorpå der stod “Andrées Polar Expedition, 1896”. Efter at fundet var blevet kendt, indkaldte den svenske justitsminister forskellige juridiske sagkyndige, nemlig friherre *E. Marks von Würtemberg*, justitsråd *Birger Ekeberg*, højesteretsdommer *E. Alien* og *Ragnar Knoph*, der var blevet udpeget af den norske regering, for at bedømme forskellige retlige spørgsmål, som fundet havde afstedkommet. Det fremgik af kommissoriet, at det var Andrée-ekspeditionens dagbøger og andre ejendele, som var blevet fundet på Vitø, og udvalgets opgave var at besvare tre spørgsmål, nemlig ejendomsretten til det fundne, findernes retsstilling samt “rätt för svenska staten eller vetenskapligt samfund, som kunde av staten bestämmas, att publicera innehållet i funna dagböcker och andra anteckningar, som för nävarande vore överlämnade åt statens förtroendemän”. Med Knoph i udvalget kan det næppe undre, at besvarelsen af særligt det tredje spørgsmål, om retten til at publicere polarforskernes optegnelser, fyldte forholdsvis meget. I korte træk tilhørte efterladenskaberne arvingerne ifølge testamente eller efter loven, og da findestedet lå på norsk territorium, skulle forholdet afgøres efter norsk ret. Problemet blev imidlertid løst ved, at den svenske regering betalte 40.000 kr. til *Bratvaag*-ekspeditionen, hvorefter fundet blev stillet til den svenske regerings disposition. Som netop nævnt gav spørgsmålet om retten til publicering anledning til en længere udredning, hvor både forfatterretlige, immaterialretlige, ophavsretlige og patentretlige synspunkter blev anført. Men det afgørende hensyn, som talte for, at den svenske stat havde ret til at offentliggøre dagbøgerne mv., var Knophs hjertebarne: “det allmänna intresset”. Men at Knoph ikke var helt sikker på dette resultat, fremgik af hans særvotum:

“Undertecknade norska sakkunnige finna, i betraktande av att fråga är om tillämpande av svensk rätt, sig icke böra avgiva något uttalande om hur det förevarande konkreta publikationsspörsmålet skulle kunna, i händelse av tvist, väntas bliva löst av svenska domstoler.”

Arbejdet i Andréé-kommissionen var gået stærkt, endda meget stærkt, for kommissionens rapport lå færdig allerede den følgende måned, hvor den blev bragt i *Svensk Juristtidning* (1930, s. 589).

I 1937 blev Ragnar Knoph redaktør for Tidsskrift for Retsvitenskap, og redaktionskomitéen bestod af højesteretsadvokat Øyvind Ahnfeldt-Rønne, højesteretsdommer Einar Arnórsson, professor Lauri Cederberg, højesteretsdommer Sverre Grette og professor Östen Undén. Efter 15 år som redaktør var Fredrik Stang gået af og havde overladt roret til Ragnar Knoph. Tidsskriftet var skabt af Francis Hagerup, men var blevet overtaget af hans skarpeste retspolitiske modstander og skulle nu videreføres af dennes lærling. Allerede i det første nummer slog Knoph den nye tone an. Det ville ikke blive let at opveje det tab, som Stangs tilbagetræden medførte, men “den nye redaksjon skal imidlertid søke å gjøre det så godt den kan”. Men, fortsatte Knoph i sin kendte stil, “noget Brageløfte finner den ikke grunn til å avlegge”, for arbejdet ville blive lagt an efter de samme linier, som man hidtil havde forsøgt at holde. Og dog var ønsket om visse ændringer synlige: “Tidsskriftet skal bli ved å være et organ for *rettsvidenskap*, men innenfor denne rammen skal det være så aktuelt og livsnært som mulig.” Og det var ikke bare “avhandlinger med evighetsverdi”, som man ville optage i tidsskriftet, men også konkrete retsspørgsmål og “forholdsvis tidspregede diskusjoner”. Knophs plan var, som han selv formulerede det, at gøre tidsskriftet mest muligt aktuelt og livsnært, uden at forringe det videnskabelige niveau. Desværre for tidsskriftet fik Ragnar Knoph kun lejlighed til at færdiggøre to årgange.

DE NORDISKE JURISTMØDER

Ragnar Knoph var et kendt navn i Norden, og dette skyldtes ikke mindst hans deltagelse i De Nordiske Juristmøder i perioden 1922-1937. Den nordiske bevægelse, som havde inspireret De Nordiske Juristmøder, var *skandinavismen*, og det var de personlige kontakter fra studentermøderne, som skulle få betydning for juristmøderne, for det var de samme mænd, der havde mødtes som studenter, som senere mød-

tes som jurister.⁴⁴ I 1872 blev det første møde afholdt i København, og efter at det planlagte møde i 1874 i Stockholm var blevet aflyst, blev det næste møde afholdt i Kristiania i 1878. Der blev herefter afholdt syv møder i årene 1881-1902. Opløsningen af unionen mellem Norge og Sverige lagde i 1905 en kraftig dæmper på den svenske styrelses medlemmer, som nedlagde deres mandater. Det berammede møde i Stockholm i 1905 blev derfor aflyst, og møderne blev først forsøgt genoptaget i 1916, hvor Den første Verdenskrig imidlertid forhindrede afholdelsen. Det Elvte Nordiske Juristmøde blev derfor først afholdt i 1919 i Stockholm med deltagelse af i alt 1037 jurister.

Ragnar Knoph deltog i sit første Nordiske Juristmøde i Kristiania i 1922, hvor han som ung universitetsstipendiat bidrog med indlægget om "Intestatarverrettens begrænsning". I det samme møde deltog også Fredrik Stang med emnet "Bør de nordiske land gaa til en kodifikasjon av sin privatrett?" I 1925 blev Det Trettende Nordiske Juristmøde afholdt i Helsingfors med ca. 400 deltagere, hvor Ragnar Knoph indledte med emnet "Den videnskabelige ejendomsrett". Dansk koreferent var *Vinding Kruse*, som foreslog spørgsmålet taget op i forbindelse med en fællesnordisk patentlovgivning, og den svenske professor *Eberstein* tilsluttede sig. *Fredrik Stang* var dog ikke særlig optimistisk, hvad det angik, og han anførte, at "det bare er utbytte av det naturvidenskabelige arbeide de tænker paa. Hele den humanistiske forskning ligger utenfor deres tankegang, men den ligger indenfor min."

I 1928 afholdtes Det Fjortende Nordiske Juristmøde i København med 5-600 deltagere. På mødet i København deltog Knoph i behandlingen af emnet "I hvilken Udstrækning bør Tvistigheder mellem en Forening og dens Medlemmer ved Foreningens Vedtægter kunne undrages Domstolenes Afgørelser?" Knoph ville – som han selv udtrykte det – ikke have taget ordet, men gjorde det alligevel, fordi foredragsholderen havde omtalt den norske trustlov, selv om "gjeldende norsk rett altså ingen direkte interesse har for det foreliggende spørgsmål, men jeg nevner det allikevel her".⁴⁵ Ved Det Femtende Nordiske Juristmøde i Stockholm i 1931 var Ragnar Knoph tilmeldt som almindelig deltager, selv om han havde været selvskrevet som foredragsholder til emnet "Bojkott från rättslig synspunkt". I stedet indledte den svenske professor *Ragnar Bergendal*, som Knoph kendte bl.a. fra forskellige be-

44. Jf. Henrik Tamm, *De Nordiske Juristmøder 1872-1972*, Kbh. 1972, s. 14 ff.

45. Jf. Forhandlingerne på Det Fjortende Nordiske Juristmøde, Kbh. 1928, s. 153.

dømmelsesudvalg, som de to havde siddet i sammen. Det var den danske professor *H. Munch-Petersen*, som afsluttede mødet i Stockholm, og han sagde bl.a.: “Det er, ligesom Naturen, Kunsten og Menneskene har forenet sig for at gøre det festligt for os.”

Ragnar Knoph var i 1931 blevet indvalgt i den norske styrelse for De Nordiske Juristmøder, som herefter bestod af Fredrik Stang, højesteretsdommer P.I. Paulsen, højesteretsjustitiarius Paal Berg og højesteretsadvokat A. Skjelderup, og sammen med den øvrige bestyrelse stod han derfor i 1934 som indbyder til Det Sekstende Nordiske Juristmøde, der blev afholdt i Oslo. Ragnar Knoph var nu tilbage i sin vante rolle som foredragsholder med emnet “Bedriftshemmeligheters rettsbeskyttelse”, og denne gang deltog også vennen *Wilhelm Thagaard* som indleder, med emnet “Rettens stilling til konkurrencereguleringen”. Ragnar Knoph betonedede i sit foredrag, at bedriftshemmelighedernes problem til syvende og sidst ikke bare var retlige, men også sociale spørgsmål: “Gir man arbeiderne gode boliger og god lønn, har man sagt, så faller behovet for å beskytte bedriftens hemmeligheter bort av sig selv. Dette er en overdrivelse, men med en kjerne av sannhet.” Det kan have været ved denne lejlighed, at en af deltagerne betegnede Ragnar som Nordens *jeune premier*, Nordens smukke førstemand. Til stede var det danske styres formand, *H. Munch-Petersen*, der i et telegram til det norske styre havde meddelt, at han pga. sygdom var forhindret i at være til stede på første mødedag. Han ankom den 24. august og deltog aktivt i mødets forhandlinger. Ved behandlingen af emnet “Erstatningsansvar for farlig bedrift” havde Munch-Petersen taget ordet efter retspræsident Michael Hansson, som i det Norske Studentersamfund i 1905 havde bragt det glædelige budskab om, at Prins Carl havde takket ja til tilbuddet om at blive norsk konge og antage navnet Haakon den 7de. Munch-Petersens kritik var vendt mod en anden dansk deltager, nemlig højesteretssagfører *O.A. Bache*, og dennes udtalelser, hvor han efter Munch-Petersens opfattelse havde sammenblandet hensynet til samfundet og hensynet til forsikringsbranchens vé og vel. Munch-Petersen sagde bl.a., at det ikke var faldet ham ind, at “Samfundshensynet og Hensynet til Forsikringsvæsenets rigest mulige Udvikling var to identiske Begreber – for at komme ind paa en saadan Idé maa man være Forsikringsmand”. Og Munch-Petersen knyttede spørgsmålet sammen med den boliglovgivning, som på dette tidspunkt var på programmet i Danmark:

“Jeg kunde tænke mig, at man naar vi vender hjem, vil spørge: Skete der ikke noget paa Juristmødet med Hensyn til Boligspørgsmaalet? Og saa maatte man altsaa svare: Jo, en udmærket Jurist – en indenfor sit begrænsede Omraade, Forsikringsvæsenet,

udmærket Jurist – sagde: Hvis I f.Eks. kommer til at bo paa Amager, hvor der er saa mange farlige Sprængstoffer, Skydeøvelser o.l., saa skal I bare forlange Lejenedsætelse, og naar I har faaet det, skal I tegne en Forsikring for det, I sparer i Husleje. Men jeg tror ikke, dette vil vække nogen egentlig Respekt for Juristmødet eller Juristerne i det hele.’⁴⁶

Det skulle blive sidste gang, Ragnar Knoph mødte H. Munch-Petersen, som døde den 8. september 1934, umiddelbart efter sin hjemkomst til Danmark. H. Munch-Petersen havde været en stor inspirationskilde for Ragnar Knoph, og efter hjemkomsten til Oslo dedikerede Knoph bogen *Oversigt over Norges rett* til Munch-Petersen, med følgende bemærkning: “Ved å tilegne ham den har jeg villet gi uttryk for hvad jeg skylder ham som videnskapsmann og som venn.” Forordet var dateret “september 1934”.

I 1937 blev Det Syttende Nordiske Juristmøde holdt i Helsingfors, og Ragnar Knoph sad fortsat i den norske styrelse. Ved mødets afslutning inviterede den danske højesteretsdommer *W. Topsøe-Jensen* Nordens jurister til møde i København i 1940. Der var imidlertid fremsat ønske fra islandsk side om at afholde juristmødet på Island, og meningen var, at deltagerne skulle rejse med skib og bo på skibet under opholdet i Reykjavik. Forslaget blev mødt med klapsalver. Topsøe-Jensen anførte i sin afsluttende takketale, at juristmøderne var “et Bevis paa det dybtgaaende Fællesskab, der bestaar mellem Nordens fredselkende Folk paa en Tid, da Forholdene i Europa iøvrigt er præget af Uro, Splittelse og Omvæltninger i Folkenes og Staternes Liv”. Og Topsøe-Jensen sluttede på en måde, som kun kan have frydet Ragnar Knoph: “Nuomstunder foregaar Retsudviklingen i stærkere Tempo end nogensinde før, og det gælder for os Jurister om at være i Kontakt med Tidens Krav og Tankesæt, saa vi ikke hæmmer, men fremmer Udviklingen.”

Som vi straks skal se, skulle den uro og splittelse, som Topsøe-Jensen havde omtalt, senere få næsten fysisk udtryk hos Ragnar Knoph. I 1939 stod Europa i brand, og Det Attende Nordiske Juristmøde blev derfor først afholdt i 1948 i København.

46. Jf. Forhandlingerne på Det Sekstende Nordiske Juristmøde, Oslo 1934, s. 248.

RETSVIDENSKABEN OG JØDESPØRGSMÅLET

Ragnar Knoph kom ikke til at opleve den tyske besættelse af Norge og de interne-ringer, der fulgte, af bl.a. fremtrædende norske retsvidenskabsmænd, som fx Fredrik Stang. Men tanken om en kommende verdenskrig kunne han ikke slippe. *Gösta Eberstein* fortalte i *Mindehæftet*, hvordan Ragnar Knoph i de kritiske septemberdage i 1938 ved en festlig sammenkomst i anledning af planlægningen af Det Attende Nordiske Juristmøde havde følt sig næsten fysisk syg af det uhyggelige i verdens-situationen. Det havde drevet ham bort fra festen og ud på gaderne, hvor han i en-somhed kunne overvinde følelsen.

I forhold til Hitler-Tyskland var Ragnar Knoph både morsom/ironisk og alvorfuld. Som tidligere nævnt sammenlignede han i bogen *Rettslige standarder* (s. 28) den tyske “Weltanschauung” med “damers hårfrisyre”, og ved behandlingen af valget mellem standard og regel anførte han:

“Ja, det er ikke fritt for at hele ens ‘Weltanschauung’ gør sig gældende, så dybt i per-sonligheden sitter de krefterne som bestemmer valget. En som anser sikkerhet og fred for de høieste goder vil således være tilbøielig til å se anderledes på spørsmålet enn den som, med Mussoini, heller lever 1 dag som løve enn 100 år som sau. Elskere av hanemarsj og univereell Gleichschaltung skulde også være anderledes innstillet enn de som foretrekker å gi tanke og individualitet sin chance, også når det gjelder retts-anvendelsen.”

Ved behandlingen af passivitetsspørgsmålet i tysk ret anførte Ragnar Knoph én af sine mange indskudte morsomheder (s. 222): “Den herskende mening er dog den – en ‘herskende’ mening kan man aldri undvære i Tyskland, aller minst nå – at ingen av disse forklaringene strekker til.”

En langt alvorligere behandling af problemet gav Ragnar Knoph i artiklen “Jøde-spørgsmålet i tysk rettsvidenskap” (*TJR* 1937, s. 125). Artiklen tog udgangspunkt i den omstændighed, at “en betydelig del af Tysklands rettsvidenskapelige litteratur er skrevet av folk som enten helt ut er jøder, eller iallfall ikke har ‘arisk’ stamtre så langt tilbake at de efter den gjeldende raselovgivning med rette kan kalles for tyskere”. Artiklen var mere beskrivende end analyserende, men beskrivelserne behøvede ingen forklaringer, for grusomheden var næsten følelig. Ragnar Knoph tog afsæt i en artikel fra *Deutsche Juristenzeitung* 1936 om retskilderne og den nye stat og et referat gengivet i *Deutsche Juristenzeitung* (1936) fra højskolelærernes kongres, som var blevet afholdt i Berlin i oktober 1936. Efter en gennemgang af de

forskellige deltageres udfald mod jøderne i almindelighed og den jødiske påvirkning af den tyske retsvidenskab i særdeleshed, anførte Ragnar Knoph: "Med skyldig respekt for den videnskabelige verdi som de forskellige referater repræsenterer, tør det derfor sies at det vigtigste innlegg på møtet var den hilsningstale som blev holdt til deltagerne av 'Reichsrechtsführer' og riksminister dr. Frank." Denne dr. Frank havde stillet fire "Forderungen" til mødet:

1. For all fremtid er det *umulig at jøder kan optre i den tyske retts navn.*
2. *Den tyske rettsvidenskab er forbeholdt tyske menn, hvorved ordet 'tysk' helt ut skal forstås i den mening som det tredje rikes rase Lovgivning tar det i.*
3. *Det er ikke lenger noetsomhelst behov for nye oplag av rettslige verker som er skrevet på tysk av jødiske forfattere. Alle tyske forleggere vil uopholdelig sette en stopper for den slags nye oplag.*
4. *I samtlige offentlige biblioteker og studiebiblioteker skal de jødiske forfatteres verker såvidt mulig bringes tilside ... I fremtiden skal tyske rettsvidenskapsmenn bare gjøre bruk av citater fra jødiske forfattere, når de er uomgjengelig nødvendige for å peke på en typisk jødisk mentalitet, og for å skildre denne mentalitet.*"

I 1940 blev Norge besat af Tyskland, og den 23. oktober 1940 foretog nazisterne de første indgreb over for Det juridiske Fakultet. Det skete bl.a. ved at udnævne den 70-årige *Herman Harris Aall* fra Kirke departementet til "professor" i retsvidenskab. Den 21. december 1940 nedlagde dommerne i Norges Højesteret deres embeder, i 1941 blev en række fremtrædende videnskabsmænd interneret, den 30. november 1943 blev universitetet lukket og mere end 700 studerende sendt i tysk fangenskab, og den 23. marts 1944 blev Kristen Andersen afsat af Quislingstyret, efter at han havde forladt landet. Han fortsatte dog sin undervisning i Uppsala, hvor 14 norske kandidater aflagde juridisk embedseksamen i juni 1944. Norge stod sammen om at give Hitler-Tyskland "Kampf" til stregen.

I denne vanskelige tid manglede Det juridiske Fakultet Ragnar Knoph, men hans plads havde stået tom siden juleaftensnat 1938. Det er nu blevet tid til at afslutte beskrivelsen af denne del af Ragnar Knophs liv; men inden da skal vi se på, om han virkelig var den norske Ørsted, som Stang havde hævdet, og på, hvorfor han blev forskånet for den samtidige norske retsvidenskabs kritik.

DEN NORSKE ØRSTED OG KRITIKKEN, SOM UDEBLEV

Fredrik Stang havde i Mindehæftet sammenlignet Ragnar Knoph med den uden sammenligning største danske jurist *Anders Sandøe Ørsted*, som levede i perioden 1778-1860. Stang mente, at Knoph havde besiddet det samme vidsyn, det samme vide omfang, den samme uimodsigelighed, den samme frihed for skoletvang og den samme livsnærhed som Ørsted. Knophs litterære stil var munter og fuld af liv, mens Ørsteds stil var grå. Og efter min opfattelse er forskellene mellem Knoph og Ørsted mere markante end lighederne. Her skal blot peges på nogle enkelte forhold. Ørsted var aldrig ansat på universitetet (Københavns Universitet). Begyndelsen på Ørsteds karriere var således væsentlig anderledes end Knophs. I 1797 havde Ørsted vundet en konkurrence, som var udskrevet af Københavns Universitet i anledning af kongens fødselsdag. Afhandlingen havde titlen *Over Sammenhængen mellem Dydelærens og Retslærens Princip* (I-II, 1798). Ørsted var da bare 19 år, og han ønskede brændende en ansættelse som *adjunkt* ved Det juridiske Fakultet, men måtte i konkurrencen om adjunkturet se sig slået af *Mathias Hastrup Bornemann*, hvis betydning for retsvidenskaben senere skulle vise sig at være lig nul. Knoph derimod blev *professor* som 27-årig på en enkelt monografi og to længere artikler. Ragnar Knoph begyndte sin karriere på toppen i det universitære system, mens Ørsted begyndte sin langt nede ad rangstigen som assessor i Hof- og Stadsretten. Ser man på Ørsteds og Knophs litterære produktion, er der ligeledes væsentlige forskelle. Mens Ørsteds juridiske forfatterskab omfattede stort set alle retssystemets grene, beskæftigede Knoph sig næsten udelukkende med privatretten, og tilmed specifikke discipliner inden for dette område. Ørsteds juridiske forfatterskab fik grundlæggende betydning for det 19. århundredes danske og norske retsvidenskab, og selvom Knophs betydning henstår som mere usikker, kom den dog end ikke i nærheden af Ørsteds. Selvom Ragnar Knoph var et "virkeligheds-eventyr" og havde noget af "geniet og kunstneren" i sig, som Kristen Andersen udtrykte det, må det betragtes som en mild overdrivelse at betegne ham som den norske Ørsted. Når dette er sagt, må det samtidig understreges – hvad der hidtil også er fremgået – at Ragnar Knoph var en usædvanligt begavet, flittig, dynamisk og inspirerende retsvidenskabsmand. Dette alene kan dog ikke forklare, hvorfor Ragnar Knoph mødte så lidt faglig modstand i sit hjemland, som tilfældet var.

Forskellige forhold synes at kunne begrunde, hvorfor især den hjemlige kritik af Ragnar Knoph udeblev.

For det første var der hans tidlige ansættelse som professor. Ragnar Knoph var kun 27 år, da han havde opnået en position, som langt ældre kolleger kun kunne drømme om. Alene dette forhold gjorde ham med ét slag kendt inden for den nordiske retsvidenskab samt berømt og feteret blandt de næsten jævnaldrende studerende på Universitetet i Oslo. Ragnar Knoph bar al ungdommens stråleglans: “trotsig och glad, ädelmodig och vänsäll”, som Fröding havde digtet. Og som det er fremgået, brugte Ragnar Knoph sit professorat – “sin segers magt” – til at udbygge den opfattelse, omverdenen havde fået, og til at befæste den position, han var blevet givet.

For det andet var der med Knophs ord “tiden og dens karakterpreg”. Tiden før Knophs ansættelse havde på den retspolitiske scene været stærkt præget af Stangs opgør med Hagerups konstruktivisme. Hagerup havde som bekendt kritiseret den norske retsvidenskabs store faderfigur, A.M. Schweigaard, som Stang tog i forsvar. Stang og Hagerup kivedes med andre ord indbyrdes. Med Ragnar Knophs klare tilkendegivelse om, at han var Stangs væbner i kampen mod konstruktivismen, og den efterfølgende hurtige opstigning til stjernerne, afløste han på det rigtige tidspunkt de to gamle kamphaner og videreførte arven efter Ørsted og Schweigaard. Hertil kom, at Ragnar Knoph havde visioner på fagets vegne, både retspolitisk, metodisk og dogmatisk, som rakte fremad, men i høj grad også tilbage, nemlig til Schweigaard. Dette billede af en “ny Schweigaard” eller snarere en “ny Ørsted”, som næsten med det samme må være blevet fremkaldt i den norske retsvidenskabs indre mørkekammer, blev yderligere forstærket af vennekredsen, som i allerhøjeste grad var menings- og smagsdommere i Norge. Som vi har set, kom dette bl.a. til udtryk i højesteretsdommer Ferdinand Schjelderups anmeldelse af *Åndsretten*. Allerede i levende live var Ragnar således blevet et symbol på den ægte norske retsvidenskab, det vil sige en retsvidenskab, som historisk kunne føres tilbage til Schweigaard, og som videreførte den praktisk orienterede retsvidenskab, Schweigaard havde formuleret. Ragnar Knoph var intet mindre end den norske retsvidenskabs stjerne – en retsvidenskabens nationalhelt, som havde bragt den norske formueretsvidenskab helt frem i forreste række. At Ragnar Knoph tilmed elskede (særlig norsk) digterkunst og fest, ligesom der var noget af “renessansens ødsle skaperglede over ham”, bidrog kun til at gøre dette billede mere sandt. Det eneste, der kunne røre Ragnar Knoph i 1938, var døden; men da den kom, forstærkede og bekræftede den kun samtidens opfattelse af Ragnar Knoph: “Den som guderne elsker dør ung.”

Del 3

*Retsvidenskabsmanden og det praktiske retsliv
(1925-1938)*

Retsvidenskabsmanden og det praktiske retsliv (1925-1938)

DET PRAKTISKE RETSLIV

Ragnar Knoph fungerede som ekstraordinær dommer i Højesteret i perioden 1925-1926, som dommer i Arbejdsretten 1937-1938 og som dommer i Boykot-domstolen 1933-1938, hvis formand han var fra 1936. Med sit syn på retsvidenskabens arbejdsopgaver følte Ragnar Knoph en stuelærd forskers studerekammer for trangt, som højesteretsjustitiarius *Paal Berg* udtrykte det i Mindehæftet (s. 37). Og Knoph ville, fortsatte Berg, som videnskabsmand have føling med selve retslivet og med domstolene “som de verkstedene der de abstrakte rettsregler blir smidd om til levende rett. Derfor lokkede dommergerningen ham”. Som tidligere nævnt opfattede Knoph betegnelsen “praktisk anlagt jurist” som et ridderslag til retsvidenskaben. Retsvidenskabens opgave var således “praktisk” i den forstand, at det var dens opgave at vejlede domstolene ved at fremdrage og nyttiggøre de hensyn, som domstolene benyttede, og give anvisninger på, hvilke hensyn domstolene burde inddrage. I anledning af *Norsk Retstidendes* 100-års jubilæum i 1935 anførte Knoph i sin hilsen, der var trykt i det første nummer, at domstolenes konkrete afgørelser var rettens “levende røst”, og at ikke mindst den offentlige votering havde den største betydning: “Takket være den slipper man å leke blindebukk med domstolene, men får full og autentisk beskjed om hvad retten og dens dommere har ment – til belæring og som grunnlag for kritikk.” Og Knoph sluttede: “Hvad dette har betydd for norsk retsliv, og for kontakten mellem teori og praksis i vårt land, kan vanskelig overvurderes.”

I Ragnar Knophs retspolitiske program indtog dommeren og retsvidenskabsmanden to centrale roller, som var forenet i Ragnar Knoph. Vi skal derfor følge retsvidenskabsmanden Ragnar Knoph i det praktiske retsliv for bl.a. at se, hvordan han anvendte retskilderne i praksis (metoden), og om der var en sammenhæng mellem hans dommervirksomhed og litterære produktion.

HØJESTERET

Historie og baggrund

Ved grundloven i 1814 fik Norge sin egen Højesteret, og i september samme år blev *Johan Randulf Bull* (1749-1829) udnævnt til justitiarius, dvs. formand for Højesteret, som blev etableret i 1815. Indtil da havde Højesteret befundet sig i København. Højesteret bestod af en række faste dommere og en mindre gruppe ekstraordinære. Hertil kom et af kongen udnævnt mindre udvalg af ekstraordinære dommere, som blev tilkaldt i tilfælde af forfald, eller når sagsmængden krævede det. Vilkåret for at blive medlem af Højesteret var, at man var fyldt 30 år og havde juridisk eksamen med bedste karakter.

Allerede ved etableringen af Højesteret i 1815 havde den praksis udviklet sig, at man ved afgang blandt de ekstraordinære dommere supplerede med professorer fra Det juridiske Fakultet. Selv om der ikke var noget krav herom, forespurgte regeringen altid Højesteret, hvilke ansøgere den foretrak, og regeringen gik ikke uden for den kreds, som Højesteret havde nævnt. Dette skete dog en enkelt gang, nemlig i 1867, hvor professor *Fredrik Brandt* i første omgang blev forbigået. Brandt havde været blandt ansøgerne til den ene af to ledige stillinger, men Højesteret havde ikke nævnt ham blandt de ønskede. Som begrundelse herfor gav Højesteret "omsorg for rettens tarv". Hvad Brandts personlighed angik, blev den beskrevet som "original og kantet", ligesom han havde hang til særmeninger. Brandt havde også ved flere lejligheder "vist en mindre behersket optræden og var kjendt for ikke at ta vare paa sin mund, saa at han kunde befrygtes at komme til at kompromittere rettens værdighet og anseelse".⁴⁷ Højesteret frygtede med andre ord, at Brandt manglede evnen til kollegialt samarbejde. Højesteret beklagede over for regeringen udnævnelsen af Brandt og anførte i skrivelsen, at man anså det for ønskeligt at opretholde den hidtil fulgte høringspraksis. Svaret fra regeringen lod ikke vente længe på sig, og det blev i kraftige vendinger understreget, at Højesteret ikke havde og ikke ville få ret til at supplere sig selv.

Det var uden betydning, at Højesteret havde lejlighed til at udtale sig i forbindelse med Ragnar Knophs udnævnelse til ekstraordinær dommer, for han var – i modsætning til Brandt – meget velkommen i Højesteret.

47. Jf. G. Hallager, *Norges Høiesteret 1815-1915*, Kristiania 1916, bind 2, s. 26 ff.

Ordningen med faste og tilkaldte ekstraordinære dommere i Højesteret blev bragt til ophør i 1939; men allerede i juni 1927 havde Højesteret i en skrivelse til kongen anført, at den praktiserede ordning næppe var i overensstemmelse med Grundlovens forudsætninger om, at dommerne i almindelighed var udnævnt som uafsættelige embedsmænd. Højesteret henstillede derfor til regeringen "å foranledige at retten ved sådan (fast) utnevelse blir sammensatt overensstemmende med lovens forskrifter". Det var muligvis denne uro omkring de ekstraordinære dommere, som var årsagen til, at Ragnar Knoph kun fungerede som ekstraordinær dommer i to år, nemlig 1925-1926.

Ekstraordinær dommer

Ragnar Knoph blev udnævnt til ekstraordinær dommer i 1925. Tidligere kunne dette ikke være sket, for først den 24. oktober 1925 fyldte han 30 år og opfyldte dermed alderskravet til stillingen. Og så alligevel! For den 25. juni 1925 debuterede Knoph som dommer i en straffesag – fem måneder før sin fødselsdag. Med udnævnelsen til ekstraordinær dommer fortsatte Knoph den tradition, som en lang række af hans forgængere, bl.a. Fredrik Christian Stoud Platou, Ulrik Motzfeldt og Francis Hagerup, havde fulgt.

En gennemgang af *Norsk Retstidende* viser, at Ragnar Knoph deltog i ti sager, fordelt med fem i 1925 og fem i 1926.⁴⁸ I *Norsk Biografisk Leksikon*, 1935, nævnte Fredrik Stang, at Ragnar Knoph var ekstraordinær dommer i Højesteret fra 1927. Dette må bero på en fejl, for en gennemgang af *Norsk Retstidende* viser, at Knoph var aktiv i perioden 1925-1926, og at han ikke deltog i sager efter 1926.

Seks af de nævnte sager, som Knoph deltog i, vedrørte straffe- og særlovsovertrædelser, tre sager var søretssager, og én vedrørte forsikringsret. I alle tilfælde tilsluttede Ragnar Knoph sig én af de andre voterende, dvs. at han ikke afgav særvotum i nogen af sagerne. Der deltog fem dommere ved hver afgørelse, og Knoph sad med i alt 12 forskellige dommere. Én af disse, nemlig overretsassessor Broch, var med i alle ti afgørelser, og den senere højesteretsjustitarius *Paal Berg* var med i fire. I det følgende vil afgørelserne blive omtalt emnevis: straffesager, søretssager og forsikringssager.

48. Jf. *Rt.* 1925.414, *Rt.* 1925.489, *Rt.* 1925.491, *Rt.* 1925.494, *Rt.* 1925.499, *Rt.* 1926.802, *Rt.* 1926.804, *Rt.* 1926.882, *Rt.* 1926.884 og *Rt.* 1926.886.

Hvad angår *straffesagerne* debuterede Ragnar Knoph den 13. juni 1925 (*Rt.* 1925.414) som ekstraordinær dommer i en sag om smugling og salg af brændevin. To personer stod tiltalt for indsmugling og videresalg af ni kander sprit à 10 liter, og begge mændene blev dømt – den ene med fængsel i 70 dage og den anden med en bøde på 200 kr. (tiltaltes indtægt var 15 kr. om ugen). Af hensyn til den ene tiltaltes unge alder afviste retten at anbringe ham i “tvangsarbeidshus”, fordi “der kan være betænkeligheder ved at sætte en saa ung mand ind i arbeidshus sammen med mange ældre arbeidssky elementer”. Ragnar Knoph erklærede sig – sammen med de øvrige dommere – enig med førstvoterende.

Samme dag (*Rt.* 1925.489) afgjorde de fem dommere en sag om ulovlig transport af sprit og gentagen overtrædelse af automobillovens bestemmelser om maksimumshastighed. Den tiltalte havde fragtet 40 kander sprit fra Hasle i Sandherad til Holmestrand, for hvilken transport han skulle have haft 200 kr. Det var ikke oplyst, hvem der ejede spritten. Hertil kom, at tiltalte “under nævnte kjøring satte farten op over den lovbestemte kjørehastighet av 35 km i timen”. Tiltalte blev idømt en bøde på 600 kr., hvoraf de 400 kr. var “betalt” med afsoningen af 31 dages fængsel. Også denne gang lød Ragnar Knophs votering: “Likesaa”.

Tilsyneladende var spritsmugling et stort samfundsproblem, for det var også dette, sagen den 17. juni 1925 (*Rt.* 1925.491) vedrørte. Udover straf til de tiltalte havde anklagemyndigheden nedlagt påstand om konfiskation af den båd, som var blevet anvendt. Højesteret tog imidlertid ikke anklagemyndighedens påstand til følge, og konfiskationen blev ophævet. Førstvoterendes argumentation er interessant, fordi lovens motiver inddrages. Med strafferettens hjemmelskrav: ingen straf uden lov-hjemmel, er der en naturlig formodning om, at domstolene i overvejende grad argumenterer ud fra reglens ordlyd, støttet af en objektiv formålsfortolkning og retspraksis. Imidlertid viser denne dom, at Højesteret i Norge allerede i 1920erne ikke veg tilbage for i straffesager, hvor det var til fordel for tiltalte, at anvende hele spektret af fortolkningsregler, herunder lovens motiver. Førstvoterendes argumentation tog udgangspunkt i lovens ordlyd: “Spørsmålet blir da, om lovens ordlyd ...”, understøttet af lovens objektive formål: “Øiemedet med denne bestemmelse er som nævnt at lette det offentliges adgang til at fremme inddragningssaken, men derimot ikke at hindre eieren i at vareta sine interesser. Hvis loven virkelig hadde hat denne hensigt, maatte dette ha faat et ganske anderledes klart og bindende uttryk i lovteksten.” Men hertil kom, som netop nævnt, henvisningen til lovens motiver, som blev citeret: “Inddragningen er kun fakultativ, og det udtales i lovens motiver ...”. Det er ikke

muligt på baggrund af en enkelt dom at vide, om anvendelse af lovens motiver (subjektiv teleologisk argumentation) var udbredt inden for strafferetten på dette tidspunkt. Men var det tilfældet, kan det muligvis forklares med en større kompleksitet i retskilderne.⁴⁹ Også denne gang stemte Knoph med flertallet: "Likesaa".

Den 20. juni (*Rt.* 1925.499) afgjorde Højesteret en (straffe)sag om udbetaling af løn, hvori en kommune havde foretaget udpantning for skyldig skat. Førstvoterendes argumentation bekræfter den formodning, at domstolene i straffesager var og er forsigtige med anvendelse af udvidende fortolkning: "... maa det vistnok indrømmes, at denne paragraf er saa vidt avfattet, at den efter sin ordlyd ogsaa kunde omfatte et forhold som det der foreligger fra tiltaltes side i nærværende sak. Jeg mener imidlertid, at det er naturligt at forstaa § 406 saa, at den alene tar sikte på at ramme ...". Den tiltalte blev herefter frifundet, bl.a. ud fra almindelige rimelighedshensyn:

"Derimot finder jeg det ikke rimelig, at denne paragraf skulde komme til anvendelse overfor enhver forgaelse, som vedkommer skatter eller afgifter, men hvor denne omstændighed ved handlingen er en ren tilfældighed, som ikke har nogen betydning for selv forgaelsens karakter."

Ordene var førstvoterende, ekstraordinær assessor Hanssens, men Knophs votum lød: "Likesaa".

Den 9. oktober 1926 (*Rt.* 1926.884) blev en butiksindehaver dømt for overtrædelse af "lukningsvedtægterne for Larvik". Tiltalte havde holdt sin butik åben om søndagen med den begrundelse, at han havde fået "bevilgning til bevertning". Uden i øvrigt at komme ind på de nærmere omstændigheder blev manden som netop nævnt dømt, og førstvoterende henviste i sin begrundelse til lovens ordlyd understøttet af retspraksis. Dette resultat støttede Knoph også.

Ragnar Knophs sidste højesteretssag var den 9. oktober 1926 (*Rt.* 1926.886), og han sluttede, hvor han begyndte, nemlig med en smuglersag. Sagen synes at vise, at Ragnar Knoph var – eller kunne være – en streng dommer. Det fremgik af sagen, at tiltalte, der ejede en anpart af en båd, en såkaldt "skøite", sammen den anden tiltalte i april 1921 "drog ut til og søgte forbindelse med spritvasen 'Wesly', som var lastet med spritkander bestemt til at sælges og som laa tilanker udenfor toldgrænsen". De to tiltalte var blevet anholdt på tilbageturen, men der var ikke nogen spritkander ombord. I underretten var begge mænd blevet dømt for forsøg på indsmug-

49. Jf. Jens Evald, *Retskilderne og den juridiske metode*, 2. udg., Kbh. 2000, s. 95.

ling, idet der efter underrettens opfattelse var ført bevis for, at de to "hadde til hensigt ulovlig at indføre brændevin". Oven i friheds- og bødestraffen kom, at deres båd, som var købt i foråret 1926 for 7.700 kr., blev konfiskeret. Flertallet i Højesteret stadfæstede dommen, men ophævede konfiskationen med førstvoterendes begrundelse: "Under de omstændigheder og under hensyn til skøitens store værdi forekommer det mig at inddragning vil være en for streng følge af forseelsen". Assessor *Lie* mente, at straffen var "uforholdsmæssig streng", og han mente ikke, at der var noget, som berettigede til at gå ud fra andet end "at hensigten har været mere end svagt betonet". Ekstraordinær assessor *Bade* derimod ikke alene tilsluttede sig førstvoterendes strafudmåling, men ønskede, at én af de tiltalte andel af båden skulle konfiskeres. Dette synspunkt tilsluttede Ragnar Knoph sig med ordene: "som hr. assessor *Bade*".

Den 19. juni 1925 (*Rt.* 1925.494) deltog Ragnar Knoph i den første af tre sager, som vedrørte *søretlige* problemstillinger. De andre to sager blev afgjort i oktober 1926 (*Rt.* 1926.882 og *Rt.* 1926.902). Ingen af dommene blev omtalt i Ragnar Knophs første udgave af *Sjørett* af den simple grund, at denne var udkommet allerede i februar 1926. De to 1926-domme blev imidlertid senere nævnt i *Norsk sjørett* (1931). Det fremgik af 1925-dommen, at et rederi, for hvem ladningsmodtageren var ukendt, i strid med søloven havde undladt at give afladeren og modtageren meddelelse gennem avertissement (annonce). Og da varens opbevaring havde været mangelfuld, blev rederiet dømt til at betale modtageren erstatning. Dommen var konkret begrundet og blev måske derfor heller ikke omtalt af Ragnar Knoph, hvorfor den i denne sammenhæng er mindre interessant. De to 1926-domme inddrog Knoph i sin bog om den norske søret, og de er eksempler på sammenhængen mellem hans virksomhed som dommer og hans litterære produktion.

Højesterets dom af 7. oktober 1926 (*Rt.* 1926.802) vedrørte spørgsmålet om en bortfragters ansvar for skade på ladningen. Sagens nærmere omstændigheder kom til udtryk i førstvoterendes votum:

"Det foreligger saaledes bevis for, at kranen har lidt av en væsentlig mangel, og det gjælder her en kran, som stod i forbindelse med en aapentstaaende bundventil. Uagtet det ikke i detaljer har kunnet oplyses, hvordan det er gaat til, at vand er trængt ind under farten mellem Slemmestad og Oslo eller ved kaien i Oslo, maa jeg anta, at feilen ved kranen har været en væsentlig aarsak til uheldet. Heri ligger, at jeg ikke kan anse det gjort antagelig fra rederiet side, at skaden er bevirket ved sjøulykke eller anden ulykkelig hændelse, som det ikke har staat i skibsførerens eller mandskapets

magt at avverge. Det er på det rene, at det er klart, at feilen kunde let været rettet og derved uheldet avverget.”

Dette resultat støttedes af flertallet, som også Knoph var blandt. Dommen blev omtalt af Ragnar Knoph i *Norsk sjørett* (s. 202), hvor han behandlede spørgsmålet om rederens pligt til at føre bevis, selvom skaden skyldtes årsager, som hverken skibsføreren eller mandskabet havde kunnet afværge. Rederen må her “føre bevis for at skibet har gjort hvad det pliktet for å avverge den”. Som det er fremgået, var dommen et eksempel på, at rederen ikke havde kunnet løfte denne bevisbyrde.

Højesterets afgørelse af 6. oktober 1926 (*Rt.* 1926.882) vedrørte spørgsmålet om løn for bjergning af skibet *Bessfield*. Dommen er interessant, idet der var tale om anvendelse af en retlig standard, nemlig søfartslovens § 227, som åbnede adgang til at forandre eller tilsidesætte en aftale om bjergningsløn, dersom retten fandt “at den avtalte bergelønn står i betydelig misforhold til den ydede tjeneste”. I barken *Bessfields* journal var de dramatiske timer forud for bjergningen beskrevet således:

“Kl. 2 løiet vinden av til ganske stille. Skibet gik da med sjøen og strømmen in mot land. Man gik igang med at faa et varpanker med en ny 2½' wire paa klar til at gaa, naar det behøvdtes. Kl. 2½ lot man gaa ankeret og lot gaa til ca. 90 favne. Skibet gik fremdeles ind mot land, saa man blev nødsaget til at la gaa styrbord anker og stak ut til 90 favne kjetting. Man skiftet da wiren akter i busgattet og tok til gangspillet og hev ind for at holde skibet klar av grunden. Skibet ligger nu ca. en skibslængde av brændingene. Baat sendt iland efter assistance. Skibet ligger mellem Ausoden og Stabben på Skjingens N.N. pynt. Seilene givet op. Kl. 4 blev baat sendt iland efter hjælp til at løfte ankeret i tilfælde vinden kom av land. Hvis ikke til hjælp, naar der kom assistance. Kl. 5½ kom 6 mand ombord og kl. 6 kom baaten tilbake med ordre, at lokalrutebaaten 'Folla' skulde snart komme til assistance. Kl. 7 em. kom 'Folla' tilstede.”

Efter *Follas* ankomst blev der ombord på *Bessfield* forhandlet mellem kaptajnen på *Bessfield* og en disponent fra selskabet bag *Folla*. Efter forhandlingerne blev der udarbejdet følgende kontrakt:

“Undertegnende fører av bark 'Bessfield' av Kristiania og disponent Løfnes fra Namdalens Damskibsselskap indgaar herved følgende overenskomst: D/S 'Folla' tar skibet klar ut fra sin nuværende beliggenhet og bugserer den i sikkerhet tilsjøs mot den sum av kr. 40.000. 'Bessfield' er beliggende mellem Ausodden og Stabben på Skjingens N.O. side med styrbord anker og 90 favne kjetting samt varpanker ute agter fra styrbord side og således i en prekær situation. Avstanden fra brækningen til skibet er ca. 3/4 skibslængde. Skibet blir sat ind i stille og stærk paalandsstrøm og maatte ankre for at unгаа at drive paa fjeldet. Derfor blev der anmodet om øieblikkelig assistance.”

Bessfield blev herefter bugseret ud i rum sø og derefter slæbt til Namos, hvortil det ankom uskadt kl. 7 den følgende morgen. Ved Sørettens dom af 24. september 1924 blev *Bessfields* rederi dømt til at betale 40.000 kr. for bjergningen, og et af rettens medlemmer stemte endda for at forhøje beløbet til 50.000 kr. Højesteret nåede til et andet resultat. Førstvoterende assessor *Lie* mente nok, at *Bessfield* havde været udsat for stor fare, men "jeg har vanskelig for at overbevise mig om faren har været overhængende". Også *Folla* havde været i fare, men der havde ikke været tale om nogen "vanskelig præstation". *Lie* anførte: "Det stiller sig måske noget tvivlsomt om indholdet av parternes forhaandsavtale, forsaavidt angaar bjergelønnens størrelse, efter hvad der foreligger, skal ansees som ubillig." Og *Lie* fortsatte: "Jeg er dog blit staaende ved at man bør besvare dette spørgsmaal med ja. Bjergelønnen bør efter mit skjønn ikke sættes højere end 30.000 kr." Dette svarede til det beløb, som *Bessfields* kaptajn under forhandlingerne fandt at kunne strække sig til. Også denne gang lød Ragnar Knophs votum: "Likesaa".

Ragnar Knoph behandlede indgående bestemmelsen i Sjøfartslovens § 227. Dommen var tilsyneladende en af de første af slagsen, for i *Norsk sjørett* (s. 331 med note 2) skrev Ragnar Knoph: "I Norge er det bl.a. gjort bruk av bestemmelsen i ... Rt. 1926 s. 882; i denne dom kom imidlertid de rettslige synspunkter ikke skarp frem." Hvad Knoph mente med, at de retlige synspunkter ikke var kommet "skarp frem", kunne være vanskelig at se. Det fremgår ikke, om han mente de retlige synspunkter, som var anført af parternes advokater, og som ikke er gengivet i den offentliggjorte dom, eller de retlige synspunkter, som førstvoterende *Lie* fremkom med. Ser man bort fra de manglende oplysninger om advokaternes indlæg, må det dog konstateres, at såvel de faktiske omstændigheder som det retlige grundlag (bjergningskontrakten og § 227) var klare. Den samme klarhed synes at præge førstvoterendes votum, hvor *Lie* åbent redegjorde for sine (skønsmæssige) overvejelser. *Lie*'s fremhævelse af, at bjergningspræstationen ikke var særlig vanskelig, blev endda næsten ordret gengivet i *Norsk sjørett* af Knoph:

"Det er ikke hele avtalens innhold, men bare dens bestemmelse om *bergelønnens størrelse*, som efter denne del av § 227 er gjenstand for rettens revisjon. Og det er ikke nok at retten finder lønnen ubillig. Den må stå i "*betydelig misforhold* til den ydede tjeneste". Såvel efter ordlyden som under hensyn til reglens rettsgrunnlag og hele objektive tilsnitt, maa dette bedømmes på grunnlag av de prestasjoner som bergingsavtalen faktisk har gitt anledning til ..."

Højesterets afgørelse af 9. oktober 1926 (Rt. 1926.804) vedrørte et forhold mellem to forsikringselskaber og den af dem indgåede retrocessionskontrakt, dvs. en kon-

trakt, hvor en genforsikrer overfører en del af sin risiko til en anden genforsikrer. Dommen er først og fremmest interessant, fordi den vedrørte "ikke-bruk av rett", som Ragnar Knoph særligt behandlede i bogen *Rettslige standarder*. Dommen er imidlertid også interessant, fordi den på udmærket måde illustrerer det forhold, at billighed og bona fides er begreber, som i den samme sag kan give støtte til forskellige resultater. Det fremgik af sagen, at to forsikringsselskaber, nemlig A/S Nedenes Assuranceselskap og A/S Søndenfjeldske Assuranceselskap, i marts 1919 havde indgået en retrocessionskontrakt. Efter kontrakten skulle Søndenfjeldske sende Nedenes kontokuranter, dvs. skriftlige opgørelser af det løbende mellemværende, indeholdende en debet- og en kreditangivelse, således at selskabet til enhver tid vidste, hvad det enten havde til gode eller skyldte. Imidlertid hørte Nedenes intet fra Søndenfjeldske, førend førstnævnte i marts 1922 oversendte sidstnævnte afregninger fra 1919-1922. Af afregningerne fremgik det, at Nedenes skyldte Søndenfjeldske 4.366,60 kr. Nedenes nægtede at betale og fik medhold af Højesterets flertal, der mente, at kontrakten var bortfaldet på grund af passivitet fra Søndenfjeldskes side. Flertallet lagde vægt på det lange tidsrum, tre år, hvor Nedenes intet havde hørt, og at Nedenes havde indrettet sig herefter, hvilket fremgik af det forhold, at selskabet ikke i sine regnskaber og kalkulationer havde taget hensyn til kontrakten. Flertallet fandt herefter, "at Nedenes her maa være berettiget til at betragte kontrakten som ikke længer eksisterende". Højesteret anvender ikke udtrykket "ikke-brug", men derimod ordet "passivitet".

Som netop nævnt behandlede Knoph indgående passivitetsspørgsmålet i bogen *Rettslige standarder* (s. 275); men vi skal ikke gå ind i en detaljeret gennemgang af denne, blot dvæle ved den omstændighed, at Knoph begrundede passivitetsstandarder med billighed. I Knophs begrundelse var alle plusordene fra hans retspolitiske program samlet:

"Først nevner jeg det betydningsfulle *etiske drag* som setter så sterkt et preg på nutidsretten. Rettsfølelsen vil ikke lenger finne sig i at der bygges kinesiske murer mellom rett og moral, og at all varme og mennskelighet vises ut av retten, som blir stående død og kald tilbake, lik en majestetisk, tom katedral. Billighetstanken gjennemsyrer nå største delen av retten, og krever bl.a. sterkere hensyntagen til det konkrete tilfelles egenart på bekostning av den abstrakte og 'strenge' rett. I samme retning virker også bona fide synspunktet, som ikke bare gjør sig gjeldende i hele fordringsretten, men snart sagt overalt. Selv på de rettsområder som fra gammelt har vært betraktet som legitim tumleplass for den rene egoisme, klinger nå andre toner. Etikens krav om ikke å glemme nestens interesser har fået fotfeste også her – ikke sånn at man er rettslig forpliktet til å elske sin neste som sig selv, men i mere moderat

form, avpasset efter hvad rettslivet kan tåle eller klare: Man skal ikke i utrengsmål gjøre andre skade, og kan man rekke noen en hjelpende hånd uten synderlig anstrengelse, er det ikke alltid man har rett til å holde hånden tilbake. At alt dette faller i tråd med de tankene passivitetsstandarder hviler på, trenger viss ikke nærmere påvisning.”

Ser man på mindretallets votum i lyset af det citerede, forstår man, at begreberne billighed og bona fides er tveæggede sværd. Mindretallet, som bestod af assessor Bang, mente, at Nedenes måtte betale. Der blev peget på to forhold, som hang nøje sammen: For det første konsekvenserne for forsikringsselskaber generelt, hvis man ikke kunne regne med indgåede kontrakter: “reassurancens store betydning for forsikringsvæsenet og de meget alvorlige følger, det kan ha for vedkommende selskap, at en reassurancekontrakt annulleres”. For det andet var der “bedriftslivets tarv”, og særligt inden for forsikringsområdet “synes det naturlig, at der har utviklet sig særlige krav til indbyrdes hensyntagen, og jeg antar, at dette kontraktsforhold i utpræget grad maa betegnes som bona fide forhold”. Og Bang fortsatte: “Det var da en pligt for Nedenes i dette bona fide forhold, hvis det overhodet vilde tillægge forsinkelsen rettslig betydning, at gjøre en henvendelse til medkontrahenten.” Ragnar Knoph tilsluttede sig flertallets afgørelse.

Såvel Knophs begrundelse for passivitetsstandarder som Bangs dissens viser, at bona fides-tanken og loyalitetsovervejelser i midten af 1920erne var ved at slå igennem i den norske formueretspraksis. Som vi skal se i næste afsnit, var Norge det første land i Norden, hvor disse “etiske drag” kom til at præge retten, ligesom denne udvikling netop var resultatet af et samarbejde mellem (dele af) retsteorien og retspraksis.

Sammenfattende om Ragnar Knophs virke som ekstraordinær assessor i Højesteret må det være berettiget at konkludere, at Ragnar Knoph holdt lav profil, og det giver ikke mulighed for at bedømme hans anvendelse af retskilderne i praksis. Hvad angår sammenhængen mellem Knophs dommervirksomhed og litterære produktion er forholdet et andet, idet han i bogen *Norsk sjørett* behandlede (to) domme, som han selv havde været med til at afgøre. Grunden til at Knoph ikke i litterær sammenhæng behandlede de øvrige otte domme er den enkle, at dommene vedrørte straffetret og forsikringsret, som lå uden for hans videnskabelige arbejdsområde.

Domstolene, retsvidenskaben og retsudviklingen

Højesteret havde tilsyneladende forstået budskabet i Stangs og Knophs retspolitiske parole: Domstolene dømmes, og retsvidenskaben vejleder. Højesteret lod sig gerne vejlede, men ikke ukritisk og i hvert fald ikke uden diskussion. Dette kom tydeligt til udtryk i en højesteretsdom fra 1936 (*Rt.* 1936.124), som vedrørte et arveretligt spørgsmål. I sit votum diskuterede førstvoterende Larssen indgående nogle af de resultater, som Knoph var kommet til i sin bog om arveretten: "Saavidt jeg forstaaer haar Knoph forøvrig i sin behandling av denne sak for øie utleggsforbud i dets mest ekstreme form ... Jeg er for mitt vedkommende tilbøielig til at tro at Knophs resultat muligens er for vidtgaende selv for disse ekstreme tilfeller." I et andet tilfælde blev Knophs overvejelser lagt til grund uden diskussion, nemlig i en dom fra 1933 (*Rt.* 1933.548), hvor førstvoterende i en sag om en "skjenkerett", der var blevet nægtet en hotelejer af Oslo Kommune, antog, at kommunens afgørelse var begrundet i udenforliggende, ikke-saglige hensyn, dvs. magtfordrejning. Dommeren henviste til "professor Knophs utførlige fremstilling i hans bok *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett*, kap. 4, IV og V". Dommeren var Ferdinand Schjelderup.

Det er en nok så kendt sandhed, at domstolene kun behandler de sager, som bliver forelagt dem af parterne, og at retsudviklingen inden for et givent retsområde bl.a. derfor foregår i ryk – eller "sprangvis fremrykning", som Knoph udtrykte det i en anden sammenhæng. Højesterets dom, *Rt.* 1926.804, om de to forsikringsselskaber viste, at bona fides-tanken enten havde slået eller var ved at slå igennem i norsk formueretspraksis. Som vi skal se, var denne udvikling et resultat af et nært samarbejde mellem retsteori, særligt Stang/Knoph og retspraksis.

Baggrunden for *bona fides* og *loyalitetsspligten*, som den kendes i moderne ret, findes i rets- og samfundsudviklingen i midten og slutningen af det 19. århundrede, og med betoningen af hensynet til omsætningens sikkerhed fulgte kravet om, at man i kontraktsforholdet måtte vise medkontrahenten rimeligt hensyn.⁵⁰ Ingen var mere lydhøre over for denne udviklingstendens end Fredrik Stang, som i sin bog *Innledning til Formueretten* (s. 514 f.) beskrev udviklingen på følgende måde:

50. Jf. Jens Evald, *Retsmisbrug i formueretten*, Kbh. 2001, s. 269 ff., hvor loyalitetsspligtens historiske baggrund er behandlet nærmere.

“Den bevægelse som således var begynt i spredte iakttagelser og spredte tiltak rundt omkring i kontraktslæren fikk så et sterkt fremstøt gjennom den internasjonale handelsrørelse som fra midten av forrige århundre begynte å sette sitt preg på rettsutviklingen. Den førte tidlig frem til regler som forlanger hensynsfullhet og oppriktighet partene imellem under oppfyllelsen av en avtale: reglene om undersøkelseplikt kom og blev anerkjent rundt om i landene. Men kravet gikk videre, det blev gjort gjeldende også for de forhandlinger som ligger forut for kontraktsslutningen og fører frem til den. Også her blev hensynsfullhet og en viss grad av oppriktighet partene imellem forlangt – man skal ikke fange hiannen i ord, men optre lojalt overfor hverandre. Også her var det altså, kan man si en undersøkelsesplikt og reklamasjonsplikt kravet munnet ut i.”

I en artikkel i *TJR* i 1937, “Til kontraktsrettens almindelige del”, tog Ragnar Knoph emnet op, og i indledningen kridter han banen op: “Bona fides-synspunktet har således arbeidet sig lenger og lenger frem, og behersker nå nesten hele kontraktsretten.” For Knoph indebar dette, at “kontraktspartene ikke lenger får lov bruke sin rett tøilesløst og hensynsløst, men må ta hensyn også til medkontrahentens interesser, når det kan skje uten å legge urimelige bånd på rettighetshaveren”. At Knoph var på sikker grund, illustrerede han ved at henvise til to domme, nemlig *Rt.* 1936.909 (Gyldendal-dommen) og *Rt.* 1937.122 (Hydro-dommen).

Det fremgår af 1936-dommen, at Gyldendals Forlag, som ved kontrakt i 1902 havde overtaget udgivelsen af en engelsk-norsk ordbog, i 1929 erhvervede udgivelsesretten på norsk af en serie mindre danske ordbøger, heriblandt også en engelsk-norsk ordbog. Denne blev udgivet i 1933, og forfatteren af den ældre ordbog fik, så snart bestemmelse herom var truffet, besked om, at forlaget ikke ville udgive en ny udgave af hans leksikon, som endnu ikke var udsolgt. I Højesteret blev forlaget dømt til at betale erstatning til forfatteren af den ældre ordbog, ikke fordi forlaget havde udgivet en konkurrerende ordbog, men fordi forlaget ikke havde underrettet forfatteren herom. Denne undladelse betød, at forfatteren havde været afskåret fra at få ordbogen udgivet på et andet forlag. Knoph så dommen som udtryk for, at retten stillede sig fordomsfrit til kontraktsforholdet og forsøgte at tolke og gennemføre det på en måde, som ikke stillede “små krav til partenes bona fides, og til gjensidig hensyntagen til hverandres interesser”.

I 1937-dommen havde en ingeniør, som ifølge sin ansættelseskontrakt var forpligtet til at iagttage fuld tavshed om, hvad han måtte erfare i virksomheden, ved uforsigtighed røbet hemmeligheder til en uden for virksomheden ansat ingeniør. Dette berettigede virksomheden til at afskedige ham; men virksomheden gik imidlertid

videre og satte opslag op på opslagstavlerne i sine bygninger i Eidanger, Rjukan og Oslo, hvor der stod: "Da der verserer forskellige rygter om grunden til dr. Blichs fratredelse, meddeles at han er opsagt p.gr.a. kontraktsbrudd, uten gasje i opsigelstiden og uten pension." Dette opslag var efter rettens opfattelse egnet til at bekræfte rygter om, at afskedigelsen skyldtes et doløst forhold. Disse rygter gik ud på, at ingeniøren var impliceret i et komplot, som var rettet mod virksomheden. Formålet med opslaget havde efter virksomhedens eget udsagn været at give ingeniøren "en skjærpet form for avskjed" for derigennem at statuere et eksempel for alle virksomhedens medarbejdere. Knoph mente på denne baggrund, at dommen tydeligvis var inspireret af de teorier om "misbruk av rett som har vunnet sånt terreng i de senere år". Dommen viste, mente Knoph, at retten til at afskedige pga. kontraktsbrud ikke måtte udøves med utidig hensynsløshed over for den anden part i forholdet, og at den heller ikke måtte bruges for at tjene andre hensyn og interesser end dem, som den kontraktsmæssige ret skal tjene og beskytte.

Samme store interesse for bona fides og loyalitetspligten fandtes ikke i den øvrige nordiske formueretlige litteratur i 1930erne. I *Sverige* blev begreberne end ikke nævnt, hvilket formentlig hang sammen med det forhold, at retsvidenskaben dér var stærkt påvirket af *Vilhelm Lundstedt* og dennes stærkt rationelle og antimetafysiske videnskabsopfatelse, der ikke accepterede begreber som loyalitet, billighed og retfærdighed. For den *danske* formuerets vedkommende anførte Henry Ussing i sin bog *Dansk Obligationsret* fra 1937 (s. 20), at retsreglerne var i stærk udvikling, og at princippet om bona fides i nyere tid havde gennemtrængt næsten hele kontraktsretten. Ussing henviste imidlertid ikke til Stang og Knoph, men til den tyske retsvidenskabsmand *Heinrich Stoll*, der forklarede begreber som "Treupflicht" og "Schutzpflicht" på baggrund af den nazistiske retsidé! I *Norge* blev bona fides og loyalitetspligten alene – eller i overvejende grad – beskrevet og analyseret af Stang og Knoph. Heri er der intet overraskende, for bona fides og loyalitet var så at sige en del af deres retspolitiske program, hvor målet som bekendt var en mere socialt og etisk præget retsorden. Det er måske derfor heller ikke overraskende, at loyalitetsbegrebet senere skulle komme til at udgøre det etisk-retlige fundament hos Knophs arvtager Kristen Andersen og i dennes arbejdsretlige forfatterskab.

ARBEJDSRETTE

Historie og baggrund

En stor lockout i 1911 var den direkte anledning til, at Stortinget samme år nedsatte en specialkomité, som skulle overveje spørgsmålet om mægling og voldgift inden for det arbejdsretlige område. I 1916 fik Norge sin første lov om arbejdstvister (lov af 6. august 1915). Arbejdstvistloven blev afløst af lov nr. 1 af 5. maj 1927, revideret i 1931, og i 1933 blev der tilføjet særlige regler for brug af boykot som kampmiddel i arbejdsforhold, jf. nærmere nedenfor.

Lovens formål var at værne om den faglige foreningsfrihed og samtidig skabe arbejdsfred gennem mægling. I 1899 havde fagforeningerne sluttet sig sammen i Landsorganisationen (LO), og ved valget i 1912 var Arbejderpartiet blevet det næststørste parti i Stortinget efter Venstre. Dette kunne også mærkes inden for arbejdsretten, der fik et mere kollektivt præg. Det skete først og fremmest gennem de såkaldte "kollektive arbejdsaftaler" eller *tarifaftaler*, som ikke levede meget plads til kontraktfriheden og den individuelle aftale. En tarifaftale var efter lovens § 1 en aftale mellem en fagforening og en arbejdsgiver eller arbejdsgiverforening om arbejds- og lønvilkår eller andre arbejdsforhold. Som Knoph måtte have set det, var arbejdsretten et nyt retsområde, en ny ø, der var skudt op af havet på retsvidenskabens oprørte hav, og det vakte derfor straks hans interesse. Som beskrevet af Paal Berg i Mindehæftet (s. 37) var arbejdsretten "en rett i sin vorden og i vekst. Her var ny jord å bryte for vitenskap og rettspraksis, og nyt land å legge under retskultur".

Til at afgøre stridigheder mellem en fagforening, en arbejdsgiver eller en arbejdsgiverforening vedrørende en tarifaftales gyldighed, forståelse eller beståen samt vedrørende krav, som udsprang af tarifaftalen, blev der oprettet en særlig domstol for hele landet, som blev kaldt *Arbejdsretten*, jf. lovens § 7. Arbejdsretten skulle bestå af en formand og seks medlemmer, hvoraf de fire blev valgt efter indstilling af parterne: to af arbejderne og to af arbejdsgiverne (§§ 10-11). Formanden og det ene af de to medlemmer, der ikke var udpeget af sagens parter, skulle opfylde betingelserne, som var foreskrevet for højesteretsdommere, mens det andet medlem ikke måtte have en stilling eller et sådant hverv, at han kunne betragtes som repræsentant for nogen af parterne.

Som nedenfor nævnt blev højesteretsjustitiarius *Paal Berg* formand for Arbejdsretten, og Ragnar Knoph gav ham følgende skudsmål i sin anmeldelse af bogen *Arbejdsrett*, som Berg havde skrevet i 1930 (*Rt.* 1930): "Ingen i Norge var rustet som justitiarius Berg til at ta op den viktige opgave, at skrive en *Arbejdsrett*. Som formann i Arbejdsretten fra den blev stiftet var han som ingen annen fortrolig med det rike rettstoff som rettens domssamlinger bærer bud om, og hadde personlig tatt avgjørende del i det betydelige rettlige nybrottsarbeide som her er utført." Der er derfor ingen grund til at tro, at Ragnar Knoph blev uvenligt modtaget, da han i 1937 blev medlem af Arbejdsretten.

Medlem af Arbejdsretten

Ved kongelig resolution af 18. december 1936 blev medlemmerne af Arbejdsretten udnævnt for en 3-årig periode, nemlig fra 1. januar 1937 til 31. december 1939. Som formand blev udpeget Paal Berg og som medlemmer højesteretsdommer Eyvind Andersen, professor Ragnar Knoph, direktør Alex. Christiansen, typograf Alf Hansen, ingeniør Karl Blom og jerndrejer Fredrik Karlsen. Som suppleanter (varamenn) for Ragnar Knoph valgtes højesteretsdommer Sverre Grette samt Ragnars nærmeste ven, direktør Wilhelm Thagaard.

Forskellige fragmenter fortæller lidt om arbejdet og arbejdsklimaet i Arbejdsretten, ligesom vi også har et vist kendskab til "kemien" mellem rettens medlemmer.

Om *Ragnar Knoph* ved vi, at han var en værdsat kollega. Ordene kom fra Paal Berg, som hermed fik lejlighed til at kvittere for de pæne ord, som Ragnar tidligere havde øst over ham. Det gjorde Berg i *Mindehæftet*, hvor han bl.a. betegnede Knoph som en særlig værdifuld mand at have som dommer i Arbejdsretten, og at "hans charmerende personlighed, livsfriske væsen, lyse sinn og muntre, rammende replikk gjorde ham til en høit skattet kollega". Af Bergs beskrivelse fremgik det endvidere, at det tilsyneladende morede Ragnar at studere de mange forskellige mennesker, der mødte for Arbejdsretten som parter og vidner, og at han "føjte en viss sportslig spenning ved å følge tvekampen mellem advokatene".

Paal Berg var tilsyneladende selv en robust person og en alsidig jurist, ligesom han som formand formentlig var en lille smule dominerende. Det fremgår af *Norsk Biografisk leksikon*, at Berg var født i Hammerfest i 1873, og at han blev jurist i 1895. I 1913 blev han ekstraordinær dommer i Højesteret, hvor han blev fast dommer i

1918 og justitiarius 1929. I 1919-1920 var han socialminister i Gunnar Knudsens regering, og han var justitsminister i Mowinckles første regering 1924-1926. Han var med andre ord Venstre-mand og tilhørte mellemkrigstidens politiske elite.⁵¹ Aldersforskellen mellem Berg og Knoph var 21 år, Berg var i 1937 64 år og Ragnar var 43 år, og de var begge Venstre-mænd, den ene tilhørte både den politiske og juridisk-faglige elite, og den anden var – i hvert fald ifølge sine venners opfattelse – den norske retsvidenskabs ukronede konge. Både som justitiarius og som formand for Arbejdsretten havde Paal Berg gode muligheder for at påvirke sine kolleger, men om han gjorde det, kan der intet siges med sikkerhed. I sin afskedstale i 1946, som blev offentliggjort i *Norsk Retsstidende* (1946, s. 641 ff.), antydede Berg dog selv, at han ikke var af den stille og tilbagelægnede type:

“Å prøve å være en upartisk dommer, det er ikke det samme som å være en uinteressert passiv tilskuer. Det er med den mest intense spenning en kan følge tvekampen mellom to dyktige, skarpskødde advokater. Og under rettens rådslagninger, før den offentlige voteringen kan meningsbrytningen ikke sjelden bli så sterk at en glemmer både tid og sted. En lar sig rive med av samme kampgleden, den samme viljen til å vinne bukt med en motstander som advokaten har når han står i skranken og kjemper for det han mener er rett.”

Som anført af *Henry Østlid*⁵² havde Berg i udpræget grad de egenskaber, der var en forudsætning for at kunne øve stærk indflydelse på sine kolleger og hermed finde praktiske løsninger, som alle – eller flertallet – kunne godtage. Der kunne således være en formodning for, at antallet af dissenser og særvota i Arbejdsretten var begrænset. Når dette imidlertid ikke var tilfældet, skyldtes det to af rettens medlemmer, nemlig jerndrejer *Fredrik Karlsen* og typograf *Alf Hansen*, som i 1937-1938 dissenterede i 1/3 af de i alt 21 sager, hvor Ragnar Knoph deltog. I alt var der dissenser i 43% af disse afgørelser. Arbejdsretten var en kamp-zone, hvor selv den stærkeste personlighed ikke kunne “vinne bukt med en motstander”. Ser man på antallet af tabte og vundne sager, kunne man fristes til at betegne Arbejdsretten som arbejdsgivervenlig, for 2/3 af de her omtalte sager fra 1937-1938 faldt ud til arbejdsgivernes fordel.

51. Jf. Henry Østlid, *Dommeratferd i dissenssaker*, Oslo 1988, s.59.

52. Jf. Henry Østlid, *Dissensavgjørelser i Norges Høyesterett*, Oslo 1977, s. 35 f.

Som netop nævnt viser en gennemgang af *Dommer og Kjendelser av Arbeidsretten*, 1937-1938, at Ragnar Knoph deltog i 21 sager, fordelt med 18 i 1937 og 3 i 1938.⁵³ Ikke alle disse sager har interesse for nutiden; men alle afgørelser fortæller historien om "Kampen mellem Kapital og Arbejde og fra den politisk-økonomiske Krig", som den danske højesteretsdommer *Niels Lassen* udtrykte det i 1895. Det var andre og hårdere tider end dem, vi kender i dag. Ifølge en tariffaftale inden for kødindustrien var arbejdstiden 48 timer om ugen, som skulle lægges "mellem kl. 7 og kl. 17 med 1 times hvil. Juleaften slutter arbeidet kl. 13" (*BKD* 1937.4). For kvinderne var lønnen, som var fastsat i tariffaalterne, ofte elendig. Inden for metalindustrien var "begynderlønnen" for kvinder under 18 år 50 øre og for kvinder på 18 år og derover 62 øre i timen. Kvinder med flere års tjeneste havde lønninger, der lå nær disse satser, som derfor nærmest blev regnet for normallønssatser (*BKD* 1937.1). En mandlig lagerarbejder havde en timeløn på kr. 1,05 (*BKD* 1937.139). Til sammenligning kostede Ragnar Knophs *Norsk arverett* kr. 20,00 og kr. 24,75 i indbundet udgave, og Fredrik Stangs *Innledning til formueretten*, tredje udgave, kostede kr. 30,00. Selv med en timeløn på 62 øre kostede de to bøger det, der svarede til én uges løn for en kvindelig arbejder inden for metalindustrien.

Der blev givet og taget fra såvel arbejdstager- som arbejdsgiverside, og tariffaaltens ord blev vejet på en guldvægt, som tilfældet var i *BKD* 1937.229. Det fremgår af sagen, at en tariffaftale for dampskibsekspeditorerne i Nord-Norge foreskrev, at der "ved timebetaling skal regnes og betales hele og halve timer". Norsk Transportarbejderforbund og Norsk Arbejdsgiverforening havde imidlertid ikke samme opfattelse af, hvad der mentes med "hele og halve timer". Transportsarbejderforbundet hævdede således, at "tariffavtalen har ment, at det bare skal regnes med hele og halve klokketimer, således at et arbeid som er begynt f.eks. kl. 10.15 og slutter kl. 11.40 skal regnes som det begynte kl. 10 og sluttet kl. 12". Arbejdsgiverforeningen mente derimod, at der i tariffens ordlyd ikke lå "mer enn at den tid det skal betales for, skal avrundes opad til nærmeste halve eller hele time". Arbejdsrettens flertal, som bl.a. bestod af Ragnar Knoph, gav arbejdsgiverne medhold:

"Arbejdsretten må være enig med de saksøkte i at ordene 'regnes og betales hele og halve timer', ikke sier mer enn at betalingen alltid skal være som om det hadde vært arbeidet i halve eller hele timer. Av selve ordene kan intet utledes om at den tid det

53. Jf. *ARD* 1937.1, *ARD* 1937.4, *ARD* 1937.6, *ARD* 1937.22, *ARD* 1937.30, *ARD* 1937.38, *ARD* 1937.69, *ARD* 1937.103, *ARD* 1937.114, *ARD* 1937.125, *ARD* 1937.139, *ARD* 1937.145, *ARD* 1937.201, *ARD* 1937.217, *ARD* 1937.226, *ARD* 1937.229, *ARD* 1937.238, *ARD* 1937.248, *ARD* 1938.17, *ARD* 1938.69 og *ARD* 1938.141.

skal betales for, skal regnes fra begyndelsen af en hel eller halv klokke-timer. Saksøkerne [Transportarbejderforbundet] kan derfor ikke nå frem med sin påstand medmindre det har været en gjensidig forudsætning under tariff-forhandlingene at ordene skulde leses slik som saksøkerne nu påstår.”

Arbejdsretten var dog delt, og et mindretal med Fredrik Karlsen, Alf Hansen og højesteretsdommer Emil Stang, der var suppleant for højesteretsdommer Eyvind Andersen, fandt, at “tariff-overenskomsten må forstås således, at der med ‘hele og halve timer’ menes klokke-timer”. En konservativ jurist og politiker havde på sit korte besøg i Arbejdsretten sluttet sig til arbejdstagersiden, mens de to Venstre-mænd, Berg og Knoph, støttede arbejdsgiverne. Om Paal Berg var særligt venligtsindet over for arbejdsgiverne, ved vi ikke; men det er et faktum, at han i en enkelt sag om præmietillæg valgte at følge mindretallet, som støttede arbejdsgiverne. I sagen *BKD* 1937.139 havde Norsk Papirindustriarbejderforbund og Sliberiarbejdernes Forening i Larvik sagsøgt Papirindustriens Arbejdsgiverforening og Trechow Fritzøe Træsliberi i Larvik. I en voldgiftsavgørelse fra 1934 havde arbejdsgiveren indvilget i at betale et særligt præmietillæg, som var betinget af, at arbejderne nåede en vis kvote pr. uge. I januar 1936 opstod der sne- og isvanskeligheder, og virksomheden var nødt til at indkalde ekstramandskab. Ekstramandskabet arbejdede i 10 uger, og virksomheden indvilligede i at betale den normale timeløn på kr. 1,05, men nægtede at betale præmietillægget. Flertallet, heriblandt Ragnar Knoph, gav arbejdstagerne medhold: “Når forholdene har medført at ekstraarbejdet har måttet gennemføres som et skiftarbeid i umiddelbar sammenheng med påstikkingen faller det efter retens mening naturligt å se ekstraarbeide som et nødvendig første ledd i det ordinære arbeid. Man kan heller ikke finne noen sådan kvalitetsmessig forskjell mellom selve påstikkerens arbeid og ekstraarbeidet, at det av den grunn skulde falle naturlig å forutsette en forskjellig lønningsmåte.” Mindretallet, bestående af formanden Paal Berg, direktør Alex. Christiansen og ingeniør Karl Blom, kom til et andet resultat. I korthed lagde mindretallet vægt på det forhold, at ekstramandskabet udførte sne-rydningsarbejde og derfor ikke kunne sidestilles med “de ordinære arbeidere i renseriet”, og de ville derfor frifinde arbejdsgiveren. Det var første og sidste gang, at Knoph og Berg støttede hver sit resultat, og det blev med Berg som “taber”.

I 1937 rasede borgerkrigen i Spanien, og et vindstød fra krigens stormvejr ramte Norge. Det norske Sømandsforbund havde i et cirkulære af 18. januar 1937 til sine medlemmer krævet, at de afmønstrede skibe, som var bestemt for de spanske oprørshavne. Tanken var, at de organiserede arbejdere i alle lande skulde nægte at sejle til disse havne og nægte at lade sig forhyre på skibe, der havde disse havne som mål.

De skandinaviske sømandsorganisationer havde ved et møde i Göteborg, den 16. januar 1937, besluttet, at sømænd i henhold til sølovens § 36, som gav hver enkelt sømand ret til at kræve afmønstring, når krigsfare var opstået eller væsentligt øget, skulle kræve sig afmønstreet, dersom skibet var fragtet og skulle gå med last til nogle af de af oprørerne kontrollerede havne. Norges Rederforbund mente, at Sømandsforbundets aktion var tarifstridig, og sagen blev indbragt for Arbejdsretten (*ARD* 1937.22). Rederforbundet hævdede, at Sømandsforbundets optræden ikke stemte med den fredspligt, som skulle herske i tarifperioden, og forbundet kunne specielt ikke godkende den etablerede aktion som en lovlig sympatiaktion, som tariffaftalen efter omstændighederne åbnede adgang til. Efter Sømandsforbundets opfattelse drejede det sig ikke om en arbejdskamp for at få ændret tariffastsatte arbejdsvilkår, men om den fare, som de norske sømænd blev udsat for. Hertil kom uviljen mod at støtte spanske oprørere mod landets lovlige regering. Arbejdsretten gav Rederforbundet medhold og slog fast, at retmæssigheden af cirkulæret ikke kunne støttes på sømandslovens § 36. Sømandsforbundets ordre var nemlig helt generel og gjorde det til en organisationspligt for medlemmerne at kræve afmønstring i alle tilfælde, hvor skibet skulle til en spansk oprørshavn, og følgelig også til en pligt at undlade at lade sig påmønstre sådanne skibe. Det hed således bl.a. i Arbejdsrettens afgørelse:

“Sjømandsforbundet har pekt på at krigsfaeren gav det en naturlig grunn til å sende utt sitt cirkulære. Men cirkulæret sier at mannskapene ikke skal nekte å gå til de spanske regjeringshavner. Krigsfaeren kan derfor i hvert fall ikke ha vært noen hovedgrunn til at cirkulæret blev sendt ut. De internasjonale og interskandinaviske vedtak som ligger forut for cirkulæret viser også tydelig nok, at aksjonen først og fremst er et utslag av sympati med den lovlige spanske regjering i dens kamp mot oprørerne.”

Atter var Hansen og Karlsen uenige med flertallet, hvor også Ragnar Knoph havde afgivet sin stemme til fordel for Rederforbundet. Sagen vakte berettiget opmærksomhed, og Ragnar Knoph mente, at han burde forklare flertallets resultat, hvilket skete i kommentaren, “Norsk Arbejdsrettsdom om sjøfolkenes blokade av general Franco”, som blev offentliggjort i *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1937 (s. 371). Knoph understregede, at Rederforbundet havde fået medhold, fordi Sømandsforbundets cirkulære ikke bare var en politisk demonstration, men også greb ind i arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet og følgelig til at bestemme, hvor de ville sende skibene hen. At denne dog ikke var ubegrænset, og at derfor ikke enhver indblanding i fredspligten var udelukket, var Arbejdsretten opmærksom på, for det hed i præmisserne: “Denne regel kan visstnok ikke hindre en organisasjon i å pålegge sine medlemmer ikke å overta arbeide som måtte være ulovlig eller umoralsk.” Og at Ragnar

Knoph havde en mening om den almindelige rets- og moralopfattelse, kom klart til udtryk i artiklen:

“Endelig vil det samme kunne være tilfellet, hvis farten støtter eller har til hensikt å støtte folk eller foretagender som efter en helt *almen retts- og moralopfatning* må fordømmes, og som det følgelig ikke med rimelighet bør forlanges at sjøfolkene skal rekke en hjelpende hånd. Sånn *kan* et oprørsforsøk meget vel ligge an, f.eks. hvis det i en straffekoloni bryter løs mytteri, og fangene bemektiger sig en eller flere havner og opfordrer fremmede skibsredere til å sende dem proviant. Og også ellers kan situasjonen måtte bedømmes på samme måten, særlig oprøret er i sin begynnelse, sånn at situasjonen er en klar kamp mellom den organiserte lovlige rettsmyndighet, og en ulovlig aksjon som er rettet på å omstyrte denne. Men eftersom oprøret vinner tilslutning, og etablerer sin egen rettsorden, taper denne karakteren sig, og forholdet tar mere og mere preg av at det er to forskjellige rettsopfatninger og rettsorganisasjoner som brytes med hverandre om makten. I slike fall må man være mere varsom med å stemple alt samkvem med de oprinnelige oprørere som ubetinget moralsk fordømmelig, ikke minst når vårt lands regjering på sin side har inntatt en nøytral holdning i borgerkrigen. Og ganske særlig, når striden utvikler sig til å bli en kamp mellom to diametralt motsatte politiske opfatninger eller “verdensanskuelser”, hvor sympatien vil være delt noe hvert sted, må man være forsiktig med å gi sjøfolkene rett til å øve kontroll med hvor skibene sendes hen, skjønt tariffene forutsetter at dette er det rederne som skal bestemme.”

Når det kom til norsk retsdogmatik, var Knoph tilsyneladende mindre villig til at lade sine idealer om demokrati og frihed få indflydelse. Det var dog langt fra Ragnar Knophs ønske at række Franco-diktaturet en hjælpende hånd; men det er en kendsgerning, at general Franco kort tid efter fik en hjælpende jernhånd fra Tysklands Adolf Hitler, som delte Francos verdensanskuelse. Som vi har set, tog Knoph i 1938 kraftig afstand fra den tyske “Weltanschauung”; men i 1937 forstod Knoph tilsyneladende ikke helt betydningen af det lille vindpust fra syd.

Sammenfattende om Ragnar Knophs virke som dommer i Arbejdsretten kan anføres, at det ikke er muligt at se en sammenhæng mellem den metode, som Knoph selv anviste til retskildernes anvendelse, og den, han selv brugte i praksis. Afgørelserne er for langt de flestes vedkommende konkret begrundede, og der henvises ikke til den juridiske litteratur eller tidligere afgørelser. Der eksisterer dog enkelte undtagelser herfra, jf. fx *ARD* 1937.139. Der er heller ikke konstateret nogen (konkret) sammenhæng mellem Knophs virksomhed som dommer i Arbejdsretten og hans litterære produktion. At hans arbejde i Arbejdsretten har virket (generelt) inspirerende på hans litterære arbejde, kan bl.a. iagttages i bogen *Oversikt over Norges rett*, hvor Knoph behandlede arbejdsaftalen (s. 261-274).

Paal Berg ledede slagets gang i Arbejdsretten, og som *Emil Stang* beskrev det i sin hyldest til Berg ved dennes afsked i 1946, havde Berg gjort et “fremragende arbejde”, hvor han “skapte en fast retspraksis i de nye og vanskelige spørgsmål som reiste seg omkring arbeidstvistloven og de kollektive tariffavtaler”. Vi skal nu følge Ragnar Knoph som formand for Boykot-domstolen og se, om han dér gjorde et tilsvarende fremragende arbejde.

BOYKOT-DOMSTOLEN

Historie og baggrund

Boykot eller *Boycott* var oprindeligt efternavnet på en af forvalterne for jarlen af Ernes i Irland, nemlig kaptajn *Charles Cunningham Boycott* (1832-1897), som i 1880'erne fór så hårdt frem mod fæstebønderne, at ingen til sidst ønskede at købe af eller sælge til ham. “Boykotten” var så effektiv, at han til sidst måtte forlade landet.

I 1933 blev der indført bestemmelser i arbeidstvistloven, som regulerede *boykot i arbeidsforhold*, og til at afgøre disse sager blev der nedsat en særlig domstol, nemlig Boykot-domstolen. Ifølge arbeidstvistlovens § 26a skulle denne domstol have en formand, en næstformand og tre medlemmer, med to suppleanter (varamenn) for næstformanden og to for hver af de tre andre medlemmer. Alle blev udnævnt af kongen for tre år.

I den norske retsvidenskab havde Ragnar Knoph været den første til at behandle boykotproblemet, og det var sket i bogen *Hensiktens betydning* (s. 120-139). Ragnar Knoph behandlede udelukkende boykot i *forretningslivet*. Men som vi skal se, fik denne behandling stor betydning for udformningen af bestemmelsen om retsstridig boykot i arbeidstvistlovens § 6a, 1c. Den *forretningsmæssige* eller *erhvervsmæssige boykot* blev reguleret gennem bestemmelser i trustloven fra 1926, som senere blev afløst af prisloven i 1953 og konkurrenceloven i 1993. Som bekendt skrev og udgav Knoph i 1926 bogen *Trustloven av 1926 med kommentarer*, ligesom han i 1927 publicerede artiklen “Nydannelser i norsk kontraktsrett, skapt ved trustlovgivningen” (*Rt.* 1927, s. 1025). Bogen var blevet til efter et initiativ fra *Norges Industriforbund*; men det betød ikke, at Knoph var Industriforbundets mand, hvilket blev antydnet i forordet: “Professor Knophs arbeide som vi hermed utgir viser ogsaa at loven paa

mange punkter kan gi anledning til forskjellige opfattelser. Tolkningen av de forskjellige bestemmelser i denne kommentarutgave staar for professor Knophs ansvar.” Knoph hadde ikke selv siddet i lovkommissionen, men det hadde direktør *Wilhelm Thagaard*, som var indtrådt i 1920. Vedrørende den forretningsmæssige boykot hadde Ragnar Knoph i bogen *Hensiktens betydning* på baggrund af særlig norsk retspraksis konkluderet: “Den er rettmessig, når den settes iverk som middel i konkurransekampen; den blir retsstridig, hvis den drives av en annen, av retsordenen ikke anerkjendt, hensikt.” I 1926-lovens § 21 var det dog ikke hensigten, der blev lagt vægt på, for det blev forbudt at “iverksette erhvervsmæssig boikott eller å opfordre eller på annen måte å medvirke til sådan boikott såfremt den kan antas å ville skade almene interesser eller virke urimelig eller overfor den boikottede må anses utilbørlig”. Det var ikke Boykot-domstolens oppgave at dømme i saker om overtrædelser af trustloven. Denne oppgave var i stedet henlagt til Kontrollrådet, hvis direktør fra og med 1926 var Wilhelm Thagaard. Da Knoph senere blev medlem af og formand for Boykot-domstolen, var det således to venner, som indtog de to mest magtfulde stillinger inden for et område, der med Knophs udtryk ikke hadde “idyllens præg”, men snarere måtte siges at stå “under den evige krigs tegn” (*Hensiktens betydning*, s. 120).

Ragnar Knoph hadde vært den første, der klart og præcist hadde givet den tanke form, at boykot ikke måtte foretages med et retsstridigt formål for øje eller med et formål, som ville skade væsentlige samfunnsinteresser. Dette kom næsten ordret til at indgå i den nye § 6a om ulovlig boykot, som blev indføjet i 1933-loven. Det blev således bestemt i § 6a, 1c, at boykot på grund af arbeidsforhold var retsstridig, “når den har et retsstridigt formål eller vil forårsake et rettsbrudd om den når sitt formål, eller vil skade vesentlige samfunnsinteresser eller virke utilbørlig eller når det ikke er noe rimelig forhold mellom den interesse som skal fremmes ved boikotten og den skade som den vil føre med sig”. Høyesteretsdommer *Erik Solem*, som var en del af kretsen omkring Knoph, anførte i *Mindehæftet* (s. 41), at det var naturligt, at Ragnar Knoph – med den interesse, han længe hadde haft for disse spørsmål – “ikke vegret sig for å være med på å sette lovreglene ut i livet”. Bestemmelsen om ulovlig boykot var, hvad Knoph selv ville kalde en retlig standard, og dette hadde da også efter Solems oppfattelse haft betydning for, at Ragnar Knoph hadde takket ja til oppgaven som dommer i Boykot-domstolen: “Når Knoph lot sig bevege til å gå inn i domstolen, var grunnen kanskje netopp den at hans virksomhet som dommer i så fremtredende grad vilde gi ham leilighet til å praktisere en slik typisk standardlov.”

Medlem af og formand for Boykot-domstolen

Ved kgl. resolution af 24. juli 1936 blev følgende udnævnt som medlemmer af "Domstolen for boikottsaker" for tre år, gældende fra 1. august 1936: formand: professor Ragnar Knoph, næstformand: sorenskriver Erik Solem, almindelige medlemmer: stortingsmand Jakob Vik, rådmand Sverre Iversen og disponent Rolf Stranger. Sekretær for Boykot-domstolen var højesteretsadvokat Bernt Lund, som bl.a. samlede, redigerede og udgav domstolens afgørelser. Det var Bernt Lund, som i 1934 i artiklen "Lovlig og ulovlig boikott efter Boikottdomstolens virksomhet i ett år" (*Rt.* 1934, s. 769) var kommet med den første systematiske behandling af Boykot-domstolens praksis.

Som tilfældet var med Arbejdsretten, kender vi kun lidt til arbejdet i Boykot-domstolen, hvorimod vi har et forholdsvis godt kendskab til nogle af dens medlemmer.

Om *Ragnar Knoph's* virke som formand gav vennen og kollegaen Erik Solem følgende beskrivelse i *Mindehæftet* (s. 42): "Alle som kjente Knoph vil forstå at hans ledelse av domstolens forhandlinger var mønstergyldig – human og sikker. Men det var særlig under domskonferansene han fikk vise sine mest glimrende egenskaper. Hans utredninger var krystallklare, hans ledelse av diskusjonen humørfylt og lydhør for andres meninger og opfatninger." I de fem år, Knoph var medlem af Boykot-domstolen, dissenterede han kun én gang, og det skete i 1934 (*BKD* 1934.89), hvor Knoph sammen med det daværende medlem Thorvik stemte for at frifinde arbejds-tagersiden. Efter at Knoph i 1936 var blevet formand, var det imidlertid slut med særvota, og Knoph var herefter flertallets mand.

Erik (Toralf) Solem blev efter Ragnar Knoph's død udnævnt til ny formand for Boykot-domstolen. Solem blev født i 1877 og døde i 1949. Han var cand.jur. fra 1899, blev advokat 1905, sorenskriver i Tana 1912-1921 og fra 1927 i Hadeland og Land. I det akademiske år 1931-1932 var han konstitueret i Fredrik Stangs professorat, hvor han forelæste i tinglysning, tvangsfuldbyrdelse og tingsret. Han skrev bl.a. bøgerne *Civilprocesreformen i praksis* (1918) og *Praktisk rettergang* (1927) og havde i forbindelse hermed af Justitsministeriet fået til opgave at undervise dommere og jurister rundt omkring i landet. Efter i en længere årrække at have været ekstraordinær dommer i Højesteret, blev han i 1938 udnævnt til fast dommer samme sted.

Efter at han sammen med sine kolleger i Højesteret var trådt tilbage i december 1940, underviste han på universitetet.⁵⁴

Ingen af Boykot-domstolens medlemmer var udpeget efter indstilling af arbejdstagere eller arbejdsgivere. I lovens § 26a, stk. 3 bestemtes kun, at blandt to af domstolens medlemmer burde "ett ha særlig innsikt i arbeidernes forhold, og ett i arbeidsgivernes". Imidlertid var der ikke nogen tvivl om, at rådmand *Sverre Iversen* ikke kun havde indsigt i, men også stor sympati for arbejdernes forhold, for i 1937 dissenterede han i seks ud af syv sager til fordel for arbejdstagersiden. Forklaringen var at finde i Iversens sociale og arbejdsmæssige baggrund. *Sverre Iversen* var født den 6. november 1879 som søn af murermester Gustav Iversen og dennes hustru Augusta. Han var elev på Kunst- og Håndværksskolen i Kristiania indtil 1897 og murersvend fra 1899. I 1907 blev han forretningsfører i Norsk Murerforbund, fra 1911 var han sekretær i Arbejdernes Faglige Landsorganisation, og i 1916 blev han medlem af Arbejdsretten. Sverre Iversen var med andre ord arbejdernes mand i Boykot-domstolen.

En gennemgang af *Dommer og Kjennelser av Boikottdomstolen* (BKD) 1934-1938 viser, at Ragnar Knoph deltog i 15 sager.⁵⁵ I lighed med afgørelserne fra Arbejdsretten fortæller afgørelserne fra Boykot-domstolen historien om, hvor dramatiske og betændte arbejdskonflikter kunne være, og hvilke hårdhændede metoder disse konflikter til tider blev søgt løst med af dem, som var berørt af konflikten. Ikke alle 15 domme fra denne periode har almen interesse, så behandlingen er begrænset til at vedrøre afgørelser om retsstridig boykot, dvs. domme om arbejdstvistlovens § 6a, 1c. Hermed får vi mulighed for at se nærmere på, om – og i bekræftende fald i hvilket omfang – der var sammenhæng mellem Ragnar Knophs (tidligere) forskning og hans virksomhed som dommer, ligesom vi får mulighed for at få et indblik i, hvorledes Knoph anvendte denne retlige standard i praksis.

I alt fire afgørelser, én fra 1936 og tre fra 1937, vedrørte overtrædelse af bestemmelsen om retsstridig boykot efter arbejdstvistlovens § 6a, 1c. Dommene er kendetegnet

54. Jf. Leiv Amundsen i *Universitetet i Oslo : 1911-1961*, Oslo 1961, bind 1, s. 95.

55. BKD 1934.89, BKD 1935.21, BKD 1936.26, BKD 1936.32, BKD 1937.1, BKD 1937.14, BKD 1937.16, BKD 1937.29, BKD 1937.31, BKD 1937.48, BKD 1937.59, BKD 1938.1, BKD 1938.21, BKD 1938.24 og BKD 1938.26.

ved at være lange – 14-21 sider med udførlige beskrivelser af de faktiske omstændigheder samt med lange domspræmisser.

I *BKD* 1936.26 havde Haugesund Havne- og Transportarbejderforening iværksat en boykot over for den uorganiserede arbejder Carl Welde. Uden i øvrigt at komme nærmere ind på de faktiske omstændigheder fastslog domstolen, at boykotten “efter omstændighetene var retsstridig, fordi den måtte ansees å virke utilbørlig, og fordi der ikke var noe rimelig forhold mellem den interesse som organisasjonen kunde fremme ved boikotten og den skade som den vilde føre med sig for Welde, jfr. arbeidstvistlovens § 6a, 1c”.

I *BKD* 1937.16 havde et firma i Tønsberg, Haraldsen & Søn, indbragt en sag om en boykot, som i en årrække havde været iværksat af Norsk Transportarbejderforbund. Firmaet var beskæftiget med befragtning og klarering af skibe, ligesom det forestod lastning og losning af disse. I 1931 blev der i Tønsberg dannet en Laste- og losseforening, som blev tilsluttet Transportsarbejderforbundet, i det følgende kaldet Forbundet. Omtrent samtidig havde en repræsentant for firmaet Haraldsen & Søn indgået en aftale, som gav visse arbejdere fortrinsret til arbejde ved lastning og losning af skibene. I januar 1932 skrev Forbundet til firmaet og spurgte, om de var villige til at forhandle om en tariffaftale. Firmaet svarede ikke, og Forbundet iværksatte en aktion, hvor de både indrykkede en blokadeannonce og tilsendte Norsk Arbejdsgiverforening en (betinget) sympatistrejkevarsel, hvis hensigt var at forhindre, at de firmaer, som dette varsel angik, skulle lade sine skibe have noget som helst at gøre med firmaet Haraldsen & Søn. Aktionen var sat i gang på et tidspunkt, da man i norsk ret savnede lovregler, som regulerede denne slags boykot, og ved en højesteretsdom af 14. april 1934 blev det slået fast, at boykotten ikke var ulovlig ifølge de regler, der gjaldt på dette tidspunkt. Spørgsmålet for Boykot-domstolen var derfor alene, om boykotten var fortsat efter den 1. august 1933, da de nye boykotregler trådte i kraft. Dette mente Boykot-domstolen, og i forhold til § 6a, 1c hed det i afgørelsen:

“En så vidtrekkende boikottopfordring, som i virkeligheten hadde til hensikt – og også har hatt til virkning – å utsette Haraldsen & Søn for nesten helt effektiv isolasjon, må i henhold til denne domstols tidligere avgjørelser antas å rammes av boikottlovens § 6a, 1c, idet den må sies å ‘virke utilbørlig’, og at det ‘ikke er noe rimelig forhold mellom den interesse som skal fremmes ved boikotten og den skade som den vil føre med sig’.”

Sverre Iversen fandt ikke, at forbundet kunne gøres ansvarligt.

Det fremgår af sagen *BKD 1937.31*, at der den 4. september 1936 var blevet afsluttet en overenskomst mellem Hedemarkens Mælkeleverandørforening (i det følgende kaldet Leverandørforeningen), som omfattede Hedemark og Nes mejerier, på den ene side og Norsk Nærings- og Nydelsesmiddelarbejderforbund og dets stedlige afdeling (i det følgende kaldet Forbundet) på den anden side. Overenskomsten gjaldt frem til 1. oktober 1937 og derefter ét år ad gangen, hvis den ikke blev opsagt af en af parterne med én måneds forudgående varsel. Under forhandlingerne havde formanden for Leverandørforeningen nævnt, at man måtte være forberedt på indskrænkninger og omlægning af arbejdsforholdene, hvis tariffen blev sluttet på de satser, der var tale om. Det drejede sig bl.a. om opsigelse af chauffører, hvor man i stedet ville henlægge transporten til selvstændige bilejere, såkaldte kontraktører. To ansatte chauffører hos Leverandørforeningen ansøgte herefter om at få entreprisen på mælketransporten. I oktober måned blev de to chauffører opsagt fra deres stillinger hos leverandøren, og samtidig indgik Leverandørforeningen og chaufførerne en kontrakt, hvorefter de to chauffører fik entreprisen på kørsel med mælk mv. fra leverandøren. I et brev til Leverandørforeningen bekræftede Forbundet, at de to chauffører ikke stod i noget afhængighedsforhold til nogen, som kunne forhindre dem i at oprette selvstændige kontrakter. De to chauffører købte herefter mejeriets biler. I maj måned skrev Forbundet til Leverandørforeningen og opsagde på chaufførernes vegne kontrakterne, samtidig med at man åbnede for nye lønforhandlinger: "Vi er beredt til å opta forhandlinger om lønns- og arbeidsvilkårene for transporten når som helst, og venter Deres meddelelse om hvad tid det kan passe for Dem å begynne forhandlingene." Leverandørforeningen skrev tilbake, at man hadde acceptert opsigelserne, og den hadde samtidig vedlagt nye kontrakter, hvori køretaksterne var forhøjet med 50%, hvis chaufførerne alligevel ønskede at fortsætte kørslen: "I motsatt fall vil kontrakten bli bortsatt til andre." Forbundet igangsatte herefter en boykot af Leverandørforeningen. Der blev således indrykket annonser i det lokale blad, som opfordrede chauffører til ikke at søge arbejde hos Leverandørforeningen, ligesom man opfordrede "alle forbrukere av melk, fløte, ost og smør i Hamar byggebelt" til, når de foretog indkøb i forretninger og udsalg, at sikre sig, at varene ikke var transporteret af strejkebrydere. Det var nemlig lykkedes Leverandørforeningen at skaffe en chauffør, Kolbjørn Engh, der var villig til at overtage transporten. Oplysningerne i sagen vidnede om den betændte stemning, som herskede på egnen:

"Da Engh begynte å kjøre den 1. juli blev han flere steder mottatt av menneskeansamlinger, som kalte ham streikebryter og truet ham. I enkelte butikker viste de hans melkekasser tilbake med beskjed om at man ikke vilde ha dem. Det var også dem som rev av kapslene på melkeflaskene og slo melken ut i bilen. Han opgav derfor leverin-

gen og vendte tilbake til meieriet. Da han senere skulde hente melk på jernbanen måtte det skje under politiledsagelse.”

Herefter indstillede Leverandørforeningen transporten. Den 5. juli blev sagen indbragt for Boykot-domstolen. I forhold til Leverandørforeningen slog domstolen fast, at boykotten var retsstridig:

“I nærværende tilfelle har man for å tvinge meieriet ikkje alene “blokert” kjøringen ved å søke hindret at meieriet fikk avsluttet nye transportkontrakter, men man har også etablert en temmelig effektiv kjøpeblokade, forsåvidt angår melk som er transportert av “streikebrytere”. Den boikott som ligger heri er efter domstolens mening rettsstridig, efter arbeidstvistslovens § 6a, 1c, som forbyr en boikott som vil “virke utilbørlig, eller når det ikke er noe rimelig forhold mellem den interesse som skal fremmes ved boikotten og den skade som den vil føre med sig”. En ganske sterk støtte for denne bedømmelse av forholdet finner man i lovens § 6a, 1d, som ubetinget krever boikottdomstolens samtykke til en boikott som har til hensikt å få opprettet en tariffavtale, som ingen eller bare et mindretall av arbeiderne har stillet krav om.”

Med hensyn til chaufføren, Kolbjørn Engh, hadde Forbundet hævdet, at de boikottaksjoner, der var iværksatt over for ham, skyldtes “den stemning som herskede i distriktet mod Engh”. Boykot-domstolen mente, at denne “stemning” var blevet fremkaldt af Forbundet – mere præcist den lokale afdeling, hvorfor boikotten over for chaufføren også var retsstridig efter § 6a, 1c. Hvad angår redaktøren for det lokale blad, “Hamar Arbeiderblad”, fandt domstolen, at han også hadde handlet retsstridigt.

“Rettens medlem Iversen” var dog ikke enig, og han mente ikke, at boikotten var retsstridig efter § 6a, 1c. Hvad angår Arbejderbladet og dets redaktør, mente Iversen heller ikke, at der var handlet retsstridigt, for “skal avisene trekkes inn som parter i rent faglige kamper som ikke er kjent ulovlige, vil særlig arbeidernes interesser kunne krenkes, ved at deres synsmåter blir hindret i å nå frem til offentligheten”. Sverre Iversen gemte sig ikke, men tonede rent flag.

I *BKD* 1937.48 drejede det sig om en boikott iværksatt af Arbejdsgiverforeningen over for en mindre arbeidsgiver, De Forenede Montører A/S (DFM). Af et brev af 28. august 1938 fra Arbejdsgiverforeningen til DFM fremgår problemstillingen: “Det er oss meddelt at De efter henstilling fra Norsk Elektriker- og Kraftstasjonsforbund har satt i arbeide flere av de montører som streiker hos vore medlemmer. Da De således direkte griper inn i den pågående konflikt, blir vi nødt til å pålegge samtlige våre medlemmer å avholde sig fra enhver benyttelse av Deres forretning så lenge streiken varer.” DFM protesterte mod, at Arbejdsgiverforeningen lovligt kunne

“blokere vort firma”, og den forbeholdt sig erstatning. I et cirkulære til sine medlemmer opfordrede Arbejdsgiverforeningen herefter til ikke at ansætte nogen af de strejkende arbejdere eller få arbejde udført af DFM, så længe strejken varede. Sagen blev den 15. september 1937 indbragt for Boykot-domstolen, der – efter at have afvist, at den foretagne boykot skulle falde ind under undtagelsesbestemmelsen (§ 6a, 1d, 4. afsnit) – overvejede, om boykotten alligevel skulle være retsstridig efter hovedreglen i § 6a, 1c:

“Heller ikke dette kan dog domstolen under de foreliggende omstændigheder anta. På den ene side må man legge vekt på at saksøkerne gjennom sin nære tilknytning til Elektriske Montørers Fagforening og til Kraftstasjonsforbundet for Arbejdsgiverforeningen må stå som en naturlig motstander i den konfliktsituasjon som man for øieblikket befinner sig i, og at forretningen selv om den har bestått lenge før konflikten, gjennom sin virksomhet i løpet av denne har utvidet sig på en sådan måte, at Arbejdsgiverforeningen med rette må betrakte den som en faktor i kampen. På den annen side er å merke at Arbejdsgiverforeningens boikottopfordring bare gjelder så lenge strejken varer, og bare er rettet til medlemmene av foreningen. Fra saksøkernes side er det også oplyst, at boikotten ennu ikke har ført til hverken stans eller til opsigelse av noen av de ansatte montører. Under disse forhold kan domstolen ikke finne at den iverksatte boikott går lenger enn den i og for sig legale streikesituasjonen naturlig fører med sig. Den rammes derfor ikke av boikottforbudene i arbeidstvistloven.”

Det hed til slut i afgørelsen: “Et *mindretall*, Iversen, voterer for å ta saksøkerens påstand tilfølge.”

Hvad angår den forretningsmæssige boykot, havde Ragnar Knoph som nævnt konkluderet, at den blev retsstridig, hvis “den drives av en annen, av rettsordnen ikke anerkjent, hensikt”. Bestemmelsen i § 6a, 1c vedrørte netop boykottens retsstridige formål (i arbeidsforhold). På baggrund af sine analyser af retspraksis i bogen om hensigtens betydning havde Knoph således formuleret konturerne til denne standard. Det må derfor være berettiget at konkludere, at der var en nøje sammenhæng mellem Knophs videnskabelige resultater og skabelsen af lovreglen.

Den praktiske anvendelse af standarden kom til udtryk i Boykot-domstolens præmisser. Hvad der særligt falder i øjnene ved læsningen af præmisserne er det forhold, at afgørelserne var konkret begrundede, jf. fx *BKD* 1937.48 “under de foreliggende omstændigheter”. Det kan på denne baggrund være vanskeligt at se, at Knophs målsætning om, at “hver avgjørelse domstolen traff måtte overveies nøiaktig av hensyn til den rekkevidde den kunde få for eftertiden”, blev realiseret (*Minde-*

hæftet, s. 42). Hertil kommer, at der ikke i afgørelserne blev henvist til juridisk litteratur, når man ser bort fra en enkelt undtagelse, nemlig *BKD 1937.59*, hvor der blev henvist til "Pål Bergs kommentar til arbeidstvistloven anmerkning 2 til § 26 a, og uttalelserne på side 71, nest siste avsnitt". Heller ikke andre fortolkningshjælpemidler, som fx lovens forarbejder, blev inddraget, men der blev i stedet kun henvist til lovens ordlyd. De andre afgørelser, som ikke behandles her, bekræfter dette billede. Der synes her at være en uoverensstemmelse mellem Ragnar Knophs praktiske dommerarbejde og de anvisninger, han selv gav i *Rettslige standarder* (s. 31), på standardernes praktiske anvendelse: "For den som skal bruke standarden i livet er det endelig til stor støtte at han får se *praktiske eksempler* på hvordan den virker. Sånn anskuelsesundervisning tør i det lange løp være et vel så effektivt middel til å få den riktige målestokken i blodet, som teoretiske forklaringer om standardenes innhold og hensikter." Knoph fremhævede imidlertid, at det materiale, han her tænkte på, ikke var grebet ud af luften eller fra "egne subjektive opfattninger". Det materiale, som skulle bruges til at rationalisere standarden, var "foruten de kommentarer loven selv måtte ha", fire forskellige "kilder": For det første enkeltregler i loven, "der tydeligvis er utslag av samme tankegang som standarden og derfor kan betraktes som konkrete eksempler på hvordan den er tænkt å virke". For det andet lignende regler i andre love, som står i forbindelse med det retsområde, standarden virker på. For det tredje andre lovregler eller princippet, der mere eller mindre tydeligt "røper den hovedinnstilling som standarden må antas å ha, og den interesseavveining den går ut fra". Og for det fjerde enkeltavgørelser i praksis. Knophs overvejelser om, hvorledes standarderne skulle "rasjonaliseres", var velovervejede og såre fornuftige, men han gjorde tilsyneladende ikke selv brug af denne metode.

Skal man give en kort, samlet karakteristik af Ragnar Knophs virke som dommer i Højesteret, Arbejdsretten og Boykot-domstolen, må det være den, at Knophs metodeidealer ikke var lette at realisere i praksis.

Del 4

*Retsvidenskaben og arven
(tiden efter 1938)*

Retsvidenskaben og arven (tiden efter 1938)

ARVEN EFTER RAGNAR KNOPH

I 1923, året efter at Ragnar Knoph var blevet professor, indgik den danske komponist *Jakob Gade* sin første aftale med et musikforlag, ifølge hvilken han i et nærmere angivet omfang overdrog ophavsretten til de værker, han måtte komponere i tiden 1923-1925. Inden udløbet af kontraktperioden komponerede han den i dag verdensberømte *Tango Jalousie*, som han imidlertid udgav på et andet musikforlag, hvor han selv var interessent. Som følge af misligholdelsen af aftalen med det førstnævnte musikforlag indgik Gade aftale med dette om en nærmere fordeling af indtægterne fra melodien. I 1956 oprettede Gade et legat, Jakob Gades Legat, der skulle være hans universalarving. I 1993 anlagde legatet sag mod musikforlaget, idet legatet under henvisning til aftalelovens § 36 nedlagde påstand om, at musikforlaget ikke længere havde nogen rettigheder til melodien. I Højesterets dom af 15. marts 2002 (*UfR* 2002, s. 1224) fik legatet medhold, bl.a. ud fra den betragtning, at aftalen mellem Gade og musikforlaget havde karakter af en løbende bod i hele ophavsretsperioden, hvorved musikforlaget havde kunnet nyde godt af, at melodien blev en enestående succes, uden på noget tidspunkt at have nogen forlagsforpligtelse eller have båret nogen risiko. Blandt de ni bøger, som nævnes i dommens note, er der en henvisning til Ragnar Knoph, *Åndsretten*, s. 137 ff. Da *Åndsretten* udkom i 1936, eksisterede (den fællesnordiske) § 36 ikke, for den blev først indført i de enkelte landes aftalelove i løbet af 1970'erne. Bestemmelsen i § 36 er en retlig standard, hvorefter en aftale kan ændres eller tilsidesættes helt eller delvis, hvis det vil være urimeligt eller i strid med redelig handlemåde at gøre den gældende. I 1936 havde Ragnar Knoph tilsyneladende lagt kimen både til bestemmelsen i § 36 og til Højesterets afgørelse i 2002, for han skrev om overdragelsen af ophavsretten til fremtidige værker: "Dog vil 'ærbarhetens' krav sette en viss grense for slike avtaler, iallfall hvad de fremtidige verker angår. Å gjøre sig til slave av en forlegger for all fremtid er nemlig så sterkt et inngrep i hele personligheten at retsorden ikke kan tillate det."

Dommen illustrerer forskelligt om Knophs betydning for den nutidige nordiske retsvidenskab, først og fremmest den omstændighed, at hans bøger stadig læses, og at de synspunkter, som han fremkom med dengang, endnu er dugfriske, selvom de blev fremsat for mere end 60 år siden. I norsk retsteori huskes Ragnar Knoph stadig. Således skrev den nu afdøde professor *Torstein Eckhoff* i bogen *Forvaltningsrett* (4. utg., 1992, s. 259) følgende:

“I 1921 kom ut en bok som skulle få stor betydning for de spørsmål vi behandler (myndighetsmisbruk – utenforliggende hensyn). Det var *Knophs* Hensiktens betydning for grensen mellom rett og urett. Han gjorde her (s. 80-104) rede for den franske misbrukslære og hevdet at et lignende prinsipp også gjaldt i norsk rett. Til støtte for sin lære påberopte han en rekke dommer, bl.a. den ovenfor nevnte dommen i Rt. 1912 s. 97 som han karakteriserte som “meget viktig og interessant” (s. 98). Efter mit skjønn trakk Knoph mer ut av dommen enn det strengt tatt var dekning for. Men selv om han ikke hadde rett i at misbrukslæren var gjeldende rett, bidro han til at den ble det.”

I denne afsluttende del 4 vil vi se nærmere på arven efter Ragnar Knoph. Som tilfældet har været i denne bogs tre øvrige dele, er det Knophs bidrag til den almindelige retslære, først og fremmest det retspolitiske program og den episk-lyriske stil, som behandles.

Efter Ragnar Knophs død juleaftensnat 1938 var situationen i store træk den, at Stangs/Knophs retspolitiske program og videnskabelige metode var blevet “den herskende lære” på Det juridiske Fakultet i Oslo. Ragnar var kun 44 år, og det var endnu alt for tidligt at udpege en arvtager til at løfte arbejdet med at videreføre og videreudvikle det ambitiøse retspolitiske program, som Stang havde søsat i 1911. En sådan arvtager fandtes imidlertid på Det juridiske Fakultet, og det var den da 32-årige arbejdsretsjurist *Kristen Andersen*, som blev udnævnt til professor fra 1. juli 1939. Ved sin død var Knoph vokset ud af Stangs skygge, og han var selv blevet en troldmand på sit felt. Som vi skal se, var det nu Kristen Andersen, der blev troldmanden Knophs lærling. I 1932 havde han – 25 år gammel – udgivet sin første bog *Streik og arbejdsboikott efter norsk rett*, og 1935-1936 var han sekretær i Trustkontrollkontoret, hvor Wilhelm Thagaard var direktør. I 1936 blev han universitetsstipendiat, og i 1938 blev han doktor juris på afhandlingen *Rettens stilling til konkurranse-regulerende sammenslutninger og avtaler. En oversikt over norsk og fremmed rett*. Allerede fra sin ungdom havde Kristen Andersen interesseret sig for sociale spørgsmål, og han blev i 1947 medlem af Arbejdsretten. Kristen Andersen havde forudsætningerne til at følge Ragnar Knoph og fortsætte det retspolitiske program. Men

noget gik galt, for Stangs/Knops retspolitiske program og den sociologisk-pragmatiske metode blev tilsyneladende begravet samtidig med Ragnar Knoph. Skylden, hvis man overhovedet kan tale om en sådan, var ikke Kristen Andersens, men kunne derimod tilskrives flere faktorer. Som vi straks skal se, skulle *Den Skandinaviske Realisme* – med danskeren *Alf Ross* i spidsen – i begyndelsen af 1950'erne nærmest få monopol på den retsfilosofiske debat i Norden. Den pragmatiske metode, som Fredrik Stang havde genrejst efter Hagerups angreb i 1888, og som Knoph havde videreført, blev i 1950'erne fuldstændigt løbet over ende af en retning, der dybest set foragtede den form for praktisk idealisme, som den norske retsvidenskab siden Schweigaard havde hyldet. Når Den Skandinaviske Realismes dominans blev så markant, som tilfældet var, hang det efter min opfattelse bl.a. sammen med det forhold, at Stang og Knoph havde undladt at forankre deres retspolitiske program og sociologisk-pragmatiske metode i nogen teori. Stang og Knoph havde stedse betonet det praktiske retslivs behov mv., og dets analyse af enkeltproblemer, dvs. af virkeligheden, blev foretaget uden tilknytning til nogen teori. Formålet med teori- og metodeovervejelser er at forankre analysen af virkeligheden, dvs. den empiriske del, i en generel teori for dermed at illustrere og dokumentere noget alment. Som netop nævnt forsømte Stang og Knoph dette, og deres betragtninger om metode mv. forblev uforarbejdet og uudviklet, og det betød, at de havde gjort deres retspolitiske program og pragmatiske metode sårbar over for kritik fra retsfilosofien. Stangs og Knops sociologisk-pragmatiske metode forblev smukt skrevne udviklingslinier og retshistoriske postulater. Den sociologisk-pragmatiske metode kunne i længden ikke holdes i live uden den karismatiske Ragnar Knoph, og med *Den Skandinaviske Realismes* sejrsgang blev den sociologisk-pragmatiske metode vist vintervejen.

DEN SKANDINAVISKE REALISME OG DE NYE TIDER

Den Skandinaviske Realisme – og særligt Alf Ross' forfatterskab – har været genstand for en kolossal opmærksomhed, der har udmøntet sig i et utal af artikler og bøger. Selv om forfatterne som oftest har anvendt tættekammen, er der langt mellem de nye synsmåder; men en enkelt fremstilling fortjener at blive fremhævet, nemlig den norske jurist og idehistoriker *Sverre Blandhols* bog, *Juridisk ideologi, Alf Ross' kritikk av naturretten*, som vi vender tilbage til.

I begyndelsen af 1900-tallet satte to svenske filosoffer spørgsmålstegn ved den idealistiske tradition og fremsatte en teori, som afveg stærkt herfra. Det var professor i praktisk filosofi *Axel Hägerström* (1868-1939) og professor i teoretisk filosofi *Adolf Phalén* (1884-1931), som begge var ansat ved universitetet i Uppsala, hvorfor denne nye retning fik tilnavnet *Uppsala-skolen*.⁵⁶ Hägerströms retsfilosofi byggede på hans stærkt antimetafysiske opfattelse af virkeligheden som kun bestående af ydre, konstaterbare ting og forløb samt psykologiske processer. På denne baggrund hævdede Hägerström, at selv den samtidige retsvidenskab byggede på begreber, der var grebet ud af den blå luft. Således mente han, at det var det rene vrøvl at tale om, at retten var udtryk for statens vilje, for staten var kun en idé, et fantasifoster, der ikke havde nogen vilje, og som af denne grund ikke kunne udstede befalinger. Hägerströms retsfilosofi videreførtes af den svenske retsvidenskabsmand *Vilhelm Lundstedt* (1882-1955), som var professor ved universitetet i Uppsala fra 1914 til 1947. Lundstedt vendte sig stærkt imod friretsskolen, og det var ham, som i artiklen "Kritik av nordiska skadeståndsläror", der blev bragt i *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 1923, havde karakteriseret Stangs og Knophs diskussion af retsstridighedslæren som en diskussion om pavens skæg, om det rene ingenting og aldeles ikke mindre skolastisk end den gamle middelaldertids debat om englenes køn. Tonen hos Uppsala-skolen eller Den Skandinaviske Realisme, som den senere blev kendt som, var både hård og nedladende.

Som netop nævnt vendte Den Skandinaviske Realisme sig stærkt imod den friretlige skole. Det var særligt to forhold, man angreb, nemlig friretsskolens idealisme, som Ross senere betegnede "krypto-naturet" (krypto= skjult, hemmelig), og dommerens alt for fremtrædende plads i retsudviklingen (*Blandhol*, s. 66). Det var naturligvis ikke naturetten i fuld gestalt, som Ross og de øvrige havde i tankerne, men derimod resterne af den naturretlige tankegang, som efter deres opfattelse prægede retsfilosofien og dermed juridisk tænkemåde. Den omstændighed, at retten i sidste ende hvilede på én idé om retfærdighed, var jo det samme som at sige, at retten – for at være ret – måtte opfylde visse moralske minimumskrav. Ifølge Ross havde vi således at gøre med en minimeret naturretsteori, og dette var uholdbart for en ren realistisk retsteori. Heller ikke den retspolitiske målsætning om en stadig større dommer-

56. Jf. for en mere udførlig behandling i Uppsala-skolen Tore Strömberg, *Rättsfilosofins historia i huvuddrag*, 3. uppl., Lund 1989, s. 65 ff., Jes Bjarup, *Skandinavischer Realismus*, Freiburg 1978, s. 23 ff. og s. 111, og Jens Evald og Jørgen Dalberg-Larsen, *Rettenes ansigter*, Kbh. 1998, s. 33 og s. 74.

frihed var realisterne venligt stemt. Denne humanistisk-konservative opfattelse, som betød, at løsningen af retsspørgsmål beroede på, hvad retfærdigheden krævede, var ifølge Ross netop udtryk for den værste side af friretsskolen. For enhver måtte kunne se, hvor ideologisk belastet denne skole var af naturretten, der som bekendt var en skøge, som stod til rådighed for enhver.

Alf Ross' opgør blev aldrig vendt direkte mod Ragnar Knoph, men derimod mod franskmænden *Léon Duguit*, som var en af Knophs ideologiske forbilleder:

“Ganske som Hugo Grotius vil Duguit udlede retten (le droit objectif) af den kendsgerning, at mennesket kun kan eksistere i samliv med andre, solidaritetens kendsgerning. Skønt Duguit gebærder sig som al metafysiks og naturrets arveste fjende, er det åbenbart at den solidaritet han opererer med er et ideal, ikke et faktum, og at hans ‘droit objectif’ blot er et nyt navn for ‘droit naturel’.”⁵⁷

Som anført af *Sverre Blandhol* (s. 76) var det et gennemgående tema i Ross' videnskabelige program at overvinde de sidste rester af naturretlig tænkemåde og dermed juraens skjulte ideologi. Ross hævdede, at der var tale om en ny videnskabelig nøgternhed, hvor planen var at trække den “skin-realisme”, som Stang, Knoph, Duguit mfl. stod for, en tur gennem Uppsala-skolens syrebåd, hvor alle spøgelse i naturrettens rædselskabinet skulle uddrives, således at en ny “ren” realisme kunne se dagens lys. Efter Uppsala-skolens opfattelse var der ikke tvivl om, at Stangs og Knophs teorigrundlag var uvidenskabeligt, ikke mindst fordi det sammenblandede beskrivende udsagn (“er”) med vurderende udsagn (“bør”). Selv om det senere har vist sig, at denne behårde og naturvidenskabsfikserede realisme ikke var egnet til at udgøre det videnskabsteoretiske fundament i retsvidenskaben, var det denne værdifrie realisme, der i 1950'erne satte brand i sjælen på den nordiske retsvidenskab. Med Den Skandinaviske Realisme ændredes også opfattelsen af balanceforholdet mellem juristernes, særligt domstolenes og lovgiverens, rolle i retsudviklingen. Det var nu ikke længere samspillet mellem retsvidenskaben og domstolene, der var vigtig, men derimod samspillet mellem retsvidenskaben og lovgiveren. Som anført af Sverre Blandhol, så retsdogmatikken nu “lojalitet mot lovgiverne som et mål for tolkningen, og det blev vanlig å hevde at rettsvidenskapen ikke kunne være en rettskilde på linje med lov, retspraksis og reelle hensyn” (s. 69).

57. Alf Ross, *Om ret og retfærdighed*, 1953, s. 338 f.

Hvor var *Kristen Andersen* og ikke mindst *Frederik Vinding Kruse* henne, da Ross og Den Skandinaviske Realisme satte voldsomme angreb ind på friretsskolens svagt funderede forsvarsværker?

Sverre Blandhol har givet en udførlig forklaring på det opgør, der udspandt sig mellem Ross og *Vinding Kruse* (s. 109-123), herunder det stærkt personlige modsætningsforhold mellem de to, som bl.a. havde rod i det forhold, at *Vinding-Kruse* i 1926 havde været med til at forkaste Ross' disputats, *Theorie der Rechtsquellen*. Ross benyttede enhver lejlighed til at overdænge *Vinding Kruse* med skældord og kaldte ham bl.a. for "en vis Amatørfilosof fra det juridiske Fakultet" og hans retslære for "en Retslære fra det 19. Aarhundrede". *Vinding Kruse* var yderligere stækket af sin reaktionære holdning, der efter Anden Verdenskrig i hvert fald kunne tolkes som en tilslutning til Hitler-Tyskland. *Vinding Kruse* havde derfor efter krigen definitivt udspillet sin rolle og magtede ikke at videreføre den frirettlige tradition, som han før krigen havde været en så stor del af.

Som tidligere nævnt må *Kristen Andersen* betragtes som *Ragnar Knophs* arvtager, hvad angik både det retspolitiske program og den litterære stil. Vi vender tilbage til den litterære stil i et senere afsnit. Da *Kristen Andersen* efter krigen kom tilbage til Oslo, var der sket store forandringer. Både *Stang* og *Knoph* var døde, og der var nu udnævnt professorer, som ikke var udelt begejstrede for *Stangs/Knophs* retspolitiske program. Der blæste med andre ord nye vinde på Det juridiske Fakultet. *Per Augdahl* var således blevet udnævnt som *Ragnar Knophs* efterfølger med virkning fra 1. juli 1941. *Augdahl* var i sin bog *Ret og retskrænkelse* fra 1921 gået stærkt i rette med *Stang* og dennes udlægning af retsstridighedslæren: "Skulde forfatterens [*Stangs*] chikanelære bli sat ut i livet, da vil mangt et smukt træ maatte hugges, mangt et plankegjærde maate nedrives, mangt et hus maatte flyttes, og mangen en servitut maatte opgives" (s. 52 f.). Med *Augdahls* baggrund i Justitsdepartementet, hvor han havde været ansat i 25 år, bl.a. som ekspeditionschef i lovafdelingen, var det formentlig mindre domstolene end lovgiveren, han havde i tankerne, når talen faldt på, hvem der skulle stå i spidsen for retsudviklingen. De nye vinde kom også til udtryk på anden vis. Foruden *Augdahl* og *Henry Nærstad*, som senere trak sig, havde *Jørgen Øvergaard* meldt sig som ansøger til det ledige professorat efter *Knoph*. Han havde nu skrevet de første dele af sin *Norsk erstatningsrett*. Som tidligere nævnt havde *Øvergaard* i 1938 været ansøger til det ledige professorat efter *Gjelsvik*, som *Kristen Andersen* endte med at få. *Øvergaard* var ved den lejlighed blevet bortdømt, fordi hans metode bar præg "av en eldre tid", og hans juridiske

forskning og undervisning måtte derfor forventes at møte vanskeligheter. Bedømmelsesudvalget, som nu bestod af de to danske professorer *O.A. Borum* og *Kristian Sindballe*, *Håkon Nial* fra Stockholm samt *Paal Berg* og *Hermann Scheel* fra Norge, gjorde denne gang “stor honnør for hans vitenskapelige innsats”, men fant, at Augdahl måtte prioriteres først på grund af sin mere omfattende juridiske produktion.⁵⁸ I øvrigt søgte Øvergaard igen i 1941 et ledigt professorat, denne gang inden for strafferetten, som han imidlertid tabte til *Johannes Bratt Andenæs*. Stangs / Knophs retspolitiske program havde før krigen haft et sterkt fundament, først og fremmest fordi Ragnar Knoph sad så tungt på magten på Det juridiske Fakultet. Men krigen, personskiiftene på Det juridiske Fakultet og den fremstormende Skandinaviske Realisme betød kort sagt, at den knophske kongemagt var smuldret, og at *Kristen Andersen* dermed var isoleret retspolitisk. Han afsværgede imidlertid ikke sin lære, selv om han blev dømt til bålet af den nye tids realistiske inkquisition.

I litterær henseende blev arven efter Ragnar Knoph båret videre, ikke som et samlet retspolitisk program, men gjennom en enkelt mands forfatterskab. Dette kom formentlig klarest til utryk i festskriftet til Kristen Andersen fra 1977, som hadde titlen *Rett og humanisme*. Under overskriften “Rettshumanisten Kristen Andersen” indledte Knut E. Henriksen og Henning Jakhelln med en kort biografi, hvor der blev peget på forskjellige sider af Kristen Andersens person og hans forfatterskab. Beskrivelsen er som taget direkte ud af lignende beskrivelser af Ragnar Knoph. Særligt fremhævet blev Andersens åbenbare og levende engagement og tro på retfærdigheden, hans stil, som “særpreges av et meget farverikt og forfriskende sprog” og hans udstrakte brug af domspræmisses:

“Her fører Kristen Andersen med styrke videre en linje, som tidligere var typisk ikke minst for Ragnar Knoph. Denne udstrakte bruk af domspræmisses henger nøye sammen med Kristen Andersens store tro på dommerskjønnet. Og i nøye sammenheng med dette, ønsket om å komme frem til et rimelig og rettferdig resultat. Her stiller Kristen Andersen høye krav, idet han om dommerskjønnet skriver – i en omtale av Ragnar Knoph, som imidlertid gir en treffende karakteristik av Kristen Andersen selv: ‘Vurderingen, skjønnet, var noe av det viktigste å utvikle i seg. Det skjønn ... var ikke det lettvinde skipperskjønn, som ofte er en kamuflasje for dovenskap eller ugjeldelighet, (men) det som hører den faglige trenede intuisjon til, og som derfor forutsetter at den som utøver det, har den *virkelig* sakkyndiges fordomsfrie, og samtidig faglige lidenskapelige, forståelse av og grep på spørsmålene. Den forståelse og det grep

58. Jf. Leiv Amundsen i *Universitetet i Oslo : 1911-1961*, Oslo 1961, bind 1, s. 101.

som ikke erhverves ved lesning og boklig kunnen alene, men som krever virkelighetsfantasi og innlevelse’.”⁵⁹

Der er ovenfor peget på forskjellige forhold, som begrundede, hvorfor Stangs og Knophs retspolitiske program ikke fik synderlig stor tilslutning efter krigen – hverken i retsvidenskapen eller blandt praktiserende jurister. Som vi skal se, var der også en anden grund, nemlig den velfærdsstatlige rets- og samfundsudvikling, som i sidste ende betød, at Stangs og Knophs retspolitiske målsætning om en retsorden, som i højere grad inddrog etiske og sociale hensyn, blev realiseret – ikke med de midler, som de havde anvist, nemlig større skønsfrihed til domstolene, men i kraft af en mere aktiv og målrettet lovgivningsindsats. Vi skal i det følgende se på udviklingslinjerne i den moderne formueret.

UDVIKLINGSLINJER I MODERNE FORMUERET

*Rets- og samfundsudviklingen*⁶⁰

Formueretten var på Ragnar Knophs tid stærkt præget af retsstaten og dens værdier. Med *retsstaten* menes den borgerlige, liberale statsform, som vandt frem i en række lande i løbet af det 19. århundrede. Den var først og fremmest karakteriseret ved, at der i forholdet mellem staten og borgerne blev stillet krav til statsmagten i henseende til at beskytte borgerne mod vilkårlige og unødvendige indgreb (offentlig ret / strafferet). Dette blev realiseret gennem formuleringen af præcise regler, der definerede den enkelte borgers retsstilling, således at denne blev forudberegnelig, hvorved retsstaten blev retssikkerhedens garant. På privatrettens område betød liberalismen og individualismen, som var særligt fremherskende i begyndelsen af det 19. århundrede, at staten ikke regulerede borgernes (frie) udnyttelse af ejendoms- og kontraktsretten. Her herskede “privatautonomien”, og i sidste instans blev grænserne for borgernes handlefrihed draget af domstolene.

Overgangen fra retsstat til *velfærdsstat* betød ikke en forkastelse af retsstatens retlige idealer om retssikkerhed og “privatautonomi”, men at disse værdier kom til at

59. Jf. *Rett og humanisme*, Festskrift til Kristen Andersen, 6. august 1977, under redaksjon av Henning Jakhelln et al., Oslo 1977, s. 9 ff.

60. Jf. Jens Ewald, *Retskilderne og den juridiske metode*, 2. udg., Kbh. 2000, s. 62 ff. og s. 114 ff.

konkurrere med andre hensyn, først og fremmest hensynet til samfundet. Dette hensyn havde som bekendt stor vægt, også hos Ragnar Knoph. Velfærdsstaten havde og har som et af sine væsentligste mål en mere ligelig fordeling af samfundsgoderne, og det var fremfor alt denne politik, der førte til en stærkere styring af samfundet overalt i Norden. I Danmark var det det såkaldte *Kanslergade-forlig* i 1933 mellem partierne Venstre og Socialdemokratiet, der cementerede reguleringspolitikken som den nye statsfilosofi. Forliget indebar, at der skulle indføres vinterhjælp, en socialreform, jordudstykning, offentlige arbejder til 75 mill. kr., uddeling af kød til arbejdsløse mv. Det teoretiske grundlag for de nye synsmåder var udviklet af *John Maynard Keynes* (1883-1946), som stik imod den gamle sparetanke hævdede, at de offentlige udgifter måtte øges i tider med arbejdsløshed og uudnyttet produktionskapacitet. Brugen af socialhjælp mv. blev ikke alene begrundet i humanitetshensyn og retfærdighed, men også i den samfundsøkonomiske betragtning, at tilskuddene bidrog til at holde på købekraften i alle befolkningslag, således at en begyndende arbejdsløshed ikke skulle få for store virkninger.

På *ejendomsrettens* område betød samfundsudviklingen, at private måtte tåle almindelige indskrænkninger i ejendomsretten, som var begrundet i samfundsmæssig planlægning og den sociale velfærd. Og sådanne almindelige indskrænkninger i ejendomsretten medførte ikke noget krav på erstatning. Med den intensive regulering af ejendomsretten skete der – lidt forenklet – (i Danmark) en markant forskydning i udgangspunkterne for den retlige argumentation, idet man før ca. 1970 havde det udgangspunkt, at indgreb i ejendomsretten (fast ejendom) var en undtagelse. I dag er udgangspunktet det modsatte, således at man taler om miljøret, hvor samfundets interesse i at bevare og videreudvikle et bestemt miljø er det fremherskende træk. Ganske illustrerende er ændringen af den nu afdøde danske professor *W.E. von Eybens* bog *Fast ejendoms regulering* (3. udg. 1971) til *Dansk miljøret* (1977) bind 1-4, hvor ændringen af titlen i forordet til bind 2 netop er begrundet med, at samfundets interesse i at bevare og videreudvikle et bestemt miljø nu er det fremherskende træk.

Karakteristisk for udviklingen på *formuerettens* område er pålæggelsen af pligter, som eksempelvis reklamationspligt, undersøgelsespligt, omsorgspligt mv. Inden for såvel kontraktsretten som naboretten formuleres pligterne i en (ulovreguleret) pligtstandard: Man skal vise modpartens/naboejerens interesser rimeligt hensyn, dvs. loyalitet.

På *kontraktsrettens* område øgedes reguleringen og indskrænkningerne gradvist fra slutningen af 1960'erne. Eksempler herpå er fx nedsættelsen af Forbrugerkommissionen i 1969 og den efterfølgende regulering af forbrugerområdet med indførelsen af generalklausulen i aftalelovens § 36 (hel eller delvis tilsidesættelse af urimelige aftaler), markedsføringsloven, forbrugeraftaleloven, renteloven mv. I forholdet mellem erhvervslivet og forbrugerne betød disse "*forbrugerpolitiske foranstaltninger*" en forskydning af perspektivet fra "omsætningshensyn" til "forbrugerhensyn", og de betød samtidig et nyt balanceforhold mellem erhvervsinteresser og forbrugerinteresser. Et andet karakteristikum ved kontraktsrettens udvikling er *kollektivisering* eller *standardisering* af aftaler inden for forskellige retsområder, fx forsikringsaftaler, kollektivaftaler, entrepriseaftaler, lejeaftaler mv. Disse almindelige kontraktsvilkår er blevet til gennem forhandling mellem repræsentanter for modstående interessegrupper. Udviklingen har i dag nået et sådant omfang, at man omtaler disse aftaler som "lovgivning i videre forstand".

Denne intensive lovregulering af bl.a. formueretten er et fænomen, der ofte betegnes som *retliggørelsestendensen*. Hermed forstås, dels at stadig flere livsområder underkastes en retlig regulering, oftest i form af lovgivning, dels at lovgivningen på de eksisterende retsområder bliver stadig tættere, dvs. mere detaljeret og fintmasket.⁶¹ Begge karaktertræk har præget udviklingen inden for formuerettens område. I 1934 havde Ragnar Knoph i antologien *Loven og lovgivningsmakten* peget på det forhold, at lovgivningen i Norge flød jævnt og rigeligt, og at der var tale om et "overhåndtagende lovmakeri". Så man på antallet af sider i *Norsk lovtidende* fra 1922 til 1938, var "lovmakeriet" da også til at få øje på. I 1922 var sidetallet 668, 1923 672, 1924 690, 1925 742, 1926 693, 1927 1.031, 1928 748, 1930 1.111, 1931 749, 1932 936, 1933 867, 1934 1.002, 1935, 1.114, 1936, 1.314, 1937 1.338, og i 1938 1.644. I 2000 havde *Norsk lovtidende* 3.891 sider! I denne 16-års periode fra 1922-1938 var antallet af sider mere end fordoblet, så retliggørelsestendensen var en realitet allerede på Knophs tid. Lidt forenklet kan man derfor hævde, at lovgiveren på dette tidspunkt havde sat sig selv i spidsen for retsudviklingen. Men Knoph forstod eller ønskede ikke at forstå betydningen af dette "overhåndtagende lovmakeri" og justerede derfor ikke sit retspolitiske program i overensstemmelse hermed. I stedet fastholdt han indtil sin død betydningen af domstolenes (hoved)rolle i retsudviklingen. Sat på spidsen kan man således hævde, at den rets- og samfundsudvikling, Ragnar Knoph havde brugt som begrundelse for at tildele domstolene den centrale rolle, i

61. Jf. Jørgen Dalberg-Larsen, *Lovene og livet*, 4. udg., Kbh. 1999, s. 142 ff.

midten af 1930'erne havde taget en sådan (ny) retning, at væsentlige dele af hans retspolitiske program i 1938 var blevet forældet.

Som vi skal se i næste afsnit, skulle såvel Den Skandinaviske Realisme som den almindelige rets- og samfundsudvikling komme til at præge formueretsvidenskabens udvikling.

Formueretsvidenskabens udvikling

Udviklingen i formueretsvidenskaben fra slutningen af 1800-tallet og frem til i dag er kendetegnet ved (i hvert fald) to udviklingslinier. For det *første* en bevægelse fra *helhedssyn til specialisering*. Som eksempel kan nævnes obligationsretten, der tidligere blev behandlet samlet i en almindelig og en speciel del; men i dag behandles den almindelige del sjældent, ligesom emnerne fra den specielle del, fx lejeret samt køb og arbejdsret, udelukkende behandles særskilt. For det *andet* en bevægelse fra retsdogmatik (konstruktivisme) over "sociologi" (Stang/Knoph) og tilbage til retsdogmatik (nykonstruktivisme).

Bevægelsen fra *helhedssyn til specialisering* kan bl.a. iagttages ved at følge den danske retsvidenskabsmand *Julius Lassens* (1847-1923) forfatterskab, som videreførtes af *Henry Ussing*. Julius Lassen blev i 1880 udnævnt til professor ved Københavns Universitet med fagområderne romerret og formueret. Hans hovedværk var *Haandbog i Obligationsretten, Almindelig Del* (1892) og *Speciel Del* (1897), som opnåede stor anerkendelse i Norden. Hverken den almindelige eller den specielle del indeholdt retshistoriske afsnit. Ved sin fratræden gjorde Lassen nærmere rede for sit retsvidenskabelige mål (*UfR* 1918, s. 17 f.):

"Først maa jeg sige, at jeg var fuldt paa det rene med, at min Opgave ikke kunne være den, at belære de studerende om Professor Jul. Lassens Meninger om dansk Ret, om hvad der var gældende Ret, og om hvad der burde være gældende Ret. Som Forholdene forelaa, maatte jeg føle det som min første Opgave at give en paalidelig Fremstilling af den gældende danske Ret, en saavidt mulig paalidelig Oplysning om, hvad det er for Retssætninger, der virkelig leves paa i det danske Retssamfund, de Retssætninger, som anvendes af de vedkommende Myndigheder, og som Retslivet har indrettet og indretter sig efter. Opgaven var saa vidt nærmest historisk. Lovstof var der jo paa mit Omraade ikke meget af. Jeg gik den Vej – jeg havde dengang embedsmæssigt ikke andet at gøre end at besørge de pligtmæssige Forelæsninger og Øvelser, og Studenternes Tal var ikke stort, saa jeg havde megen Tid til min Raadighed – at ekstrahere og rubricere de danske Domme, som forelaa i Domssamlingerne. Undertiden maatte jeg gaa bagved disse og granske i Retsprotokollerne. Omtrent 3 Aar regner

jeg, at dette Arbejde varede. Paa Grundlag heraf udarbejdede jeg i 1892 – i Mellemtiden havde jeg givet foreløbige korte Lærebøger – min Haandbog i Obligationsretens almindelige Del, udarbejdet navnlig med de store engelske Juristers Fremstillinger for Øje.”

Skal man give en kort karakteristik af værket, må det være den, at der var tale om en fremstilling af dansk obligationsret som en *systematisk helhed*. Værket blev allerede dengang betragtet som en klassiker på sit område. Også Lassen måtte imidlertid lide den tort at få sine resultater bortdømt af Alf Ross, som i *Om ret og retfærdighed* (s. 182) anførte følgende om Lassens fortolkning af nogle specielle bestemmelser i en forordning fra 1798: “Denne fortolkning var et rent festfyrværkeri af taskenspilkerkunster med vekslende analogislutninger og udledninger af almindelige grundsætninger, fulde og partielle modsætningslutninger og udledninger af almindelige grundsætninger.”

Henry Ussing overtog og videreførte emnemæssigt såvel den almindelige som den specielle del. Noget var imidlertid forandret. Julius Lassen havde i sin specielle del behandlet emnerne gaver, køb og salg, bytte og mageskiftekontrakter, tingsleje, låne- og finansieringsaftaler, kaution, forsikring, forsørgelseskontrakter, forvaringskontrakter, håndpanteret, arbejdsret, værksleje mv. Henry Ussing tog en række af disse emner ud af den systematiske sammenhæng (helhed) og behandlede dem i stedet i særskilte monografier, fx køberetten og kautionsretten. Denne udskillelse af formueretlige emner har retsvidenskaben siden fortsat, og i dag behandles alle emnerne særskilt og løsrevet fra deres oprindelige systematiske sammenhæng. Formueretsvidenskaben må derfor i dag betegnes som (stærkt) specialiseret. Med den manglende forankring af formuerettens enkelte dele i en almindelig del risikerer retsvidenskaben forskellige løsninger af beslægtede problemstillinger inden for de enkelte specialområder.

Udviklingen fra helhedssyn til specialisering og fragmentering kan ikke retfærdigvis forklares med retsvidenskabens dovenskab og særinteresser. Forklaringen er en anden, og den hænger nøje sammen med den øvrige rets- og samfundsudvikling, først og fremmest den intense lovregulering, både inden for lejeretten, køberetten, entrepriseretten og mange andre retsområder. Den omfattende regulering og de mange omfattende love betyder nemlig, at retsvidenskaben er nødt til at være ekspert på de enkelte områder for at kunne opfylde sin funktion som retsvidenskab. Hertil kommer, at en lang række af disse love er sociale beskyttelseslove, fx leje-loven, som i udpræget grad fraviger de almindelige hovedregler og udgangspunkter

inden for den almindelige del. Således fraviger lejeloven på et utal af punkter kontraktsrettens hovedregel om aftalefrihed. Som nævnt betyder det, at retsvidenskaben ikke kan udlede almindelige og generelle principper af lejeretten (og andre beskyttelseslove) til brug for den almindelige del, lige så lidt som den almindelige kontraktsret (den almindelige del) i særlig grad bidrager til at løse de særlige problemer, der opstår i tilknytning til lejeloven. Lidt forenklet kan man sige, at den almindelige og den specielle del – inden for en række klassiske, formueretlige områder – ikke længere udgør en helhed.

Det er i den nyere danske obligationsretlige teori forsøgt at genskabe helhedssynet. Den danske professor *Mads Bryde Andersen* har i artiklen “Obligationsrettens ‘almindelige del’” (*Festskrift til Bernhard Gomard*, 2001, s. 9 ff.) peget på forskellige “strømninger i den obligationsretlige litteratur”. Det er én af forfatterens konklusioner, at det også i fremtiden giver mening at tale om “obligationsrettens almindelige del”, men at det “ikke er realistisk at forestille sig, at en enkelt forfatter skulle være i stand til at opnå en sådan oplevelse med de vidt forskellige retsgrundlag, der systematisk er en del af obligationsretten, som må være forudsætningen for at kunne behandle disse problemstillinger fyldestgørende i samlet form”. Bryde Andersen anbefaler i stedet, at retsvidenskaben kun tager de principielle dele af de forskellige regelsæt frem til behandling: “Eksempler på sådanne principielle retsspørgsmål er reglerne om aftaleindgåelse, om fremkomsten af påkrav, om betydningen af ond tro og om retsmisbrug.” Forfatteren fremhæver, at blandt de temaer, der i særlig grad burde behandles i en almindelig obligationsret, er den “obligationsretlige terminologi, retskildelære og argumentation”. På denne baggrund hævder han, at der “tegner sig et åbenbart behov for, at den almindelige obligationsret udvikler en basal hensynslære, der begrunder aftalens forpligtende kraft, og som rummer kimen til de argumentationsmønstre, der udfolder sig i de enkelte obligationsretlige delområder”.

Bevægelsen fra *dogmatik* (konstruktivisme) over “*sociologi*” tilbage til *dogmatik* (nykonstruktivisme) kan iagttages i både den norske og den danske formueretsvidenskab, først og fremmest hos Stang, Knoph og Vinding Kruse.

Både Stang og Knoph havde peget på vigtigheden af at forstå *helhederne* i formueretten, og det betød bl.a., at formueretshistorien og den almindelige retslære fik en fremtrædende plads. Ragnar Knoph havde i artiklen “Et 200-års jubileum” (*TfR* 1937) forklaret nødvendigheden af at forstå retten som en helhed både for retsvidenskabsmanden og den studerende. Retsreglerne skulle ikke studeres bare som dele

af gældende ret, men i deres sociale og historiske sammenhæng. På denne måde fik man indsigt i og kendskab til rettens afhængighed af samfundsforholdene og til dens vekslende og relative karakter. I Fredrik Stangs *Indledning til formueretten* (1911) udgjorde den retshistoriske behandling således omkring 1/3 af bogen. Stang forklarede i sin afskedsforelæsning på Oslo Universitet, som blev holdt den 2. december 1932 med titlen “Om rettsvidenskab”, hvorfor “juridisk teknik”/ “retsteknik”, dvs. de konkrete retsafgørelser, ikke rakte, og hvorfor retshistoriske og sociologiske studier var så vigtige:

“Men retsteknik, hvor høit opdrevet den enn er, og sund sans hjælper ikke alltid. De hjælper overfor de dagligedagse rettsfenomener, men ikke overfor det usedvanlige. Og så hender det i rettslivet at det usedvanlige dukker op: Spørsmål man ikke har drømt om før dukker op, eller spørsmål man kjente godt fra før får pludselig en ny og langtrekkende betydning. Det er fremtiden man står overfor, en nydannelse som trenges. Da kreves mere enn juridisk teknikk og sund sans. Da trenges fantasi. Da trenges den fantasi som fatter fremtidens behov. Men en fantasi som går løs kan bare bygge luftkasteller. En fantasi som skal bygge solidere byggverk, trenger underlag i kunnskap og tenkning, og det vil på rettslivets område si: i rettsvidenskab. Og jo mere den videnskab man har å ty til er stemt efter fremtidens behov, desto større nytte gjør den.”⁶²

Med Den Skandinaviske Realisme blev rettsvidenskabsmanden reduceret til en “social teknolog”, og den positive ret var blot en “specifik teknik” eller et “instrument for sociale målsætninger”.⁶³ Det er næppe rimeligt at konkludere, at den samlede norske og danske formueretsvidenskab kastede sig for fødderne af Den Skandinaviske Realisme. Men det behøvede de heller ikke, for Den Skandinaviske Realismes beskrivelse af rettsvidenskaben som “social teknologi” var ikke et ideal, der *burde* realiseres. For visse dele af formueretsvidenskaben var betegnelsen “specifik teknik” nemlig fuldt ud dækkende for, hvordan de arbejdede, nemlig med blikket stift rettet mod rettens konstruktion og systematik, og hvor opgaven – med Francis Hagerups ord – var at “sammenfatte de for en hel Række Retsforhold fælles Elementer under en fælles Kategori og en Kombination af de saaledes dannede Kategorier til en systematisk Bygning, altsaa en syntetisk Proces”.

Udviklingen fra Stangs/Knophs “sociologi” eller pragmatiske metode tilbage til den mere formalistisk-dogmatiske metode illustreres på glimrende måde af den skæbne,

62. Jf. Fredrik Stang, *Streiftog*, Oslo 1939, s. 131 f.

63. Jf. Alf Ross, *Om ret og retfærdighed*, Kbh. 1953, s. 417.

som siden er overgået *Oversikt over Norges rett*. Bogen udkommer i dag med titlen *Knophs Oversikt over Norges rett*, senest i 11. udgave fra 1998. Bogens udgivelses-historie er beskrevet i forordet til den seneste udgave, hvoraf det bl.a. fremgår, at bogen i 1966 fik en gennemgribende omarbejdelse. De norske professorer *Birger Stuevold Lassen* og *Knut S. Selmer* havde påtaget sig opgaven; men som det hedder: "Det ville være halsløs gjerning for en enkelt å påta seg det arbeidet; en slik forfatter måtte ha Knophs eget gigantformat." Ligesom de senere udgaver blev bogen et resultat af team-work, og redaktørerne var klar over, hvilke farer der lurte ved en sådan arbejdsform:

"En slik arbeidsform indebar imidlertid etter vår oppfatning visse farer. Det sto for oss som intet mindre enn en ulykke om Oversiktens karakter av inspirert fortelling skulle gå tapt. Dens styrke har nettopp ligget i at den ikke har vært et tørt oppslagsverk, belemret med detaljer og spesialiteter. Men det står jo ikke til å nekte at sakkyn-dige forfattere ofte kan ha vanskelig for å skrive om sitt spesialområde med den brede penn som kreves i en fortellende innføringsbok. Norsk prosa varierer dessuten sterkt, og vi har ønsket å unnga at boken skulle få samleverkets heterogene preg. Vi har derfor i større eller mindre utstrekning skrevet om de fleste bidragene, slik at boken i formell henseende står mer for redaksjonens enn for bidragsyternes regning. Vi vet at vi ikke helt har greid å bevare fremstillingens preg av ledig fortelling. Vi håper imid- lertid at det som er gått tapt av Knophs umiddelbare fortellerglede, i noen grad er blitt kompensert gjennom et høyere presisjonsnivå og ved en større grad av innføring i juridisk resonnement."

Den manglende "fortellerglede" skulle således opvejes af et højere præcisionsni-veau og en større grad af indføring i juridisk ræsonnement. Bogen fik imidlertid vokseværk, og 1934-udgaven på 458 sider var i 1993 blevet til en bog på mere end 1000 sider og med deltagelse af 31 forfattere. I 1998 tog redaktøren, professor ved Bergens Universitet *Kåre Lilleholt*, derfor den konsekvens at skære sidetallet ned med omkring 300 sider: "Meininga har vore at framstillinga enda betre skal svare til tittelen og vere oversiktleg. 'Knophs Oversikt over Norges rett' skal ein kunne slå opp i, men helst skal ein også kunne finne glede i å lese det heile i samanheng." Om man kan have glæde ved at læse bogen i *sammenhæng*, kan diskuteres, al den stund bogen med sine 874 sider stadig må betragtes som meget omfattende. De emner, som Knophs behandlede i 1934, behandles stadig i 1998-udgaven, fx personretten, familieretten, formueretten, arveretten, panteretten og arbejdsretten. Men mange nye er kommet til, fx miljøretten, socialretten, erstatningsretten, sammenslutningernes ret, søret og transportret, ligesom en række emner er blevet væsentligt anderledes systematiseret i forhold til 1934-udgaven.

Sverre Blandhol mener, at et studium af bogens udviklingshistorie vil vise, at udviklingen er gået i retning af "nøktern (men også perspektivløs) rettsdogmatisk retning i norsk juss etter krigen" (s. 68). Set i forhold til Ragnar Knophs retspolitiske program kan man udmærket sige, at udviklingen er gået i retning af en mere perspektivløs retsdogmatik eller nykonstruktivisme. Det perspektivløse ligger imidlertid i det forhold, at retsvidenskaben i dag – i modsætning til Knoph – netop ikke har noget perspektiv eller nogen retspolitisk målsætning, som skal realiseres. Retsdogmatikken er en "specifik teknik" og er i den forstand perspektivløs, fordi den ikke forfølger et (retspolitisk) mål, som ligger uden for den selv, dvs. uden for retssystemet. Jeg er imidlertid sikker på, at det ikke er redaktørerne af *Knophs Oversikt over Norges rett*, som bærer ansvaret herfor, men at forklaringen – som Ragnar Knoph ville have sagt – skal søges i rets- og samfundsudviklingen, jf. ovenfor.

Det er imidlertid ikke hele formueretsvidenskaben, som har udviklet sig i nykonstruktiv retning. Den omfattende statslige regulering af kontraktsretten har betydet, at visse dele af den moderne formueretsteori har ment, at man burde tale om en "social civilret", hvor udgangspunktet ikke længere skal tages i "privatautonomien", men i hensynet til "borgernes behov".

Særlig markante personer i denne debat har været finnen *Thomas Wilhelmsson* i bogen *Social civilrätt. Om behovsorienterade element i kontraktsträttens allmänna läror* (1987), og nordmanden *Hans Petter Graver* i bogen *Sosiale rettigheter i gjeldsforhold* (1990). Fælles for de to forfattere er, at de opfatter privatrettens værdigrundlag, "privatautonomien", som en stærkt forældet liberalistisk grundholdning. I stedet formulerer de en alternativ kontraktsretlig ideologi med kontraktspartens sociale ansvar som udgangspunkt.

På grundlag af en teoretisk analyse af visse udviklingstendenser i kontraktsretten stiller *Thomas Wilhelmsson* spørgsmålet om, hvilken relevans en parts økonomiske og sociale stilling bør have i kontraktsretlige og obligationsretlige afgørelser. Forfatteren mener at kunne iagttage en udvikling mod en "social civilret", hvorved han mener "civilrättens materialisering i form af skyddsnormer för den svagare parten i rättsförhållande" (s. 46). Velfærdsstatens mål – at modificere virkningen af markedskræfterne, at sikre borgerne en vis minimumsindkomst, at mindske usikkerhedsfaktorer i livet ved at skabe beskyttelse mod sygdom, arbejdsløshed og alderdom samt at tilbyde medborgerne sociale tjenester inden for rammen af tilgængelige ressourcer – kommer således til udtryk i kontraktsretten gennem disse "skyddsnor-

mer” eller præceptive beskyttelsesregler. Forfatteren rejser yderligere det spørgsmål, om det er muligt at erstatte kontraktsrettens autonomi med socialrettens solidaritet, og anfører, at nøglebegrebet er *behovsorientering*. På baggrund af en analyse af retspraksis inden for lejeretten, erstatningsretten og renteloven forsøger forfatteren herefter at udvikle kontraktsrettens almindelige lære i en mere behovsorienteret retning. Særskilt opmærksomhed tildeles retsinstituttet “social force majeure”, der efter forfatterens opfattelse skal realisere et af velfærdsstatens hovedformål: at sikre medborgerne mod sygdom, arbejdsløshed m.m. Forfatteren udvikler herefter en almindelig lære, hvorefter debtors ansvar lempes i tilfælde af arbejdsløshed, sygdom m.m.

Hans Petter Graver giver i sin bog en skitse af fremvæksten og indholdet af en alternativ kontraktsretlig ideologi med kontraktsretlige fremstillinger, der normalt tager udgangspunkt i aftalefriheden, således at præceptive regler for visse retsforhold og generelle generalklausuler ses som modifikationer eller begrænsninger. Forfatteren peger herefter på fremvæksten af lovgivning, der bygger på en alternativ ideologi – en udvikling, som begyndte allerede i slutningen af det 19. århundrede med fabriktilsynsloven (s. 35 f.). Selvom forfatteren kan konstatere, at udviklingen af de kontraktsretlige love er resultatet af politiske beslutninger, der bygger på en velfærdsideologi, konstaterer forfatteren, at en velfærdsideologi ikke er slået igennem i den norske retsteori. Om retspraksis anfører forfatteren: “Retspraksis er forløpig så sparsom at det er vanskelig å si noe sikkert om hvor stort gjennomslag en velfærdsstatlig ideologi har hatt på domstolenes kontraktsretlige tenkning. Generelt tar det nok lengre tid for ideologiske endringer å slå gjennom i de tunge juridiske kretser, enn i det politiske miljø. Visse signaler fra Høyesterett på senere tid, tyder imidlertid på åpenhet i forhold til å bygge videre på den utvikling som er satt i gang av lovgiveren” (s. 40 f.).

Wilhelmssons og Gravers bøger er medtaget for at vise, hvor langt visse dele af den moderne formueret er kommet i bestræbelserne på at inddrage sociale/etiske hensyn i formueretten. Metoden, som de anvender, viser i spejlvendt form de seneste 50-60 års udvikling inden for formueretten. Begge forfattere peger således på det forhold, at retsudviklingen inden for dette område er sat i gang af lovgiveren. Begge forfattere har den opfattelse, at det på baggrund af det store antal af sociale beskyttelseslove er muligt at trække generelle principper ud af de enkelte beskyttelseslove. Metoden kan kritiseres, og er blevet det, bl.a. af den finske formueretsjurist *Lars Erik Taxell*, som afviser muligheden for at trække generelle principper ud af de enkelte

beskyttelseslove, da der er tale om speciallove. Anerkender man Wilhelmssons og Gravers metode, ville det – stadig ifølge Taxell – betyde, at man svækker det værdigrundlag, hvorpå aftaleretten i sidste ende hviler, nemlig aftalefriheden og aftalebundetheden.

Selvom jeg i store træk kan tilslutte mig Taxells forbehold, peger de to forfattere efter min mening på forskellige vigtige karaktertræk ved den moderne formueret. Det er således rigtigt, at udviklingen inden for særligt kontraktsretten er gået i retning af at opfatte parterne som medspillere og ikke som modspillere, og at udviklingen af loyalitetsstandarder er et udslag af denne udvikling. Denne udvikling er som bekendt ikke ny, men blev allerede beskrevet af Ragnar Knoph i hans bog *Utviklingslinjer i moderne formueret*, 1934. Udviklingen har i dag ført til, at man inddrager flere og andre sociale hensyn end tidligere, hvilket viser, at retten er *åben og dynamisk*, og at domstolene kan tilpasse retten til virkeligheden, således at sociale hensyn har betydning som argumenter i retsafgørelsen. På dette punkt mener jeg, at Ragnar Knophs retspolitiske målsætning i vid udstrækning er blevet realiseret; men i spidsen for retsudviklingen har ikke stået domstolene, men derimod lovgiveren, dvs. de folkevalgte i Stor- og Folketinget.

I forrige afsnit blev det sagt, at Knophs retspolitiske målsætning om i højere grad at inddrage domstolene i retsudviklingen ved hans død i 1938 var blevet overhalet indenom af lovgivningsmagten, idet denne selv havde sat sig i spidsen for retsudviklingen. Hermed mener jeg selvfølgelig ikke, at domstolene – særligt Højesteret – ikke er og bør være aktive i retsudviklingen. En sådan holdning ville i øvrigt være kontrafaktisk, eftersom (særligt) Højesteret spiller en væsentlig rolle i rettens udvikling. Som vi skal se i næste afsnit, er dele af den nyere norske retsvidenskab fremkommet med synspunkter, som fuldt ud er på linje med Ragnar Knophs forestillinger om domstolenes rolle i retsudviklingen.

DOMSTOLENE OG RETSUDVIKLINGEN

En af de mest markante fortalere for, at den norske Højesteret bør have en mere aktiv rolle i retsudviklingen, var den daværende professor *Carsten Smith*, som i artiklen “Domstolene og rettsutviklingen”, der blev bragt i *Lov og Rett* 1975 (s. 292), nærmere redegjorde for sit syn på disse forhold. Artiklen var blevet til på baggrund af et foredrag, som Carsten Smith i 1974 havde holdt for dommerforeningen. Når det særligt er Carsten Smith, som fremdrages i denne sammenhæng, hænger det sammen med det forhold, at han i 1991 blev udnævnt til højesteretsjustitiarius og dermed fik mulighed for at påvirke udviklingen i den retning, han ønskede. Smiths vision om en retsudvikling styret af Højesteret blev formuleret således:

“Efter min oppfatning bør våre domstoler, og særlig Høyesterett, lede vår rettsutvikling på en betydelig mer aktiv måte enn i dag. Den enestående samling av kunnskaper og evner som man finner i vår øverste domstol, blir neppe utnyttet maksimalt til samfundets beste gjennom det store antall sterkt konkrete avgjørelser som Høyesterett treffer. Ting skjer raskt i våre dager. Og vi trenger Høyesterett sterkere med i samfunnsutviklingen. Jeg tror at våre domstoler i tiden som kommer i stigende utstrekning vil få søkelyset på seg. Det gjelder da at de ikke forsiktig nøyer seg med å være dyktige og uangripelige juridiske teknikere, men at de aktivt utnytter den store tillit de med rette nyter i vårt samfunn, til å utforme dette samfunn.”

Carsten Smiths begrundelse for at lade Højesteret lede retsudviklingen var den samme, som Ragnar Knoph gav, nemlig at “ting skjer raskt i våre dager”. Konklusionen var derfor, at “vi trenger Høyesterett sterkere med i samfunnsutviklingen”. Men her hørte ligheden mellem Smith og Knoph tilsyneladende op, for Smiths idealbillede af en øverste domstol, der koncentrerede sig om de sager, hvor den kunne bidrage til retsudviklingen, var alene begrundet i det forhold, at der i Højesteret “er samlet ca. tyve av landets toppjurister”. I modsætning til Knoph havde Carsten Smith ikke noget (formuleret) retspolitisk program, en forestilling om en retsorden præget mere af etiske og sociale hensyn. Carsten Smith var klar over, at der var tale om politisk virksomhed, for “dommene er aktive beslutninger, ikke barn av politisk hvite storker”. Og det politiske element skulle have betydning ved udnævnelsen til højesteretsdommer: “Domstolenes medansvar for rettsutviklingen bør medføre at utnevnelser ved siden av de juridiske kvalifikasjoner bør bygge på bred samfunnsmessig innsikt. Man bør i større grad anerkjenne at politisk erfaring kan være av verdi.” Smith var opmærksom på, at hans ideer kunne kritiseres for at bygge på en noget “romantisk tro på domstolene og deres muligheter”.

Carsten Smiths forestilling om Høyesterets ledende rolle i retsudviklingen blev ikke mødt med begejstring af landets dommere, der mente, at den vigtigste opgave for Høyesteret var at afgøre konkrete sager og ikke at opstille generelle retningslinjer eller at producere retsregler.

Ved sin fratreden den 28. juni 2002 berørte Carsten Smith atter spørgsmålet om retsudviklingen, og i talen, som findes på Høyesterets hjemmeside, sagde han bl.a.:

“Den dag Rolv Ryssdal trådte tilbake som justitiarius i 1984, henviste han til mitt ønske og til noen videre tanker jeg hadde fremlagt på et alminnelig dommermøte, der min centrale tese var at vår øverste domstols viktigste oppgave ikke er å avgjøre konkrete saker, men å trekke opp retningslinjer for fremtiden. Slik Rolv Ryssdal drøftet mine synspunkter i sin avskjedstale, kan jeg i dag i dyp respekt videreføre hans ord. Han understreket at han delte den oppfatning at det er en viktig oppgave for domstolene – og særlig for Høyesterett – å lede rettsutviklingen innen de grenser grunnlov og lov setter, selv om han tok viktige reservasjoner og påpekte vilkår som måtte være til stede. Høyesteretts ansvar for rettsutviklingen har også vært omtalt hos flere av mine forgjengere når de ved avslutningen av sin embetsperiode har sett seg tilbake. Erling Sandene talte om Høyesterett som presedensdomstol. Høyesterett har, sa Paal Berg, ‘mer enn en gang gått imot gjengs rettslære og tilvante rettsforestillinger når de ikke samsvarte med en ny tids rettskjensle’. Men høytidslære er ett, det arbeidspressete dommerliv noe annet. Kravet til Høyesterett om å skape fremtidsrettede retningslinjer for rettslivet er en ideal fordring som er krevende å innfri.”

Bemærkningen om, at Høyesterets skabelse af “fremtidsrettede retningslinjer for rettslivet er en ideal fordring som er krevende å innfri”, kan tolkes på den måde, at Carsten Smith ikke mente, at idealet om en mere aktiv Høyesteret var blevet indfriet i Norge. I talen pegede Carsten Smith dog på et forhold, som viste, at utviklingen bevæger sig i den rigtige retning, for “tallet på avgjorte saker pr. år er redusert vesentlig”, og det var uttrykk for den omstændighed, at “Høyesteretts saksomfang og saks-sammensetning har utviklet seg i riktig retning for å realisere denne fordring”.

For Ragnar Knoph var Høyesteret et middel til at realisere et retspolitisk mål, og når det var domstolene, der skulle utvikle retten, var det netop, fordi retsudviklingen var udtryk for en realisering af retfærdighedsidealet, og retfærdighedens vogtere er som bekendt domstolene. I dag behandles spørgsmålet om Høyesterets deltagelse i retsudviklingen uafhængigt af retspolitiske mål. I et moderne demokrati vil mange formentlig være mest tilbøjelige til at mene, at det er lovgiverens opgave at opstille de retspolitiske målsætninger og de midler, der er nødvendige for at realisere disse. Set fra denne synsvinkel må Høyesteret (nøjes med at) deltage i den form for retsud-

vikling, som de er bedst egnede til, nemlig justeringen, tilpasningen og udviklingen af den mere teknisk betonedede side af retten. Hermed tænkes bl.a. på den udfyldning, præcisering og undertiden korrigerende af lovbestemmelser, som domstolene foretager gennem sin tolkningspraksis.⁶⁴

DEN NORDISKE REALISME OG PRAGMATISK RETSVIDENSKAB

Med Anders Sandøe Ørsted og Anton Martin Schweigaard blev grundstenen lagt til *Den Nordiske Realisme*, som i højere grad end den tyske konstruktivisme betonedede samarbejdet mellem teori og praksis. Schweigaard havde forkastet hele den tyske retsvidenskab som praktisk uanvendelig og opstillede i stedet den analytisk-deskriptive metode. På baggrund af tysk teori formulerede Francis Hagerup den konstruktive metode, som særligt beskæftigede sig med at forme retsbegreber og "paavise disses Sammenhæng og Slægtsskab, idet den af dem danner et System". En af konstruktivismens hovedopgaver var at påvise "Retsstoffets egen indre Sammenhæng". Fredrik Stang vendte sig imod konstruktivismen, og med afsæt i Schweigaards analytisk-deskriptive metode formulerede han den sociologiske metode, som var dynamisk og åben over for det praktiske retslivs behov. Det var denne metode, som videreførtes af Ragnar Knoph. Jeg har tidligere nævnt, at forskellen mellem den konstruktive og den sociologiske metode ikke er stor, men at der efter min opfattelse er tale om, at begge metoder i virkeligheden udvælger en enkelt relation, som herefter gennem en uberettiget generalisering gøres til udtryk for, hvad retsvidenskabelig metode som helhed er. Hermed er ikke sagt, at den konstruktive og den sociologiske metode er det samme. Det er imidlertid min opfattelse, at tilhængerne af såvel den konstruktive som den sociologiske metode næsten udelukkende har været beskæftigede med at anvise, hvordan den retsvidenskabelige metode *bør* være. Hvis man i højere grad koncentrerer sig om, hvordan retsvidenskaben arbejder, og hvordan juridisk tænkning rent faktisk foregår, vil man hurtigt nå til den erkendelse, at man slet ikke kan håndtere et retssystem (normsystem), hvis man ikke forstår de retlige begreber, deres indre sammenhæng og slægtskab (systematikken/konstruktionen). Lige så klart er det vel, at retsvidenskabens opgave ikke kun består i systematisering af retsstoffet. Retsvidenskaben har mange forskellige

64. Jf. Torstein Eckhoff, *Rettskildelære*, 5. utg. ved Jan E. Helgesen, Oslo 2001, s. 211.

opgaver. For Ragnar Knoph var retsvidenskabens hovedopgave af praktisk art, nemlig at bistå domstolene med at fremdrage de sociale hensyn, som domstolene benyttede, og give anvisninger på, hvilke hensyn domstolene burde inddrage. Retsvidenskaben skulle "tjene rettslivet" og lade "sit kjennskap til de reale livsforhold flyte inn i fremstillingen". Som nævnt var metoden enkel, for man skulle blot tænke og føle som en lovgiver. Ragnar Knophs synspunkt dækker formentlig meget godt én af *formueretsvidenskabens* væsentligste opgaver. Men for retsvidenskaben som helhed er Knophs synspunkt for snævert.

Udover retsdogmatik omfatter retsvidenskaben også komparativ retsvidenskab, dvs. retshistorie, retssociologi, retsfilosofi, international komparativ ret og retspolitik. Retsdogmatikkens opgave er at beskrive, fortolke og systematisere de gældende regler og retsgrundsætninger, hvorimod retssociologien, retshistorien og retsfilosofien har andre opgaver og metoder, som ikke skal behandles nærmere her. Hagerups, Stangs og Knophs diskussioner om metode vedrørte udelukkende privatretsvidenskaben og særligt formueretten.

Som tidligere nævnt var en af grundene til, at Stangs og Knophs pragmatiske metode ikke sidenhen fik større tilslutning, den, at de havde undladt at forankre metoden i en teori. Et sådan teori for nordisk pragmatisme kan formentlig opstilles, men det ligger uden for denne bogs rammer at gøre forsøget. Her skal blot peges på nogle enkelte krav, som må stilles til en sådan (moderne) nordisk pragmatisk retsteori.

I bogen *Pragmatisk retsteori* (2001) behandler den danske professor *Jørgen Dalberg-Larsen* pragmatismen med udgangspunkt i den amerikanske retsteori, der opstod i slutningen af 1800-tallet med så berømte fortalere som *Charles Sander Pierce* (1839-1914), *William James* (1842-1910) og *John Dewey* (1859-1952). Som anført af Dalberg-Larsen repræsenterer pragmatismen et opgør med formalisme, dogmatisme og abstrakt teoretiseringen med opbygning af store teorisystemer, uden relation til virkeligheden og de reelle problemer i virkeligheden (s. 103). Forfatteren peger på det forhold, at der i dag findes mange forskellige retninger inden for pragmatismen, og at der derfor er tale om en bred tankestrømning, som det er umuligt at karakterisere fyldestgørende i nogle enkelte formler (s. 13). Men som Dalberg-Larsen pointerer, kan pragmatismens budskab formuleres som et krav om "at se virkeligheden i øjnene, at anvende de relevante videnskabelige teorier og metoder til at belyse de forskellige problemstillinger, at producere en form for viden, der i en eller anden forstand er praktisk relevant, og at forlade tidligere teorier og synspunkter,

når erfaringerne viser, at de ikke længere er holdbare” (s. 103). Næppe mange vil være uenige i disse forholdsvis bredt formulerede krav til retsvidenskaben, og én af hovedopgaverne ved formuleringen af en nordisk pragmatisk retsteori må derfor bl.a. være at analysere og konkretisere disse udgangspunkter.

For mig at se kan pragmatismen i Norden føres tilbage til Ørsted, Schweigaard, Stang og Knoph. Det betyder selvsagt ikke, at den nordiske retsvidenskab skal vælge at isolere sig for at skabe en selvstændig nordisk pragmatisk retsteori. Schweigaards eksempel må være advarsel nok. Den amerikanske pragmatiske teori vil efter min opfattelse være en god “udfaldsport”, når dette vigtige videnskabsteoretiske spørgsmål engang skal behandles i den nordiske retsteori. En af retsvidenskabens første opgaver er at få afklaret dens egen rolle i forhold til det faktum, at retten har mange forskellige *funktioner*, som afføder mange forskellige retlige aktører, der lægger vægt på forskellige dele af retten. Hertil kommer, at der er mange *producer* af ret, bl.a. lovgiveren, domstolene, private, offentlige myndigheder mv., ligesom retten har forskellig *rækkevidde*, såvel geografisk som i henseende til adressaten. Retten er med andre ord *pluralistisk*, hvilket betyder, at retskilderne kan opløses i lige så mange dele, som der er relationer (retlige aktører).⁶⁵ At retten er pluralistisk, betyder, at retsvidenskaben må forlade den klassiske, enøjede dommersynsvinkel, der anlægges på retten, og i stedet se på alle de “praktiske” synsvinkler eller relationer, som mangfoldigheden eller pluralismen giver anledning til. Retsvidenskabens opgave er ikke længere kun den at vejlede domstolene, men den må også have andre relevante retlige aktører for øje.

DEN EPISK-LYRISKE STIL OG DEN NORSKE JURIDISKE STIL

Fredrik Stangs og Ragnar Knophs episk-lyriske stil blev videreført af *Kristen Andersen* (1907-1986), hvis stil prægedes af et “meget farverigt og forfriskende sprog. Kjædelige var hans fremstillinger aldri”, som det hed i festskriftet fra 1977. Enhver, der har læst Kristen Andersens lille bog *Syv essays omkring rett og idealisme* (1955) og bogen *Tanker og innfall* (1967), vil kunne nikke genkendende til denne beskrivelse. Ingen forfattere efter Kristen Andersen har tilsyneladende fortsat den episk-

65. Jf. Jens Evald, *Retskilderne og den juridiske metode*, 2. udg., Kbh. 2000, s.10 ff. og Jørgen Dalberg-Larsen og Jens Evald, *Retstens ansigter*, Kbh. 1998, s. 37 f.

lyriske tradition. Alligevel kan man konstatere, at den norske retsvidenskab har en særlig skrivetradition, som gør den norske retsvidenskabelige litteratur interessant og let at læse. Denne skrivetradition kan med von Eybens udtryk betegnes *den norske juridiske skrivestil*.

Den episk-lyriske stil og den norske juridiske stil er nært beslægtede. Når jeg om Stangs og Knophs skrivestil har valgt betegnelsen episk-lyrisk stil, hænger det sammen med forskellige forhold, nemlig *at* kun Stang og Knoph benyttede denne stil, *at* stilen blev kritiseret af Stangs og Knophs samtid, og *at* der til trods for det nære slægtskab mellem de to traditioner er væsentlige forskelle. Den fortællende, næsten mundtlige form, som kendetegnede Ragnar Knophs værker, er i dag erstattet af et letlæseligt skriftsprog, som med Vinding Kruses udtryk "bærer Togaen". Knophs hyppige brug af metaforer og bramfrie kommentarer er heller ikke overtaget af den moderne norske retsvidenskab. Fra tid til anden ser man dog eksempler på, at enkelte jurister ved særlige lejligheder benytter sig af den knophske skrivestil med vers og digte, fx *Carsten Smiths* artikel til dommerforeningens årsmøde "Domstolene og rettsutviklingen" (1975), hvor forfatteren anførte følgende om domstolenes politiske indsats:

"Det er vel så at noen nok kan ha overdimensjonert dette med juristenes politiske virksomhet. Piet Hein har følgende kommentar i gruk-form til psykologenes bruk af Freuds symbolsystem: Enhver ting er enten/konkav eller -vex/så alt hva man drømmer/er noe med sex. Man kunne more seg med å ironisere på tilsvarende måte over visse rettsrealisters falkeblik for politiske elementer: Enhver ting er enten reform eller skikk/så alt hva man dømmet/det blir politikk."

Den norske skrivestil er i dag så rodfæstet i Norge, at det kan synes vanskeligt at finde eksempler på en kedelig og formel skrivestil, som desværre er så udbredt i Danmark og Sverige. Set med mine øjne må den norske retsvidenskabelige litteratur i dag betegnes som den absolut førende i Norden hvad angår læsevenlighed og formidling.

LOVEN OG LIVET

Med overskriften “Loven og livet” slutes cirklen, og vi er nu tilbage ved Ragnar Knophs sygeseng i København i 1938. Med sig fra Oslo havde Ragnar Knoph taget det næsten færdige manuskript til bogen *Rettslige standarder*, som egentlig skulle have heddet *Loven og livet*. Der blev i indledningen peget på det forhold, at titlen tilsyneladende var for vid og derfor ikke passede til bogens indhold. Intet kunne være mere forkert, for i bogen stod Ragnar Knoph – med Stangs ord – over for fremtidens ret, “en nydannelse som trenges”, og Knophs fantasi rakte til at bygge det solide grundlag for fremtidens brug af retlige standarder. Uden selv at være klar over det foregreb Ragnar Knoph hermed samtidig den retsudvikling, som fulgte, hvor det var lovgivningsmagten, der stod i spidsen for retsudviklingen (livet) – en retsudvikling, som på mange punkter opfyldte Ragnar Knophs retspolitiske målsætninger.

I det foregående er Ragnar Knoph blevet genplaceret i de miljøer, han færdedes i gennem livet: Oslo Universitet, Norges Højesteret, Arbejdsretten og Boykot-domstolen. Vi har ladet Ragnar Knoph se på sin samtid, ligesom vi har ladet samtiden se på ham. Vi har fået bekræftet, at der i forfatterskabet forenes tre sider af hans person, nemlig retsvidenskabsmanden, kunstneren og forfatteren, ligesom vi har kunnet konstatere, at Ragnar Knoph ikke var fejlfri og måske heller ikke var den norske Ørsted, som nogle mente. Men som vi har set, var Ragnar Knoph dog helt usædvanlig, både som menneske og som retsvidenskabsmand, ligesom han påvirkede en hel generation af nordiske jurister.

Endnu mangler vi at få besvaret et sidste spørgsmål, nemlig i hvilket omfang Ragnar Knoph var vellidt uden for de retsvidenskabelige cirkler? To små historier, fortalt af Gösta Eberstein i *Mindehæftet*, giver muligvis svaret herpå og tegner samtidig et billede af en mand, som interesserede sig for de mennesker, han mødte på sin vej.

På sin daglige spadseretur fra hjemmet i Nils Juelsgate til universitetet passerede Ragnar Knoph hver dag et hus, der havde en portvagt, som Ragnar Knoph standede ved og vekslede et par ord med. Da dødsbudskabet kom, indfandt portvagten sig i Nils Juelsgate for at give udtryk for sin taknemmelighed og hengivenhed. Han havde, sagde han, for sin del mistet sine lyspunkter i livet. Kristen Andersen skrev senere, at “vagrere enn gjennom denne uttalelse kan det harmoniske samspill mel-

lom mennesket og rettsvitenskapsmannen i Ragnar Knoph, neppe belyses". Eksemplet var ikke det eneste, for blandt de kranse, som blev sendt til begravelsen, var der også en fra portieren på Hotel Kongen af Danmark, hvor Ragnar Knoph overnattede på sine jævnlige besøg i København.

Ragnar Knoph har efterladt sig tydelige spor både i loven og i livet. Sporene ender ikke her, men det er blevet tid til at slutte historien om Ragnar Knoph.

Oversigt over Ragnar Knophs forfatterskab

Denne oversigt over Ragnar Knophs forfatterskab bygger i alt overvejende grad på den oversigt, som er udarbejdet af *Kristen Andersen* og trykt i Tidsskrift for Retsvidenskab 1939 (Mindehæftet). Systematikken er ændret en smule af hensyn til overskueligheden, ligesom enkelte mindre artikler og anmeldelser, som ikke er nævnt i Mindehæftet, er tilføjet.

A. Bøger

1. *Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett*, Kristiania 1921.
2. *Rett og rettsbevissthet*. Det norske Studentersamfunds folkeskrifter, Kristiania 1923.
3. *Trustloven av 1926 med kommentarer*, Oslo 1926.
4. *Lov om motorvogner av 20. februar 1926 med trafikkregler, forskrifter m.m. Kommentarutgave*. Udgivet sammen med Kaptajn A. Rørholt, Oslo 1927.
5. *Funksjonæropfinnelsen*, Oslo 1928.
6. *Norsk arverett*, Oslo 1929-1930.
7. *Norsk sjørett*, 2. utg., Oslo 1931 (udgivet 1926 i en maskinskrevet udgave).
8. *Oversikt over Norges rett*, Oslo 1934.
9. *Utviklingslinjer i moderne formuerett*. Universitetets radioforedrag, Oslo 1934.
10. *Åndsretten*, Oslo 1936.
11. *Åndsarbeidets rett*, Universitetets radioforedrag, Oslo 1938.
12. *Rettslige standarder, særlig Grunnlovens § 97*, Oslo 1939 (posthumt).

B. Artikler

1. "Rettighet eller interesse som gjenstand for rettsbeskyttelse", *TjR* 1922, s. 219 ff.
2. "Konnossementets rettslige natur", *TjR* 1922, s. 334 ff.
3. "Intestatarverrettens begrensning", Forhandlinger ved det 12. nordiske juristmøde i Kristiania den 22., 23. og 24. august 1922, Bilag IV, Kristiania 1923.
4. "Konnossementets rettslige natur", Replik til direktør J. Jantzen, *TjR* 1923, s. 27 ff.

5. "Noen ord om dommerens stilling til kutymene", *Norsk Retstidende* 1923, s. 305 ff.
6. "Kutymenes rettslige natur", Medlemsblad for Den norske dommerforening, 1924, s. 2 ff. (Kortfattet referat af foredrag holdt i foreningen).
7. "Den videnskapelige eiendomsrett", Förhandlingarna å det trettonde nordiska juristmötet i Helsingfors den 18., 19. og 20. august 1925, Bilag II, Helsingfors 1926.
8. "Hovedlinjer i den åndelige eiendomsretts utvikling", Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, Årbok 1925, Bilag III, Oslo 1926.
9. "Nydannelser i i norsk kontraktsrett, skapt ved trustlovgivningen", *Norsk Retstidende* 1927, s. 1025 ff.
10. "Fondet til aandslivets fremme. Regjeringens 'angrep' paa aandslivet (Den norske Regjeringens Forslag til en ny Lov til Værn for Kunstfrembringelser)", *Nordisk Forfattertidende* 1927, Årgang 8, s. 17-20.
11. "Trekk av den norske høiesteretts fysiognomi og av dens innsats i norsk rettsutvikling", *SvJt* 1930, s. 331 ff.
12. "Samvirkelagens rettslige stilling forsåvidt angår deres politiske nøytralitet", Oslo 1930.
13. "Kollektive arbeidsoppsigelser", Meddelelsblad utgitt av Arbeidernes faglige Landsorganisasjon 1930, s. 219 ff og s. 318 ff.
14. "Retten og samfundet", Universitetets radioforedrag: "Rett og samfund", Oslo 1931, s. 22-34.
15. "Utredning angående Bærumbanens, Holmenkollbanens og Ekebergbanens rettslige stilling efter de konsesjoner som er meddelt", Oslo 1931.
16. "Om firma og varemerker som en forretnings goodwill", *Aarbog for dansk Forening for industriel Retsbeskyttelse*, 1931.
17. "Om akkordinstituttet i Danmark og Sverige og om berettigelsen av å innføre et tilsvarende institutt i Norge", Bilag til *Norges Grossisttidende* 1931, s. 1-16.
18. "Biografi over professor Nikolaus Gjelsvik", *Norsk biografisk leksikon*, Bind 4, 1931, s. 468 ff.
19. "Om ophavsmannens 'moraliske' rett til sitt verk efter den nye lov om åndsverker", *Festskrift tillägnad Præsidenten Juris doctor Herr Friherre Erik Marks von Würtemberg den 11 mai 1931*, s. 316 ff.
20. "Bedriftshemmeligheters rettsbeskyttelse", Forhandlinger på det sekstende nordiske juristmøde i Oslo den 23., 24. og 25. august 1934, Bilag I, Oslo 1935.

21. "Loven og retten", Norsk Rikskringkastnings serieforedrag nr. 7: *Loven og lovgivningsmakten*, Oslo 1935, s. 5-17.
22. "Til kontraktsrettens almindelige del", *TfR* 1937, s. 63 ff.
23. "Jødespørgsmålet i tysk rettsvidenskap", *TfR* 1937, s. 125 ff.
24. "Felles nordisk åndsverkslovgivning?", *TfR* 1937, s. 133 ff.
25. "Et 200 års jubileum (Den juridiske embedseksamen)", *TfR* 1937, s. 321 ff.
26. "Ordre-public synspunktet i de amerikanske gulldollarsakene", *TfR* 1937, s. 356.
27. "Norsk arbeidsrettsdom om sjøfolkenes blokade av general Franco", *TfR* 1937, s. 371 ff.
28. "Fredrik Stang 70 år", *TfR* 1937, s. 377 ff.
29. "Omkring gullklausuldommene", *TfR* 1938, s. 45 ff.

C. Anmeldelser

Oversigterne:

1. "Oversikt over norsk litteratur 1916-17", *SvJt* 1918, s. 212 ff.
2. "Oversikt over norsk litteratur 1918", *SvJt* 1919, s. 271.
3. "Oversikt over norsk litteratur 1919-20", *SvJt* 1921.
4. "Oversikt over norsk litteratur 1921", *SvJt* 1922, s. 389.
5. "Oversikt over norsk litteratur 1922-23", *SvJt* 1924, s. 114 ff.
6. "Oversikt over norsk litteratur 1924", *SvJt* 1925, s. 283.
7. "Oversikt over norsk litteratur 1925", *SvJt* 1926, s. 345.
8. "Oversikt over norsk litteratur 1926", *SvJt* 1927, s. 378.
9. "Oversikt over norsk litteratur 1927", *SvJt* 1928, s. 487.
10. "Oversikt over norsk litteratur 1928", *SvJt* 1929, s. 366.
11. "Oversikt over norsk litteratur 1929", *SvJt* 1930, s. 452.
12. "Oversikt over norsk litteratur 1930", *SvJt* 1931, s. 511.
13. "Oversikt over norsk litteratur 1931", *SvJt* 1932, s. 559.
14. "Oversikt over norsk litteratur 1932", *SvJt* 1933, s. 345.
15. "Oversikt over norsk litteratur 1933", *SvJt* 1934, s. 586.
16. "Oversikt over norsk litteratur 1934", *SvJt* 1935, s. 572.

Andre anmeldelser:

17. Kristian Østberg: Norsk Bonderett, Tredje utgave, "Små bonderettslige og retthistoriske avhandlinger og artikler", *TfR* 1923, s. 170 ff.
18. Paal Berg: "Arbeidsrett", *Norsk Retstidende* 1930, s. 1134.

19. Knud Illum: "Forelæsninger over almindelig formueret", *TfR* 1937, s. 497 ff.
20. E. Marks von Würtemberg og F. Sterzel: "Lagen om skuldbrev" samt Henry Ussing og C. C. Dybdal: "Gældsbrevslovene", *TfR* 1938, s. 475 ff.
21. Erik Reitzel-Nielsen: "Dansk juridisk Litteratur", *TfR* 1938, s. 476.
22. Kristen Andersen: "Rettens stilling til konkurranceregulerende sammenslutninger og avtaler", *TfR* 1938, s. 87 ff.

D. Nekrologer

1. "Mikael Lie in memoriam", *TfR* 1927, s. 440 ff.
2. "Professor Oscar Platou in memoriam", *TfR* 1930, s. 448 ff.
3. "Viggo Bentzon", *TfR* 1938, s. 77 ff.

Litteraturfortegnelse

- Andenæs, Johs. (red.): *Store navn i norsk rettsvitenskap*, Oslo 1970.
- Andenæs, Johs.: *Statsforfatningen i Norge*, 8. utg., Oslo 1998.
- Andersen, Kristen: *Syv essays omkring rett og idealisme*, Oslo 1955.
- Andersen, Mads Bryde: "Obligationsrettens 'almindelige del'", *Festskrift til Bernhard Gomard*, København 2001, s. 16 ff.
- Anners, Erik: *Den europeiske rettens historie*, Oslo 1983.
- Aubert, L.M.B.: *Historiske Oplysninger om Det juridiske Fakultet ved det Norske Fredriks-Universitet*, Christiania 1870.
- Augdahl, Per: *Ret og retskrænkelse*, Oslo 1921.
- Bjarup, Jes: *Skandinavischer Realismus. Hägerström, Lundstedt, Olivecrona, Ross*, Freiburg 1978.
- Björne, Lars: *Den nordiska rättsvetenskapens historia : Brytningstiden : 1815-1870*, Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning. Serien 1, b. 58, Del II, 1998.
- Blandhol, Sverre: *Juridisk ideologi. Alf Ross' kritikk av naturretten*, København/Oslo 1999.
- Bull, E. Hagerup: "Ragnar Knoph, Oversikt over Norges rett", *Norsk Retstidende* 1935, s. 541.
- Bødtker, Henning: *Den Norske Sakførerforening 1908-1933*, Oslo 1933.
- Bødtker, Henning: *En advokat forteller*, Oslo 1970.
- Cervin, Ulf: *Om passivitet inom civilrätten*, Stockholm 1960.
- Dalberg-Larsen, Jørgen: *Retsvidenskapen som samfundsvidenskab*, København 1977.
- Dalberg-Larsen, Jørgen: "Gensyn med en klassiker", *TjR* 1987, s. 4 ff.
- Dalberg-Larsen, Jørgen og Jens Evald: *Rettens ansigter*, København 1998.
- Dalberg-Larsen, Jørgen: *Lovene og livet*, 4. udg., København 1999.
- Dahl, Frantz: "Francis Hagerup og 'Tidsskrift for Retsvidenskab'", *TjR* 1922, s. 98 ff.
- Eberstein, Gösta: "Immaterialrätten och dess underarter", *TjR* 1937, s. 81 ff.
- Eckhoff, Torstein: *Rettskildelære*, 5. utg. ved Jan E. Helgesen, Oslo 2001.
- Ekeberg, Birger: "Ragnar Knoph. Norsk arverett", *SvJt* 1930, s. 559 ff.
- Elden, John (red.): *Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år : 1813 - 2. oktober - 1963*, Oslo 1963.
- Evald, Jens: *Retskilderne og den juridiske metode*, 2. udg., København 2000.

- Evald, Jens: *Retsmisbrug i formueretten*, København 2001.
- Evald, Jens og Sten Schaumburg-Müller (red.), *Om retspolitik*, København 2002.
- Gagnér, Sten: "Hagerups tidsskrift", *TjR* 1999, s. 255 ff.
- Gran, Gerhard (red.): *Det Kongelige Fredriks Universitet 1811-1911*, bind 1-2, Kristiania 1911.
- Graver, Hans Petter: *Sosiale rettigheter i gjeldsforhold*, Oslo 1990.
- Hallager, G.: *Norges Høiesteret 1815-1915*, bind 2, Kristiania 1916.
- Høiland, Peter: *Den moderne retstæknings gennembrud og autoritetstab*, København 1998.
- Karlgren, Hjalmar: "Ragnar Knoph, Rettslige standarder", *SvJt*, 1939, s. 527 ff.
- Knophs oversikt over Norges rett*, utg. av Kåre Lilleholt, 11. utg., Oslo 1998.
- Kødersner, Albert: "Ragnar Knoph, Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett", *TjR* 1925, s. 306 ff.
- Krabbe, Oluf H.: *Carl Ussing i Skrift og Tale*, København 1935.
- Kruse, Frederik Vinding: *Retslæren*, København 1943.
- Kruse, Frederik Vinding: "Til den aandelige Ejendomsret", *UfR* 1937 B, s. 65 ff.
- Lundstedt, Vilhelm: "Kritik av nordiska skadesstånds-läror", *TjR* 1923, s. 55 f.
- Mardal, Magnus: *Norges Prokuratorer, Sakførere og Advokater*, bind III, del 2, Sakførere 1848-1905, utg. av Den Norske Advokatforening, Oslo 1984-1986.
- Mathiassen, Jørgen: *Hans Egede Schack som jurist og politiker*, København 1978.
- Meyer, Karsten: "Ragnar Knoph, Åndsretten", *SvJt* 1937, s. 305 ff.
- Mindehæfte: "Ragnar Knoph Minnehefte", *TjR* 1939, s. 1 ff.
- Munch-Petersen, H.: *Den borgerlige ret i hovedtræk*, 22. rev. udg. ved W.E. von Eyben, Jørgen Trolle og Anders Vinding Kruse, København 1976.
- Platou, Oscar: *Forelæsninger over Retskildernes Theorie*, Kristiania 1915.
- Rett og humanisme. Festskrift til Kristen Andersen, 6. august 1977*, under redaksjon av Henning Jakhelln et al., Oslo 1977.
- Robberstad, Knut: *Retts saga I*, Oslo 1971.
- Ross, Alf: *Om ret og retfærdighed*, København 1953.
- Røhr, P. Knoph: *Slægterne Knoph og Poppe samt slægten Solner*, Kristiania 1895.
- Schjelderup, Ferdinand: "Ragnar Knoph, Åndsretten", *Norsk Retstidende* 1937, s. 241 ff.
- Schweigaard, Anton Martin: "Betragtninger over Retsvidenskabens nærværende Tilstand i Tydskland", *Juridisk Tidsskrift*, bind 23, 1823, s. 292 ff.
- Seip, Anne-Lise: *Vitenskap og virkelighet. Sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T.H. Aschehoug 1845 til 1882*, Oslo 1975.
- Slagstad, Rune: *Rett og politikk. Et liberalt tema med varisjoner*, Oslo 1987.

- Smith, Carsten: "Domstolene og rettsutviklingen", *Lov og Rett*, 1975, s. 292 ff.
- Stammler, Rudolph: *Die Lehre vom richtigen Rechte*, Berlin 1902.
- Stang, Fredrik: *Indledning til formueretten*, Kristiania 1911, 3. utg. 1935.
- Stang, Fredrik: *Streiftog. Noen artikler og foredrag*, Oslo 1939.
- Strömberg, Tore: *Rättsfilosofins historia i huvuddrag*, 3. uppl., Lund 1989.
- Tamm, Henrik: *De Nordiske Juristmøder 1872-1972*, København 1972.
- Universitetet i Oslo 1911-1961*, bind 1-2, Oslo 1961.
- Ussing, Henry: "Ragnar Knoph: Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett", *UfR* 1922 B, s. 272 f.
- Wilhelmsson, Thomas: *Social civilrätt. Om behovsorienterade element i kontraktsrättens allmänna läror*, Helsinki 1987.
- Ørsted, Anders Sandøe: *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed*, bind 1, København 1822.
- Østlid, Henry: *Dissensavgjørelser i Norges Høyesterett*, Oslo 1977.
- Østlid, Henry: *Dommeratferd i dissensaker*, Oslo 1988.

Personregister

- Ahnfeldt-Rønne, Øyvind (1885-1941) 1, 68 f.
Alten, Edvin (1876-1967) 127
Amundsen, Roald (1872-1928) 61
Andersen, Kristen (født 1907) 93 f., 124, 133, 151, 172 ff., 193 f.
Andersen, Mads Bryde 183 f.
Andersen, Poul (1888-1977) 97
Andrée, Salomon August (1854-1897) 127
Angell, Inga Bergliot 13
Arnholm, Carl Jakob (1899-1976) 123 f.
Arntzen, Carl (1801-1877) 17, 18
Aschehoug, Thorkel Halvorsen (1822-1909) 25 f.
Aubert, L.M.B. (1838-1896) 25, 27
Augdahl, Per (1889-1978) 24, 176
Bache, O.A. 130
Bang, Herman (1857-1912) 61
Bang, P.G. (1797-1861) 22
Barth, Sara Margrethe (1777-1852) 12
Bentham, Jeremy (1748-1832) 111
Bentzon, Viggo (1861-1937) 30
Berg, Paal (1873-1968) 123, 139, 141 f., 153 f., 159, 177
Bergendal, Ragnar (1890-1980) 129
Bjørne, Lars 23, 96
Bjørnson, Bjørnstjerne (1832-1897) 14
Blandhol, Sverre 173 ff.
Bornemann, Mathias Hastrup 134
Borum, O.A. (1894-1983) 2, 177
Boycott, Charles Cunningham (1832-1897) 159
Brandes, Georg (1842-1927) 61
Brandt, Fredrik (1825-1891) 25, 26 f., 140
Bull, E. Hagerup (1855-1938) 82
Bull, Johan Randulf (1749-1829) 140
Bødtker, Henning (1891-1972) 1, 2, 3, 59 f., 62, 67
Castberg, Frede (1893-1977) 92

Cederberg, Lauri (1881-1943) 128
 Cervin, Ulf 101
 Cohn, Naphtali 82
 Comte, August (1798-1857) 30
 Dahl, Rina 39
 Dalberg-Larsen, Jørgen (1940-) 192 f.
 Darwin, Charles (1809-1882) 30
 Dehli, Marie (født 1851) 40
 Dehli, Ole (født 1851) 40, 57
 Dewey, John (1859-1952) 192
 Duguit, Léon (1859-1928) 122
 Eberstein, Gösta (1880-1975) 84, 126, 129, 132, 195
 Eckhoff, Torstein (1916-1993) 172
 Egg, Gjertrud Anine (1823-1891) 12
 Ekeberg, Birger (1880-1968) 65, 82, 127
 Eyben, W.E. v. (1912-2000) 179
 Falck, Nic. (1784-1850) 16
 Fröding, Gustaf (1861-1911) 51
 Gade, Jakob (1879-1963) 171
 Getz, Bernhard (1850-1901) 28, 31, 51, 65
 Gjelsvik, Nikolaus (1866-1938) 5, 52, 59, 123
 Graver, Hans Petter 187 f.
 Grette, Sverre (1888-1959) 153
 Grotius, Hugo (1583-1645) 23, 118
 Gyth, Gyda Johanne 39
 Gyth, Johan Wessel 39
 Hagerup, Georg Francis (1853-1921) 5, 6, 24, 29, 30 ff., 48, 52, 57, 70, 87, 109,
 128, 135
 Hamsun, Knut (1859-1952) 51, 61
 Hansen, Alf 153, 154 f.
 Hansson, Michael (1875-1944) 61
 Hertzberg, Ebbe (1847-1912) 31
 Heyerdal, Anna Marie (1873-1905) 67
 Heyerdal, Thor (1914-2002) 67
 Hielm, Jonas Anton (1782-1848) 16
 Hjelm, Claus Winter (1797-1871) 17, 18, 28
 Hoel, G. Astrup (død 1968) 102

Hvamen, Anne Marie 12
 Hägerström, Axel (1868-1939) 111
 Ibsen, Henrik (1828-1906) 61, 89, 92
 Ingstad, Marcus Pløen (1837-1918) 25, 27
 Iversen, Sverre 161 f.
 James, William (1842-1910) 192
 Jensen, Johannes V. (1873-1950) 61
 Jæger, Oskar (1863-1933) 61
 Jølsen, Olaf Elias (født 1864) 67
 Karlsen, Fredrik 153 f.
 Keilhau, Wilhelm (1888-1954) 62
 Klæstad, Helge (1885-1965) 65
 Knoph, Abraham Bøckmann Barth (1816-1890) 12
 Knoph, Annemarie (1896-1984) 2, 65, 67
 Knoph, Bjarne Bøckmann Gyth (født 1892) 39, 43
 Knoph, Erik Otto (død 1732) 11
 Knoph, Gudny Rina (født 1889) 39
 Knoph, Gunnar (1920-) 2, 67
 Knoph, Helga (1851-1877) 13
 Knoph, Olaus Daniel (født 1854) 6, 12, 13, 25 f., 27 f., 39 ff., 51, 57 f., 64
 Knoph, Ole (1744-1777) 12
 Knoph, Peder (1777-1850) 12
 Knoph, Peder (født 1853) 43 f.
 Krogh, Christian (1852-1925) 12, 16, 61
 Krogh, Gina (1847-1916) 50
 Krokann, Inge (1893-1962) 49
 Kruse, Fr. Vinding (1880-1963) 5, 68, 85 f., 89 f., 123, 129, 176
 Lagerlöf, Selma (1858-1940) 51
 Lange, Lorentz (1783-1860) 17
 Lie, Johan Herman (1869-1951) 65
 Lie, Mikael S. (1873-1926) 59, 65, 94
 Lindvik, Adolf (1886-1946) 67, 124
 Lundstedt, Vilhelm (1882-1955) 82, 151, 174
 Løken, Hjalmar (1852-1932) 57 f.
 Michaëlis, Sophus (1865-1932) 51
 Michelsen, Peter Christian Hersleb Kjerschou (1857-1925) 53
 Mill, John Stuart (1806-1873) 110

Motzfeldt, Ulrik Anton (1807-1865) 18, 19
 Munch, Edvard (1863-1944) 12
 Munch-Petersen, Hans (1869-1934) 83, 130
 Nansen, Fridtjof (1861-1930) 61
 Nial, Håkan (født 1899) 177
 Nærstad, Henry (født 1900) 176
 Phalén, Adolph (1884-1931) 111, 174
 Pierce, Charles Sander (1839-1914) 192
 Pilegaard, Peder Christensen (1666-1703) 11
 Pilegaard, Petronelle (1702-1745) 11
 Platou, Fredrik Christian Stoud (1811-1891) 141
 Platou, Oscar (1845-1929) 52, 59, 63, 65, 73, 94, 112
 Rode, Helge (1870-1927) 51
 Ross, Alf (1899-1979) 30, 111, 173 f., 182
 Savigny, Carl v. (1779-1861) 5, 21, 22
 Scheel, Herman (1859-1956) 177
 Scherven, Ingeborg Hansdatter 11
 Schjelderup, Ferdinand (1886-1955) 83, 101, 149
 Schnitler, Hans Peter (1917-) 122
 Schweigaard, Anton Martin (1808-1870) 6, 13, 20 ff., 28, 32, 47, 191 f.
 Schweigaard, Christian (1838-1899) 47
 Selmer, Christian August (1816-1889) 47
 Sibbern, F.C. (1785-1872) 16
 Sindballe, Kristian (1884-1953) 177
 Skeie, Jon (1871-1951) 5
 Smith, Carsten 189 f.
 Solem, Erik (1877-1949) 67, 124, 160 f.
 Stammler, Rudolph (1856-1936) 118, 122
 Stang, Emil (1834-1902) 46, 48, 159
 Stang, Fredrik (1808-1884) 18
 Stang, Fredrik (1867-1941) 2, 3, 5, 31, 59 f., 69 ff., 87, 106, 122, 129, 135,
 149 f., 184, 193
 Steen, Johannes (1827-1906) 48, 52
 Steenbuch, Henrik Nicolai (1774-1839) 17
 Stoll, Heinrich 151
 Sverdrup, Johan (1816-1892) 47
 Søfrensen, Gregers (1701-1758) 11

Taraldsen, Peter Manfeldt Ro (født 1875) 13
Taranger, Absalon (1858-1930) 51, 59
Taxell, Lars Erik 187 f.
Thagaard, Wilhelm Lauritz (1890-1970) 63 f., 67, 130, 160, 172
Topsøe-Jensen, W. 131
Undén, Östen (1886-1974) 128
Undset, Sigrid (1882-1949) 51, 57
Ussing, Carl (1857-1934) 34 f., 37
Ussing, Henry (1886-1954) 1, 5, 66, 81, 151, 181, 182
Wilhelmsson, Thomas 186 f.
Villars-Dahl, L. (1895-1963) 1, 126
Welhaven, John Sebastian (1807-1873) 15, 61
Werenskiold, Erik (1869-1938) 12
Wergeland, Henrik (1808-1845) 61
Württemberg, E. Marks v. (1861-1937) 127
Ørsted, Anders Sandøe (1778-1860) 3, 4, 20, 22, 74, 112, 134 f., 191 f.
Østberg, Kristian (1867-1942) 93
Østrem, Sigurd (1884-1954) 123
Øvergaard, Jørgen (1881-1953) 124, 176
Aal, Herman Harris (1871-1957) 133
Aarhus, Erik (død 1737) 12
Aarhus, Knud 11

Domsregister

Norsk Retstidende (Rt)

Rt. 1885.400	43	Rt. 1894.567	40
Rt. 1886.17	40	Rt. 1894.730	40
Rt. 1886.33	40, 41	Rt. 1895.1	40, 41
Rt. 1886.713	40	Rt. 1895.235	40, 41
Rt. 1888.118	40, 41	Rt. 1895.838	40
Rt. 1888.529	40, 41	Rt. 1897.553	40, 41
Rt. 1888.585	40, 41	Rt. 1897.746	40, 41
Rt. 1889.361	40, 41	Rt. 1898.72	40, 41
Rt. 1889.418	40, 41	Rt. 1898.161	40
Rt. 1890.337	35, 36	Rt. 1898.333	40, 41
Rt. 1890.343	35	Rt. 1899.500	40, 41
Rt. 1890.344	35	Rt. 1901.116	40, 41
Rt. 1890.348	35	Rt. 1902.590	40, 41
Rt. 1890.481	35	Rt. 1902.913	40, 41
Rt. 1890.705	35	Rt. 1903.244	40
Rt. 1890.750	40, 41	Rt. 1907.135	40
Rt. 1891.322	35	Rt. 1907.314	40
Rt. 1891.329	35, 37	Rt. 1907.481	40, 41
Rt. 1891.361	35, 38	Rt. 1908.276	40, 57 f.
Rt. 1891.374	35	Rt. 1908.353	40
Rt. 1891.377	35	Rt. 1925.414	141, 142
Rt. 1891.387	35	Rt. 1925.489	141, 142
Rt. 1891.425	35, 36	Rt. 1925.491	141, 142
Rt. 1892.1	35, 38	Rt. 1925.494	141, 144
Rt. 1892.113	40, 41	Rt. 1925.499	141, 143
Rt. 1892.593	40, 41	Rt. 1925.802	141, 144
Rt. 1892.726	40, 41, 44 ff.	Rt. 1926.804	141, 146 ff., 149
Rt. 1893.17	35	Rt. 1926.882	141, 145 f.
Rt. 1893.186	35	Rt. 1926.884	141, 143
Rt. 1893.571	35	Rt. 1926.886	141, 143
Rt. 1893.568	40	Rt. 1933.548	149
Rt. 1893.651	40, 41	Rt. 1936.909	150
		Rt. 1937.122	150

Dommer og kjennelser av Arbeidsretten (ARD)	BKD 1938.1 162
ARD 1937.1 155	BKD 1938.21 162
ARD 1937.4 155	BKD 1938.24 162
ARD 1937.6 155	BKD 1938.26 162
ARD 1937.22 155, 157 f.	
ARD 1937.30 155	
ARD 1937.38 155	
ARD 1937.69 155	
ARD 1937.103 155	
ARD 1937.114 155	
ARD 1937.125 155	
ARD 1937.139 155, 158	
ARD 1937.145 155	
ARD 1937.201 155	
ARD 1937.217 155	
ARD 1937.226 155	
ARD 1937.229 155	
ARD 1937.238 155	
ARD 1937.248 155	
ARD 1938.17 155	
ARD 1938.69 155	
ARD 1938.141 155	

**Dommer og kjennelser av
domstolen for boikottsaker (BKD)**

BKD 1934.89 162
BKD 1935.21 162
BKD 1936.26 162, 163
BKD 1936.32 162
BKD 1937.1 162
BKD 1937.14 162
BKD 1937.16 162, 163
BKD 1937.29 162
BKD 1937.31 162, 164
BKD 1937.48 165 f.
BKD 1937.59 162, 167